

**VII. MÜZE
KURTARMA KAZILARI
SEMİNERİ**

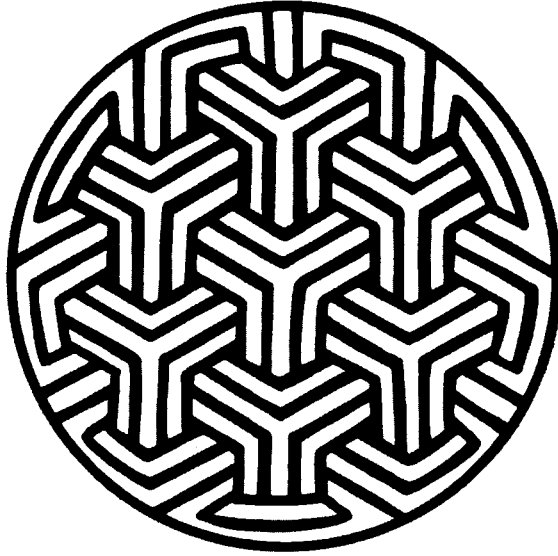
**8-10 Nisan 1996
KUŞADASI**

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**VII. MÜZE
KURTARMA KAZILARI
SEMİNERİ**

**8-10 Nisan 1996
KUŞADASI**

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları

Yayın No:50

YAYIMA HAZIRLAYANLAR

Ayşegül UĞUROĞLU

İsmail EROĞLU

Nurhan ÜLGEN

Handan EREN

Fahriye BAYRAM

Filiz KAYMAZ

Burcu ÖZGÜVEN

A.Hamdi ERGÜRER

DİZGİ

Birsen KIZILDAĞ

Yaşar MORKAYA

ISBN : 975 17-1717-5

ISSN : 1300-5626

Kapak Düzeni / Ozan Sağdıç

Kapak Motifi: "Y" ve "kaz ayağı" gibi isimlerle anılan motifin kökeni Karahanlılar ve onların çağdaşı Büyük Selçuklular Dönemi'ne kadar inmektedir.

Anadolu'da en güzel örneği Erzurum Çifte Minareli Medrese'deki taş sütun üzerinde, değişik bir uygulaması da Sivas Buruciye Medresesi'nde görülmektedir.

Çini-mozaik mihraplarda da bu motife rastlanmaktadır.

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği şekliyle ve sunuş sırasına göre yayınlanmıştır.

KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLİ KÜTÜPHANE BASIMEVİ
ANKARA-1997

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Celal ŞİMŞEK IV. Dönem Hierapolis Roma Hamamı Kazısı	1
Kazım AKBIYIKOĞLU 1995 Yılı Blaundos (Sülümenli) Kazısı	29
İsmail KARAMUT 1995 Yılı Syedra Antik Kenti Çevre Düzenleme ve Kurtarma Kazısı Çalışmaları	49
Abuzer KIZIL Milas, Sanayi Sitesi, 1. Cad. 15 Parselde Çıkan Mezarı Kurtarma Kazısı	57
Alpay PASİNLİ İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Yeni Sergilemeler ve Çevre Düzenleme Çalışmaları	67
Alpay PASİNLİ, Turan GÖKYILDIRIM, Fırat DÜZGÜNER, Ferahnur GÜVEN Çatalca - İnceğiz Köyü Maltepe Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı	77
M. Akif İŞİN, Aslı ÖZDOĞAN Tekirdağ Menekşe Çatağı 1995 Yılı Sonu Bilimsel Raporu	89
M. Akif İŞİN 1995 Yılı Marmara Ereğlisi (Perinthos) Sualtı Araştırmaları	99
Zülküf YILMAZ Çakıllı Tümülüsü Kurtarma Kazısı	105
Zülküf YILMAZ Vize Çömlektepe Höyüğü 1995 Yılı Çalışmaları	131
Öcal ÖZEREN, Bengi ÇORUM Kurşunlu Hagios Aberkios Manastırı Kilisesi 1995 Yılı Temizlik ve Kurtarma Kazısı Çalışmaları	149

Öcal ÖZEREN, Funda ÜNAL, Ahmet ÜNER Antandros Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı	161
Nusret ÇETİN 1995 Yılı Külhöyük Kazısı	179
Mustafa METİN Ulus Kazısı 1995	199
Mehmet TAŞLIALAN Pisidia Antiocheiası 1995 Yılı Çalışmaları	221
Mustafa Kenan ÖZKAN Ayдын-Hukukçular Sitesi Osmanlı Devri Kurtarma Kazısı.....	253
Emin YENER, Funda ÖLMEZ Orthasia Mozaik Kurtarma Kazısı ve Mozaik Kaldırımı (1995)	275
Cumali AYABAKAN, Mahir ATICI, Yılmaz AKKAN, Aynur AKKAN Aphrodisias Müzesi 1995 Derinedere Kurtarma Kazısı	299
Behçet ERDAL Sümela Manastırı, Duvar Resimlerinin Kurtarma ve Konservasyon Çalışmaları	309
İsmail TATLİCAN Sinop, Çiftlik Köyü, Mozaik Kurtarma Kazısı	333
Baki YİĞİT Darende Hüseyin Paşa Hamamı Temizlik Çalışması.....	357

IV. DÖNEM HİERAPOLİS ROMA HAMAMI KAZISI

Celal ŞİMŞEK*

Hierapolis antik kenti, Hellenistik Dönem'de Apameia Barışı'nın (M.Ö. 188) hemen arkasından II. Eumenes zamanında (M.Ö. 197-159) kurulan önemli bir Frigya kentidir. Kent ismini Bergama'nın efsanevi kurucusu Telephos'un eşi Amazonlar Kraliçesi Hiera'dan almıştır. Apameia Barışı'yla birlikte bölge Bergama Krallığı'nın denetim alanına girmiştir. Esasen Hierapolis'in Bergama Krallığı'nca kuruluşunun altında, buradan Pisidya ve Frigya bölgeleri üzerinde hakimiyeti sağlama düşüncesi yatmaktadır. Çünkü Hierapolis İç ve Güney Anadolu'yu Batı Anadolu'ya bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmaktadır.

Çökelez Dağı'nın batı eteğinde kurulan kent, verimli Lycos Ovası'na hakim bir noktada kurulmuş doğal kale görünümündedir. M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Pers Kralı Kyros ordularıyla Hierapolis'in bulunduğu yerden Sardes'e geçmiştir. M.Ö. 133 yılında Bergama Kralı III. Attalos'un vasiyet yoluyla krallığını Roma'ya bırakması üzerine Hierapolis M.Ö. 129 yılında Roma İmparatorluğu yönetiminde Asia eyaletine bağlanmıştır.

Hellenistik kent, M.S. 60 yılında olan büyük depremle tamamen yıkılmıştır. İmparator Neron zamanında imparatorluk yardımıyla imar edilen kent, Hippodemos (ızgara) planında tekrar inşa edilmiştir. Hierapolis İmparator Claudius ile Alexander Severus dönemleri arasında kalan iki yüzyıllık süre içinde dört büyük depremle yıkılmıştır.

Hierapolis asıl gelişimini M.S. 1-3. yüzyıllar arasında sağlamıştır. İmparator Caracalla Dönemi'nde kente "Neocoros" tapınak koruyuculuğu ünvanı verilerek vergiden muaf tutulmuştur. M.S. 4. yüzyıldan itibaren

---

* Celal ŞİMŞEK. Arkeolog, Denizli Müzesi

Hierapolis'te Hristiyanlık iyice yayılmış, M.S. 5. yüzyılda kente "Metropolis" ünvanı verilmiştir. Bizans Dönemi'nde gittikçe zayıflayan kent, 12. yüzyılda bir kasaba görünümündedir. 1210 yılında bölge Türklerin eline geçmiş olup, 1354 yılında bölgeyi etkileyen büyük depremden sonra Hierapolis terk edilmiştir.

Özellikle Hierapolis'in Roma Dönemi'nde gelişmesi, sıcak şifalı suları ve buna bağlı sağlık merkezi oluşu, tekstil ticaretinde çok ileriye gitmesi, ulaşım olanakları ve tapma merkezi oluşuna bağlıdır.

Kentte gelişen dokuma sanayii Frigya'da haklı bir üne kavuşmuştur. Koyunun yetiştirilişi, yünün ip oluşu, boyanması ve dokunmasına kadar tüm aşamaları yapılarak üretilen tekstil, halı ve kilimler komşu kentler olan Laodikeia ve Colassea ile birlikte İtalya'ya kadar ihraç edilmiştir.

Sıcak şifalı suları nedeniyle hamam yapılarının Hierapolis için ayrı önemi vardır. Hierapolis Roma Hamamı (Müze Binası) kapladığı 15.000m²'lik alan ve fonksiyonel özelliğiyle Anadolu'nun en büyük anıt hamamlarından biridir. Tamamen kesme traverten bloklardan yapılan hamam; yıkanma bölümleri, toplantı bölümleri, bahçesi, kütüphanesi, gymnasiumu ve palaestrasıyla kompleks bir yapıdır (Plan:1, Resim: 1). Yapı Vitruvius'un (V/X) ideal hamam tipini aktardığı yıkanma bölümleri, taş tonozu ve yönüyle klasik Roma hamamları tipinde inşa edilmiştir.

Hierapolis Roma Hamamı'nda (Müze Binası), Hierapolis Koruma Amaçlı İmar Planı çerçevesinde 1992 yılından bu yana kazı ve araştırmalar yapılmaktadır.

1994 yılı III. Dönem Roma Hamamı kazısında koridor bölümü diye adlandırılan bölümde kazı çalışmaları yapılarak Geç Bizans Dönemi'ne ait moloz taş+çamurdan yapılmış 11-13. yüzyıllara ait odalar, koridor ve holler açığa çıkarılmıştır (Plan:2, Resim: 2-4). Büyük kemerin altında yapılan sondajda -390 cm'de alttaki hipokaust sistemi bulunmuştur. Aynı şekilde koridorun güneybatı duvarı dibinde yapılan sondajda -545 cm'de ana taban bulunmuş ve bu alanın tabana kadar olan kesit katmanları çıkarılmıştır (Plan:2). Buna göre en üst kısımda -125 cm'ye kadar 11-13. yüzyıl Bizans yerleşmesi, -205 cm'ye kadar 80 cm Bizans yangın tabakası, -435 cm'ye kadar tuğla+kireç harçtan oluşan ve üst örtüye ait yıkıntı bulunmaktadır (Plan:4, Resim:6). En alt kısımda ise mermer döşeme olan -545 cm'ye kadar 110 cm yangın tabakası bulunmaktadır.

Koridor bölümünde bulunan Geç Bizans yerleşim tabakasının kaldırılarak orijinal tabanın açığa çıkarılması için Bakanlığımız, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne 13.10.1995 tarihli rapor yazılmış ve Genel Müdürlüğümüz'den alınan 17.10.1995 tarih ve 8062 sayılı olur ile buradaki kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Hierapolis Roma Hamamı'nın koridor bölümü, önemli bir mekan olup, bu koridor güneybatı taraftaki yıkanma bölümleri ile güneydoğu tarafta bulunan kütüphane, bahçe, palaestra ve gymnasium bölümlerini birbirine bağlar ve bu mekanlara geçişi sağlar (Plan: 1, Resim:1).

Koridor bölümünde doğu-batı yönünde iki ana duvar arasında 11 m genişliğinde, kuzey-güney yönünde ise 17.5 m -12 m'lik bir alanda ana tabana ulaşmak için kazı çalışmaları yapılmıştır (Resim:5). Koridor bölümünde doğu-batı duvarları dibine simetrik olarak yapılmış alt kısımda, 8.5 m uzunluğunda, 110 cm eninde ve 45 cm yüksekliğinde podium yerleştirilmiştir. Podium üzerinde 110x110 cm ebatında, 10 cm kalınlığında tabla pilinthe bulunmaktadır. Attik İon kaideli (Torus-Trochilus-Torus Profilli) sütunların alt bölümlerinin yivleri yapılmış ancak kanalları açılmamıştır. Sütunlu koridorda batı duvarı dibinde 5, doğu duvarı dibinde de 5 olmak üzere toplam 10 adet İon başlıklı sütun bulunmaktadır (Plan: 3, Resim: 11-12). Galerideki sütun podyumları, tamburları ve başlıkları tamamen devşirme malzemedен yapılmıştır. Sütunların hepsinde yazıtlık dikdörtgen çerçeve (tabula ansata) yer almakta olup, ancak batı sütunlu galerideki ortada bulunan sütunda yazıt bulunmaktadır. Sütun üzerindeki Grekçe yazıt ve çevirisi şu şekildedir (Resim: 7).

ΤΙΒΕΡΙΩ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕ	Τιβεριω Καίσαρι Σε-
ΒΑΣΤΩΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ	βαστωι Αυτοκρατορι
ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ ΤΟΝ	και τωι δήμωι, τόν
ΚΕΙΟΝΑ ΙΚΗΣΙΟΣ ΠΟΛ	κείονα Ικησιος Πόλ
ΛΙΔΟΣ ΚΩΚΟΣ ΦΙΛΟΠΑ	λιδος Κώκος Φιλόπα-
ΤΡΙΣ ΚΑΙ ΕΥΣΕΒΗΣ	τρις και Ευσέβης
ΑΠΙΟΣ ΤΕΚΝΟΝ	Απιος τέκνον
ΠΟΛΕΩΣ	πόλεως

" İmparator Caesar Tiberius Augustus ve halkı için bu sütunu Hikesios Pollidos, Kokos Philopatris ve Eusebes Apios adadı (yaptırdı)".

Kazı çalışmaları sırasında bulunan İon sütun başlıklarında da M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına ait stil özelliklerini görmek mümkündür (Resim:8,9). Başlıkta bulunan dışa taşkın yumurtaların 5'er adet olması, yumurtaların uç kısımlarının keskin sivri yapılması, iki yanlardaki palmet yapraklarının yumurta üzerlerine inmesi, iç içe dört kıvrımlı volütün yapısı, akanthus ve palmet yapraklarının sık ve yaprak aralarının dar oluşu özellikleri de Aphrodisias'ta Tiberius Portiği'ndeki başlıklarda da görmek mümkündür. Sütun tamburları ve başlıkların tipi bunların Apollon Tapınağı'ndan getirilerek M.S. 3. yüzyılda tekrardan hamamın koridor kısmında kullanıldığını göstermektedir. İtalyan kazı heyetinin daha önce Apollon Tapınağı'nda buldukları ve M. S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İon başlıkları tamamen koridor kısmında bulunan başlıklarla aynıdır. Bu da olasılıkla M.S. 60 yılında olan büyük depremde yıkılan Apollon Tapınağı sütun ve başlıklarının tekrardan daha sonra bu alanda kullanıldığını göstermektedir. Sütun tamburlarının bazılarının çapları tam olarak birbirine uymamaktadır. Özellikle kaide ile sütun tamburlarının birleştiği alt bölümlerde antik restorasyonlar yapılmıştır. Yıkılarak deforme olan bu sütun ve başlıklar Hierapolis'in en büyük tanrısı olan Apollon Tapınağı'nda kullanılamazdı. Bu nedenle mermer ve pahalı olan bu mimari elemanlar tekrardan Roma Hamamı koridor bölümünde değerlendirilmiştir.

Roma Hamamı koridor bölümünde çıkan sütun ve başlıklar ile yazıt, Apollon Tapınağı'nın yapılış tarihine ışık tutmuştur. Çünkü Apollon Tapınağı'nın yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Buluntular, tapınağın Augustus-Tiberius döneminde yapılmış olduğunu göstermektedir. Çünkü M.Ö. 30/20 yıllarında Hierapolis'e gelen ve Apollon Tapınağı altındaki zehirli gazların çıktığı Plutonium'u ayrıntılı olarak anlatan Strabon (XIII/IV-14) tapınaktan hiç söz etmemiştir. Eğer o dönemde Plutonium üzerinde Hierapolis'in baş tanrısı Apollon'un Tapınağı olsaydı Strabon'un kesinlikle buna da değinmesi gerekirdi.

Kazı çalışmalarında bulunan Korinth sütun başlığı (Resim: 10) kuzey tarafta koridoru doğu-batı yönünde bölen duvarın önünde , iki uçta duvar diplerine yerleştirilmiş olmalıdır. Korinth başlığında bulunan akanthus yapraklarının stili, yaprak aralarının henüz tam açılmamış olması, M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısı özelliği göstermektedir. Benzer şekildeki başlıklar Hierapolis Agorası'nda da bulunmuş olup, bunlar İmparator Domitianus zamanına tarihlendirilmektedir.

Sütunlu galerinin tabanına tamamen dikdörtgen mermer plakalar döşenmiştir. Batı tarafta tabandan 20 cm yükseltilmiş, 130 cm genişliğinde, 320 cm yüksekliğinde orijinal kapı açığa çıkarılmıştır. Bu kapıdan, batı taraftaki tonozlu yıkanma bölümüne geçilmektedir. Bu kapının sol tarafında duvardan künk geçişi sağlanmıştır. Batı sütunlu galeri bitişi ile kapı arasında 394 cm x 134 cm ebadında bir havuz yer almaktadır. Batı sütunlu galeri dibinden güneye doğru giden döşeme altında kanalizasyon sistemi bulunur. Galerinin güney bitişi doğu-batı yönünde uzanan Opus Sectile mermer döşeme bulunmaktadır (Plan: 3, Resim: 13-14). Opus Sectile döşemelerde bal peteği, kelebek, baklava dilimi, altıgen ve sekizgen geometrik motifler yapılmıştır. Mermer döşeme üzerinde bulunan KYPI "OLORD" yazı sitili Erken Bizans Dönemi özelliği göstermektedir. Aynı Opus Sectile döşeme sistemi Hierapolis Tiyatrosu'nun yanında bulunan ve M.S. 3. yüzyıla tarihlenen peristilli evin tabanında da açığa çıkarılmıştır.

Kazı buluntuları sütunlu galerinin restitüsyon çiziminin çıkarılmasına yardımcı olmuştur (Plan: 4). Galeride bulunan sütunların taşıyıcı özelliği yoktur. Sütun yüksekliği başlık dahil 680 cm'dir. Bunun üzerinde üç faskiyeli arşidrav bulunur (Resim: 15). Arşidrav üzerindeki yazıtlar çok parçalandığı için henüz tam okunamamıştır. Okunabildiği kadarıyla "kızı", "halk" ve "Julia Domna" adları geçmektedir. Bu da bu bölümün yapılarak imparatorluk ailesine ithaf edildiğini göstermektedir. Koridorun anıtsal yapısı, M.S. 214/215 yılında Hierapolis'e gelerek hocası Sofist Antipatyr'i ziyaret eden İmparator Caracalla'nın anısına yapılmış olabileceği hissi vermektedir. Arşidrav üzerinde kabartmalı bir friz bulunur. Buna ait Eros kabartma parçaları kazı çalışmaları sırasında bulunmuştur (Resim: 25). Eros kabartmasının saçlarının kabarık bir peruk gibi yapılması, adelerinin suni abartılı pozisyonu, M. S. 3. yüzyıl özelliğini yansıtmaktadır. Kabartmalı frizin üzerinde bitkisel kabarmalarla dekore edilen geison bölümü bulunur.

Sütunlu galerinin bulunduğu doğu-batı yönündeki ana duvarlar tamamen mermer kaplanmıştır. Alt kısımlarda orijinal kaplamalar ve duvarlarda demir kenet izleri görülmektedir. Mermer kaplamalar orta bölümlerde ve tonozlu örtüye geçiş kısmı olan bitiş bölümlerinde inci dizisi, akanthus ve palmet yaprağı, yumurta dizisi ve rozetlerden oluşan kabartmalı firizlerle dekore edilmiştir (Resim: 16). Kapı kenarlarında ise sütun takliti yivli plaster kabartmalar bulunur.

Koridor bölümünün duvar yüksekliği 965 cm olup, bunun üzeri yarım yuvarlak tuğla+kireç harç tonoz ile kapatılmıştır (Plan: 4, Resim: 6). Kazı sırasında bulunan orijinal düşmüş tonoz tuğlalarından tonoz ka-

linliğinin 162 cm olduğu anlaşılmıştır. Tabandan tonozun en üst noktasına kadar olan yükseklik tonoz kavsi hesap edilirse 1535 cm dir. Yine kazı çalışmalarında bol miktarda renkli cam mozaik küpçüklerinin bulunması tonozun iç kısmının tamamen mozaiklerle dekore edildiğini göstermektedir.

Kazı çalışmalarında bulunan 35 cm uzunluğunda, 20 cm eninde Herakles Farnese torsosunda adalelerin abartılı ve suni işleniş bakımından M.S. 3. yüzyıl özelliği göstermektedir (Resim: 24). Benzer şekilde eserler Afyon Müzesi, Side Müzesi'nde bulunan ve Perge'den Amerika'ya yarısı kaçırılan Herakles Farnese heykelleridir.

Ana tabanın bulunduğu en alt kısımda grup halinde bulunan en eski tarihli sikkeler Bizans İmparatoru Anastasius I (491-518)'e aittir. Bakırdan yapılmış Nummusların ön kısmında D.N. ANASTASIVS PP. AVG. yazısı ve büst, arka yüzlerinde Anastasius'un monogramı bulunmaktadır (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa: 37, No: 13).

Kronolojik olarak Anastasius I sikkelerini, Nikomedia baskısı olan bakır Justin I (565-578) yarım follisleri ve pentanummi sikkeleri izler. Yarım follis üzerinde ön kısımda D.N. IVSTINVS PP. AVG. yazısı cepheden yan yana Justin ve Sophia taht üzerinde oturmuş şekilde betimlenmiş, arka yüzde büyük K üzerinde haç, sol tarafta ANNO, sağ tarafta NI bulunmaktadır. Pentanummiler de ise ön tarafta NK, arka tarafta € monogramları yapılmıştır (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa. 94-95, No: 370-371).

Sütunlu galeri batı duvarı dibinde yer alan havuz içinde ise altın Tiberius II. (578-582) ve Maurice Tiberius (582-602) sikkeleri bulunmuştur (Resim: 17).

Tiberius II Costantine sikkesinde ön yüzde OM. Tıb. CONSIANI.PP. AVI yazısı taçlı ve zırlı İmparator Tiberius II'nin büstü cepheden sağ elinde globuslu haç, sol elinde kalkan, arka yüzde ise, VICTORIA AVGGH, dört basamak üzerinde büyük haç motifi, altta CONOB (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, sayfa. 105, no: 422). Bakır decannummi de ise ön yüzde OM. Tıb. CONSIAN, PP. AVI. Zırlı ve taçlı Tiberitus II büstü cepheden, arka yüzde büyük X bulunmaktadır (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa 107, No: 436).

Altın Maurice Tiberius (582-602) sikkesinde ön yüzde O.N. MAVRC. Tıb. PP. AVG. tüğ ile süslenmiş taçlı, zırlı ve pelerinli Ma-

urice Tiberius büstü cepheden, sağ elinde globuslu haç, arka yüzde, VICTORIA AVGG, cepheden tasvir edilmiş Viktorya, sağ elinde Lorus (asa), sol elinde globuslu haç tutmakta altta CONOB (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa. 116, No: 478)

Taban kısmındaki büyük yangın tabakasının en üstünde ise bakır Heraclius (610-641) sikkesi bulunmuştur. Ön yüzde dd. NN. HERACLIYS ET HERA. CONST. PPA, solda Heraclius, sağda Heraclius Constantine. Her ikisi de cepheden başlarında haçlı taç, üzerlerinde süslü uzun elbise, sağ ellerinde büyük haç tutmaktadırlar.

Arka yüzde A/N/N/O ile yıl arasında büyük M yukarıda haç, altta, sene 5 (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa. 171, No: 805)

Sütunlu galeride bulunan sikkeler şunu göstermiştir: Bu alanda M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde olasılıkla İmparator Caracalla (M.S. 211-217) zamanında, koridorun doğu ve batı duvarları dibine önce yapılan ana duvarların önlerine 80 cm kalınlığında 8.75 m uzunluğunda tekrardan duvar yapılarak, bu duvarın üzerine 162 cm kalınlığındaki tuğla+kireç harç yarım daire tonoz oturtulmuştur. Bu duvarların önünde bulunan simetrik 5'er sütunlu İon başlıklı galeri sadece bu alanın görkemini arttırmak için yapılmış olup, taşıyıcı özelliği yoktur. Duvarların belirli bölümlerde kabartmalı bandlarla, diğer kısımlarda mermer plakalarla kaplandığı ve de tonozun içinin tamamen mozaiklerle süslü olduğu düşünülmürse, bu alanın ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Burada şehrin ileri gelenleri ve dışarıdan gelen önemli misafirler ağırlandı, toplantılar belki de bu bölümde yapılmaktadır. M. S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan bu düzenleme daha sonra kazı sırasında ele geçen sikkelerden de anlaşılacağı üzere M.S. 7. yüzyılın ortası Heraclius (610-641) dönemine kadar kullanılmıştır. Üst örtüye ait tuğla-kireç harç tonoz yıkıntılarının ise en altta bulunan 110 cm lik yangın tabakasının üzerinde olması ise alanın yangından sonra yıkıldığını göstermektedir. Bu da yangının M.S. 6. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başında olduğunu göstermektedir. Batı duvarı dibinde bulunan havuzun içinde Tiberius II. (578-582) ve Maurice Tiberius (582-602) altın sikkelerin çıkması (Resim: 17) bu dönemde bu alanın hala kullanıldığının kanıtıdır. Yine ana tabanda bulunan silindirik ağızlı ve boyunlu cam koku şişeleri ise (Resim: 18) Erken Bizans Dönemi Anastasius I (491-518) ile Maurice Tiberius (582-602) dönemleri arasında tarihlenen Bizans cam eser örnekleri göstermesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bunların bazılarının boyun kısmında kabartma, birbirini takip eden (konsantrik) daireler yapılmıştır.

Ana tabandaki 110 cm lik yangın tabakasının üzerinde bulunan 230 cm'lik üst örtüye ait tavanın çökmesinden oluşan, tamamen tuğla+kireçharç dolgu bulunmaktadır. Bunun üzerinde ise -205 cm seviyesine kadar olan kısım Geç Bizans yerleşmesidir (Plan: 2). Bu yerleşimde 80 cm yangın tabakası tespit edilmiştir. Bu katmanda tespit ettiğimiz en erken tarihli sikke Bizans İmparatoru Alexius I (1081 -1118) ve en geç tarihli sikke ISAAC II. Angelus (1185-1195) sikkeleridir. Bu da bu katmandaki yerleşimin 11. yüzyıl ile 13. yüzyıl başlarına kadar olduğunu göstermektedir. Zaten bölge 13. yüzyıl başından itibaren Türklerin eline geçmiştir. Yine üst tabakada I. İzzettin Keykavus (1210-1219) ve Alaaddin Keykubad'a (1219-1236) ait sikkeler bulunmuştur.

Bakır tetarteron Alexius I sikkesinde ön yüzde, İsa taht üzerinde, başında haçlı nimbüs, sol elinde kutsal kitap tutmakta, arka yüzde Alexius I ayakta, cepheden başı taçlı, noktalı süslemeli, pelerinli, sağında haçlı asa, solunda globuslu haç tutmakta (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa 387, No: 1920). Bakır tetarteron Isaac II, Angelus sikkesinde ön yüzde, Meryem tahta oturmuş şekilde cepheden betimlenmiş, kollarını her iki yanda süslü taht üzerine atmış, başı haleli, tunik ve pelerinli elbiselidir.

Arka yüzde Isaac ayakta cepheden betimlenmiş, başı taçlı, üzeri süslü elbiseli elinde asa tutmakta, solda I/CAA/KI/OC, sağda ΔEC/no/TH/C (D. Sear, Byzantine Coins, London, 1987, Sayfa. 405, No. 2004)

En üst kısımda bulunan Bizans tabakasında Roma Dönemi'ne ait mimari elemanlar alt kısımlarda duvar malzemesi olarak kullanılmış ve de bu malzemeler çok tahrip edilmiştir. Bu tabakadaki mimarinin moloz taş+çamur harç kireç ile yapılmasına rağmen, seramiklerde bunun tersine bariz bir kalite ve estetik görmek mümkündür. Geç Bizans mimarisini oluşturan oda, kiler, hol ve koridorların alt kısmında sırlı tabak, kâse, tuzluk, testi gibi seramiklerle, sırsız çömlek, testi ve pitoslar bulunmuştur.

Sırlı seramiklerde bölgede bulunan devetüyü renkli Hierapolis çamuru kullanılmıştır. Sigraphitto ve sıraltı teknikte yapılan seramiklerde, 11. ve 12. yüzyıla ait örneklerde yeşil ana fon, 12. ve 13. yüzyıla ait seramiklerde daha çok sarı, krem rengi ve kahverengi gibi biraz açık fon kullanılmıştır (Resim: 19-20). Genel olarak tabaklar yayvan (sığ) ve çukur (derin) gövdeli olarak yapılmıştır. İç kısımlarda tondo ve gövde kenarlarında sigraphitto olarak konsantrik daireler, geometrik ve bitkisel motifler, bunun üzerine yine fırça ile kuş (güvercin) balık, yapraklar, rozet, nadir örneklerde insan figürleri yapılmıştır. Renk olarak; yeşil,

sarı, kahverengi, kavuniçi, mavi renkler kullanılmıştır. Daha sonra bu seramiklerin üzeri sırlanarak fırınlanmıştır (Resim: 19-20). Bu tip seramiklerin benzer örnekleri İznik ve İstanbul Saraçhane kazılarında bulunmuştur.

Yine kazılarda bulunan yonca ağızlı tek kulplu testi, tek kulplu çömlekler, (Resim: 23), çift kulplu amphora (Resim: 22) ve pitos (Resim: 21) 12. yüzyıl Bizans Dönemi'nin seramik yapımı ve tipleri konusunda değerli bilgiler vermektedir. Bu dönem için amphora üzerinde kabartma olarak şerit halinde yapılmış ve üzerine belli aralıklarla parmağın basılması sonucu örgü motifi şeklinde bezeme oluşturulması, 12. yüzyıl için tipik bir süsleme şeklidir (Resim: 22). Aynı şekilde pitos üzerinde kabartma olarak yatay ve dikey şerit çizgilerin yapılması tipik 12-13. yüzyıl süsleme zevkini yansıtmaktadır (Resim: 21).

Hierapolis Roma Hamamı koridor kazısında 30'a yakın sırlı tabakâse tamamlanmış ve binlerce bunlara ait parçalar bulunmuştur. Bu da bir kasaba görünümündeki 11.-13. yüzyıl Hierapolis halkının eski geleneye uygun olarak yerel atölyelerde seramik üretmeye hala devam ettiklerini göstermesi açısından önemlidir.

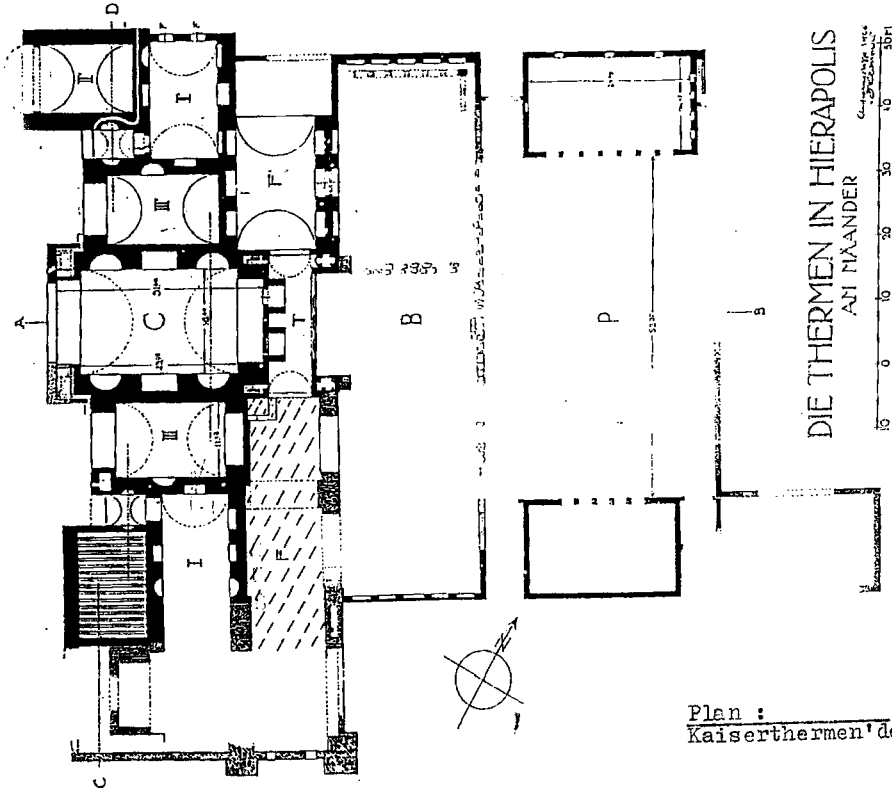
KAYNAKÇA

- E. AKURGAL, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1989
- E.G. BEAN, *Karia*, İstanbul, 1987 (çeviri: B.AKGÜÇ)
- Cevriye-İbrahim ARTUK, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*. Cilt. I, İstanbul, 1970
- V.M.BARCLAY, *Historia Numorum A Manuel of Greek Numismatics*, London, 1911, 1977
- J. W. HAYES, *Excavations At Saraçhane in İstanbul*, Volume 2, Newjersey, 1992
- D.B. FERRERO, *Hierapolis*, sayfa. 105-187, Aslantepe, Hierapolis, İasos, Kyme, Marsilio, 1993
- J. KENT, *Byzantine Coins in The Barber Institute of Fine Arts*, Birmingham, 1985
- O. ASLANAPA, S. YETKİN, A. ALTUN, *İznik Çini Fırınları Kazısı, II. Dönem (1981-1988)* Ankara, 1989
- V.H. BARCLAY, D. LİTT, *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*, London, 1906
- D.R. SEAR, *Byzantine Coins and Their Values*, London, 1987
- D. KRENCHER, E. KRÜNER, H. LEHMAN, *Die Trier Kaiserthermen*, Augsburg, 1929
- STRABON, *Coğrafya, Anadolu, Kitap, XII, XIII, XIV*, İstanbul, 1987, 1991 (Çeviri: A. PEKMAN)

VITRIVIVS, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, İstanbul, 1990 (çeviri. S. Güven)

P. VERZONE, *Hierapolis Di Frigia nei Iovoi Della Missione Archeologia Italiana "Consiglio Nazionale Recerche"* Roma, 1988, sayfa. 1-87 (391-475)

D.B. FERRERO-F. D'ANDRIA-T. RITTI-D. RONCHETTO, *Hierapolis Di Frigia (1957-1987)* Torino, 1987

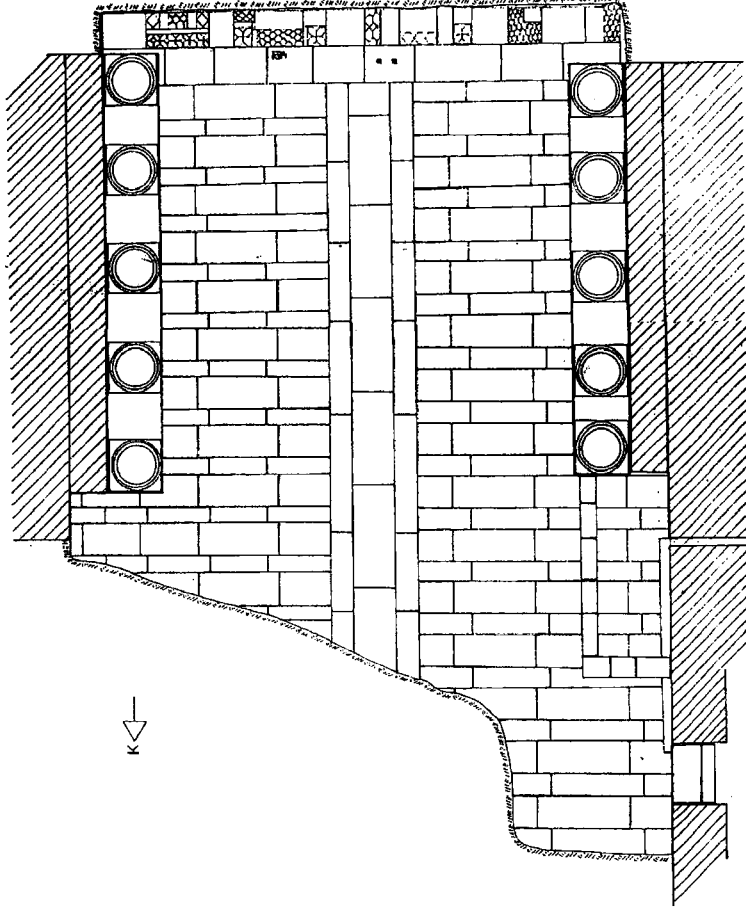
Plan :
Kaiserthermen'den

Plan: 1

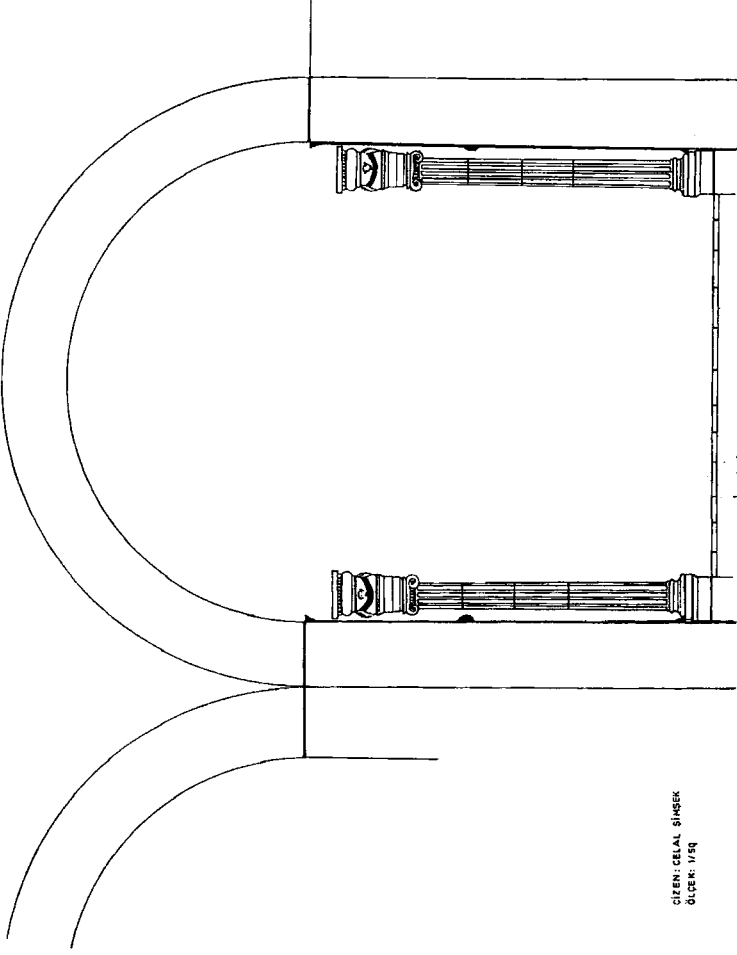
Hierapolis Roma Hamamı Kazısı-1995
Sütünlü Galeri

CİZEN: CE. AL. ŞİMŞEK
ÖLÇEK: 1/50

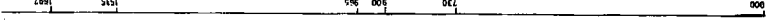
Plan: 3

Hierapolis Roma Hamamı Kazısı - 1995
Sütünlü Galeri Restitüsyon Çizimi
Kesiit: Aa

ÇİZEN: CELAL ŞİMŞEK
ÜÇER: 1/50

Plan: 4

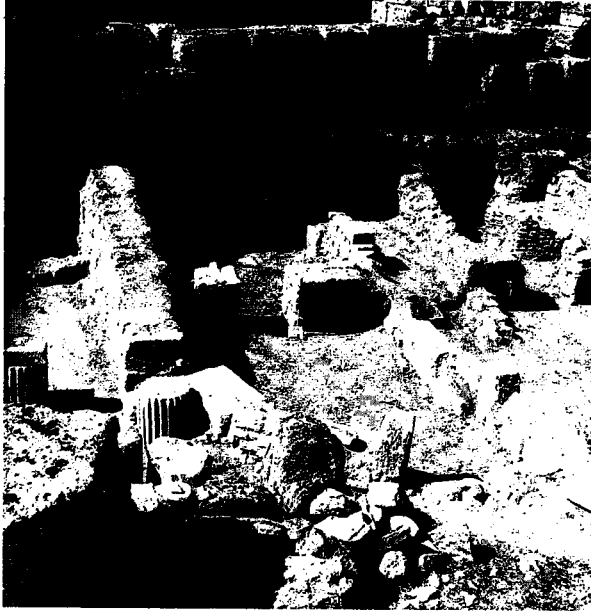
Resim 1: Hierapolis Roma Hamamı (Müze Binası) havadan genel görünüş.

Resim 2: Hierapolis Roma Hamamı koridor bölümü kazı öncesi görünüşü

Resim 3: Hierapolis Roma Hamamı, kazısı yapılmış Bizans tabakası

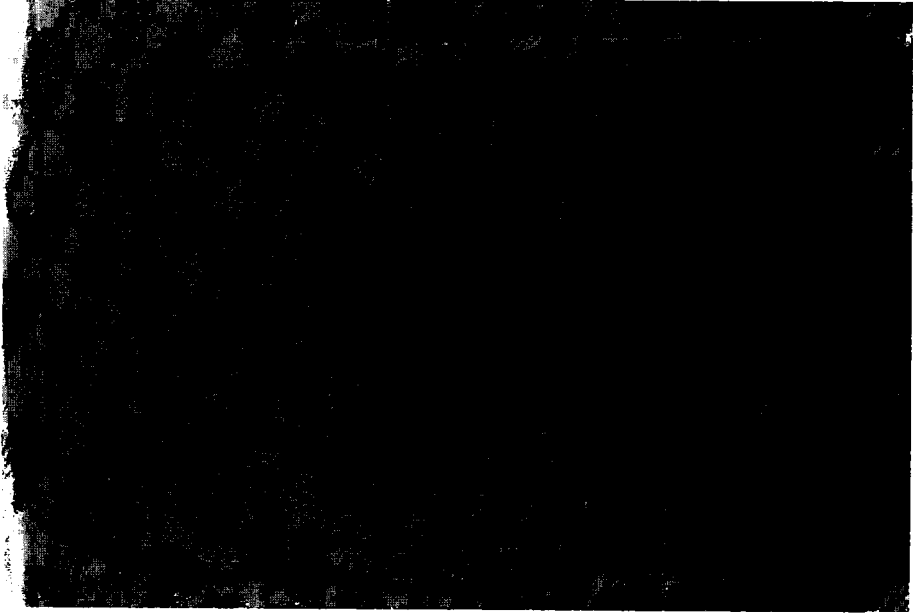
Resim 4: Hierapolis Roma Hamamı Bizans katmanında oda ve kilerler

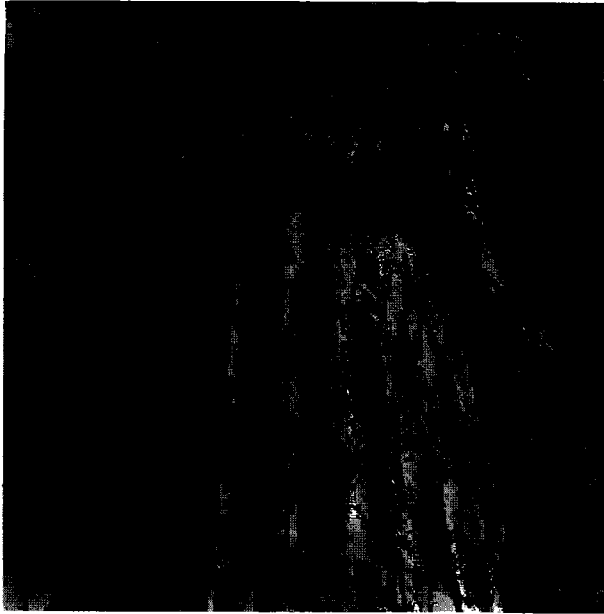
Resim 5: Hierapolis Roma Hamamı koridor kazısı

Resim 6: Kazı sırasında bulunmuş tuğla-kireç harç tonoz malzemesi

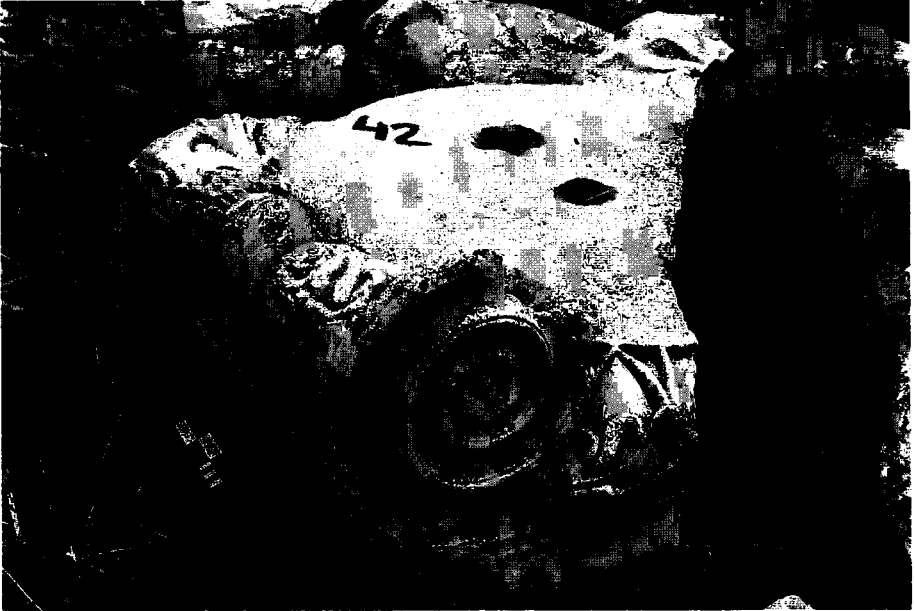
Resim 7: Sütunlu Galeri, sütun üzerinde tabula ansata içinde Grekçe yazıt

Resim 8: İon düzeninde başlık

Resim 9: İon düzeninde başlık

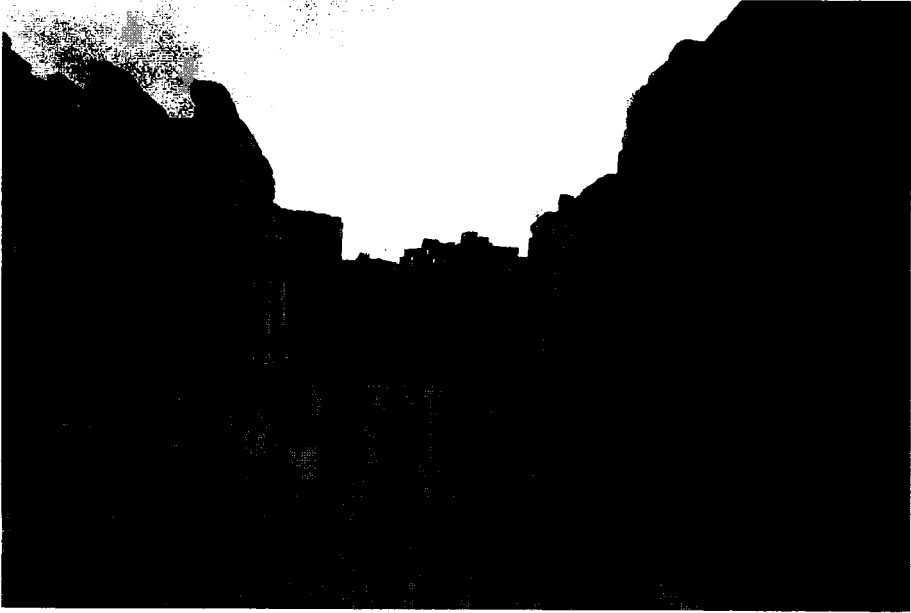

Resim 10: Korinth düzeninde başlık

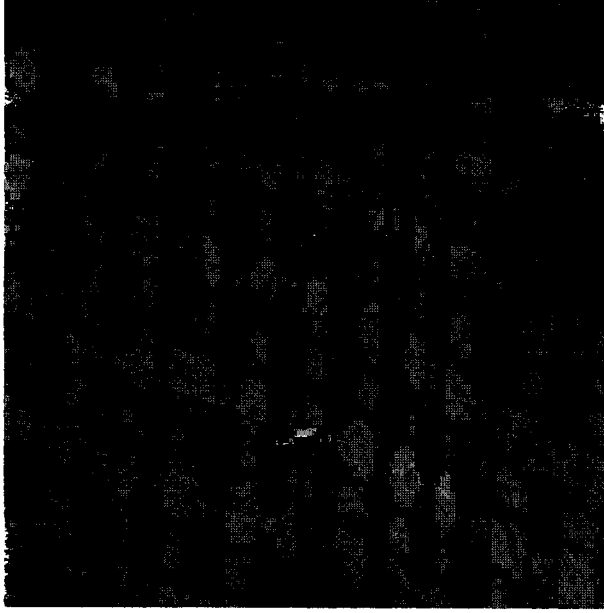

Resim 11: Sütunlu galeri, doğu cephesi ve taban döşemeleri

Resim 12: Sütunlu galeri, kazı sonrası

Resim 13: Sütunlu galeri, opus sectile döşemeler

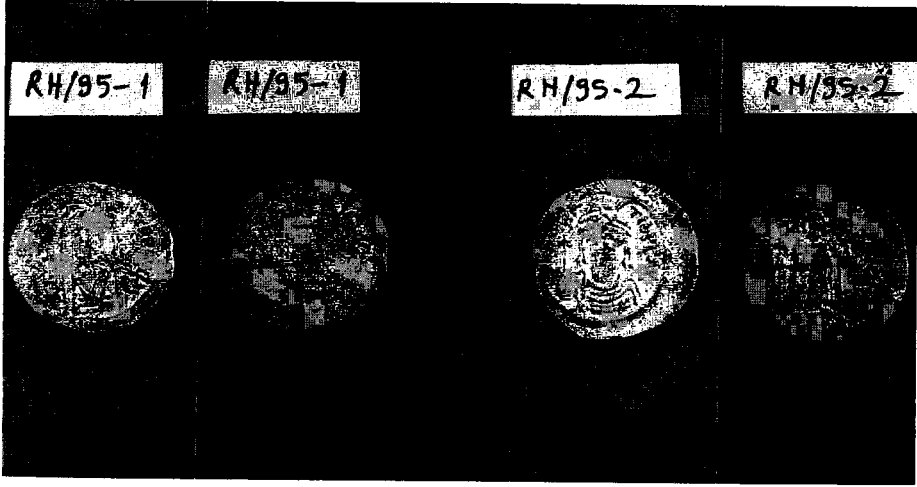
Resim 14: Sütunlu galeri, opus sectile döşemeler

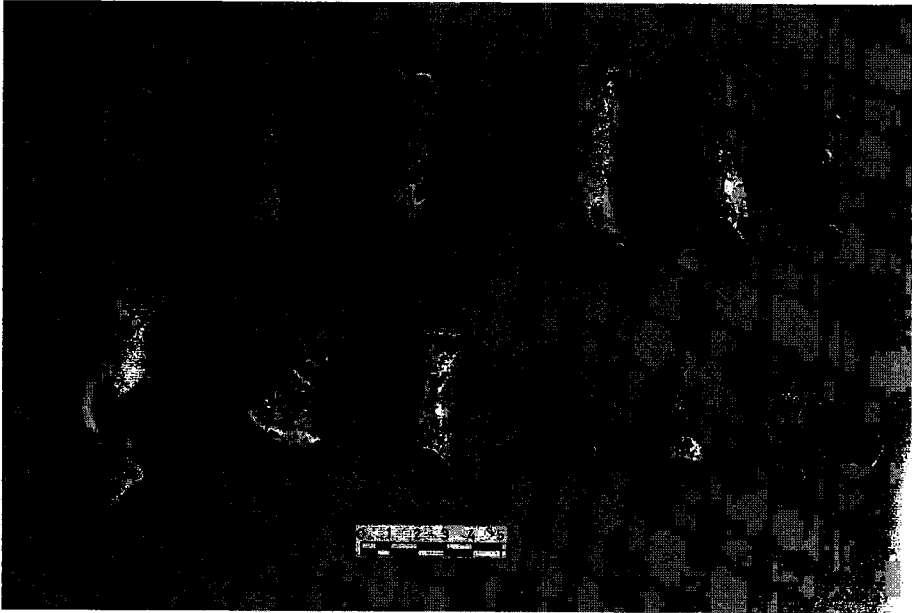
Resim 15: Yazıtlı arşidrav

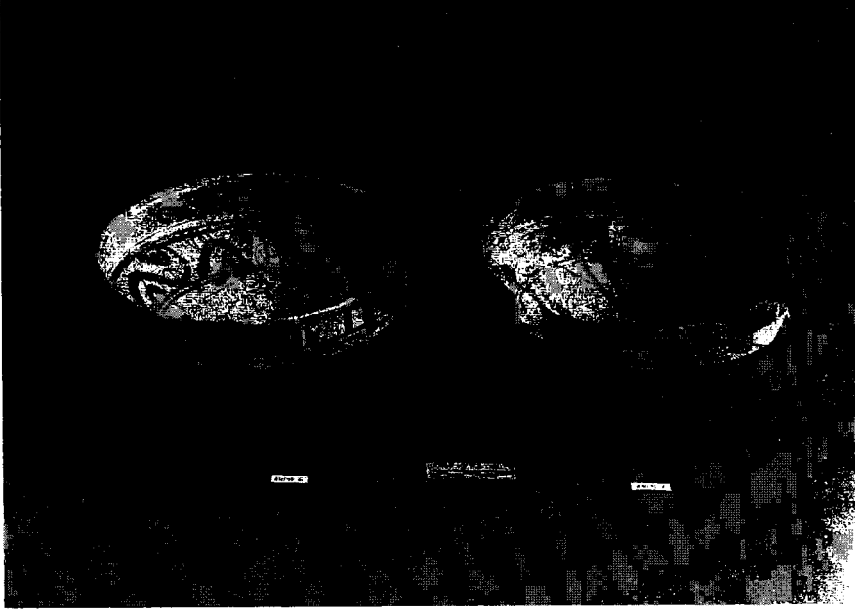
Resim 16: Kabartmalı kaplama parçası

Resim 17: Altın sikkeler; solda Maurice II Costantine (578-582), altın sikkeler; sağda Maurice Tiberius (582-602)

Resim 18: Cam koku şişesi parçaları, 5-6 yüzyıl.

Resim 19: Geç Bizans 12.-13. yzyl sırlı-sigraphitto tabakları

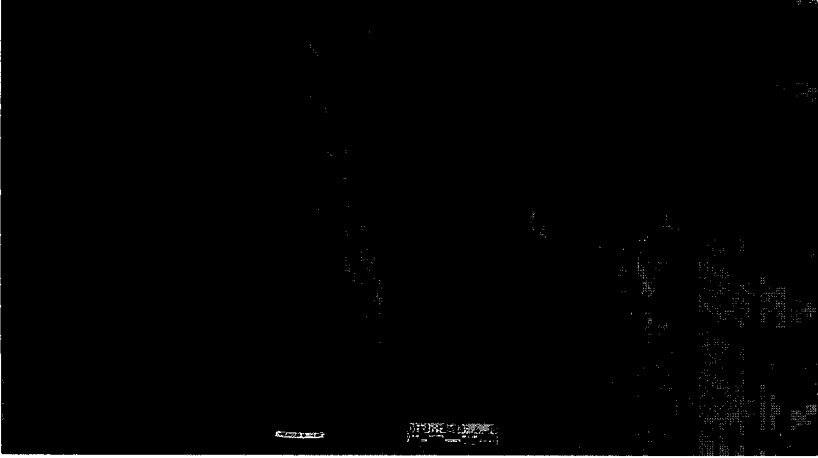
Resim 20: Geç Bizans 12.-13. yzyl sırlı sigraphitto tabakları

Resim 21: Geç Bizans pitosu 12.yüzyıl

Resim 22: Geç Bizans amphorası 12. yüzyıl

Resim 23: Geç Bizans yonca ağızlı testi ve çömlek 12.-13. yüzyıl

Resim 24: Herakles Farnese torsosu, Roma Dönemi M.S. 3. yüzyıl başı.

Resim 25: Eros kabartmaları parçası Roma Dönemi M.S. 3. yüzyıl başı

1995 YILI BLAUNDOS (SÜLÜMENLİ) KAZISI

Kâzım AKBIYIKOĞLU*

Blaundos antik kenti, Uşak il merkezinin 30 km güneyindeki Ulubey ilçesine bağlı Sülümenli köyü sınırları içerisinde yer almakta ve ilçe merkezine 10 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Lidya bölgesinde ve Frigya sınırına yakın bir noktada bulunan kentin Hellenistik Dönem'de Makedonya'dan gelenlerce kurulduğu ve şehrin adının Blaundos olduğu yaklaşık 1845 yıllarında Hamilton'un Ulubey ilçesi mezarlığında bu kentten geldiği bilinen yazıtı bulması ile kesinleşmiştir. Yazıtta "BLAUNDEON MAKEDONON" ibaresi vardır.

Şehir, Büyük İskender'in ölümüyle Deodokoslar² olarak adlandırılan ve imparatorluğu aralarında çekişme konusu yapan 8 generalden Antigonos'un payına verilmiştir. Bir süre Bergama Krallığı'na bağlı sınır şehri olarak kalan Blaundos İ.Ö. 189 yıllarında Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Bu dönemde önemli bir merkez olan kent İ.S. 5 yüzyılda Sivaslı ilçesi Selçukler köyünde bulunan, Sebaste piskoposluk merkezine bağlanmıştır.

Blaundos, üç tarafı derin ve dik vadi ile çevrili düz bir burun üzerinde yer almaktadır (Resim: 1). Şehrin merkezinin üç tarafının vadi ile çevrili olmasından dolayı dışarı ile irtibatı kuzeydeki kuleli kapı ile sağlanmaktadır. İ.Ö.1.yüzyıl-İ.S.1.yüzyıl arasında şehirle birlikte tadilat geçiren kapının merkeze bakan iç cephe genişliği 26.5m(Resim: 2), dış cephe genişliği 23 m (Resim:3) , derinliği 8.20 m dir. Kapı arazinin yapısından dolayı yamuk plan göstermektedir.

---

* Kazım AKBIYIKOĞLU, Uşak Müzesi Müdürü
(1) W.J. Hamilton Asia Minor, Pontus Vol:1 Sy 124
(2) Meydan Larousse Cilt II Sy 438

Kapının her iki yanında bulunan kuleler girişin kemerli üst yapısına kadar yıkılmışlardır. Şu andaki durumuyla 2.60 m genişlik , 2.80 m yükseklikteki girişten şehrin merkezine geçildiğinde batı yamacında tek, doğu yamacında alt ve üst olmak üzere 2 şehir suru vardır. Doğu'da alt ve üst sur arasında kalan alanda, 140 m uzunlukta, 37 m genişlikte stadion (Priene'de olduğu gibi tek taraflı oturma sıraları bulunmakta (Resim: 4) olup tek taraflı olan oturma sıraları üst şehir suruna dayanmış durumdadır.

Şehir surları dışında ve stadionun alt kısmında (vadi içerisinde) yamaca yapılmış tiyatro binası bulunmakta. Ancak tiyatronun sahnesi tamamen yıkılmış, oturma sıralarının bir kısmı sağlam kalmıştır (Resim:5).

Surlar içinde kalan şehir merkezinde ise İon düzeninde yapılmış bir tapınak ile büyüklü küçüklü yapılar yer alır (Resim:6).

Şehrin nekropolü iki ayrı alanda bulunur. İlki, kuzeydeki arazide normal mezarlık ve birkaç tümülüs ile doğudaki vadi içerisinde bulunan kaya mezarları (Resim: 7-8). Kaya mezarları 2 kişilik olduğu gibi, 10 veya 12 kişilik aile tipi mezarlar şeklinde yapılmışlardır. Bunlar tonozlu yapılar olup nişli odacıklar ve sabit lahit tipi gömütlüdürler. Çoğunun koridor tabanında da gömüye rastlanır. Kaya mezarlarının çoğunda beyaz sıva, sıva üzeri kızıl, mavi, yeşil boyalarda yapılmış bitki ve stilize hayvan motifleri ile bezenmiştir.

Kent merkezi dışında kalan alanda ise İon tarzında 2 nci bir tapınak (Resim: 9) fonksiyonu şimdilik belli olmayan kare planlı yapı kalıntısı ile birbirine bitişik durumda, tamamı 14 adet olan, ancak bir tanesi ayakta kalmış kemer vardır (Resim: 10). Kemerlerin kesin olmamakla birlikte su kemeri olduğu tahmin edilmektedir.

Müzemizin 9.10.1995 tarihinde başlamış olduğu kazı çalışmaları, kent merkezindeki İon tarzında yapılmış tapınağın açığa çıkarılması (Resim: 11) ile yapıya ait bulunabilecek mimari parçaların yerine konması, yani basit bir restorasyona yönelik olmuştur.

TAPINAK

Krepislerine göre 17.30 m x 8.95 m boyutlarında İon düzeninde, Prostylös tipinde bir tapınaktır (Resim: 11). Üst yapısı tamamen yıkılmış durumda olup taban mermer döşeme, alt duvarlar kalker, temeli andezit ve krepisler mermerdir (Resim: 12). Krepisler üzerine olması gereken yan duvar kaplamalarından bulabildiğimiz bazı parçalar yerlerine oturtulmuştur (Resim: 13).

Güney ön cephesi ile kuzey arka cephesi üçgen alınlıklı olan yapının sima kısmında bitkisel motifler, arslan başları (çörten), dış sırası vardır. Arşitrav 3 fascialı olup yazıtlıdır. Üst kısmında olması gereken tepe akroterine ait yüksek kabartmalı süsleme elamanları parçalar halinde ele geçmiştir (Resim: 14-15).

Arşitrav üzerinde bulunan yazıtlardan 4 tanesi Latince, 6 tanesi ise Yunanca'dır.

1833 yılında Arundel isimli araştırmacı Sülümenli de yaptığı araştırmada "ONXI KLAYDIO" ve "NIA TEMLUM PORT" yazıtlarını okuyunca buranın Klaudios Tapınağı olduğunu sanmıştır³ (Resim: 16-17). Hamilton'un daha sonraki araştırmalarında ise Arundel'in Yunanca ve Latince yazıtları bir arada okuması ile yanlışlık yaptığı ve bu tapınağın Klaudios Tapınağı olmadığını anlaşılmıştır.

Çalışmalar sırasında kazı yeri yakınlarında bulduğumuz bir yazıt (Resim: 18) tapınakla ilgili konuları biraz daha aydınlatmıştır.

"Athena Nikephoros'la Tanrıça Homonoia'nın Yaşam Boyu Rahibi Olan Diogenes Oğlu Philetairos Propylonu Athena ile Homonoia'ya Kendi Gelirlerinden Karşılıyarak Adadı.

Ancak Philetairos'un Yapımını Üstlendiği Yapıların Onun Gözetiminde Olması Koşulu Vardır".

İ.Ö. 1-İ.S. 1. yüzyıl arasına tarihlenebilen yazıt ile Philetairos propylon yaptırmış ve bunu büyük ihtimalle Athena ile Homonoia'ya adamıştır. Belki de bu tapınak Athena ile Homonoia'nın ortak tapınağı da olabilir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalarla bu durum kesinlik kazanacaktır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Tapınak çevresinin açılması işlemine başlandığında, yapının kuzey arka cephesinde, arka duvara 5.30 m yan duvarlara ise 6.70 m ve 6.10 m mesafede temenos duvarı (Plan: 3) olarak adlandırılan duvar temeli çıkarıldıktan sonra doğu yan duvarın temel hizasından kazımına başlandı. Burada yapıya bitişik Bizans Dönemi'ne ait 6.40 m x 8.60 m boyutlarında ve tapınağın taşlarının kullanıldığı avlu şeklinde mekanın tamamı temizlendi, ancak hiçbir buluntu ele geçmedi (Resim: 19). Avlu şeklindeki yapının olduğu yerde 1970 yılında yapılan kaçak kazılarda

(3) F.V. J. Arundel *Discoveries Asia Minor* Vol: 1 Sy: 83

bulunan ve sonradan Müze'ye teslim edilen baş omuz hizasından, sağ kol omuzdan, sol kol bilekten kopmuş 1.90 m boyunda İ.S.1. yüzyıla ait kadın heykelinin parçaları aranmasına rağmen bulunamamıştır (Resim: 20).

Çalışmalarımızın en zor kısmı yıkılmış üst yapı elemanlarının kazılacak alanlardan toparlanması olmuştur. Yaklaşık 200 kg ile 4 ton arasında değişen ağırlıktaki parçalar kenarlara alındıktan sonra doğu yan cephenin açılması bitirilerek (Plan: 1) güney yönündeki ön cepheye geçilmiştir (Resim: 21).

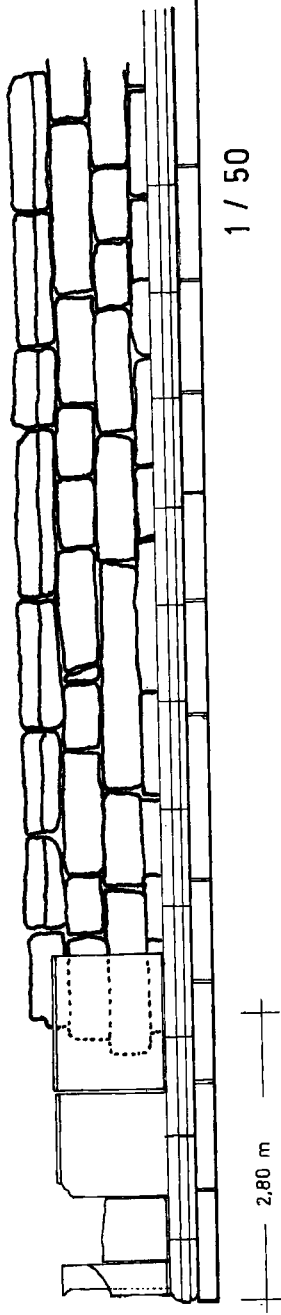
Ön tarafta, yüzeyde olan üçgen alınlıklar, yazıtlı arşitrav parçaları, sütunlar kaldırıldıktan sonra tabana doğru toprak hafriyatına geçilmiştir. Üst seviyeleri yakın merdiven basamaklarının bir kısmının yerinde olmadığı büyük kısmının da parçalanmış olduğu görülmüştür.

Basamaklar tek tek ortaya çıkarılırken, alttaki ilk iki basamak üzerinde yatar durumda başı boyundan, ayakları bilek hizasından kopmuş yine İ.S. 1. yüzyıla tarihlenen 1.35 m boyunda kadın heykeli bulunmuştur (Resim: 22). Çalışmalar devam ederken sonradan heykelin ayağı ile ikiye ayrılmış başı bulunarak heykele birleştirilmiştir (Resim: 23). Kiton giymiş olarak betimlenen heykelde boyun kenarında arkaya doğru atılmış şal, ön tarafta iki göğüs arasından çapraz şekilde gelerek bel hizasından dolanmaktadır. Saçlar düzgün olarak ortadan ikiye ayrılmış ve geriye doğru taranmış, baş arkasına topuz haline gelmiştir. Bunların dışında bir adet baş ve gövdenin alt kısmı kırık mermer adak heykelciği de bulunmuştur.

Ön cephenin tamamen temizlenmesi ile birlikte 8 basamaklı 8.95 m genişliğindeki tapınak girişi de tamamen ortaya çıkarılmış ve dağılmış yapı elemanları da tek tek yerlerine oturtulmuşlardır (Plan:2; Resim:24).

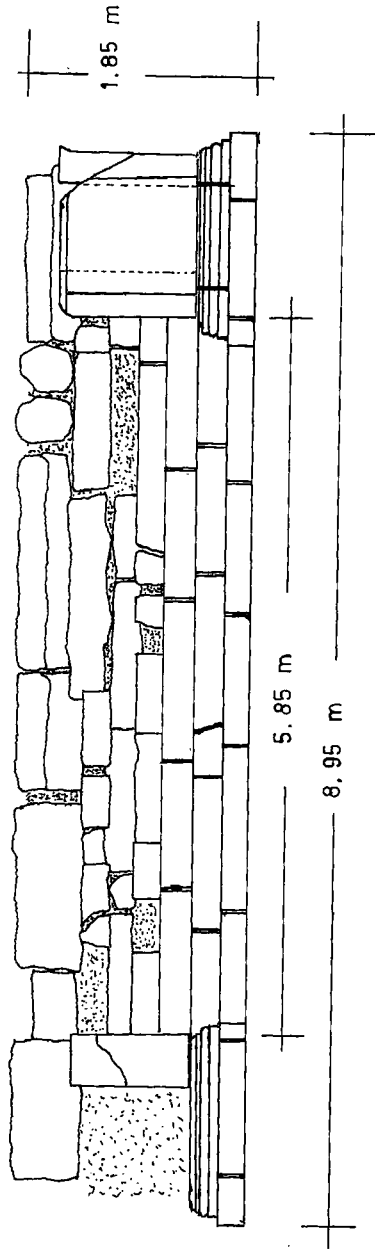
Genelde, çevresinin yarıya yakın kısmını 1.5 aylık bir sürede temizlediğimiz tapınakta önümüzdeki yıl yapılacak kazılarla yapının tamamı ortaya çıkacaktır (Resim: 25).

Bu yıl ki çalışmalarımızda yazıtlar konusunda çeviri ve çözümleri ile bizlere büyük yardımı dokunan D.T.C.F öğretim üyelerinden Sayın Ender Varinlioğlu'na, Müzemiz Arkeologları Uğur Hoşgören ve Metin İmren'e, Araştırmacı Sibel Alpaslan'a, teşekkürlerimi sunmayı borç biliyorum.

TAPINAK DOĞU DUVARI

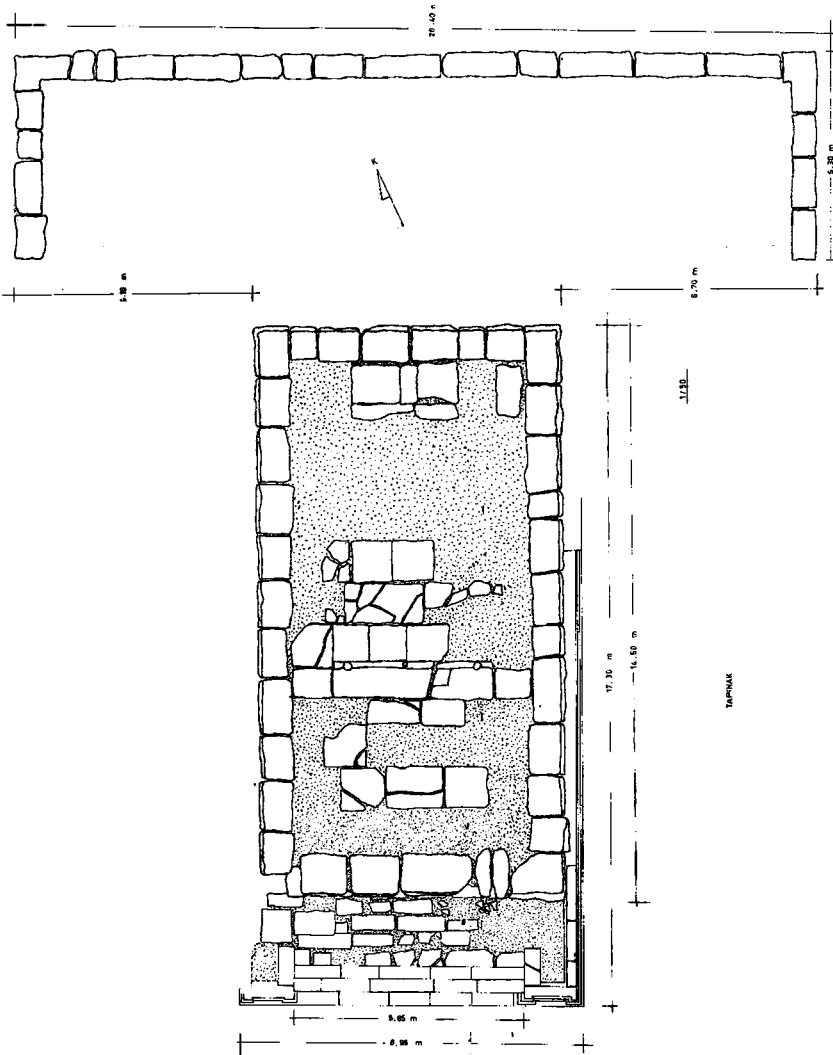
Plan: 1

1 / 50

TAPINAK ÖN ÇEPHESİ

Plan: 2

Plan: 3

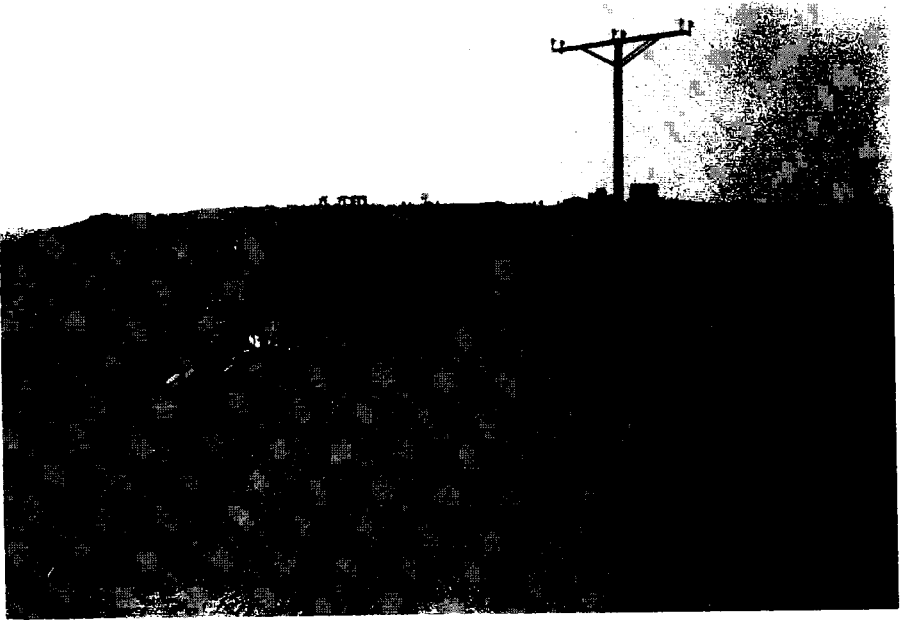

Resim: 1

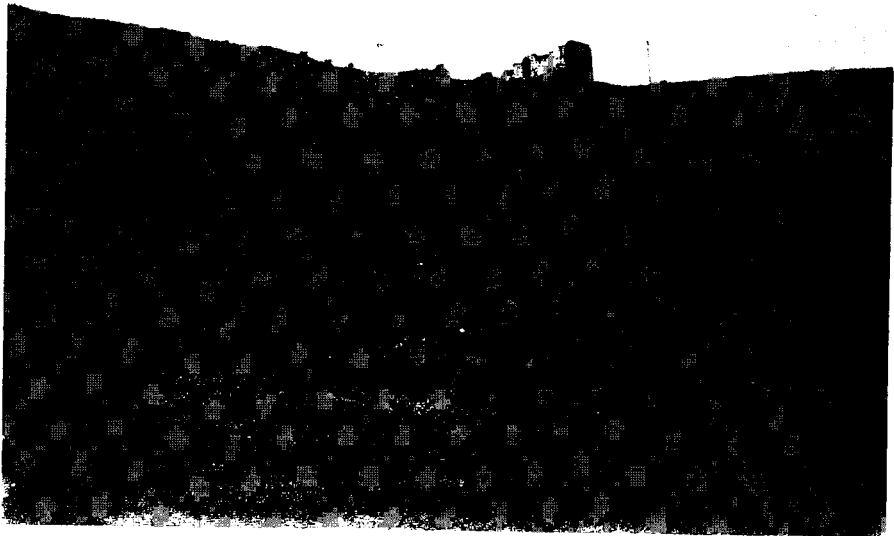
Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

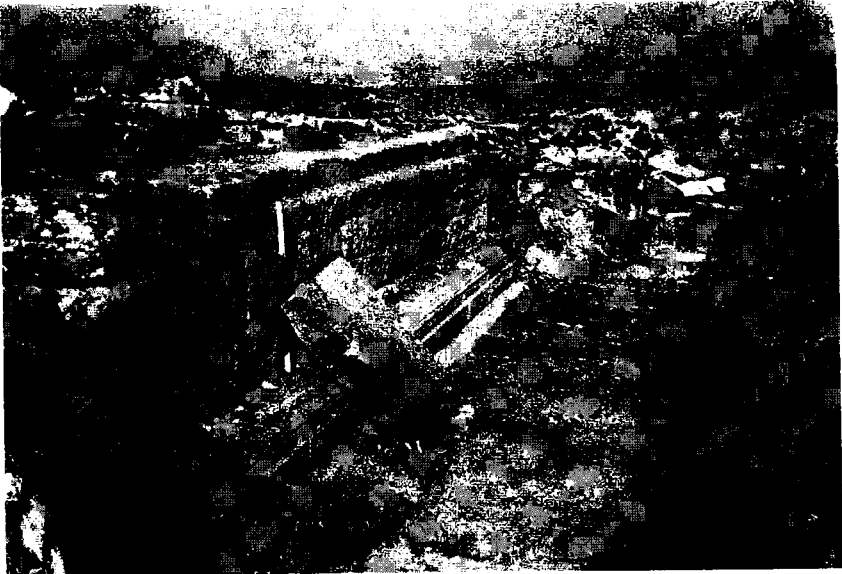
Resim: 9

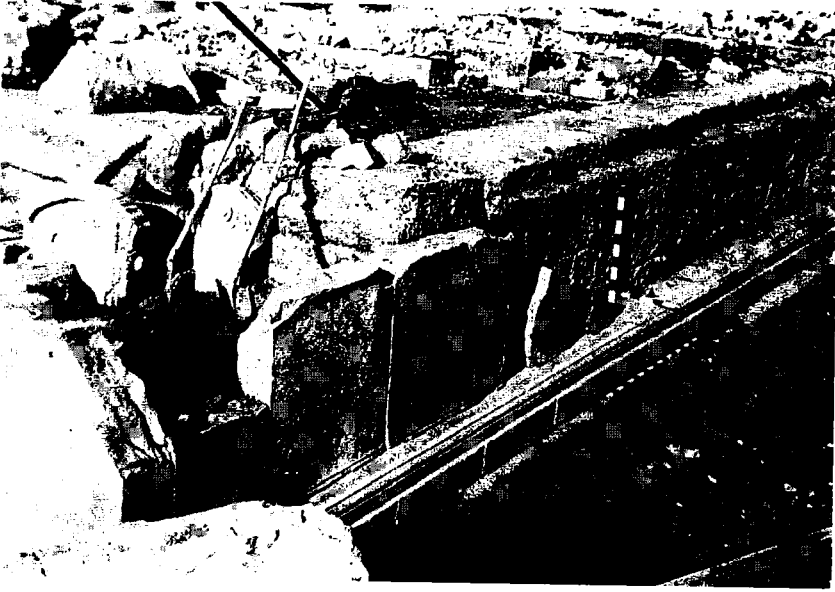
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

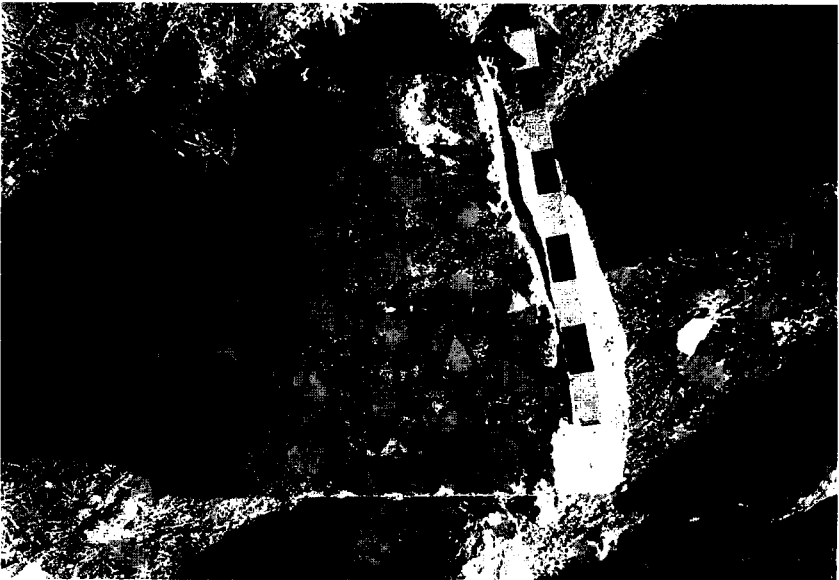
Resim: 13

Resim: 14

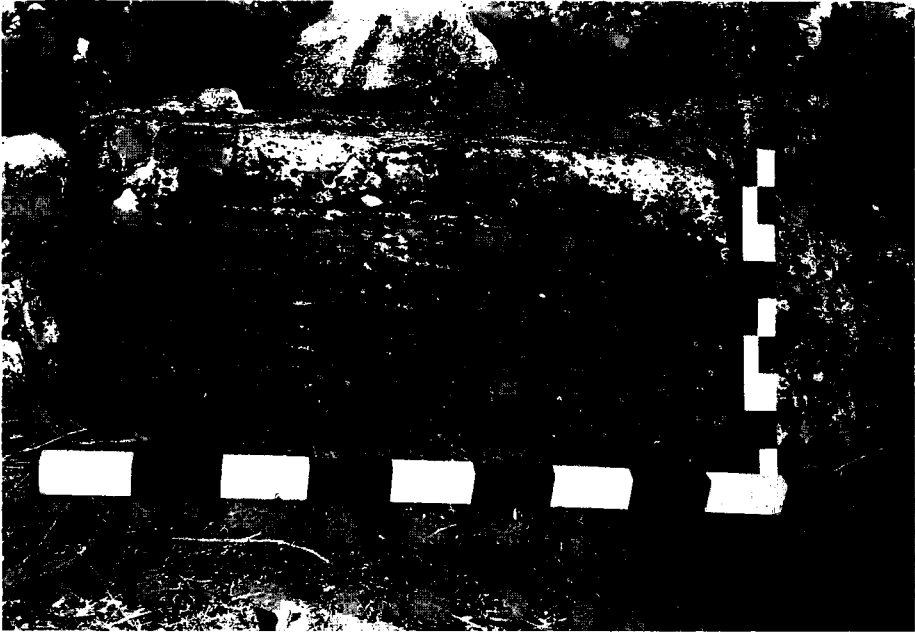

Resim: 15

Resim: 16

Resim: 17

Resim: 18

Resim: 19

Resim: 20

LN

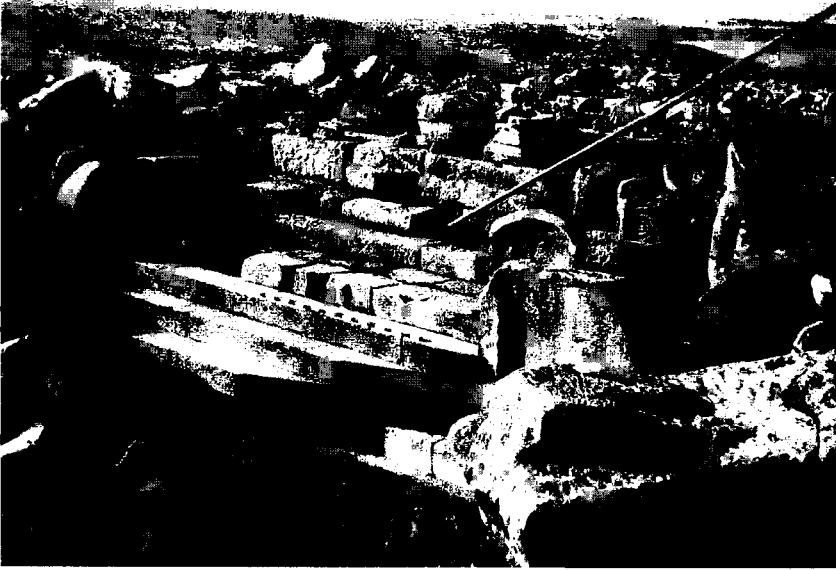
Resim: 21

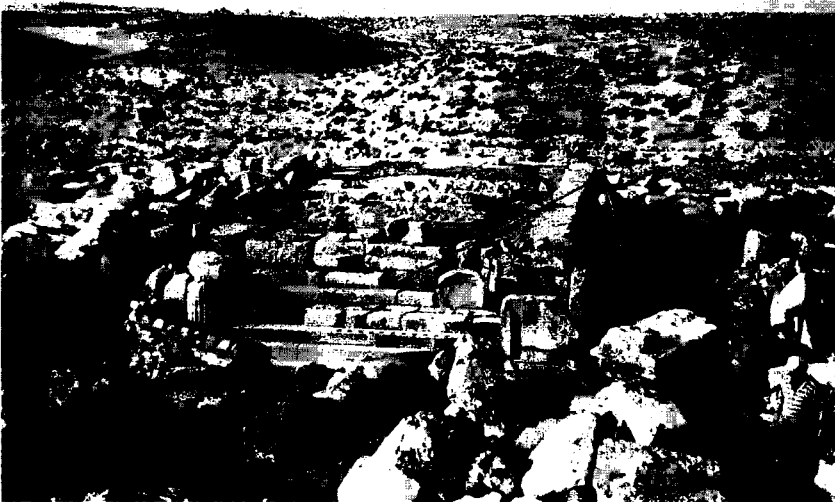
Resim: 22

Resim: 23

Resim: 24

Resim: 25

1995 YILI SYEDRA ANTİK KENTİ ÇEVRE DÜZENLEME VE KURTARMA KAZISI ÇALIŞMALARI

İsmail KARAMUT*

Alanya Müzesi sorumluluğunda bulunan Syedra antik kentinde, araştırma yapma talebimizin Genel Müdürlüğümüzce uygun bulunması sonucu "Çevre Düzenlemesi ve Temizlik Çalışması" adı altında verilen izin gereği, 1994 yılında başlanılan çalışmalara 1995 yılında da devam edilmiştir. Çalışmalara Müzemiz Arkeologları Seher Türkmen, Gülcan Küçük karaaslan, Akif Gaffaroğlu ve Kubilay Yeğin'in katılımlarıyla 09.10.1995 günü başlanmış 21 günlük bir çalışma sonucu 31.10.1995 günü bitirilmiştir.

Çalışmaların gideri geçen yıl olduğu gibi Müzemiz bünyesindeki "Alanya Turizmini, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneğince" karşılanmıştır. Huzurlarınızda bize bu çalışma ortamını sağlayan Genel Müdürlük yetkilileri ile çalışmalarda emeği geçen mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu yılki çalışmalara geçmeden önce, kentin çok kısa bir tarihçesi ile 1994 yılı çalışmaları hakkında kısaca bilgiler sunmanın yararlı olacağı düşüncesindeyim.

Alanya ilçesi, Seki köyü sınırları içerisinde bulunan antik Syedra kentine Alanya-Gazipaşa yolunun yaklaşık 20.km sinden kuzeye yönelen 3 km lik tali toprak bir yolla ulaşılmaktadır. Turistik yoğunluğu

---

* İsmail KARAMUT, Alanya Müzesi Müdürü,

olan Antalya-Mersin karayolunun üzerinde oluşu ve Alanya'ya yakınlığı ile her geçen yıl yoğun bir şekilde artış gösteren yabancı ziyaretçi akını ve kaçak kazıların artması bizleri böyle bir çalışmaya sevketmiştir.

Halk arasında Asartepe olarak bilinen mevkiideki kent, deniz seviyesinden yaklaşık 250 metre yüksekliktedir. Antik çağlarda kent zaman zaman Pamphilia, zaman zaman İsauria, çoğunlukla da Cilicia kentleri arasında gösterilmiştir. Günümüz bilim adamlarınca ise Dağlık Cilicia kentleri arasında sayılmaktadır.

Kent ilk kez 1891 yılında W.Heberdey ve Wilhelm tarafından ziyaret edilmiş, daha sonra ise S. Keil, A. Wilhelm, G. Bean ve T. Mitford gibi araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiş ve incelenmiştir. Son olarak da 1993 yılında Gerhard Huber kentin planının çıkarılması ve fonksiyonu henüz kesin olarak bilinmeyen bazı yapıların fonksiyonunu belirlemek amacıyla bir yüzey araştırması yapmıştır.

Kalıntılardan kentin Roma ve Bizans Dönemi'nde yoğun bir iskan gördüğü anlaşılmaktadır. İ.S. II. yüzyılda kent en parlak dönemlerini yaşamış, sur duvarlarından anlaşıldığına göre oldukça geniş bir alana yayılmıştır.

Kentin önemli yapıları olarak, bir tarafında dükkanların, diğer tarafında sütunların yer aldığı sütunlu caddesini, sarnıçlarını, bazilikayı ve hamamını gösterebiliriz.

Sarnıçlar kentin su gereksinimini büyük ölçüde gidermekte, halen köylülerce de kullanılmaktadır. Bu sarnıçlar doğal bir kaynaktan beslenmektedir. Bu kaynak halk arasında "Sarnıç Mağarası" olarak bilinen bir doğal mağaradan çıkmaktadır.

Sütunlu Cadde'nin hemen güneyinde iki katlı apsisi büyük hamam yer almakta olup, bu yapıyı G. Huber, bölge antik kentlerinden İotape, Antioch ad Cragum ve Anamurium'daki hamamlara benzetmektedir. Su gereksinimi de sarnıçlardan karşılanmaktadır.

1994 yılında çalışmalara ilk olarak kentin en önemli yapı kalıntısı olan Sütunlu Cadde'de başlanılmış, dolgu toprağın temizlenmesi ve kent içinde dolaşım kolaylığı sağlanması hedeflenmiştir. Sütunlu Cadde'nin bitki örtüsü kaldırılarak doğu kısmından batıya doğru yer yer 0.30-2.00m. arasında değişen derinlikteki moloz toprak temizlenmiş ve sonuçta caddenin döşemesine ulaşılmıştır.

Sütunlu Cadde kentin doğusundaki zirveye yakın sur duvarının yakınından başlamakta, hamamın kuzeyinden geçerek batıya doğru 250m kadar uzanmaktadır. Caddenin kuzeyini moloz taşlardan yapılmış yaklaşık 10 m yükseklikteki duvar sınırlandırmaktadır. Bu duvarda yedi adet niş bulunmakta, doğu ve batısında dükkanlar yer almaktadır. 1994 yılında caddenin doğusundan başlanarak batıya doğru yaklaşık 45x10 m lik bir alan temizlenmiş, temizlik sonucunda sütun sırasının, caddenin ortasındaki stylobat üzerinde yer almakta olduğu ve tek parça granit sütunlardan oluşan bu sıranın İon tarzında yapılmış olduğu insitu olarak bulunan iki sütun kaidesinden ve ele geçen sütun başlık parçalarından anlaşılmaktadır. Elimizdeki buluntulara göre de kuzey duvarı ile sütun aralarının üzerinin ahşap çatı ile kapalı olduğu, güney bölümünde ise 4.50 m genişliğinde, döşemesi yerli kireçtaşından yapılmış ve yer yer bozulmuş yol tesbit edilmiş idi.

1994 yılı çalışmaları sırasında taşınabilir kültür varlığı olarak, caddenin kuzey cephesindeki "S 1" olarak adlandırdığımız mekanda 46 satırlık Grek dilinde bir yazıt bulunmuş, yazıt Epigraf Sn. Mustafa Hamdi Sayar tarafından okunmuştur.

Yazıt, Roma İmparatoru Septimius Severus tarafından Syedralılara hitaben yazılmıştır. Metin içerisinde ise İmparator Septimius Severus' un bütün ünvanları belirtildikten sonra, kent halkını ve yöneticilerini selamlayarak onları bölgedeki korsanlara karşı gösterdikleri direniş ve başarıdan dolayı kutluyor, teşekkür ediyor ve onların iyi niyetli Romalılar olarak kalacağını belirtiyor. Yazıt imparatorun Pescennius Niger'le olan mücadele yıllarına rastlamaktadır.

1994 yılı çalışmalarında Syedra kentinin antik limanı yakınında tesbit edilen ve bir bölümü kaçakçılarca tahrip edilen mozaik Müzemize nakledilmiştir. Mozağin orta kısmında, sandal içerisinde iki Eros betimlenmiş olup bunlardan birisi oltası ile balık avlamakta iken, diğeri ise kürek çekmektedir. Mozaik üzerinde işlenen diğerk motifler ise yunus balığı , yılan balığı, kılıç balığı, mürekkep balığı ve ahtapot gibi deniz canlılarıdır. Mozaik 1995 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Müdürlüğü elemanı Konservatör Sn. Celal Küçük' ün önemli katkıları ile Alanya Müzesi'ne nakledilmiş ve bahçede üzerine ahşap bir koruyucu yapılarak teşhire sunulmuştur.

1994 yılında temizlenmesine başlanılan Sütunlu Cadde'nin 1995 yılında da temizlenmesine devam edilmiş ve 40x10 m lik bir alanın dolgu toprağı alınarak döşeme seviyesine kadar inilmiştir.

1995 yılı çalışmaları sırasında cadde ortasındaki stylobatın batı yönüne doğru cadde boyunca devam ettiği, ancak büyük oranda tahrip olduğu görülmüştür. Stylobatın önünde yer alan yol döşemesi, diğer bölümlere oranla daha sağlam bir şekilde korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır.

Sütunlu Cadde'nin kuzeyini sınırlayan ve ortada nişlerin bulunduğu istinad duvarının, nişlerden sonra batı kısmında, kesme blok taşlarla örülmüş olan erken dönem duvarı ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar Hellenistik Devir özellikleri göstermektedir.

Bu duvarın önünde stilize aslan pençesi kabartmalı bir podyum insitu olarak bulunmuştur. Podyumun önünde de, caddenin çökmesi nedeniyle zemin seviyesinin altında kalmış, silmeli, profilli bloklar ve onların üzerinde yer alan yazıt blokları bulunmuştur. Bütün bunlardan Sütunlu Cadde'nin tam ortalarına yakın yerinde bir podyum üzerinde onur yazıtlarının bulunduğu anlaşılıyor.

Kireçtaşından dikdörtgen bir blok üzerine 13 satır Grek alfabesi ile yazılmış bir yazıtta; "Aurelius Kallikianus Rufinianus Potitus" isimli bir şahıs onurlandırılmaktadır. Bu şahsı onurlandıran Syedra'nın yerel yönetim birimleri olan şehir ve halk meclisleridir. Yazıtın alt satırında bu şahsa vatanına yaptığı hizmetler için teşekkür edilmektedir. Bu şahsın adına Syedra'da daha önceden bulunup yayınlanan dört yazıtta da rastlamaktayız. Yazıtlardan bu kişinin spor oyunları düzenleyicisi, şehre önemli bağışlarda bulunan ve atletik idmanlarda yöneticilik yapan bir kişi olduğunu öğreniyoruz. Bu durumda bu şahsın Syedra kenti tarafından onurlandırılması gayet doğaldır.

İkinci yazıtımızda ise Aurelius Kallikleos Gaianos isimli bir şahsın onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu şahıs da, imparatorluk kültürü baş rahipliği ve pazaryeri yöneticiliği yapmıştır.

Üçüncü yazıtta ise kente yararı dokunan ve 2. yazıtta adı geçen "Aurelius Kallikleos Gaianos'un karısı "Aurelia Artapsianna" isimli bir kadın onurlandırılmaktadır.

Yazıtlar, harf karakterlerine ve şahıs isimleri kombinasyonlarına (uyuşmalarına ve birleştirilmelerine) dayanarak İ.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir ki, bu da bizim Sütunlu Cadde için verdiğimiz tarihi doğrulamaktadır.

Bu yazıtların üzerinde yer alan üst profil bloklarının ön cephesinde bir satırlık ithaf yazısı vardır. Blokların üst kısmında heykel ayak izleri ve kenet izleri bulunmakta ise de heykellerle ilgili herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Çalışmalarımız sırasında podyumun doğu yanında bir kanal açığa çıkarılmıştır. Sütunlu Cadde'nin kuzeyini oluşturan istinat duvarının arkasında basamaklarla yükselen kanal kuzeyde üst seviyeye çıkmakta ve kare şekilli bir rögarla son bulmaktadır. Bu kanal podyumun yanında cadde zemininin altında caddeyi güneye doğru keserek hamamın yanındaki sarnıcı besliyordu.

Podyumun batı yanında geniş bir geçitle üst kısma çıkan merdiven açığa çıkmıştır. Podyumun batısındaki merdivenli geçitten sonra, batıya uzanan Hellenistik duvarın önüne daha geç devirde bir duvar örüldüğü görülmüştür.

1995 yılı çalışmaları sırasında , sütunlu caddenin güneyindeki hamam ve palaestra ile olan bağlantısını araştırmak amacıyla, hamamla cadde arasındaki alan temizlenmiş, bunun sonucunda hamamın, cadde ile bağlantısının kot farkı yüzünden bir merdiven aracılığı ile sağlandığı anlaşılmıştır.

Hamamla Sütunlu Cadde arasındaki dikdörtgen planlı bir mekan yer almakta ve bu mekanın zemininin mozaikle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Mozaikler siyah beyaz tessaralardan oluşmaktadır. Bu mekanın batı köşesinde açığa çıkarılan çöküntüden altının bir sarnıç olduğu görülmüştür. Sarnıçın içi kısmen temizlenmiş ve içinden bol miktarda günlük kullanıma yönelik seramik parçaları çıkmıştır. Bunların bazıları kısmen tümlenebilmiştir.

Sütunlu Cadde'nin dolgu toprağının temizlenmesi esnasında bulunan küçük buluntularda çok çeşitlilik göze çarpmaktadır.

Seramikler genel olarak Geç Roma Dönemi özellikleri gösterse de, az sayıda da olsa değişik dönemlere ait seramiklere de rastlanmaktadır. Özellikle İ.Ö. 5. yüzyıla ait siyah glazürlü seramik parçaları kent tarihi bakımından çok önemli olup, kentin İ.Ö. 5 yüzyıllarda da iskan gördüğünü kanıtlamaktadır.

Sütunlu Cadde'deki çalışmalar sırasında bulunan az sayıda sırlı seramik, yaklaşık olarak 13-14. yüzyıl sonuna kadar Syedra antik kentinde yerleşmenin devam ettiğini göstermektedir. Seramikler genel olarak sarı renk astarlı ve kahverengi zeminli, bitki ya da hayvan

figürlüdürler. Bunlardan birisinde koşar durumda bir hayvanın baş ve ön kısmı resmedilmiştir.

İki yıllık bir çalışma sonucunda kentin tarihi hakkında önemli bilgiler elde ettiğimiz kanısındayım. Herşeyden önce bugüne değin bilinenlerin aksine kentin tarihinin İ.Ö. 5. yüzyıla kadar indiğine dair veriler var elimizde.

Genel Müdürlüğümüzce gerekli izin verildiği sürece gelecek yıllarda da çalışmalarımız devam edecektir. Amacımız Sütunlu Cadde'nin tamamını temizlemek ve Dağlık Kilikia kentleri hakkında yeni bilgiler elde etmek olacaktır.

Resim 1: 1955 yılı kazı ve temizlik çalışmaları sonucu Sütunlu Cadde'nin durumu

Resim 2: Üzerinde onur yazıtlarının bulunduğu podyum

Resim 3: Podyum üzerinden düşmüş "Aurelius Kalliklanus Rufinianus Potitus" isimli kişinin onurlandırıldığını belirten onur yazıtı

Resim 4: Sütunlu Cadde üzerindeki podyumun halk ve danışma meclislerince dikildiğini gösterir yazıt.

MİLAS, SANAYİ SİTESİ, 1.CAD. 15 PARSELDE ÇIKAN MEZARI KURTARMA KAZISI

Abuzer KIZIL*

29.07.1995 cumartesi günü saat 9.30 civarında ilçemiz, İsmetpaşa Mahallesi Sanayi Sitesi, 1. Cadde'de mülkiyeti Mehmet Uslu'ya ait tapunun 683 ada, 15 no'lu parselinde kayıtlı taşınmazda (Plan: 1) yapılan temel kazısında antik kalıntı çıktığının bildirilmesi üzerine olay mahalline gidilerek hafriyat çalışmaları durdurulmuştur. Yapılan inceleme sonucunda burada kurtarma kazısı yapılması gerektiği tespit edilerek hazırlanan rapor Genel Müdürlüğümüze iletili. Bunun üzerine Bakanlığımız, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.08.1995 tarih ve 6619 sayılı yazıları ekindeki kazı ruhsatnamesi ile kurtarma kazısı çalışmalarına başlanmıştır.

Yapılan ilk incelemede toprak yüzeyinden 2 metre derinlikte yer alan bir mezara ait kapak taşının hafriyat çalışmaları esnasında ortadan kırıldığı ve mezarın içine toprak dolduğu tesbit edilmiştir (Resim:1). Mezarın içine sonradan dolmuş olan toprak kürekle dışarı atıldıktan sonra çalışmalara daha itinalı olarak devam edildi (Resim : 2). Mezarın tabanı gerek mermer blokların arasından sızan ince toprakla, gerekse cesetlerin çürüyen kısımlarının topraklaşması sonucu yaklaşık 10 cm kalınlığında rutubetli ve killi bir toprak tabakası ile kaplıydı. Kademeli olarak mezarın içindeki toprak alınıp temizlenince mezarın kuzey tarafında yan yana duran üç kafatası ile güneye doğru uzanan oldukça dağınık ve rutubetten dolayı ekseriyeti çürümüş kemikler ortaya çıktı. (Çizim: 1). Bu esnada mezarın güneydoğu köşesinde yan yatmış tek kulplu p.t. bir testi sağlam olarak ele geçti (Çizim: 1).

* Abuzer KIZIL, Arkeolog, Milas Müzesi Müdürlüğü
Çalışma safhaları boyunca yardımcı olan Müze Müdürü M. Çakıcı'ya ve müze personeline teşekkürlerimi sunuyorum

Mezarın zeminine yaklaşık 5 cm kalınca iskeletlerin altında mercimek tanesi büyüklüğünde ortası delik bir adet altın kolye tanesi göze çarpınca bu seviyeden itibaren çıkan toprak atılmayıp karton kutu ve çuvalara konularak elenip yıkanmak üzere müzeye taşındı. Temizlik çalışmaları bittikten sonra mezarın 6 mermer bloktan oluştuğu görülmüştür. Blok mermerlerin iç yüzleri perdahlanmış dış yüzleri ise kaba olarak bırakılmıştır. Zemini oluşturan bloğun üzerine karşılıklı uzun ve kısa kenarların blokları yerleştirilerek üstü 2 blokla kapatılmıştır (Çizim: 2). Milas'ta daha önceki yıllarda da gün ışığına çıkarılmış örneklerine rastladığımız bu lahit tipi mezarın ölçüleri: derinlik 0.64 m, uzunluk 1.85 m, en 0.75 m dir. Blokların kalınlığı ise değişkendir.

Karton kutu ve çuvalarla müzeye taşınan mezarın içindeki rutubetli toprak kurutulduktan sonra elekten geçirildi. Eleğin üstünde kalan toprak kesekleri de ayrıca suda eritilerek ikinci bir kez tazyikli su vasıtasıyla elekten geçirilmiştir.

Böylece en küçük bir buluntunun dahi gözden kaçmasına imkan verilmeyerek yapılan bu çalışmalar neticesinde mezara ölü hediyesi olarak konulan aşağıdaki buluntular ele geçmiştir.

1- 4 adet yonca yaprağı şeklinde dörder delikli altın elbise süsü¹. (Çizim: 3, Resim: 3). R:0.3 m.

2- 1 adet rozet şeklinde altın elbise süsü² muhtemelen arkasında yer alan boru şeklindeki çıkıntının sıkıştırılması sonucu elbiseye tutturuluyor olmalıydı (Çizim: 4, Resim: 4). R: 2.7 cm.

3- 18 adet halka rozet şeklinde altın elbise süsü³. Bir tanesinde 4 küçük delik mevcut olup diğerlerinde delik yoktur (Çizim: 5, Resim: 5). R: 1 cm.

4- 1 adet küçük köşeli çan şeklinde altın kolye armudu (Çizim: 6, Resim: 6) h: 1 cm.

-
- (1) Milas'ta bulunan buna benzer örnekler için bkz. Mehmet Çakıcı, "Milas ilçesi, Şevketiye Mahallesi, 199 ada, 187 parselde yapılan kurtarma kazısı", *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s. 322, Resim: 7. Form olarak bu rozetlere benzeyen applike elbise rozetleri Dardanos Höyüğü Nekropolü Kurtarma Kazısı'nda da ele geçmiştir. Bkz. Turhan Özkan, "Dardanos Höyüğü Nekropolü Kurtarma Kazısı", *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s. 114, Resim:8
- (2) M. Çakıcı, *A.g.e.*, s. 322, Resim: 7
- (3) M. Çakıcı, *A.g.e.*, s. 322, Resim: 7

5- 34 adet uçları topuz, ortaları yassı ve delikli olan altın kolye tanesi (Çizim: 7, Resim: 7). h: 0,5 cm.

6- 5 adet altın kolye taneleri ile aynı forma sahip lacivert camdan yapılmış kolye tanesi (Çizim: 8, Resim: 8) h: 0,5 cm. Kolye taneleri ipe dizildiğinde merkezinde armudunun yer aldığı geçmeli tarzda bir kolye bütünlüğü elde edilmektedir (Resim: 9). Lacivert cam tanelerinin eksik olmasına rağmen orijinal kolyenin bir altın tanesi ile bir lacivert cam tanesinin üstüste dizilmesinden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

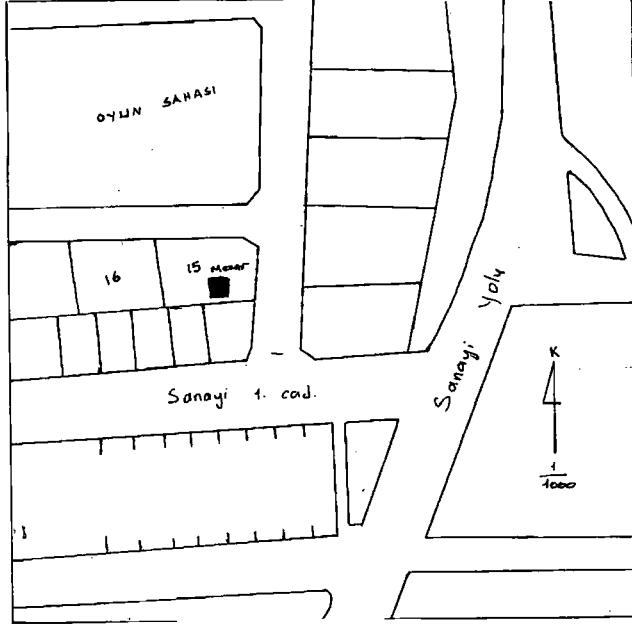
7- Tek kulplu testi. Devetüyü rengi hamurlu, kırmızı astarlı (astarı büyük ölçüde dökülmüştür). Tek kulplu dışbükey ağızlı silindir boyunlu, yuvarlak gövdeli, halka kaideli jh:20.5 cm, ağız çapı: 9.5 cm, kaide çapı: 6.5 cm (Resim: 10).

Ele geçen bir adet bronz sikke ise fazla oksidasyondan dolayı tahrip olmuştur. Etütlük mahiyettedir.

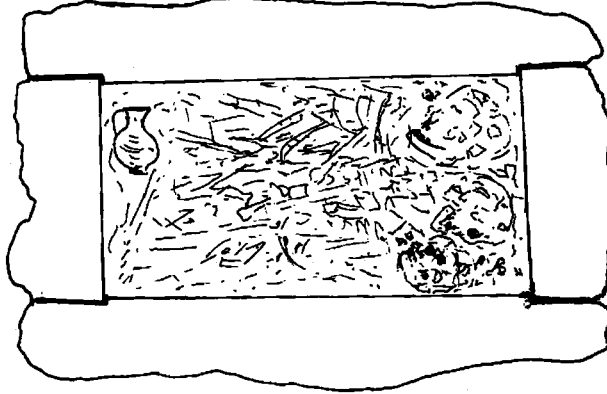
Bu tür mezarlar Hellenistik Dönem'de Mylasa'da yaygın olarak kullanılmıştır. Gerek Sanayi Sitesi bölgesinde, gerekse Milas'ın başka yerlerinde, örneğin Şevketiye ve Hayıtlı Mahalleleri ile Baltalı Kapı civarında buna benzer pek çok mezar bulunmuştur. Mezar yapısı ve eserler arasındaki söz konusu yakın benzerlikten dolayı bu mezarı emin bir şekilde Erken Hellenistik Dönem'e veya 4. yüzyılın sonlarına tarihleyebiliriz.

Mezarı teşkil eden mermer bloklar mahalli imkanlarla yerlerinden alınarak (Resim: 11) Gümüşkesen Mezar Anıtı'nın yer aldığı bahçeye taşınmış ve burada aslına uygun bir şekilde monte edilmiştir (Resim:12, 13, 14).

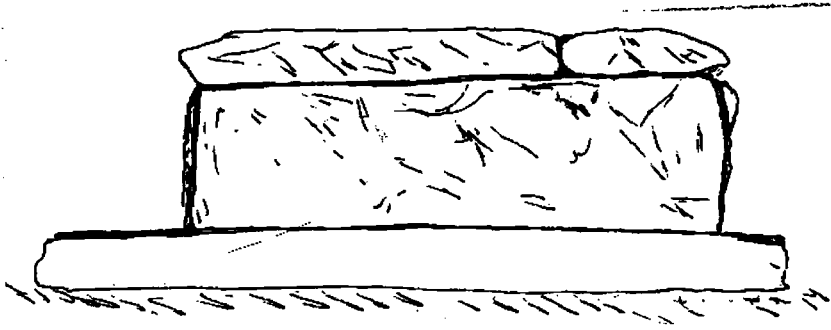

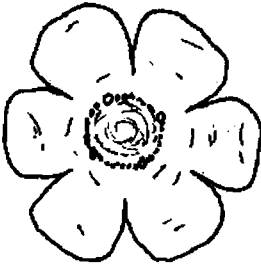
Plan: Muğla ili, Milas ilçesi, 638 ada, 15 parsel

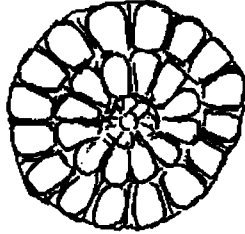
Çizim 1: Mezarın içinin in situ durumu
(kroki olarak)

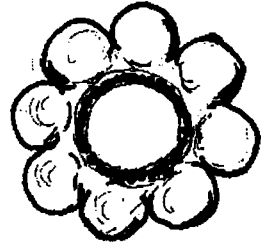
Çizim 2 : Mezarın yan görünüşü

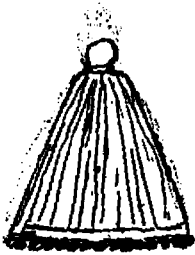
Çizim: 3

Çizim: 4

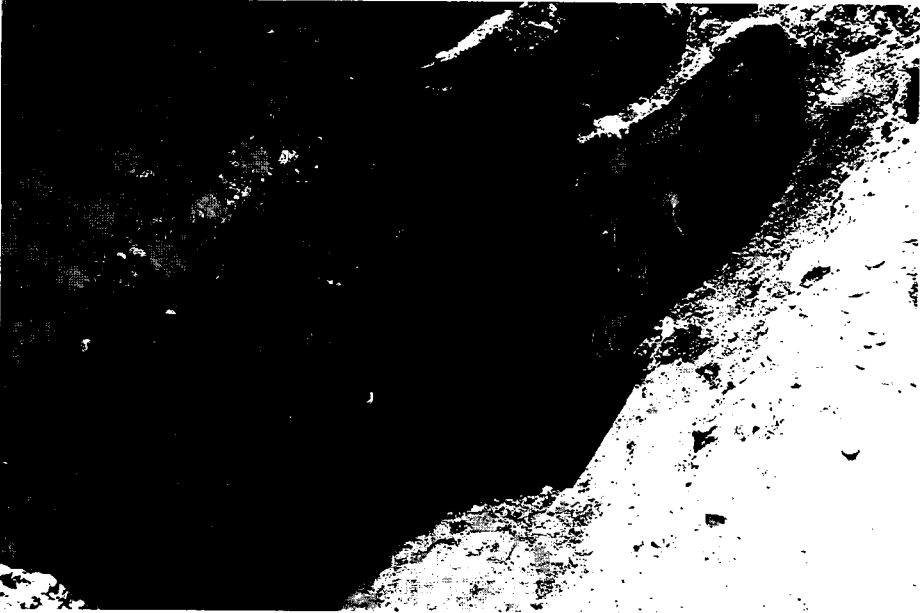

Çizim: 5

Çizim: 6

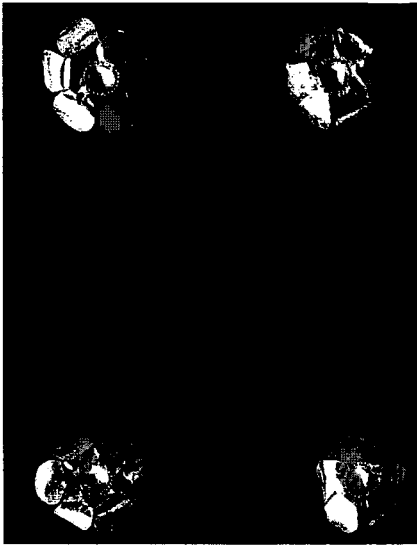

Resim: 1

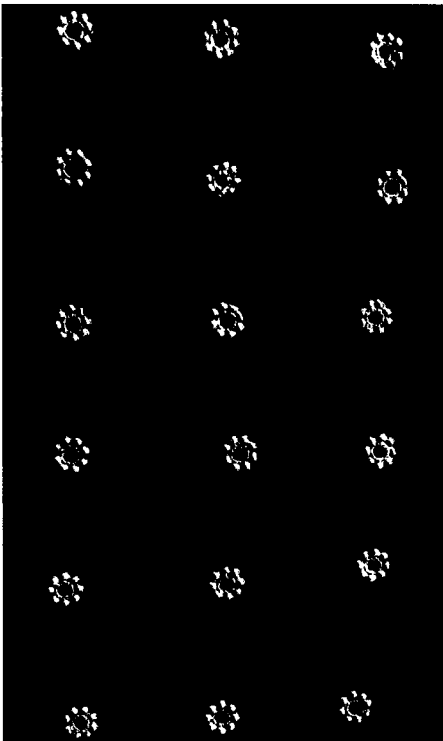
Resim: 2

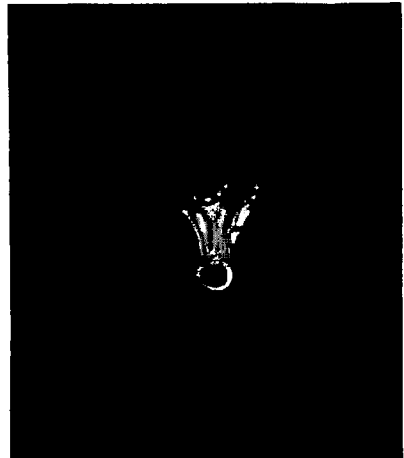
Resim: 3

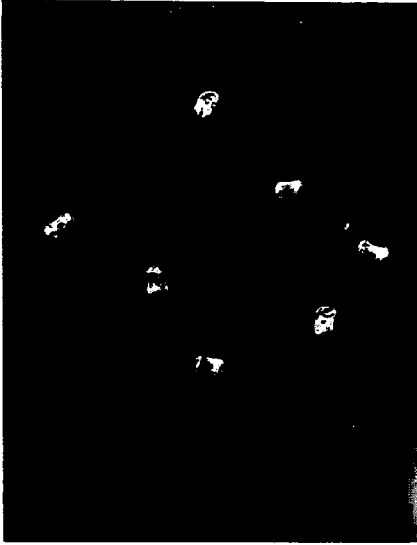
Resim: 4

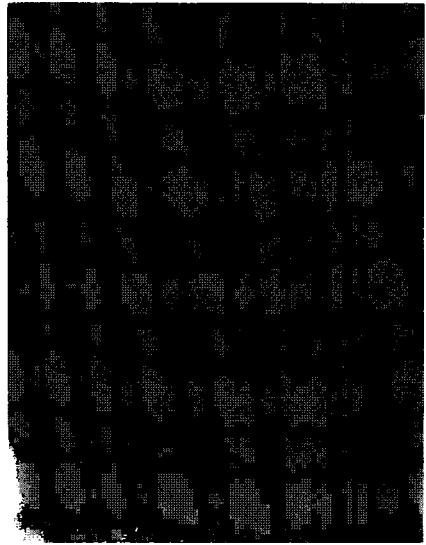
Resim: 5

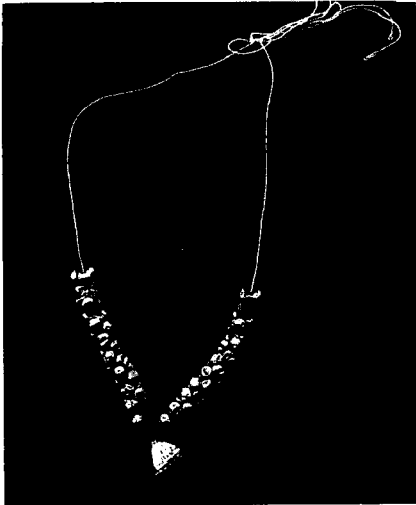
Resim: 6

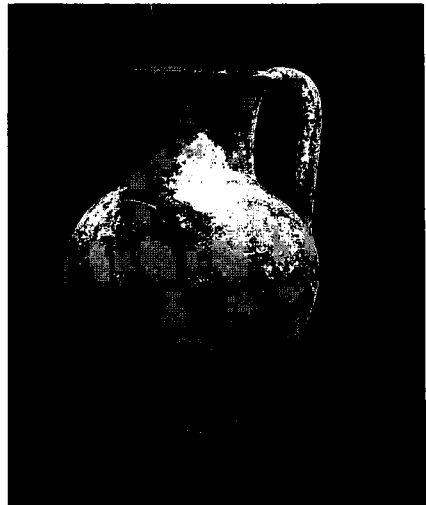
Resim: 7

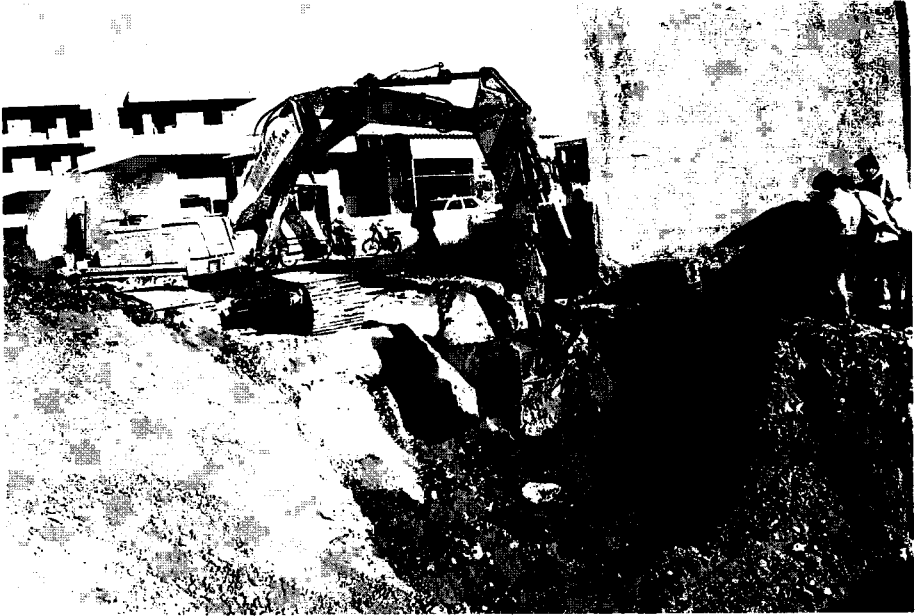
Resim: 8

Resim:9

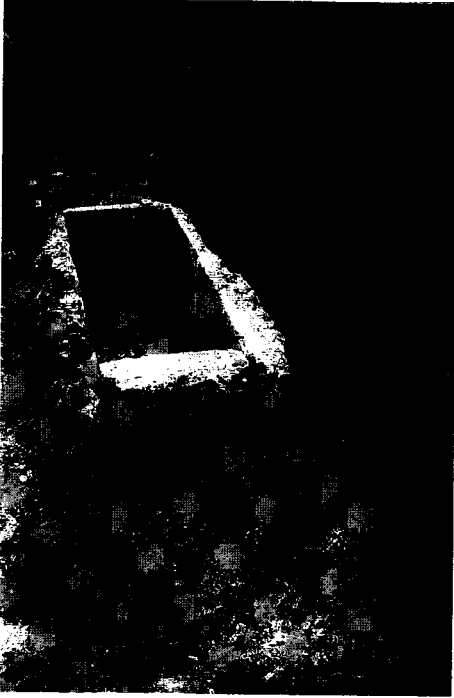
Resim:10

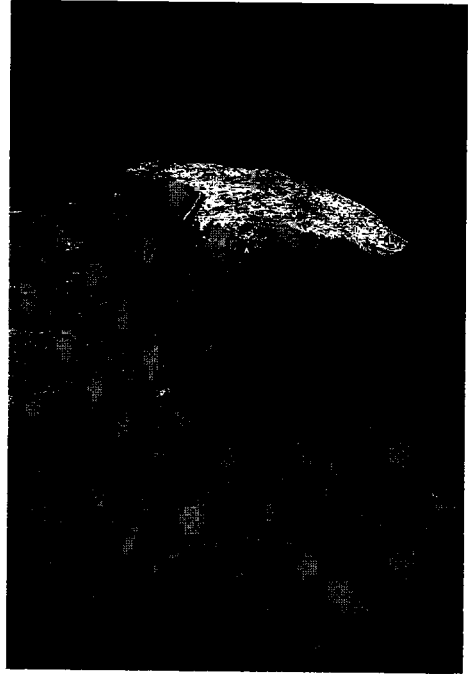
Resim:11

Resim:12

Resim:13

Resim:14

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİNDEKİ YENİ SERGİLEMELER VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

Alpay PASİNLİ*

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin çekirdeğini ilk kez 1846 yılında Aya İrini Kilisesi'nde toplanan eski eser koleksiyonu oluşturmaktadır. Depo niteliğindeki bu koleksiyon 1869 yılında resmen Müze-i Hümayun (Osmanlı İmparatorluk Müzesi) adını almıştır. Böylece müzenin kuruluşunu 1869 olarak kabul etmek gerekmektedir. Aya İrini'deki bu koleksiyon 1875/76 yıllarında Çinili Köşk'e taşınmış ve 16 Ağustos 1880'de müze olarak ziyarete açılmıştır. Bu tarihte müzenin müdürü Alman uyruklu A. Dethier'dir. Dethier'in ölümü üzerine imparatorluk müzesine ilk kez bir Türk müdür, Osman Hamdi Bey, 11 Eylül 1881'de atanmıştır.

Böylece Türk Müzeciliğine yeni bir dönem ve çığır açılmıştır.

Osman Hamdi Bey bir taraftan Müzenin koleksiyonlarını zenginleştirmek için projeler düşünürken, bir taraftan da mevcut eski eserlerin bilimsel tasnif ve sınıflandırılması için çaba göstermiştir.

Bu amaçla yabancı arkeolog ve uzmanlarla yakın işbirliği kurarak, kimilerini İstanbul'a getirterek, Müzenin gelişmesi için yoğun bir çalışma içine girmiştir. Bu arada 1887-88 yıllarında Sayda Kral Nekropolü'nde yapılan kazıda çıkartılan ve aralarında İskender Lahti, Ağlayan Kadınlar Lahti, Tabnit, Lykia ve Satrap lahitlerinin de yer aldığı 21 lahit o dönemde arkeoloji dünyasının en büyük keşfi olarak kabul edilmiştir.

---

* Dr. Alpay PASİNLİ, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü

Bu lahitler bir savaş gemisine yüklenerek, büyük zorluklarla İstanbul'daki müzeye getirilmiş, ancak mevcut müze binası küçük ve yetersiz olduğundan yeni ve o günün koşullarına uygun modern bir müze binası yapılması zarureti ortaya çıkmıştır.

Osman Hamdi Bey Çinili Köşk'ün tam karşısına Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından ünlü Mimar Alexandre Vallaury'e yeni bir müze binası yaptırmıştır.

Yeni bina " Lahitler Müzesi " adıyla 13 Haziran 1891'de açıldı.İleri yılların ihtiyaçları da gözönünde bulundurularak 1903 ve 1908 yıllarında yapılan ilavelerle bina bugünkü görkemli durumuna kavuştu.

Asar-ı Atika (Eski Eserler) Müzesi adını alan bu yapı gerçek anlamda, binası ve düzenlemesiyle ilk Türk Müzesi olmanın yanı sıra, 19.yüzyıl sonlarında, dünyada müze binası olarak tasarlanıp yapılan ilk 10-15 yapı arasında yer almaktaydı.

Bir imparatorluk müzesi olarak adına uygun biçimde ihtişamlı bir etkiye sahiptir. Binanın dış cephe mimarisinin Ağlayan Kadınlar ve İskender lahitlerinden esinlenilerek tasarlandığı ileri sürülmektedir.

Yapıldığı dönemde olduğu gibi, bugün de İstanbul'daki Neo-Klasik mimarinin en güzel ve görkemli örneklerinden biri olan Arkeoloji Müzesi, cephesinin gösterişli, ama oranlı ve estetik görünümü yanı sıra, iç mekan düzenlemesi ve işlevi bakımından da son derece uyumlu ve kullanışlıdır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı müzelerde (Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi), 60 bin arkeolojik buluntu, 800 bin sikke, 75 çivi yazısı tablet, 2 bin dolayında Türk çini ve seramikle, gerek içeriği, gerekse iç mimarlığı ile eşsiz sayılabilecek görkemli uzmanlık kütüphanesinde 70 bini aşkın kitap bulunmaktadır.

Müze koleksiyonlarında , Balkanlar'dan Afrika'ya, Anadolu ve Mezopotamya'dan Arabistan Yarımadası'na ve Afganistan'a kadar, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan bölgelerden , değişik kültürlerle ait zengin ve çok önemli eserler vardır.

ESKİ ŞARK ESERLERİ MÜZESİ

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı diğer bir müze olan Eski Şark Eserleri Müzesi, Osman Hamdi Bey tarafından 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) olarak yaptırılmıştır. Daha

sonra 1917 yılında okul taşınınca Eski Şark Eserleri Müzesi olarak düzenlenmiştir. İkinci Dünya Savaşında koruma amacıyla boşaltılan müze, 1974 yılında tekrar ziyarete açılmıştır.

Müze iki katlıdır. Üst kattaki sergi salonlarında Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve Arap eserleri sergilenmektedir. 1. salonda İslamlık öncesi Arabistan eserleri, 2. salonda Mısır koleksiyonları, 3 ve 6 nolu salonlarda Mezopotamya eserleri, 4 nolu salonda Urartu eserleri, 7 ve 9 nolu salonlarda ise Anadolu eserleri sergilenmektedir. Tüm bu eserlerin içinde en önemlilerinden biri 20 nolu vitrinde yer alan ünlü Kadeş Antlaşması'dır. Bu antlaşma İ.Ö.13.yüzyılın iki büyük siyasi ve askeri gücü olan Hitit ile Mısır Devleti arasında yapılan ilk barış antlaşmasıdır. Metin o zamanın diplomasi dili olan Akadca yazılmıştır.

Eski Şark Eserleri Müzesi'nde yer alan bir diğer bölüm de dünyanın en zengin koleksiyonlarına sahip Çivi Yazılı Belgeler Arşivi'dir.

Mezopotamya'nın 10, Anadolu'nun 2 eski yerleşme yerinden gelme, 12 esas ve 8 küçük koleksiyon olmak üzere 20 koleksiyon bulunmaktadır.

ÇİNİLİ KÖŞK

Fatih Sultan Mehmet tarafından yazlık saray olarak 1472 yılında yaptırılan Çinili Köşk Selçuklu etkisinde yapılmış Osmanlı sivil mimarisinin İstanbul'daki tek örneğidir. Bina iki katlı olup, mimarı bilinmemektedir.

Çinili Köşk 1737 yılındaki yangından sonra bir süre saray ağalarına tahsis edilmiş ve bir takım değişiklikler yapılarak 1875 - 1891 yılları arasında İmparatorluk Müzesi olarak arkeolojik ve İslam eserlerinin sergilenmesi için kullanılmıştır.

1953 yılında Türk ve İslam eserlerinin sergilendiği "Fatih Müzesi" adı altında ziyarete açılmış, 1981 yılında ise konumu nedeniyle İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne devredilmiştir.

Müzedeki 16.yüzyılın başlarından, 20.yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan döneme ait Selçuklu ve Türk çini ve keramiklerinin en güzel örnekleri sergilenmektedir. Müze koleksiyonlarında 2000 civarında eser bulunmaktadır.

ARKEOLOJİ MÜZESİ

Arkeoloji Müzesi'nde ise yeni ve çağdaş bir sergileme anlayışı ile Arkaik Dönem'den Roma Dönemi sonuna kadar (İ.Ö.7.yüzyıl -

İ.S.4.yüzyıl) heykeltraşlık eserleri kronolojik bir sıra içinde, önemli antik merkezler vurgulanarak teşhir edilmiştir. Ayrıca sergilemenin eğitici ve öğretici olması için her bölümde açıklayıcı bilgi panoları, haritalar , çizim ve fotoğraflar yer almıştır.

Müzenin ziyarete açılışının 100. yılı olan 13 Haziran 1991 tarihinde gerek ana binanın restore edilerek yeniden teşhir tanzimi yapılan 8-20 nolu salonlar, yani ünlü lahitler salonu ile heykeltraşlık eserleri bölümü, gerekse ek binada "Anadolu ve Troia Kültürleri" ve "Anadolu'nun Çevre Kültürleri" bölümleri çağdaş bir müzecilik anlayışı ve sergileme ile ziyarete açılmıştır.

Ana Bina

İlk katta yer alan salonlarda ,

8 ve 9 No'lu Salonlar

Müzemizin birinci derecede önemli eserlerinden olan Sidon lahitleri bu salonlarda sergilenmektedir.

13 No'lu Salon

Arkaik Dönem'in tipik örneklerine yer verilmiştir. Kore ve Kuroslar, Kyzikos kabartmaları, Tanrıça Kybele'ye adak stelleri ve Didyma-Milet kutsal yolunun ünlü Brankhidleri sergilenmiştir.

14 No'lu Salon

Greko-Pers Dönemi'ne (İ.Ö.546-334) ait Daskylaion stelleri ile Ksanthos Harpyler Anıtı'na ait kabartma, Halikarnassos Mausoleumu'na ait aslan heykeli ve Lykia güreşçiler kabartması bu salonda sergilenen en belli başlı eserlerdir.

15 No'lu Salon

Attika, adalar ve Anadolu'da bulunmuş olan stel ve adak kabartmaları sergilenmektedir.

16 No'lu Salon

Hellenistik heykeltraşının en seçkin örneklerinin sergilendiği bu salonda çok ünlü eserler yer almaktadır. Pergamon heykeltraşlık ekolünün en güzel örneklerinden olan ünlü Zeus Sunağı'na ait Aphrodite başı, Ge-

nus kabartması, İskender başı, dans eden Menad, Hermaphrodite, Kyme eserleri ile Tarsus'ta bulunmuş Marsyas heykeli bu bölümün en ilgi çekici yapıtlarıdır.

17 No'lu Salon

Magnesia ad Meandrum ile Tralles (Aydın) da bulunmuş olan heykeltraşlık eserleri sergilenmektedir. Ünlü Ephebos ve Nymphe heykelleri de bu salonda yer almaktadır.

18 No'lu Salon

Sapho başı, kithara çalan Mousa, Hermes'in Herme şeklinde tasviri, Augustus başı, Hadrian heykeli, Marcus Aurelius ve karısı Faustina'nın büstleri ilgi çeken eserler olarak bu kısımda yer almaktadır.

19 No'lu salon

Roma Dönemi'nin üç büyük ve önemli kenti olan Aphrodisias, Ephesos ve Miletos heykeltraşlık eserlerine ait örnekler sergilenmektedir. Ephesos'tan nehir tanrısı ve kentin Demosunun heykeli, Ephesos'tan İmparator Valentinianus II'nin heykeli, Romalı yargıç ve Giganthomakhi tasvirli kabartmalar ile Miletos'tan kithara çalan Apollon, Mousa heykelleri ve çıplak Aphrodite ile esirleri gösteren kabartma bu bölümün en gözde eserleri olarak sayılabilirler.

20 No'lu Salon

Bu salonda Roma İmparatorluk Dönemi'nin Doğu Akdeniz eyaletlerindeki heykeltraşlık örnekleri sergilenmektedir.

Kolosal Zeus heykeli (Gazze), Silenos (Nablus), Artemis (Midilli), Poseidon (Byblos), Dionysos (Şuhut), Horoz dövüştüren çocuklar (Tarsus), Cornelia Antonia (Yalvaç) ve Tykhe heykeli (Üskübü) en çok ilgi çeken eserlerdir.

Ek Bina

1. Kat

Sürdürülen yoğun çalışmalar sonucunda, 13 Haziran 1995'te 1. katta yer alan " Çağlarboyu İstanbul " bölümü ziyarete açılmıştır.

Bizans ve Osmanlı imparatorluklarının görkemli başkenti İstanbul, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentliğini üstlendiği tarihten günümüze dek geçirdiği evrelerde kültürel etkinliklerin yanında

ekonominin de merkezi olmuştur. Bu nitelikleriyle " Dünya Başkenti " olarak tanımlanan kentin yerleşim tarihi, günümüze ulaşabilmiş kültür belgeleri ve yazılı antik kaynaklar kanalıyla - kısmen de olsa - saptanabilmiştir.

" Çağlarboyu İstanbul " teşhirini gezenler, zaman içinde yapacakları yolculukta, kentin binlerce yıldır geçirmiş olduğu gelişmeleri izleyebileceklerdir. Sergileme üç ana bölümden oluşmaktadır, Tarih Öncesi Çağlarda İstanbul, Antik Çağ'da İstanbul ve Kadıköy, Bizans Devri'nde İstanbul.

" Çağlarboyu İstanbul" bölümü İstanbul kenti için büyük bir önem taşımaktadır. Müzeyi ziyaret edecek yerli ve yabancı kişiler en eski taş devirlerinden, kentin Osmanlı İmparatorluğu eline geçişine kadar olan çok uzun zaman süresi içindeki arkeolojik eserlerini ilk kez toplu bir halde ve geniş açıklamalarla, eğitici bir sergileme düzeni içinde görme ve inceleme olanağına sahip olacaklardır. Böylece ziyaretçiler, İstanbul'un iskan tarihi, arkeolojisi, sanatı ve kültürü hakkında bilgi edinme fırsatını elde edeceklerdir.

2. Kat

2. katta yer alan "Anadolu ve Troia Kültürleri" bölümünde sol tarafta Anadolu ve Trakya'nın Paleolitik Çağ'dan İlk Demir Çağı sonuna kadar olan arkeolojik malzemesi, sağ tarafta ise İlk Tunç Çağı başlarından Bizans dönemlerine kadar Troia'daki 9 yerleşim katına ait buluntular sergilenmektedir.

Ayrıca Frig eserleri için salonun ucunda ve sol tarafında özel bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde Gordion, Midas'ın Şehri, Boğazköy gibi merkezlerden ele geçirilen eserler sergilenmiştir. Bunlara ek olarak Gordion Tümülüs 3'e ait mezar odası gerçek ölçülerinde canlandırılmış ve içindeki eserlerle birlikte teşhir edilmişlerdir.

3. Kat

Diğer bir bölümde 3. katta yer alan "Anadolu'nun Çevre Kültürleri" bölümüdür. Salona girişte sol tarafta, Kıbrıs'ta 19.yüzyıl sonlarında yapılan kazılardan ele geçen İlk Tunç-Roma Çağı'na ait eserler ile salonun sağ tarafında Filistin-Suriye bölgesinde yapılan (Megiddo, Gezer, Taneke, Tel-ettin, Sayda, Sabastiye, Sandahannah, Tyr, Beyrut) kazılarından Kalkolitik-Roma Çağı'na ait çeşitli cinste eserler sergilenmektedir.

Zemin Kat

Yine ek binanın zemin katında, Assos Athena Tapınağı'nın ön fasadı restitüsyon çizimlerine göre canlandırılmıştır. Müzede mevcut orijinal friz ve metop parçaları yerlerine konulmuş diğer kısımlar ise alçı ile tamamlanarak tapınak cephesinin 1:1 ölçülerinde modeli yapılmıştır.

Bu bölüm de "Çağlarboyu İstanbul" bölümü ile birlikte ziyarete açılmıştır.

2 Ekim 1995 tarihinde ziyarete açılan " Çocuk Müzesi " ise ilk ve ortaokul çağındaki çocuklara müzeleri tanıtmak, müzeleri sevdirmek, tarihi zenginliklerimizi koruma bilinci oluşturmak, uygarlığın doğuşunu ve gelişimini hayali de olsa yeniden yaşatmak ve çocukların müzeleri, birşeyler öğrenebilecekleri bir yer olarak görmesini sağlamak amaç ve beklentisi ile müzemizin ek binası zemin katında görülebilmektedir.

Yapılan sergilemede özgün eserlerin yanı sıra, bunların günlük yaşamdaki işlevini gösteren bilgi panosu ve fotoğraflarla veya yeni taş çağında yaşayan insanların yaşadıkları ev ve köyleri, çocukların zihinlerinde iz bırakacak bir şekilde maket gibi görsel malzemelerle desteklenmiştir.

Anadolu'da günümüzden yaklaşık 300.000 yıl önce kaya sığınaklarında, mağaralarda yaşayan ve doğada buldukları besinleri toplayıp, vahşi hayvanları avlayarak yaşamını sürdüren insan topluluklarının yaşam biçimi ve çevresi, daha sonraki evrede tarımı öğrenerek yerleşik bir düzene geçen bu toplulukların yaptıkları ev ve kurdukları köyler örnek maketlerle gösterilmiştir.

Ayrıca, halen ek binanın zemin katında sergilenme çalışmaları devam eden "Thrakia - Bithynia ve Bizans" bölümünü de 1997 yılı içinde ziyarete açmayı planlamaktayız.

Son yıllarda gerçekleştirilen bu çalışmalar müzedeki meslek sevgisi dolu, uyumlu, özverili arkadaşlarımız sayesinde olmuştur. Yeni açılan bölümler ve müzenin yeni teşhir ve tanzimi yerli ve yabancılar tarafından büyük ilgi, beğeni ve takdir toplamıştır. Dünya müzeciliği içinde çok daha kısıtlı imkanlarla elde edilen bu başarılı sonuç, Türk Müzeciliğinden övgü ile bahsettirir hale gelmiştir. Bu değerlendirmenin işareti olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri 17 ülke ve 46 Avrupa Müzesi arasından " 1993 yılı Avrupa Konseyi Müze Ödülü " nü kazanmıştır.

ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

Depolar

Ek binanın altındaki (27 ve 24 kotu) yeni depolara bir planlama dahilinde taşınmaya başlanmıştır. Öncelikle taş eserlerin yerleştirilmesi bölüm bölüm sürdürülmektedir. Nem alıcı tesisatın yapılması, eğer 1996 yılında gerçekleştirilebilirse diğer cins eserlerin de taşınması düşünülmektedir.

Alınlıklara Tuğraların Takılması

Ana binanın cephesinde bulunan sütunlu girişlerin alınlıkları ortasında evvelce varolduğu fotoğraflardan ve yerindeki izlerden bilinen tuğralar büyük bir olasılıkla 1927-28 yıllarında yerlerinden sökülmüşlerdir. Kütüphanemizde muhafaza edilen bu tuğralara ait orijinal 1:1 boyutlarındaki şablondan yararlanılarak aynı malzemeden (bronz) yeniden tuğralar döktürülerek ilk alınlığa (Lahitler Salonu girişi) 19.08.1994 tarihinde, ikinci alınlığa ise 22.08.1994 tarihinde konulmuştur. Tuğraları yapan ve titizlikle monte eden Arkeolog Ahmet Demirtaş'a teşekkür ediyorum.

Sidon Lahitleri Salonu

Müzemizde birinci derecede önemli Lahitler Salonu'nun herkes tarafından beğenilen yeni teşhirinin yanı sıra olumsuz bir durum 1-2 seneden beri ortaya çıkmıştı. Şöyle ki, bu duvarlar zeminden su almakta ve nem duvarlarda pamuklanmalara ve sıvaların bozulmasına yol açmakta idi. Sürekli yapılan boya rötuşları ise bu duruma bir çözüm getirmemekte ve duvarlar 10-15 gün sonra yine çok çirkin bir görünüme sahip olmaktaydı.

Bu olumsuz durumu önlemek için, bu salonların duvarları 1994 yılı kasım ve aralık aylarında orijinal rengine uygun olarak bordo renkli ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Bu uygulama ile salonlar istenilen ölçüde güzel bir görünüme kavuşmuştur.

Personel Yemekhanesi ve Çayhane

1994 yılı sonlarında, ek müze binasının zemin katının kuzey ucunda müze personeli için çağdaş ve temiz yeni bir yemekhane düzenlenmiştir.

Mutfağın hemen yanında yer alan ve bir defada 40-45 kişinin yemek yiyebileceği bu yemekhaneye 8 ve 9 nolu salonlar arasındaki Osman Hamdi Bey Salonu'ndaki merdiven altından da bir geçiş sağlanmıştır. Yeni yapılan yemekhane hizmete girince, ana binanın zemin katında Kıla-

sik Bölüm bürolarının bulunduğu yerde bulunan eski yemekhane kısmı da küçük düzenlemelerle personel için kapalı bir çayhane haline getirilmiştir.

Arka Bahçedeki Çalışmalar

Yine 1994'de arka bahçede yeni bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Eski mutfak ve bitişiğinde yer alan salaş vaziyetteki depo binaları yıkılmış, bunların yerine bir sıra halinde yeni atölye binaları (marangozhane, elektrik atölyesi) ve depo odaları yaptırılmıştır. Ayrıca, yeni bir çevre düzenlemesi ile beton yollar oluşturulmuş ve mevcut daracık rampa bozularak üst bahçeye büyük araçların da çıkabileceği geniş bir rampa yaptırılmıştır.

Üst bahçede atölyelerin arkasında kalan kısım tesviye edilerek müze personeli için genişçe bir otopark oluşturulmuştur. Bahçenin diğer kısmı da düzenlenmiş ve eserlerin korunabilmesi için beton setler ve platformlar yapılmış ve buradaki dağınık vaziyette toprak üzerinde duran eserler düzgün bir açikhava sergilemesine kavuşturulmuştur.

Dış Giriş Kapısı

Osman Hamdi Bey Yokuşu üzerindeki, çok çirkin görünüm arz eden ve bu görkemli müze binaları kompleksine yakışmayan basit kafes tellerden yapılmış giriş kapısının değiştirilmesi düşünülmüş ve uygun bir proje oluşturabilmek için görevli Mimar Nevhiz Deniz, İç Mimar Nuran Bolat ile bir seneye yakın bir süre bu konu üzerinde araştırma yapılmış ve çalışılmıştır. İstanbul'daki bizim müze binası ile çağdaş olan bütün yapıların girişleri ve kapıları incelenmiştir. Bu çalışmalar sonunda, yeni bir kapı, bilet gişesi, kontrol mekanları projesi oluşturulmuş ve uygulamasına Kasım 1994'te başlanmıştır.

Giriş kapısında müze mimari süslemelerinden alınan motifler kullanılmıştır (meanderler, lotus tomurcukları, rozet ve gırlanlar, medusa başları). Yeni kapı ve girişteki diğer düzenlemeler Nisan 1995 tarihinde bitirilmiştir.

Ümit ediyoruz ki, herşeyi ile çağdaş, gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek, eğitici ve öğretici içeriğe sahip ülkenin onur duyacağı bir "İstanbul Arkeoloji Müzeleri " ile 2000 yılına gireceğiz.

İmkanlar verildiği takdirde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin daha büyük başarılar elde edeceğine olan güvenimi ve inancımı belirterek son veriyorum.

ÇATALCA-İNCEĞİZ KÖYÜ MALTEPE NEKROPOLÜ 1995 YILI KURTARMA KAZISI

Alpay PASİNLİ*
Turan GÖKYILDIRIM
Fırat DÜZGÜNER
Ferahnur GÜVEN

İstanbul'un 70 km batısındaki Çatalca ilçesine bağlı İnceğiz köyü güneybatısında bulunan Maltepe antik yerleşmesinin nekropolünde (Çizim: 1), İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 1992 yılında başlatılan kurtarma kazılarına 1995 yılında da devam edilmiştir.

Yoğun kaçak kazılar nedeniyle can güvenliğinin olmadığı Maltepe'de, bölge jandarmasının koruması altında, Çatalca Belediyesi'nin temin ettiği 4 işçi ile 22 Ağustos-24 Eylül 1995 tarihleri arasında 25 işgünü süren, kısa fakat kapsamlı bir kazı gerçekleştirilmiştir.

Kazının işçi, iase, yol ve konaklama giderlerini sağlayan Çatalca Belediye Başkanı Fırat Aykut'a, Başkan Yardımcısı Gürkan Çakmakyapan'a , çalışmalarımızda bize yardımcı olan Belediye Mimari Gülay Dalgıç'a, can güvenliğini sağlayan Jandarma Bölge Komutanı Ertan Yıldız'a burada teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu sezon, nekropol kazısı ile birlikte, kaçak açılan mezarların taranması ve kaçak kazı yapanlarca bozulan plankare işaretlerinin yeniden tesbiti çalışmaları yapılmıştır. Kazının çizimlerini Arkeolog Fırat Düz-

---

* Dr. Alpay PASİNLİ, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü.
Turan GÖKYILDIRIM, Arkeolog-Numizmat, İstanbul Arkeoloji Müzeleri.
Fırat DÜZGÜNER, Arkeolog-Desinatör, İstanbul Arkeoloji Müzeleri.
Ferahnur GÜVEN, Arkeolog, İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

güner, eserlerin kazı yerinde kaba temizlik ve onarımlarını Arkeolog Ferahnur Güven (nihai temizlik ve konservasyonları Merkez Konservasyon Müdürlüğü uzmanları), eser slaytlarını ise Arkeolog Turhan Birgili yapmışlardır.

NEKROPOL KAZISI

Maltepe, 151 m rakımlı, üç tarafı dik-doğal meyilli, yarımada şeklinde, güneydoğu-kuzeybatı istikametinde uzanan bir yerleşim yeridir.

İnceğiz köyüne bakan ormanla kaplı kuzey eteğinden Karasu Deresi akmaktadır. Dere boyunca, sağlı sollu, özellikle Maltepe eteklerinde Hristiyanlık Dönemi mağara, manastır ve kiliseleri bulunmaktadır. Maltepe ile eteklerindeki İnceğiz köyüne kadar uzanan bu mağaralar bölgesi hazırladığımız rapor doğrultusunda, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından birinci derece arkeolojik sit alanı kapsamına alınmış ve karar tapuya tescil ettirilmiştir.

Kazı çalışmalarına başlamadan önce, Maltepe'ye ulaşımı sağlayan, ancak ekim nedeniyle sürülüp kapatılan tarlalar arasındaki traktör yolu, Çatalca Belediyesi'nden temin edilen bir kepçe ile düzeltilerek, yeniden normal araçların gidip gelebileceği hale getirilmiştir.

Maltepe'deki kaçak kazıların durması ve önlenmesi amacıyla 1992 yılında başlattığımız kurtarma kazıları, maalesef amacına ulaşmamış, kaçak kazılar her yıl artarak devam etmiştir. Her sezon olduğu gibi bu sezonda kaçak açılan mezarların sayımı yeniden yapılmış; 1994 yılında 590 adet olarak tesbit ettiğimiz kaçak açılan mezar sayısının 680 adede ulaştığı tesbit edilmiştir. Yani son bir yıl içinde 90 adet mezar daha açılarak soyulmuştur.

Kaçak kazıların 1995'te kuzeydoğu tarafta, İnceğiz köyünü gören kesimde yoğunlaştığı görülmüş, kazıda çalışan iki işçi plankare çalışmaları için Arkeolog Fırat Düzgüner'e yardımcı olduğundan, diğer iki işçi ile de öncelikle bu kesimde kazılara başlanmıştır. Ancak buradaki çalışmalarımızda mezara rastlanmamıştır.

Daha sonra, tepenin ortasından geçip uçtaki tarlalara giden traktör yolunun güneyinde, BN 76-BS 82 plankareleri arasında çalışmalara başlanmıştır; bu alanda 11 adet mezar bulunarak kazıları yapılmıştır (Çizim: 2, Tablo:1).

Maltepe mezarları, yaklaşık 30 ile 90 cm arasında değişen toprak tabakası altındaki ana kalker kaya üzerine, ortalama 90 cm eninde,

200 cm boyunda ve 70 cm derinliğinde dikdörtgen şeklinde oyulmuşlardır (Çizim: 3).

Uzun kenarlarına genellikle bir veya iki kandil yuvası yapılmıştır.

Farklı yönde olanlar mevcutsa da, genelde güneydoğu-kuzeybatı istikametindedir.

Ölü, mezara yerleştirildikten sonra , hediyeler kenarlara ve ölü üzerine konuyor. Daha sonra, iri taşlar ve toprakla mezar kapatılıyor.

Bu tip normal gömü yanında, kremasyon ve ölü üzeri kiremitle kapatılma şeklinde de gömü yapılmış olup, çoğunda mezar kapağı kullanılmamıştır.

Bir mezarın birden fazla gömü için kullanıldığı da vakidir. Önceki gömüye ait iskelet ya dışarı atılmış, ya kenara çekilmiş ya da 37 no'lu mezarda olduğu gibi bir amphora içine konularak mezar içinde muhafaza edilmiş; burada kafatası amphoraya sığmadığı için bir tabağa konmuştur.

Ölünün ve eşyaların üzeri iri taşlar ve toprakla örtülürken bu örtme işlemi itinalı yapılmadığı için hem iskelette hem de eserlerde yukarıdan gelen basınçtan dolayı büyük hasar meydana gelmiştir. Ayrıca bu dolgu içindeki kalker taşlar ana kaya ve eserlerle zamanla kaynaşarak tek bir kütle oluşturmuş, eserler tortu içinde görülmez duruma gelmiştir. Dolayısıyla, mezar tabanı çoğu kez büyük kütle halinde çıkarılarak, eserler bu kütlelerden titizlikle ve güçlüklerle arındırılarak kurtarılmıştır.

Bazı mezarlarda, mezar içi ana kaya üst seviyesine kadar taş ve toprakla doldurulduktan sonra, üst kısma yeniden taş yığını yapılmıştır. Sanki basit bir tümülüs oluşturulmuştur. Bu küçük tepeliklerden kaçak kazı yapanlarca açılmamış olan 44 no. lu mezar tarafımızdan tesbit edilerek kazısı yapılmıştır (Resim: 1, 2).

Bu sezon tesbit ettiğimiz bir diğer yeni durum da, bazı mezarların çevrelerinin büyük taşlarla sanki aile mezarı gibi çevrilmiş olmasıdır. Bu tarz çevirme işlemi 34, 35, 36 ve 44 no'lu mezarlarda rastlanmıştır.

Mezar buluntularının büyük çoğunluğunu pişmiş toprak çömlekler (Resim: 3), Aphrodite heykelcikleri (Resim: 4, 5), unguentariumlar, kandiller (Resim: 6), kaplar, tabaklar ve güller oluşturmaktadır (Resim: 7). Ayrıca boğa başları (Resim: 8), amphoralar (Resim: 9) ikinci derece buluntulardır. Maden eserler arasında sikkeler (Resim:10) ilk sırayı alırken,

fibulalar, yüzükler ve mızrak uçları ikinci sırayı almaktadır. Roma Devri mezarlarında sık görülen cam eserlere, Hellenistik mezarlarda çok nadir rastlanmaktadır (Resim: 11).

Sikkeler, kazı malzemeleri içinde konuşan eserlerdir. Dilinden anlayan olursa, kazı yeri hakkındaki birçok tarihi bilgileri bunlardan öğrenmemiz mümkündür. Maltepe'nin yorumlanmasında da elimizde yazılı başka kaynak bulunmadığından sikkeler birinci derecede rol oynamaktadır¹.

Sikke tablosu incelendiğinde, Maltepe'de iskanın M.Ö. 3. yüzyılda başladığı ve yalnız Byzantion şehri ile irtibatının olduğu görülüyor. M.S. 41-54 yılları arasında saltanat süren İmparator Claudius'un, Trakya'yı tam bir Roma eyaleti yapmasından sonra, Byzantion'un yanında Perinthos ile de ilişkilerinin başladığı anlaşılıyor. M. S. 383-408 arasında saltanat süren İmparator Arkadius'un 1994 yılı buluntusu bir bronz sikke en geç tarih veren eser olup, buna göre M.S 4. yüzyıl sonu 5. yüzyıl başlarında, muhtemelen Hristiyanlığın kabulüyle birlikte Maltepe'de iskan son bulmuştur.

Maltepe'nin kuzey eteğinde Karasu Deresi boyunca İnceğiz Köyüne kadar devam eden mağara, manastır ve kiliseler 1957 yılında Ayasofya Müzesi eski müdürlerinden Feridun Dirimtekin tarafından incelenmiş, Türk Arkeoloji Dergisi'nde yayınlanan makalesinde² keramik buluntularına göre buradaki iskanın Erken Bizans Dönemi'nde başlamış olabileceğini belirtmiş; ancak, ana yollardan uzak bu bölgeyi insanların neden seçtiklerini ve nereden geldiklerini anlayamadığını ifade etmiştir. Feridun Dirimtekin'in bu merakı, Maltepe kazısıyla aydınlığa kavuşmuş bulunuyor. Hristiyanlığın kabulüyle Maltepe'yi terk eden insanlar, aslında fazla uzağa değil, suya yakın ve hava şartlarının daha uygun olduğu alttaki mağaralar bölgesini yeni iskan bölgesi olarak seçmişlerdir.

SONUÇ

M.Ö. 3.yüzyıldan M.S. 5. yüzyıl başlarına dek iskan edilmiş olan Maltepe'den bu sezon kazısını yaptığımız 11 adet mezardan 121 adet,

-
- (1) T. Gökyıldırım, "The Excavation Coins Round on the Necropolis of İnceğiz- Maltepe and unpublished coin of Perinthus", *AN* 11, Milano 1993, s. 223-226; " A coin of Byzantium dated to the 3rd century BC and a correction for the corpus of Schönert-Geiss", *AN* 22, Milano 1996, s. 492-493.
  - (2) Feridun Dirimtekin, "İnceğiz Mintikasındaki Mağara, Manastır ve Kiliseleri", *TAD* VII/2, Ankara 1957, s. 26-31.

kaçak açılan mezarlardan 14 adet, yüzeyden 2 adet olmak üzere toplam 137 adet eser Müzemize kazandırılmıştır (Tablo:1).1992 yılından bu yana açtığımız mezar sayısı 44, toplam eser sayımız ise 518 adede ulaşmıştır.

1992 yılında sıfır bilgiyle kazısına başladığımız Maltepe antik yerleşim yeri hakkında artık bazı şeyler söyleyecek duruma gelmiş bulunuyoruz. Bu dört yılda yerleşimin konut bölgesi, nekropolü, antik yolu, kapısı, su yolları ve su kaynağı belirlenmiştir.

1996 yılında, parasal kaynak, kazıda sürekli görev yapacak araç, yeterli işçi sağlanır ve en önemlisi kaçakçılardan bize kazılacak alan bırakılmışsa kazıya devam etmeyi düşünüyoruz.

İNCEĞİZ / MALTEPE-1995 YILI KAZISI MEZARLARINA AİT İSTATİSTİKİ BİLGİLER

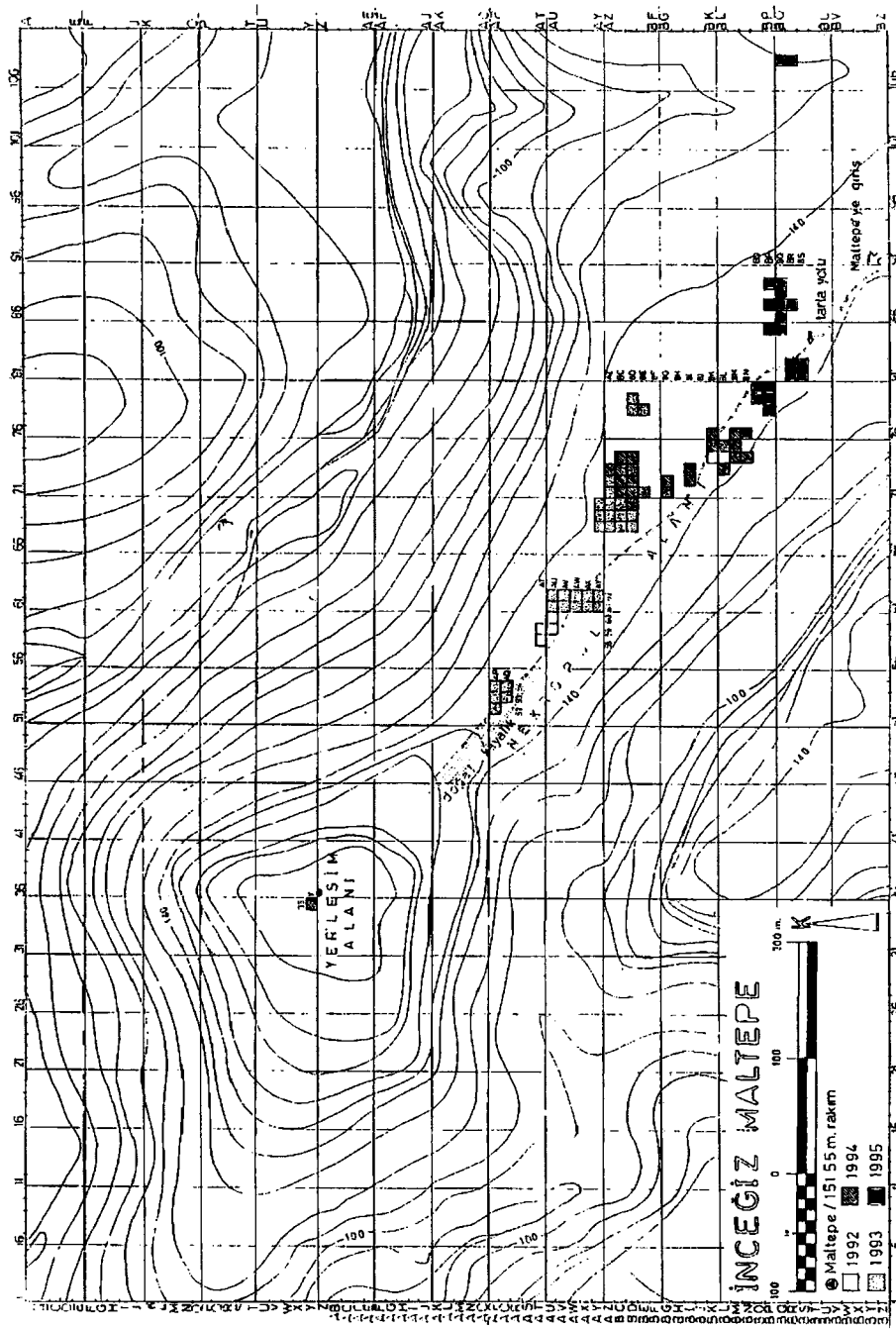
Mezar no.	Örtü	Gömü Sayısı	Eser Adedi	Devir	Ebatları x	Derinlik x	Yön	Plankare
XXXIV	Kapaksız	1	32	Hellenistik	110x200	55	D-B	BP.79
XXXV	Kapaksız	1	8	Hellenistik	100x210	63	K-G	BO.79
XXXVI	Kapaksız	1	10	Hellenistik	90x210	60	K-G	BP.80
XXXVII	Kapaksız	2	9	Hellenistik	93x200	60	D-B	BP.79
XXXVIII	Kapaksız	1	1	Roma	68x210	75	KB-GD	BN.76
XXXIX	Kapaksız	3	24	Hellenistik	80x220	60	KB-GD	BO.79-80
XL	Kapaksız	1	3	Hellenistik	87x200	45	KB-GD	BP.78
XLI	Kapaksız	1	6	Hellenistik	100x220	60	G-K	BO.80
XLII	Kapaksız	1	4	Hellenistik	98x250	70	D-B	BP.80
XLIII	Kapaksız	1	14	Hellenistik	95x210	65	KB-GD	BO.79
XLIV	Kapaksız	Kremasyon	10	Hellenistik	140x190	95	KB-GD	BR-BS/81-82

TABLO: Ebatlar cm olarak verilmiştir.

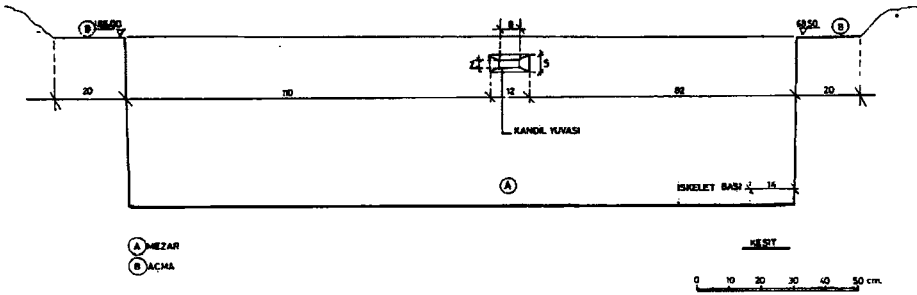
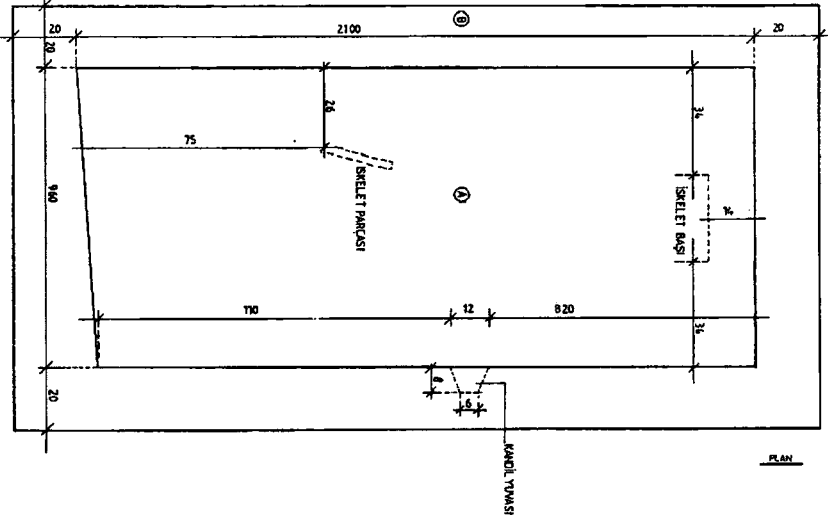
Tablo:1

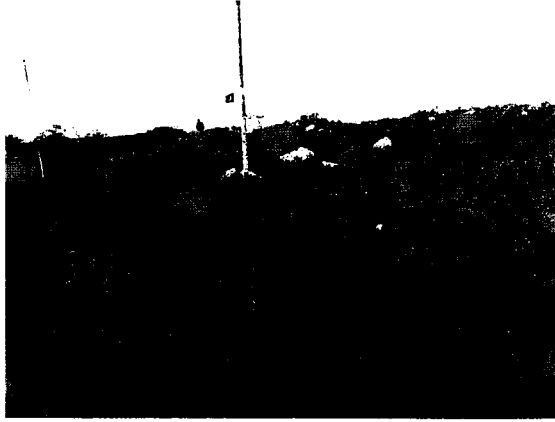

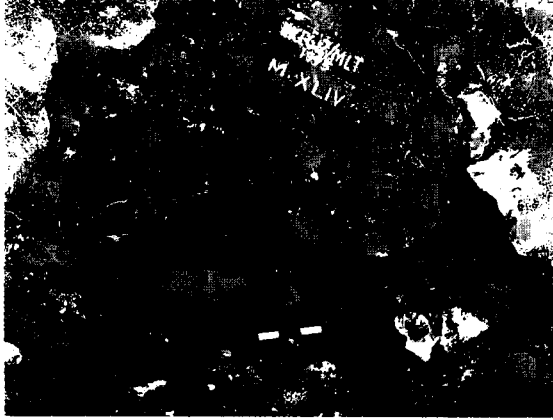
Çizim: 2

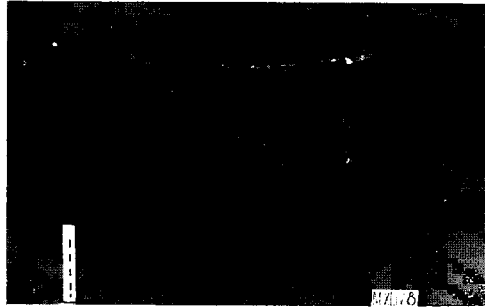
Çizim: 3

Resim 1: XLIV no'lu mezardan genel görünüm

Resim 2: XLIV no'lu mezar buluntularının insitu durumundan detay

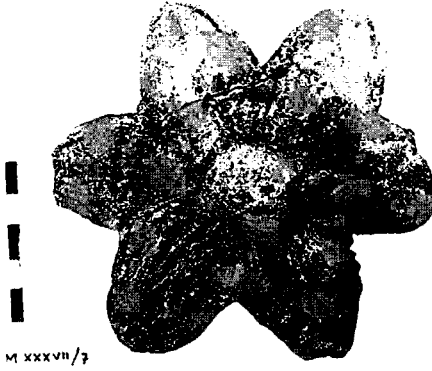
Resim 3: XLIV no'lu mezardan pişmiş toprak çömlek

Resim 4,5: Pişmiş toprak Aphrodite heykelciklerinden örnekler

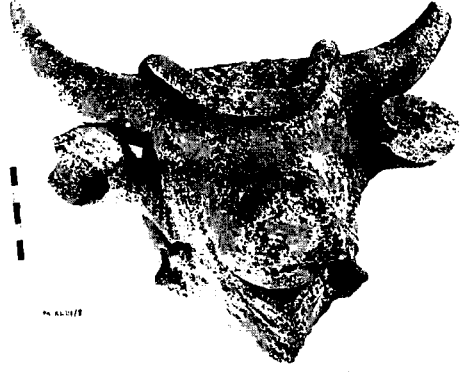

Resim 6: XLII no'lu mezardan ele geçen p.t. kandil

M XXXVII/7

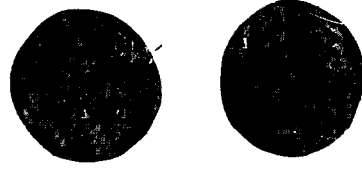
Resim 7: XXXVII no'lu mezardan ele geçen p.t. gül

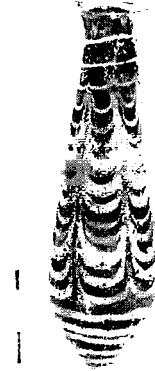
Resim 8: XLIII no'lu mezardan p.t. boğa başı

Resim 9: XLIV no'lu mezardan ele geçirilen bir amphora

Resim 10: XXXVI no'lu mezardan Byzantion sikkesi ön ve arka yüz

Resim 11: XXXIV no'lu mezardan cam alabastron

TEKİRDAĞ MENEKŞE ÇATAĞI KAZISI 1995 YILI SONU BİLİMSEL RAPORU

M. Akif İŞİN *

Aslı ÖZDOĞAN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalının yaz araştırma ve eğitim programı kapsamında, 3 yıldır sürdürdüğümüz Tekirdağ Menekşe Çatağı kazılarına 1995 yılı içinde de devam edilmiştir. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi adına, bilimsel danışmanlığım altında ve Araş. Gör. Dr. Aslı Özdoğan gözetiminde "öğrenci kazısı" niteliğinde yürütülen kazıya, bu yıl Edebiyat Fakültesi'nin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nden katılan 20 öğrencinin yanı sıra, Bilkent Üniversitesi'nden ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakülte'sinden birer öğrenci sürekli olarak katılmışlardır. Arazide fiilen kazı çalışmaları 2 Ağustos- 1 Eylül tarihleri arasında gerçekleşmiş, ayrıca üniversitemizin Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü Yer Fiziği Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. M. İlkışık gözetiminde jeofizik ölçümler yürütülmüştür. Önceki yıl başlanan ancak sonuçlandırılmayan topografik ölçümlere bu yıl da devam edilmiştir. Bu yılki çalışmalarımız İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmiş, başta Tekirdağ Müzesi olmak üzere, Tekirdağ Kültür Müdürlüğü ve Gazioğlu köyü her bakımdan bize destek olmuştur. Öğrencilerimiz ile birlikte sürdürdüğümüz bu çalışmalara destek olan tüm kişi ve kuruluşlara teşekkür borçluyuz.

Kazısı ilk kez 1993 yılında başlayan Menekşe Çatağı, Tekirdağ iline 10 km uzaklıkta, deniz kıyısında yer alan yayvan bir höyüktür. Denizin önemli bir kısmını, özellikle güney yarısını, alıp götürdüğü höyüğü K-G doğrultusunda ortasından geçen bir dere ikiye bölmektedir.

---

* M. Akif İŞİN, Tekirdağ Müzesi Müdürü.
Dr. Aslı ÖZDOĞAN, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1- Kazı çalışmaları

Bu yıl da çalışmanın ağırlığı 1994 yılında olduğu gibi Batı Çatak'a verilmiştir. Geçen yıl açılan iki açmada derinleşilmiş (17U ve 18U) ve ayrıca 10 x 10 m boyutlarında yeni bir açma açılmıştır (19T).

Geçen yıl açılan 10 x 5 m boyutlarındaki bir açmada (18U) Helenistik tabakanın eski evresi ve İTÇ tabakasının üst evresi kazılmıştır. 17U açmasının KD çeyreğinde derinleşilerek prehistorik dal örgü mimariye ait üst üste 3 evre açılmıştır. Yeni açılan 19T açmasında ise üst Hellenistik yerleşmeye ait taş yapı kompleksinin kuzey yarısı ortaya çıkartılmıştır.

19 T açması

Bu yıl 10 x 10 m boyutlarında açılan açma, yerleşmenin üst tabakasındaki Hellenistik mimariyi anlamamız açısından oldukça yararlı olmuştur. Geçen yıllar 20T ve 18U açmalarındaki üzeri ağır kiremitlerle örtülü sundurma ya da üzeri sıvalı dal örgü mimarinin, bir yapı kompleksinin parçaları olduğu ve esas yapının 19T ile gelecek yıl açılması planlanan 19U açmalarında yer aldığı ve güney kesiminin deniz tarafından alıp götürüldüğü anlaşılmaktadır.

Açmanın yaklaşık ortasındaki, 19U açmasında da devam ettiği tahmin edilen, K-G doğrultusundaki duvar, kompleksi ikiye ayırmaktadır. Doğu tarafında birbirine geniş kapı açıklığı ile bağlanan iki mekan, batı tarafında da, kısmen sundurma ile kapalı, daha batıdaki bir duvarı dışında, henüz tam olarak açılmamış başka bir mekân topluluğunun arasında yer alan kuzeye açık bir avlu bulunmaktadır.

Doğu tarafında yer alan mekânlardan kuzeydekinde dağınık çanak parçaları dışında birşey bulunmamıştır. Güneydeki geniş bir ön avlu ya da kısmen ambar niteliğindeki mekânın güney duvarının hemen önünde yere gömülü iki tane büyük küp durmaktadır. Üzerine düşen kiremitlerin ağırlığı altında oldukları yerde ezilerek kırılan küpleri küçük taşlardan yapılmış bir döşeme çevrelemektedir. Döşemenin, yer yer kalan parçalarından daha geniş olduğu ve güneydeki henüz açılmamış mekânda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Diğer bir, olduğu yerde yana devrilerek kırılmış küp hemen K-G duvarının önündedir. Küplerin içinde, ne amaçlı kullanılmış olduğunu gösteren hiçbir şey bulunamamıştır. Mekânda, 3 büyük küpün yanı sıra bol miktarda çanak kırıkları, az miktarda cam parçaları ve demir çivilere rastlanmıştır. Ayrıca bir pişmiş toprak ağırşak ve gümüş bir küpe bulunmuştur. Her

ikisinin de daha alttaki İTÇ tabakasından karıştığı, ya da Hellenistik insanların çukur açma sırasında bunları bulup kullanmış oldukları tahmin edilmektedir.

Kompleksin batı yarısında kısa güney duvarı ile ana duvarının birleştiği, üzeri sundurma ile kapalı köşeye bir başka küpün yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu küp de diğerleri gibi üzerine düşen kiremitler tarafından olduğu yerde kırılmıştır. Bu mekânda da bol miktarda rastlanan kırık çanak parçalarının yanı sıra bir pişmiş topraktan tekne, koku şişesi, iki tane tunç iğne, değişik boylarda demir çiviler ve bir kandil parçası bulunmuştur.

Yapı kompleksinin bu ana mekânlarının temelleri toplama taşlardan kuru duvar tekniğinde örülmüştür. Çevrede çok taş bulunmamasından ötürü denizin içinden de taşların çıkartılarak taşındığı (taşların üzerinde değişik deniz yaratıklarının yaptığı yuvalar bulunmaktadır), tepenin yerli taşı olan sarı renkli kumtaşının kullanıldığı ve yakın çevredeki bir mezar ya da önemli bir yapıya ait mermer blokların taşınarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu mezar veya anıtsal yapıya ait iki mermer bloğu birleştiren kurşun kenet, açmanın hemen güneybatısındaki 18U açmasında kompleksin GB avlusunda bulunmuştur. Esas duvarların kerpiç-ahşap karışık olarak inşa edildiği tahmin edilmektedir. Yer yer rastlanan yanmış kerpiç döküntülerden bugün için tuğla boyutlarını tam olarak saptamaya olanak yoktur. Şimdilik, 5-5,5 cm kalınlığında, bir yüzeyi hafif dışbükey, bol kum katkılı kerpiç tuğlaların kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

18 U açması

Geçen yıl kazılan, yukarıda anlatılan yapı kompleksinin batı uzantısına ait, büyük küplerin bulunduğu bir mekânın altında Hellenistik Dönem'in ilk yerleşmesine ait açılmamış 19U açmasında devam eden bir yapı topluluğunun avlu bölümüne rastlanmıştır. Avlunun kullanım alanı açmanın ortalarına kadar yayılmaktadır. Alanın ortasında küçük taş bir döşeme ve doğu profiline giren bir duvar parçası bulunmaktadır. Gerek döşemenin üzerinde, gerekse çevresinde bol miktardaki çanak çömlek arasında mutfak malları, küp parçaları çoğunluğu oluşturmaktadır. Birkaç tane sırlı kap parçasının yanı sıra bol miktarda, geçen yıl olduğu gibi, demir çiviler bulunmaktadır. Ayrıca profilin önünde bulunan biri bir baş, diğeri bir bacak olmak üzere iki tane pişmiş toprak heykelcik parçası, esas oturulan mekân da daha zengin buluntulara rastlayabileceğimizin göstergeleridir.

Bu tabakanın altındaki 25-30 cm kalınlığında sert koyu renkli kalkerli steril bir dolgunun altında İlk Tunç Çağı'na tarihlenen çok sayıda çanak çömlek kırığının bulunduğu bir düzleme ulaşılmıştır. Oldukça yatay olarak uzanan bu düzlemde henüz hiç mimari izine rastlanmamakla birlikte aralarda işlenmiş domuz dişi, çeşitli kemik bız parçaları, kırık ağırşak parçalarına rastlanan çok sayıda çanak parçasının dağınık olarak bulunduğu görülmektedir. Bu çanak parçaları arasında tüm ya da tümlenebilecek parça yoktur. Bu düzlemin niteliği ve bir mimari ile ilişkisi olup olmadığı gelecek yıl araştırılacaktır. Ancak 17U açmasında geçen yıl açtığımız en üst tabaka ile aynı seviyelerde bulunması aralarında bir ilişki olabileceğini göstermektedir.

17U açması

Bu yıl açmanın güneybatı çeyreğinde derinleştirilerek Orta Kalkolitik Dönem'e ait geçen yıl üst evresi açılan 4 tane, kısmen üst üste bulunan, dal örgü yapılara ait kalıntılara rastlanmıştır. Bu yapıların hiç biri yanık olmadığı için planı bazen tam yüz vermeyen kerpiç duvarlar şeklinde bazen de ahşap kazıkların yuvalarının izlerinin oluşturduğu diziler şeklinde saptanmıştır. Yapıların, en üst evreden itibaren özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a-65 cm çapında küçük bir taş işlik, bu işliği çevreleyen bir sundurma ve çevresindeki çanak çömleklili düzlem. Yapının kesin sınırları saptanamamıştır. Bu alanda sadece avlu döküntüsü olup, mimari kazılmamış alanda kalmış olabilir. Bu evrenin bu yıl 18U açmasında açılan benzer nitelikteki düzlem ile ilişkisi olabileceğini yukarıda belirtmiştik.

b- GB köşede iki mekânlı söbe biçiminde bir yapı kalıntısı. Yapının kuzey yarısı açmanın içinde kalmaktadır. İnce, 20-25 cm genişliğinde, 15 cm kalınlığında grimsi boz renkli kum katkılı kerpiç duvarlı yapının duvarları içinde yer yer ahşap dikme yerleri vardır.

c- Sadece dikme izleri ile belirlenen yapı cm boyutlarındadır. 20-25 cm çaplarındaki kalın ağaçların arasında 10-15 cm çaplarında daha incelerinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Araları, bir olasılıkla bugünkü Trakya'da görülen "iğmeli yapılar" gibi¹ kapatılıyordu ya da araları sepet gibi örülüyordu, Toroslardaki "Hu evler" ya da Çayönü çanak çömleksiz evredeki dal örgü yapılar gibi.

(1) Özdoğan, A. *Tarih öncesi Avrupa Dalörgü Yapılarının Günümüz Örneklerine Göre Tümlenme Önerileri* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), 1984, ve "Trakya Dalörgü Yapıları" *Prehistorya* 8, 1995

d- Sadece K duvarı açma içinde kalan söbe, planlı, genişliği 5 m, uzunluğu 5 m den fazla olan bir yapı. Yapının 25 cm kalınlığındaki kerpiç duvarının içinde de yer yer çift dizi halinde dikme yuvaları bulunmaktadır.

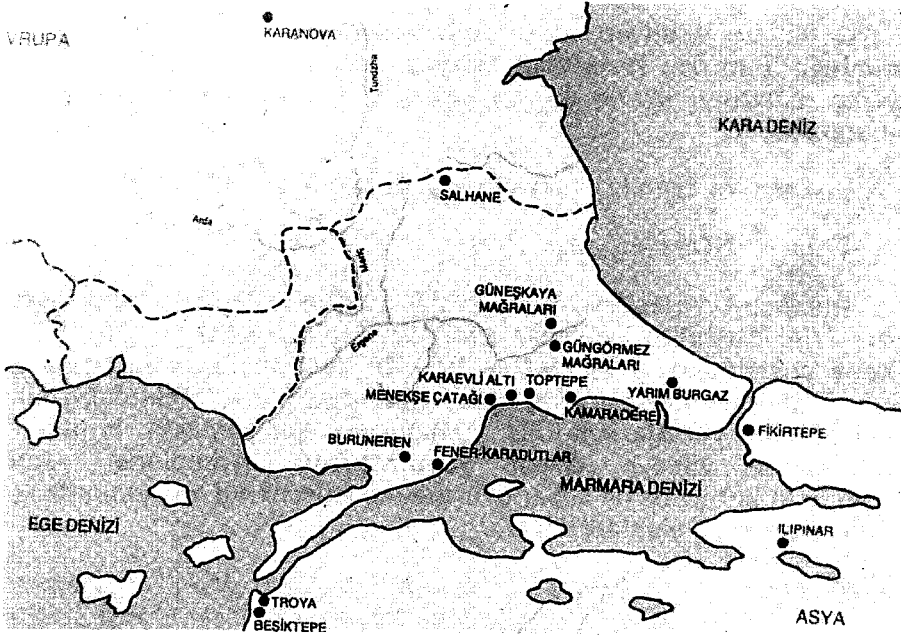
En üst evre dışında çanak çömlek ve küçük buluntu azdır.

2- Jeofizik Ölçüm Çalışmaları

İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Yer Fiziği Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Metin İlkışık ve Prof. Dr. N. Orbay gözetiminde yürütülen jeofizik ölçümlerin ilk sonuçlarına göre Batı Çatak'ta mevcut höyüğün ortalarında ve Tekirdağ-İstanbul karayolunun yakınlığında bir yoğunlaşma saptanmakla birlikte, bu yoğunlaşma güneye doğru yayılmaktadır. Arkeolojik verilerle ölçümlerin birbiri ile ne kadar uyduğunu gelecek yıl bu alanlarda açma açarak denemeyi planlamaktayız.

3- Sonuç

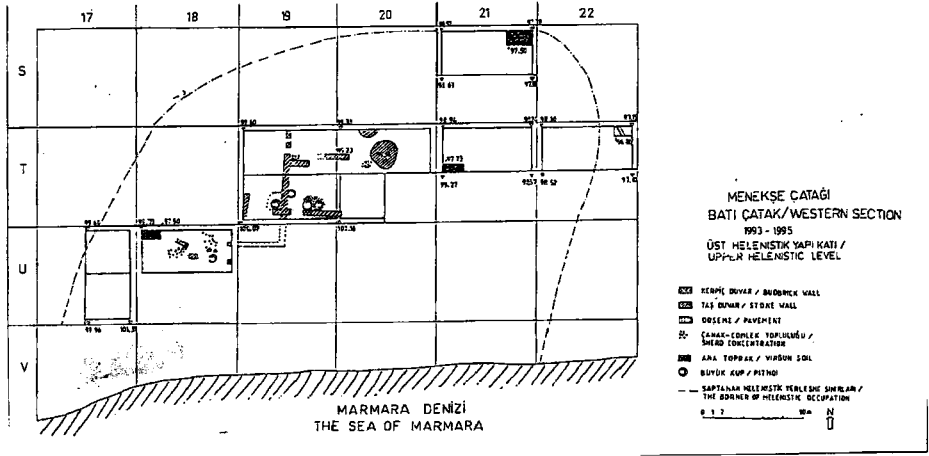
1994 yılı kazı çalışmalarının değerlendirilmesi sonucu, birbirinden uzun zaman süreleri ile ayrılan 3 dönemi olduğu anlaşılmıştı. Bu yıl, özellikle Orta Kalkolitik Dönem'in (M.Ö. 4500 Toptepe kültürü) kendi içinde evreleri olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, gerek bu döneme ait dalörgü mimarinin gerekse en üst tabakanın Hellenistik köy mimarisinin özelliklerini anlamamız açısından oldukça yararlı olmuştur. Önümüzdeki kazı mevsiminde Hellenistik yapı kompleksinin tepede korunmuş kısmını, prehistorik mimariyi de daha geniş bir alanda açmayı planlamaktayız. Prehistorik dönemlere ait çanak çömlek üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir.

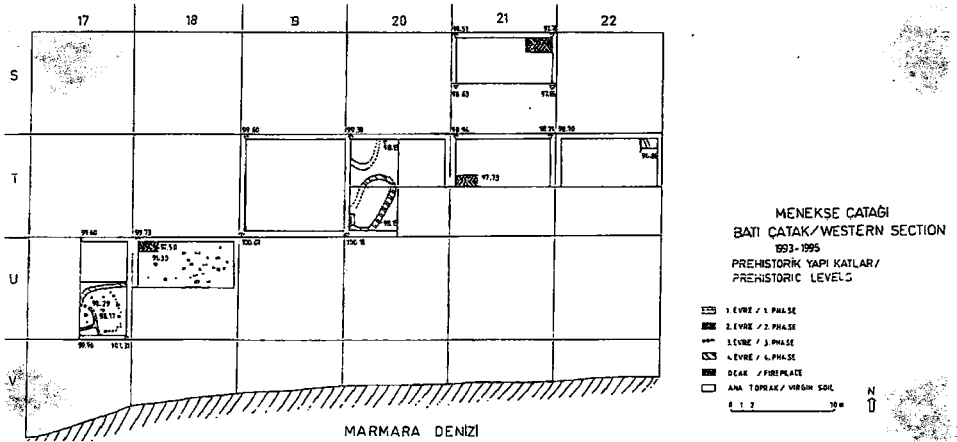
Plan 1: Prehistorik Tekirdağ haritası

Resim 1: 19 T açmasında çalışan arkeoloji öğrencileri

Şekil : 1

Şekil : 2

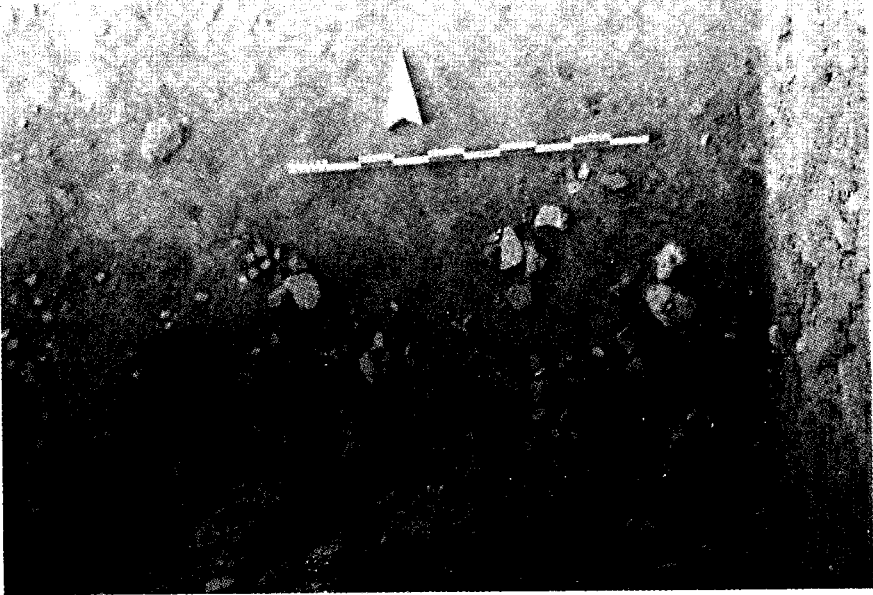
Resim 2: Menekşe Çatağı batı genel görünüm

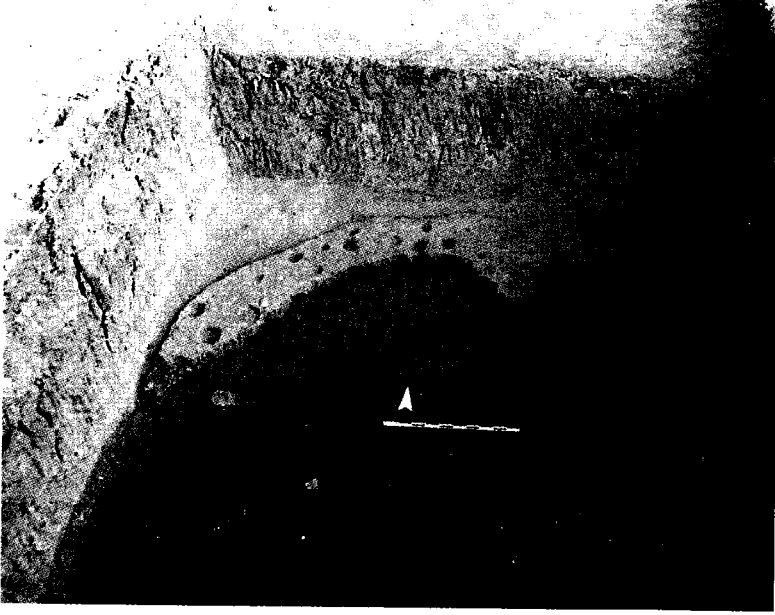
Resim 3: 19 T Hellenistik Dönem yapısındaki depo küpleri

Resim 4: 19 T Hellenistik Dönem yapı kalıntıları

Resim 5: 18 U İlk Tunç Çağı'nın üst evre çanak kırıklı düzlem

Resim 6: 17 U 4. yapı katı söbe planlı kazıklı yapı

Resim 7: Aynı yapıdaki ahşap dikme yuvaları

1995 YILI MARMARA EREĞLİSİ (PERİNTHOS) SUALTI ARAŞTIRMALARI

M. Akif IŞIN *

Marmara Ereğlisi (Perinthos) Tekirdağ'ın 50 km doğusunda, İstanbul'un 80 km batısında yer alır. Samoslu kolonistler tarafından İ.Ö.600 yıllarında koloni kenti olarak kurulduğu yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Ancak çevresinde İ.Ö. 4300 yıllarına kadar inen yerleşme yerlerine rastlanmıştır.

Doğal konumu yerleşmeye çok elverişlidir. Çengel şeklindedir. Doğal yapı denizde iç ve dış limanları oluşturmaktadır (Plan: 1). Bu konumundan ötürü de tarihi çağlar boyunca önemli bir deniz ticaret kenti olmuştur. Marmara Denizi'nin kuzey sahilinin ortasında yer alan Perinthos Hellenistik, Roma ve Bizans devirlerinde hem askeri hem de ticaret amaçlı liman kenti olarak kullanılmıştır.

Trakya'nın en önemli tarihi liman kenti olan Perinthos'ta su altı araştırması için Tekirdağ Müzesi olarak bir dalış okuluyla anlaşılmıştır. Hem Perinthos çevresinin araştırılması hem de arkeoloji bölümlerinden su altı arkeoloğu yetiştirmek amacıyla araştırmalara başlanmıştır.

Su araştırmaları ekibi; başkanlığında müzemiz uzmanı Önder Öztürk, bilimsel danışmanı Dr. Nuşin Asgari, Saroz Dalış Okulu'ndan balık adam Hakan Öniz, mimar balık adam Ahmet Dönmez, grafiker balık adam Levent Albas, harita mühendisi balık adam Fulden Çetin ile İstanbul Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır.

---

* M. Akif IŞIN, Tekirdağ Müzesi Müdürü

1995 yılı araştırmalarımız Marmara Ereğlisi'nin batısında Örencik kayası (Harmankaya) feneri ve çevresinde gerçekleştirildi. Örencik kayası kıyıya 800 metre uzaklıkta denizin ortasında büyük bir kaya kütesidir. Gemilerin yol güzergahı üzerinde bulunan bu kaya denizde seyreden gemiler için bir tuzak gibidir. Bu nedenle ilk araştırmalarımıza bu alanda başladık, bu alanda önemli batıklar saptadık.

1- Hellenistik Dönem amphoralarıyla yüklü Hellenistik batık: bu döneme ait Hellenistik amphoralar bulunmuştur (Resim: 1).

2- Tuğla ve Kiremit Yüklü Batık: Geç Roma Erken Bizans Dönemi'ne (İ.S.5-6 yüzyıl) tarihlenen bir batıktır. Yükün nereden gelip nereye gittiği belli değildir. Tuğla üzerlerinde herhangi bir mühür izine rastlanmamıştır (Resim: 2). Kiremitler mahya kiremittir (Resim: 3); onlarda da herhangi bir mühür izine rastlanmamıştır. Yükün Perinthos'a mı geldiği, ya da Perinthos'tan mı gittiği belli değildir. Ancak 1994 yılında Perinthos'ta yapılan anıtsal yapı kazısında bulunan tuğlalarla' batıktaki tuğlalar büyük benzerlik göstermektedir (Resim: 4).

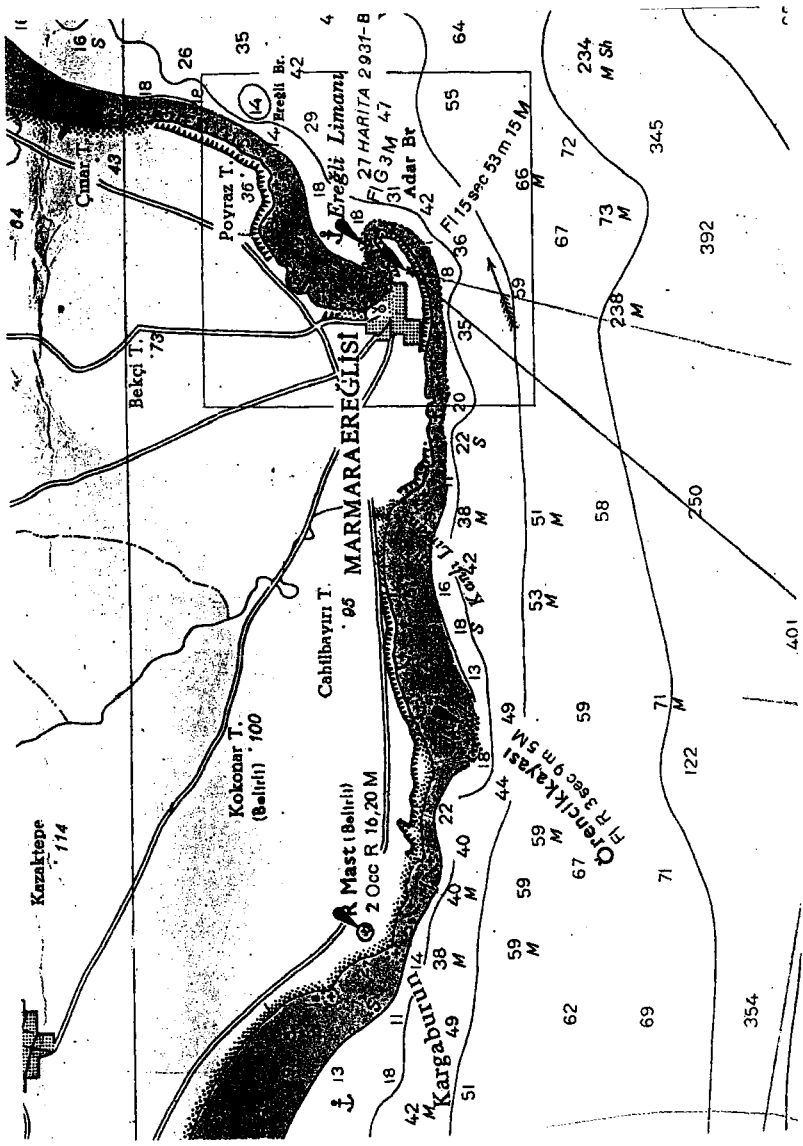
3- Fayans Yüklü Batık: Rönesans Dönemi'ne ait fayanslarla yüklüdür (Resim: 5-6). Batıkta işaretlenmiş yüzlerce fayans bulunmaktadır. Fayanslar İtalya'nın Fayanze kentinde üretilmişlerdir (Fayans ismini bu kentten almıştır). Büyük bir olasılıkla fayanslar İtalya'dan İstanbul'a naklediliyor olmalıydı. Çünkü o dönemde Marmara Ereğlisi önemli bir kent konumunda değildir.

1995 yılında sınırlı zamanda ve sınırlı olanaklarla yapılan belgeleme ve saptama çalışmaları sırasında elde edilen sonuç oldukça önemlidir. Bundan sonraki yıllarda Marmara Ereğlisi (Perinthos) ve çevresi araştırmalarına devam edilecektir.

Çalışmalarımız sırasında tüm olanaklarını kullanarak arkeoloji öğrencilerinin su altı konusunda yetişmelerini sağlayan ve özveriyle çalışan Saroz Dalış Okulu'na, kamp imkanlarından yararlanmamızı sağlayarak çalışmalarımızı kolaylaştıran Marmara Ereğlisi Askeri Kamp Komutanlığı'na teşekkür ederim.

---

(1) Işın, M. Akif; "Anıtsal Yapı Kazısı" , *VI. Müze Kurtarma Kazısı Semineri* (şekil:2), 1996

Plan: 1

Resim : 1

Resim : 2

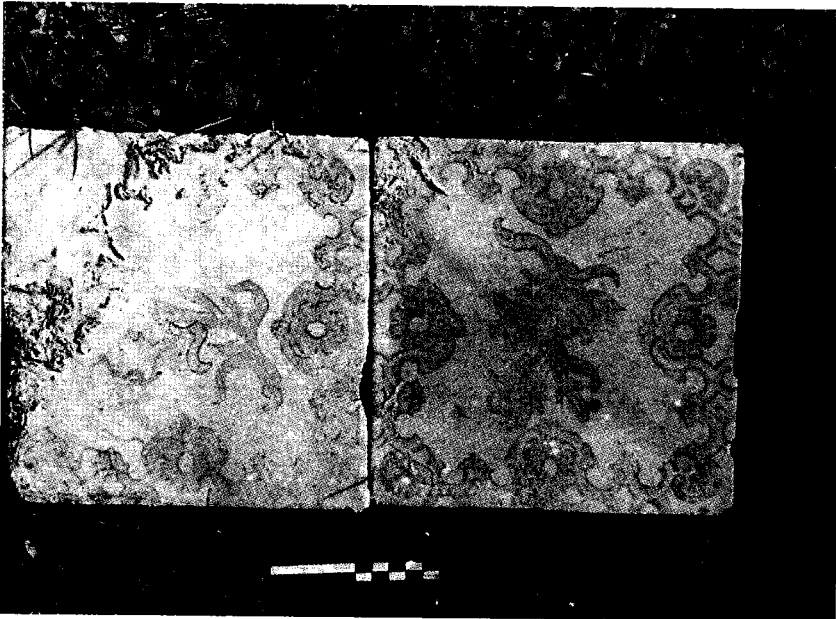
Resim : 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

ÇAKILLI TÜMÜLÜSÜ KURTARMA KAZISI

Zülküf YILMAZ*

Çakıllı Tümülüsü Kırklareli ili, Vize ilçesi, Çakıllı kasabası yakınlarında, Vize-Çakıllı karayolunun 14 nc km sinde, yolun 50 m sağında bulunmaktadır. Vize Çömlektepe kazısının devam ettiği bir sırada, tümülüsün define avcıları tarafından kazılmakta olduğunun öğrenilmesi üzerine derhal harekete geçilmiş, tahribatın ileri safhada olması nedeniyle, Bakanlığımızdan gerekli izin alınarak 25.7.95 tarihinde kurtarma çalışmalarına başlanılmıştır.

Müdürlüğümüz adına ve sorumluluğumda, Doç. Dr. Engin Beksaç; ğretim Görevlisi Ahmet Sipahioğlu, Trakya Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nden 20 öğrencinin katılımıyla Nihat Meşe, Ercan Ceylan ve Erol zdemir'in açma sorumluluğunda, yaklaşık 20 günlük bir ameliyeden sonra hafriyata son verilmiştir. Bu sebeple kazı heyeti üyelerine, hafriyatı gerçekleştiren öğrencilerimize, Vize Çakıllı Belediyesi başkanlıklarına ve tüm katkı sahiplerine teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bilgilerine müracaatla, keramiklerin tarihlendirilmesi hususunda mutabık kaldığımız Kırklareli Höyüğü kazı başkanı Prof. Dr. Mehmet zdoğan'a ve Doç. Hermann Parzinger'e de teşekkür etmek isterim.

Çakıllı Tümülüsü Kazı alışmaları

Tahribat ihbarı alındıktan sonra, tmlse ulaşıldığında biri büyük iki açma ile karşılaşıldı. Açılan büyük çukurda megalitik türden bir mezar yapısının güney ve güneydoğu taraflarından üst kapak seviyesine

---

* Zülküf Yılmaz, Arkeolog, Kırklareli Müzesi Müdürlüğü.

ulaşıldığı ve dar kenardaki kaya kapağın bir köşesinin kırılması suretiyle ana mekana girildiği anlaşıldı. Bir insanın ancak sığabileceği boyutta kırılarak açılan kısımdan mezar odasına girildiğinde, içeride büyük bir tahribatın olduğu, ancak büyük yassı kayalardan oluşan bu yapının, dolmen kültürünün bilmediğimiz bir safhasına ışık tutabileceği merakla dikkatimizi çekmekteydi.

İlk etapta tümülüs üzerindeki nirengi noktası merkez alınarak güneydoğu-güneybatı istikametinde 90 derecelik bir açı ile kazı üçgeni belirlendi. Ayrıca bu açıdan da tam güney eksenini merkez alınarak ikinci bir hat belirlendikten sonra, iki safhalı bir çalışma kararlaştırıldı. İlk hafriyata birinci 45 derecelik üçgen içerisinde başlandı. M açması olarak kodlandırılan bu alanda tabandan yukarı doğru kademeli toprak alınması, sistem olarak benimsendi (Çizim:1). Bunda amaç, pek çok örnekte görüldüğü üzere, tümülüs toprağı içerisinde gömü bulunabileceği düşüncesiyle, herhangi bir tahribe imkan bırakmamaktı. Esas olarak amaçlanan da tarihi eserin yapılış tekniğı ile birlikte, korumaya yönelik bir tümülüs kazısı gerçekleştirmektir.

Tümülüs eteğinden tepe noktasına doğru ilk hafriyata başlandığında, yer yer 20 ile 30 cm toprak tabakasının altında çeşitli boyutlarda, çoğunlukla yassı yerli kalker taş dizisi ile karşılaşıldı. Küçük ve orta boy taşların genellikle yassı ve yassıya yakın olmakla birlikte hiç işlenmeden ve doğal halleriyle, birbirlerine paralel gelecek şekilde konulmuş olmaları pek dikkat çekiciydi. Belli bir noktada bu taşlardan bir tabaka alındığında, altta düzensiz olarak, ancak birbirine uydurulmuş olarak taş tabakasının devam etmekte olduğu görüldü. Bunun üzerine M açmasındaki bu taş tabakasının olduğu gibi bırakılması, yalnızca açma sınırları içerisindeki yüzey toprağının tamamen alınması için çalışıldı. Zira düşünülen; kazı planında da olduğu gibi, ilinci 45 derecelik açma belli bir seviyeye kadar kazıldıktan sonra, 2inci 45 derecelik açmanın taban seviyesine kadar kazılması ve elde edilen verilere göre çalışmaların yönlendirilmesi düşünülmekteydi.

Bu amaçla çalışmalar yürütülürken, poligon noktasına 5 m mesafede bazı kemik parçalarına tesadüf edilmesi üzerine, çalışmalar bu noktada yoğunlaştırıldı. Toprak tabakası temizlendikten sonra seyrek aralıklarla yan yana bulunan bir taş tabakasının altında, yaklaşık doğu-batı istikametinde, doğrudan doğruya taşlar üzerine bırakılmış bir adet insan iskeletine ait kemik parçaları bulundu. İskelet parçaları aşırı derecede dağılmış ve kemikler sertlik özelliğini yitirmişlerdi.

İlginç olan iskeletin yanında herhangi bir buluntunun ele geçmemiş olmasıydı. Ancak toprak içerisinde az miktarda koyu gri, siyahımsı, parlak perdahlı, ufak keramik parçaları bulunmaktaydı ve bunlar eski kırıklar olmakla birlikte, kesinlikle birbirini tümleyecek durumda değildiler.

M aşmasında toprak tabakası tamamen alındıktan sonra ikinci safha olan ve E2 aşması olarak isimlendirilen ikinci 45 derecelik alanda çalışılmaya başlandı. Çakıllı Tümülüsü'nün güneydoğu yönünde tekabül eden bu alanda amaç, kademeli kazı sistemine uygun olarak, taban seviyesine ulaşmak ve böylece tüm safhaları tespit etmektir.

Burada çalışmaya, kaçak define arayıcıları tarafından tahrip edilen ve mezar yapısının girişi olduğu tahmin edilen kısımdan yararlanılarak başlamak daha uygun olacaktı. Yine bu itibarla öncelikle 20 ile 30 cm arasında değişen yüzeydeki toprak tabakası kaldırıldı. Toprağın içerisinde çok yoğun olmamakla birlikte yine çeşitli dönemlere, ama çoğunlukla Demir Çağı'na ait olduğu düşünülen keramik kırıkları M aşmasına oranla artarak ele geçmekteydi. Toprak tabakası tamamen temizlendiğinde iyice anlaşıldı ki megalitik mezar yapısının etrafı her taraftan, aşağıdan yukarıya doğru tedrici surette, düzensiz taş dizileriyle daralmakta ve böylece koruyucu mahiyette bir teknikle tamamlanmaktadır. Özellikle bu taş dizilerinin etek kısmı, geniş bir çember oluşturacak mahiyette, ancak daha düzenli ve büyük taşlardan oluşan bir ihata duvarı şeklinde nihayet bulmaktadır (Resim:1, Çizim:3).

E2 aşmasında üst tabaka toprak tamamen arandıktan sonra, tümülüs dolgu malzemesinin ana zemine kadar ne gibi safhalar göstereceği merak konusuydu. Ancak bu türden bir tümülüsün Kırklareli civarında şimdiye değin ilk kez açığa çıkması, kazı için dahi olsa tahribat alanını dar tutarak, korumaya yönelik çalışmalarda daha itinalı bir uygulamayı zorunlu kılmaktaydı. Bu itibarla genel hatlarıyla açığa çıkmış bulunan mezar yapısının güneydoğu (giriş) istikametinde, her iki yan kapakların dış kenarları esas alınacak şekilde belirlenen bir koridorla (280 cm eninde) tabana inilmesi kararlaştırıldı. Bu doğrultuda çalışmaların devamıyla ilk etapta ip bantlarla belirlenen sınırlar içerisindeki taşlar, belli bir noktada biriktirmek üzere kaldırıldı. İlk taş tabakasının kaldırılmasından sonra mezar odasının üst kapak seviyesinin yaklaşık 20 cm kadar alt seviyesinde ve mezar yapısına yaklaşık 70 cm mesafede bir adet insan iskeletiyle tekrar karşılaşıldı. M aşmasına oranla daha az yıpranmış olarak ele geçen insan iskeletinin, tıpkı birinci iskelet gibi doğu-batı doğrultusunda, başı batıya gelecek şekilde ve kollar dirsekten kıvrılarak sağ el göğüs üzerine, sol el ise karın üzerine, gelecek şekilde

sırt üstü bırakılmış durumdaydı. M açmasında ele geçen birinci iskelet de aynı konumda olup, kemik noksanlığı fazla olmakla birlikte kolların aynı doğrultuda bırakıldığı anlaşılmaktaydı. Yine bu iskeletin beraberinde de herhangi bir objenin bulunup bulunmadığı hususunda son derecede hassasiyetle çalışıldı ise de beklenildiği gibi bir buluntu elde edilemedi (Çizim: 3).

Bu alandaki çalışmalar devam ederken iki tanesi M açmasında, bir tanesi de E2 açmasında olmak üzere, tümülüsün etek çemberinin hemen dışında üç adet seviye tesbit çukuru için alanlar belirlendi.

1x1.50 cm boyutlarında gerçekleştirilen seviye tesbit çukurlarında amaç, dış kenar çevre duvar örgüsünün derinliği ile tümülüs yayılım alanı ve zemin yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktı (Resim:2). Bu çukurlardaki çalışmalar E2 açmasındaki çalışmalar ile aynı zamanda devam ettirildi.

Bu çalışmaların devamında, dışkenar çevre duvarının çoğunlukla üç sıra uzun yassı taş dizisinden oluştuğu ve bu taşların pek yoğrulmamış çamur harç kullanılarak birbirine bağlandığı, böylece geniş bir çemberi bütünleyen sistemli bir eğime sahip olduğu anlaşılmış oldu. Diğer bir husus, hafif bir meyil oluşturan ana toprağın yer yer 20 ile 30 cm altında, yine yaklaşık 20 cm kalınlığında demir madeni içeren iri taneli kum görünümünde taş tabakası ile karşılaşıldı (Resim: 2). Bu tabakanın altında ise yer yer 5 ile 10 cm kalınlıkta sarı toz halinde ince kum ve bunun da altında esas anakaya ile temas sağlanmış oldu. Seviye tesbit çukurlarının açılmasının pek isabetli olduğunun bir sonucu da M açmasındaki linci st. çukurunda, zemin seviyesinden yaklaşık 40 cm aşağıda doğrudan doğruya toprağa bırakılmış üçüncü bir insan iskeletine ait bacak ve ayak kemikleri ile tekrar karşılaşılması oldu. Bu nedenle st. çukuru iskelet doğrultusunda, batı istikametinde uzatılarak buradaki hafriyat tamamlandı. Gömü, tümülüs üzerine, taşlar arasına bırakılmadığından, iskelet oldukça sağlam bir vaziyette ele geçmiştir (Resim:3, Çizim:3). Burada özellikle dikkati çeken, bu iskeletin de daha önce açığa çıkarılan iki iskelet ile tamamen aynı teknikte; doğu-batı istikametinde, sırt üstü ve başı batı tarafında, kollar yine dirsekten kıvrılarak, sağ el karın üzerinde, sol el ise kalp seviyesinde göğüs üzerinde bir pozisyonda gömü gerçekleştirilmiş olmalıdır. Yine bu iskeletin de yanında herhangi bir buluntuya tesadüf etmek mümkün olamamıştır. Bu sebeple her üç gömünün de aynı kültüre ait olduğu ve çok büyük bir ihtimalle eş zamanda gömüldükleri düşüncesi, kemiklerin sertlik oranıyla da kuvvet kazanmaktadır.

Seviye tespit çukurlarındaki hafriyatın tamamlanması ve iskeletlerin kaldırılmasından sonra, E2 açmasındaki çalışmalara ağırlık verildi. Bu sırada izinsiz define arayıcıları tarafından ana hatları açığa çıkarılan mezar yapısının kuzeybatı (batıya daha yakın) tarafında, 40 cm ye kadar toprak ve taşları tahrip edilen alan merkez alınmak suretiyle, 220x195 cm boyutlarında üçüncü bir açmada daha çalışılmaya başlandı. Çoğunlukla düzensiz olarak bırakılan ufak ve orta boy taşların, ayrıca bu taşlar arasındaki toprağın atılmasından sonra 110 cm de mezar odasının üst kapak seviyesine ulaşıldı. Buradan daha önce tahrip edilerek meydana getirilmiş bulunan boşluktan yararlanarak mezar odasına giriş sağlandı. El açması olarak adlandırılan bu çalışma alanında da diğer açmalarda olduğu gibi Tunç ve Demir çağılarına ait olduğu düşünülen ve kendi dönemlerinde kırılmış keramik parçaları ile karşılaşıldı. E2 açması ile birlikte El açmasında da hafriyatın devam etmesiyle kapaklı mezar yapımızın her iki dar kenarı böylece açığa çıkmaktaydı. Böylece, esasında tahmin edilen, ancak henüz anlaşılamayan mezar girişinin de açığa çıkması kaçınılmaz duruma gelmekteydi (Çizim:3)

E2 açması ana toprak seviyesine ulaşıldığında Çakıllı Tümülsü'nün ne türden bir mezar yapısına sahip olduğu ve ana hatlarıyla teknik özellikleri hemen hemen anlaşılırmaktaydı. Bu çalışmalar devam ederken hem doğu, hem batı dar kenarlardan kapaklı (dolmen) mezar yapısına girip çalışma imkanı oldu. Esasında define arayıcıları tarafından son derece büyük bir tahribin olduğu dikkat çekmekteydi. Buna rağmen parçalanmış taş parçaları alındıktan sonra, mezar içerisindeki toprağın tamamı ince gözenekli bir elekten geçirildi. Burada da tıpkı E1, E2 ve M açmalarında olduğu gibi koyu gri hamurlu, siyah ve parlak perdahlı keramik parçaları yanında az oranda insan iskeletine ait kemik parçaları ele geçti. Ancak en ilginç olanı, kol veya muhtemelen bir bacak uzun kemiğinin eklem kısmının yüksek hararetle bir ateşte yanmış olarak ele geçmiş olmasıydı. Bu durum ise esas gömünün ne şekilde olduğu hususunda çok önemli bir belge niteliği taşımaktaydı.

Mezar içerisindeki toprağın çok kolay kazılması ve toprak içerisinde taş kırık ve kırıntılara sürekli tesadüf edilmesi, zeminin tamamen karıştırıldığı düşüncesini teyid etmekteydi. Megalitik mezar odasının yan kapaklarının alt seviyesinden itibaren zeminin açık sarı, beyaz renkte kireç tabakası ile kaplı olduğu ve bu tabakanın belli bir seviyeden itibaren geniş bir alanı ihtiva ettiği gözlemlendi. Mezar odası içerisindeki bu tabakanın büyük ölçüde tahrip edilmesinden yararlanarak gerekli temizlik yapıldı. Böylece mezar odası yan kapaklarının alt kenar

seviyesinden 40 cm inildikten sonra yine demir madeni içerdiği düşünülen esas anakaya ile temas edilerek bu alandaki çalışmaya son verildi.

El açmasında da, daha önce belirtildiği üzere 110 cm de mezar yapısının üst kapak seviyesine ulaşılmıştı. Bu bölümdeki dolgu, yoğun olarak çeşitli boyutlardaki taş ve buna oranla daha az miktarda toprak olduğu halde, mezar tabanına yakın bir seviyeye kadar devam etmekteydi. Yoğun taş dolgu malzemenin altında yaklaşık 115 cm de yumuşak topraktan sonra, tıpkı mezar odası zemininde olduğu gibi beyaz renkte yumuşak kireçtaşı tabakasına ulaşıldı. Ayrıca bu açma içerisinde, üstten 45 cm aşağıda, kuzey ve batı kesitlerin birleştiği yerde bir adet insan kafatasının en üst kısmına tesadüf edildiyse de, gerek mezar tekniğinin anlaşılması ve gerekse açma ölçülerinin değiştirilmesinin zaruri görülmemesi nedeniyle, bu alandaki iskelet açığa çıkarılmadı. Yine El açmasında zemine yakın bir mesafede daha önceden kırılmış olduğu halde iç içe bir grup keramik parçası ele geçti.

El açmasındaki çalışmalar tamamlandığında, son çalışma alanı olan E2 açmasında da önemli gelişmeler sağlanmaktaydı. Bu alan içerisinde, mezar odasının güneydoğu dar kenarı esas alınarak 280 cm eninde belirlenen bantlar arasında bir koridor açıldı. Bu çalışma ile beklenen mezar odası girişinin, tüm II. grup tümülüslerde olduğu gibi, güney-güneydoğu istikametinden sapmadığı bir kez daha gözler önüne serilmiş oldu. Mezar odasının uzun kenar duvarlarını oluşturan yan kaya kapaklarının devamı taş örgü duvar halinde çıkıntı yaparak böylece giriş (ön mekanı) duvarları vücuda getirilmiş olmaktaydı. Bunlardan sağ duvarın yan yana iki büyük taş üzerine, sol duvarın ise yekpare uzun bir taş (110 cm) üzerine orta boy taşlardan, çamur harç kullanılarak duvar oluşturduğu dikkat çekmiştir. İlginç olan diğer bir husus da, sol duvar 140 cm den itibaren köşe yaparak tekrar sola; sağ duvar ise 116 cm'den köşe yaparak tekrar sağa devamla, farklı bir teknik özellik göstermektedir (Resim: 4, Çizim: 2a). Mezar odasının girişi yekpare bir kaya kapak ile kapatılmış ve bunun da arkası bir takım taşlarla desteklenerek, kapağın düşmesi engellenmek istenmiştir. Her iki duvar arası yassı, beyaz kireç taşlarının yan yana getirilmesi ile giriş mekanı tabanının da tıpkı mezar odası zemini gibi döşendiği ve bu suretle girişe bir özellik kazandırıldığı görülmektedir. Ancak ilginç olan, mevcut yan duvarların üzerini örten herhangi bir tertibatın (üst kapak) kalıntılarına tesadüf edilmemiş olmasıdır. Bu durumda mezar odasının girişi kapatılıp bir miktar taşla da desteklendikten sonra, tamamen toprakla doldurulduğu anlaşılmaktadır.

Mezar odası girişinden itibaren üç kademeli olarak koridor açması tamamlandı. İlk kademede mezar odası ve giriş koridorunun oturduğu zemin, ikinci kademede dolgu toprağı ile ana toprak kesiti ve üçüncü kademede ise anakayaya temas edilmesiyle, E2 açmasındaki hafriyat da son bulmuş oldu (Resim: 5).

Giriş koridorunun sol duvarından 250 cm mesafede, mevcut ana toprak dolgusundan sonra yine düzenli bir şekilde, orta boy taşlarla örülmüş bir duvarın mevcudiyeti pek dikkat çekmiştir. Oniki sıra taş örgüsünün çok intizamlı olmamakla birlikte, çamur harçlı ve yine de düzenli bir satıh oluşturduğu söylenebilir. İlk etapta pek çok yoruma sebep olan bu taş dizisinin mahiyetini anlamak için, duvarın üstten tam ortasına tekabül eden alanda 1x2 m boyutlarında küçük bir tesbit çukuru açıldı. Üstteki toprak tabakası kaldırıldığında mevcut duvarın onikinci (üst) seviyesinden itibaren taş dizilerinin genişlemekte olduğu gözlemlendi. Bilgi vermesi bakımından bir miktar taş kaldırıldığında, taş sıralarının düzensiz bir şekilde devam ettiği görüldü. Sonuç olarak sözkonusu taş dizisinin korumaya ve bir nebze de girişi saptamaya yönelik bir krepis duvarı olduğunu söylemek kabil olmuş ise de, yapının esas mahiyetini anlamak için ileriki dönemlerde geniş bir sondaja ihtiyaç olduğu muhakkaktır (Resim: 8).

Son olarak, mezar odasının sağ yan kapağının 10 cm ilerisinden itibaren 1x1.5 m boyutlarında bir st. çukuru açıldı. Esasında bu alan daha önce define arayıcıları tarafından tahrip edilmiş ve mezar odasının (dolmenin) sağ yan kapağı yarıya kadar açığa çıkarılmış durumdaydı. Bu alandaki hafriyata da herhangi bir buluntu ile karşılaşmadan, ana kayaya ulaşıldığından son verildi.

Plan Özellikleri

Mezar yapısı ova seviyesinde, ancak yine de hafif bir yükselti üzerine konulmuştur. Zeminde yer yer demir madeni içeren taş tabakası ile yine belli bir tabaka halinde, düzgün yerli kalker kaya silsilesi bulunmaktadır. Bu kaya tabakasının özelliğı, doğal hali ile gayet düzgün, adeta insan elinden çıkmışcasına düz hat ve köşeli kenar çizgileri ile dikkat çekmektedir. Bilindiğı üzere Tunç Çağı sonlarından itibaren ve Demir Çağı süresince de dolmen olarak isimlendirilen kapaklı kaya mezarları, Kırklareli coğrafyası içerisinde sürekli artarak açığa çıkmaktadır. İkinci grup tümülüsler olarak bilinen bu yapılarda uygun kaya parçaları, herhangi bir işçiliğe gerek duyulmaksızın tamamen doğal halleriyle kullanılmaktadır. Esasında Çakıllı Tümülüsü'nde kullanılan kaya bloklar gayet düzgün bir görünüme sahip bulunmakla

birlikte, herhangi bir işçilik emaresi gözlenmemiştir. Bu itibarla Çakıllı Tümülüsü'nün bir megalitik anıt mezar olduğunu belirterek, II nci grup tümülüsler sınıfına ithal etmek doğru olacaktır. Bu grupta yer almakla birlikte Çakıllı mezar yapısının daha önce bilinen dolmenlerle ortak özellikleri yanı sıra önemli farklılıkları da dikkat çekmektedir.

Yakın civarda özenle seçilen dikdörtgen, yassı kaya plakalardan iki tanesi uzun kenar, bir tanesi de dar kenarı oluşturacak şekilde hafif tümsek üzerine yerleştirilip, bunların da üzerine büyük dördüncü bir blok kapak (tavan) olarak yerleştirilmiştir. Taşlar arasında herhangi bir bağlayıcı harç bulunmamaktadır (Resim: 7). Küçük bir oda görünümündeki yapının güneydoğu tarafı, kuzeybatı tarafına oranla daha geniş tutulmuştur. Sağ yan kapak batı tarafından üçgen oluşturacak biçimde noksan olduğundan, açıklık bırakmamak açısından dar arka kapak (kuzeybatı) yaklaşık 35 cm içerde tutulmuştur. Mezar içerisine gömü gerçekleştirildikten sonra, diğerlerine oranla daha ince ve daha kaba yüzeyli bir kapakla giriş kapatılmış ve arkası tekrar taşlarla desteklenmiştir. Yan kapak taşların devamı çamur harçlı duvarlarla bütünleştirilmiş, zemini, mezar odası içinde olduğu gibi beyaz-açıksarı kireç taşlarıyla döşenerek, ön oda proto tipi veya giriş koridoru diyebileceğimiz kısım belirtilmiştir. Esasında zeminde bulunan ve sonradan döşeme olduğu izlenimi veren kireç taşlarının arazinin doğal yapısında mevcut olduğunu da söylemek olasıdır. Ön mekanın üzeri ayrıca bir kapak taşıyla örtülmemiştir. Yapının duvarları sol 140 cm de, sağ 116 cm de 45 derecelik bir köşe ile sağa ve sola devam etmekte, biraz sonra geriye devam eden taş dizileri birleşmekte ve bu alan, mezar odasının etrafını çevreleyecek biçimde çeşitli boy taşlarla dolgu tekniğini oluşturmaktadır (Çizim: 2). Taş dolgu hemen zemin seviyesinde başlamakta, sağda yan kapağın orta seviyesine, solda ise yan kapağın üst çizgisine yakın bir seviyeye kadar yükselmekle, pek de simetrik bir hassasiyetin mevcut olmadığını düşündürmektedir. Taş dolgu tabakanın üzerine kalın bir tabaka toprak, bunun da üzerine tekrar bir taş dolgu tabaka üst kapağı da örttükten sonra, son olarak tekrar bir toprak dolgu ile esas mezar odası gizlenmiştir (Çizim: 2a-b).

Korumaya yönelik ikinci safhada ise, mezar odası tamamlandıktan sonra, yine mezar odası merkez alınarak 30 m çapında üç sıra taşla dairevi bir hat oluşturulmuştur. Bu alanın içerisi önce toprak, sonra bir taş dolgu tabaka, bunun üzerine toprak dolgu, tekrar yoğun bir taş dolgu tabakası (Çizim: 2c) bunun da üzeri kalın bir toprak tabakası, üzerine tekrar yoğun bir taş dolgu tabakasından sonra, yer yer 30-40 cm kalınlığında son bir toprak tabakası ile mezar odasını korur mahiyette bir

plan uygulanmıştır (Resim: 6, Çizim: 2,3). Ancak bu tabakalaşma her açıdan simetrik bir paralellik göstermemekle, giriş mekanının sol duvarı istikameti, nisbetten bazı farklılıklar göstermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere girişin sol duvarından 270 cm mesafede bir toprak dolgusundan sonra, iki uzun taşın temel oluşturduğu, 12 sıra düzenli bir kör duvar ile karşılaşılmış olması dikkat çekmişti. Ancak daha sonra hemen bu duvarın üzerinde 1x2 m boyutlarında açılan alanda gelişigüzel bırakılan taşların dolgu mahiyetinde olduğu görülmüş ve böylece mevcut duvarın toprak dolgusunu korumaya yönelik bir krepis duvarı olduğu kanaati hasıl olmuştur (Resim: 8). Zaten 11 inci taş sırası tümülüs merkezine doğru iki, yer yer üç sıra taş dizisi halinde devam etmektedir. Böylece yine kalın bir toprak tabakası üzerine bir tabaka taş dolgu, onun da üzerine gelen toprak dolgu tümülüsün fiziki görünümünü tamamlamaktadır. Tümülüsün genel dolgu tekniği ile irtibatlı olarak, mezar odası tavanını oluşturan kaya kapağın üzerinde de, 40 cm ye yakın taş dolgu tabaka üzerine, 10-15 cm toprak tabakası yer almaktadır. Ancak sözkonusu toprak tabakasının, halen mevcut alandan çok daha fazla olması gerektiği düşüncesi pek tabiidir.

Gömu Şekli

Mezar odasına daha önceden girilmiş olması, bu hususta net bilgi sahibi olmamıza pek imkan tanımamaktadır. Buna rağmen, mezar odası içerisinde az sayıda insan kemiği parçası ele geçmiştir. Bu grup içerisinde iri bir kemik parçasının aşırı derecede yanmış olarak ele geçmesi oldukça dikkat çekicidir. Yine ana mekanın, yetişkin bir insanın dorsal tarzda gömülmesine imkan tanımayacak boyutta olması, Çakıllı Tümülüsünde kremasyon olayını gündeme getirmektedir. M, E1 ve E2 açmalarında açığa çıkarılan iskeletlerin belli bir teknikle, sırtüstü, uzunlamasına gömülmesi, bu kültürde hoker ya da nimhoker tarzda gömülmenin sözkonusu olmadığına işaret etmektedir.

Bunun yanında Doğu ve Orta Avrupa, özellikle Otomani kültüründe Orta Tunç Çağı'nın sonlarına doğru gömünün yerine yakma kültürünün gelişmekte olduğu dikkati çeker. Yine süreçte içerisinde Unetice ve Otomani kültürlerindeki ahşap mekanlı tümülüs örneklerinde de kremasyon geleneğinden söz edilmektedir¹. Bu dönemde yakma tekniği iyice yaygın bir hale gelmekte, tümülüsler daha basık, yuvarlak planlı ve taş levhali mezarlar olarak varlığını devam ettirir². Oysa Doğu Trakya dolmenlerinde henüz net bilgiye sahip olabileceğimiz tahrip edilmeden

(1) Munoz, A. Maria, *Addenda Prehistoria*, Madrit, 1995, s. 419

(2) *Aynı eser*, s. 431

ulaşılabilmiş bir hafriyat söz konusu değildir. Bunun yanında, Edirne Lalapaşa dolmeninde bir takım ölü hediyeleri yanında birden fazla insan iskeletine ait kemik parçalarının ele geçirilmesi ve Bulgaristan'da dahi benzer gömü örneklerinin bulunması, Demir Çağı gömü geleneği hakkında az da olsa bilgi sahibi olmamıza imkan tanımaktadır.

Çakıllı Tümülüsü'nün Tarihi Süreç İçerisinde Yeri ve Önemi

Çakıllı Tümülüsü'nün tarihi süreç içerisinde hangi zaman dilimine konulması gerektiği hususu oldukça tartışmalı bir durumdur. Mezar odasına define avcılarından sonra ulaşılmış olması ise tarihlendirme hususunda daha net değerlendirme yapma şansını oldukça azaltmıştır. Yine de tümülüsün ve mezar yapısının teknik özellikleri, bunun yanında hafriyat toprağı içerisinde ele geçen keramik parçaları az da olsa konunun aydınlanmasında önemli etken olmuşlardır.

Yukarıda belirtildiği üzere ana hatlarıyla megalitik türden bir mezar yapısıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Bölge itibariyle Güney Rusya'dan Avrupa içlerine kadar geniş bir yayılım alanına sahip olmakla, Bulgaristan'da yoğunluk arzeden ve Doğu Trakya'da ise Edirne'nin Lalapaşa ilçesi ile Kırklareli'nin Bulgaristan hududundan, Demirköy sınırlarına kadar yüksek dağ yamaçlarında ancak ekseriyetle düz alanlarda daha sık görülen megalitik mezar tipi hemen hemen birbirinin aynıdır. Çoğunlukla geçitli kaya mezarlar veya kapaklı kayalar olarak da isimlendirilen dolmenler, bilindiği üzere II inci grup tümülüsler sınıfını oluşturmaktadır.

Ancak Çakıllı Tümülüsü megalitik mezar yapısını şimdiye kadar bilinen dolmen kültüründen farklı, ilkel mezar tekniğinden daha gelişkin oda mezar tekniğine geçişin (ara dönem) bariz bir örneği olarak II inci grup tümülüslerin B sınıfı şeklinde değerlendirmek olasıdır. Bu mezar türünde de tıpkı dolmenlerde olduğu gibi iri ve yassı taşlar doğal halleriyle, ancak özenle seçilerek kullanılmıştır. Dolmenlerde ruh deliği olarak kabul edilen ve kamaralar arasında geçişi sağlayan delikli giriş taşı yerine burada, yekpare ve arkası desteklenmiş büyük bir kapak taşı dikkat çekmektedir (Resim: 5). Bu da muhtelif defalar kullanıma, dolayısıyla birden fazla gömüye imkan veren dolmenlerin yanında; mezarın tek kişiye ait olduğu ve gömüden sonra girişin büyük yassı bir taşla iyice kapatıldığı, bunun da ayrıca başka taşlarla tekrardan desteklendiği yeni bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında dolmenlerin mezar özelliği beraberinde, ikinci bir işlevinin daha bulunduğu hususu şimdilik alçak sesle düşünülmektedir. Geçiş safhası düşüncesine dair diğer bir özellik de geçiş koridorunun duvarları ile

ilgilidir. Dolmenlerde genel olarak ön mekan, tıpkı esas mezar yapısında olduğu gibi iki yassı kaya parçası üzerine, yine aynı türden bir kayanın kapak şeklinde oturtulması ile oluşmaktadır. Oysa Çakıllı Tümülsü'ndeki ön mekan gayet düzenli, çamur harçlı orta boy taş dizilerinden oluşan iki örme duvar şeklinde çıkmaktadır (Resim: 4).

Ayrıca geçiş koridorunun sol duvarı ilerisinde karşımıza çıkan krepis duvarı (?) da ayrı bir yeniliktir. Teknik itibariyle esas mekanın koridor duvarları ile tamamen aynı özellikte inşa edilmiştir. Karşı paralelinde benzer bir örgü sisteminin ele geçmemiş olması, dromos tanımını ihtimal dışı bırakmaktadır. Bunun yanında koridor duvarı ile şimdilik kör duvar olarak isimlendirdiğimiz bölüm arasında sadece toprak dolgu bulunması oldukça dikkat çekici bir husustur. Yine söz konusu duvarın temel taşları ile ana toprak arasında ikinci bir toprak tabakasının fark edilmesi ve bu tabakanın koridor duvarına ulaşmadan bir eğimle yukarı kıvrılması bir hususu daha gündeme getirmektedir (Resim: 7). Mezar yapısı inşa edildikten sonra, aradan çok uzun bir zaman dilimi geçmeden aynı kültürün insanları tarafından tümülüs açılmış, girişi belirten bu duvar, ikinci inşa esnasında örülmüş olabilir mi sorusu akla gelmektedir. Ancak bu sorunun cevabını ileriki kazı sezonu sonunda aramaya çalışacağız.

İkinci grup tümülüs kültürünün oldukça geniş bir yayılım alanına sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu geniş yayılım alanına rağmen megalitik yapıların tarihi seyir itibariyle birbirine yakın mesafe takip ettikleri dikkat çekmektedir. Türkiye Trakyası'nda hafriyatı gerçekleştirilen Edirne Hacılar ve Lalapaşa dolmenleri Demir Çağı başlarına tarihlendirilmiştir. Özellikle Lalapaşa dolmeninin taş dolgu yapısı, bunun yanında dolguyu sınırlayan çevre duvarı, Çakıllı Tümülsü'ne oldukça yakın mimari özelliklere sahiptir. Burada Barrow tipi geçitli mezarın etrafına orta büyüklükte taşlarla tek sıra halinde geniş bir çevre duvarı örüldükten sonra arada kalan boş zemin yine orta büyüklükte taşlarla düzensiz olarak doldurulmuştur³. Benzer türde mezar yapısını yoğun olarak Bulgaristan'da görmekteyiz. Rodoplar'daki dolmenler genellikle taş dolgulu megalitik tipte ve etrafı çevre duvarı ile kuşatılmış, yuvarlak planlı olarak düzenlenmiştir⁴. Fransa'da, Güney

(3) Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığındaki "Kırklareli Höyüğü" kazı ekibi tarafından ve Murat Akman yönetiminde Edirne Müzesi adına yürütülen kazı ve restorasyon çalışmaları aynı ekip tarafından yayınlanacaktır.

(4) Triandaphyllos, Diamandis, *Pulpudeva* 4. "Les Monuments Megalithiques En Thrace Occidentale" Sofia, 1980, s. 145-163. Venedikov, Ivan, *Pulpudeva* I. "L'architecture Sepulcrale en Thrace", Sofia, 1976, s. 56-63

Lodevua bölgesindeki Tocou dolmeni (5 no'lu dolmen) taş dolgulu çevre yapısı ve yekpare kayadan yapılmış olması itibariyle Çakıllı Tümülsü'nde benzer özellikler göstermekte ise de tahmini olarak Kalkolitik Dönem'in sonlarına tarihlendirilmesi şimdilik ihtiyatla yaklaşılması gerekli bir husustur⁵.

Arnavutluk'daki erken dönem tümülüsler baktığımızda, Erken Tunç Çağı'ndan, Erken Demir Çağı'na kadar süren bir kullanım döneminden söz edilmektedir. Ancak buradaki mezar tipi büyük boy kaya bloklarından değil, şist denilen daha ince ve orta boy taş plaka yapılar olup, yükseklikleri 1-4 m, çapları ise 10-50 m arasındadır. Burada da mezarın etrafını bir, bazen de iki halka taş kuşağı çevirmekte, ancak aradaki boşluk çoğunlukla toprak, bazen de taş karışımı toprak ile dolgu gerçekleştirilmektedir. Shtoji düzlüğündeki tümülüs, bu tip bir mezara örnek teşkil ettiği gibi, Güney Arnavutluk'ta Rapcke'de, bünyesinde 200'e yakın şist mezar bulunduran büyük boy tümülüsler de bulunmaktadır⁶. Ancak her iki mezar tipi de Çakıllı mezarından oldukça farklıdır. Yine de en büyük benzerliği Kafkas bölgesinde Maykop yakınlarında görmekteyiz. Ancak buradaki dolmenlerde de kamaralar arası geçit (ruh deliği) bulunması en büyük farklılık olarak karşımızdadır⁷. Oysa Çakıllı Tümülsü'nde yine megalitik türden ana mekanın yanında, çok büyük iki farklılık dikkat çekicidir. Bunlardan birincisi, girişi artık yekpare bir taş plaka kaplamakta, ruh deliği denilen geçit artık kullanılmamaktadır. Bu da ikinci grubun A sınıfına giren ve yalnızca mezar olmaktan öte, daha başka işlevleri olduğu da düşünülen dolmenlerin, artık yalnızca mezar odası hüviyetini kazanmaya başladığını akla getirmektedir. Nitekim Vize A⁸ ve Kırklareli B kubbeli mezarının girişi de yassı birer taş plaka ile kapatılmıştır⁹. İkinci önemli farklılık ise III üncü grup tümülüslerdeki oda mezarlarını oluşturan taş örgü sistemine geçişin başladığı anlaşılmaktadır. Zira megalitik mezar yapısı yanında, toprak harç kullanılarak, yassı taşların birbiri üzerine derz oluşturacak biçimde bindirilmesi suretiyle inşa edilmiş giriş koridorunun duvarları, yeni bir teknik olarak karşımızdadır. Her ne kadar Yunanistan'da da tek mekanlı, megalitik sayılabilir mezar yapıları var ise de görülmektedir ki, Çakıllı Tümülsü mezar yapısının tam benzeri şu ana kadar açığa çıkmış değildir. Ancak özellikle Türkiye

- (5) Arnal, G.B., "Les Megalithes du Lodevois" *Cahiers Ligures De Prehistoire Et D'archeologie* Cenova, 1961, s. 53-54
- (6) Hodinott, R.F., *The Thracians*, New York, 1981, s. 69, res. 59
- (7) Joussaume, Roger, *Des Dolmens Pour Les Morts*, Paris, 1985.
- (8) Mansel, A.M., *Belleten IV "Trakya Hafriyatı"* Ankara, 1940 s. 95
- (9) Mansel, A.M., *Trakya-Kırklareli Kubbeli Mezarları*, Ankara, 1943, s. 3.

Trakyası'nda tümülüs araştırmalarının ilerlemesi, çakıllı benzeri mezar yapıları yanında belki de daha farklı özellikleri olan mezar tiplerini de gün yüzüne çıkaracaktır.

Tarihlendirmeye yardımcı diğer önemli bir husus ise gerek tümülüsün dolgu toprağı, gerekse mezar odası içerisinde ele geçen az sayıdaki keramik kırıklarındır. Büyük bir talihsizlikle, tahrip edilmiş olarak ele geçen çakıllı mezarında, sağlam veya in-situ konumda herhangi bir keramik buluntu elde edilememiştir. Ancak bunun yanında hafriyat gerçekleştirilen M, E1, E2 açmaları ile mezar odası içerisinde ele geçirilen keramik kırıntıları dönem farkı gözetmeksizin bir arada görülebilmektedir. Öncelikle ele geçen bu malzemenin tamamı el yapımı ve monokromdur. Keramiğin bir kısmı fırında değil, ancak yüksek hararetle ateşte pişirilmiştir (Resim: 9, 10, izim: 4, 5, 8, 10). Bunlar çoğunlukla koyu gri, bunun yanında kahverengimsi, bej, devetüyü hamurdan, iyi elenmeden şekillendirilmiş, günlük kullanım malzemelerine ait parçalar olmalıdır. Kap formları, çoğunlukla şimdiye dek bilinen Trakya malzemelerinden biraz daha farklılık göstermektedir. Hemen hemen hiç boyalı malzemeye rastlanılmamakla birlikte, düşük hararetle ateşte pişirilmiş, siyahımsı koyu gri keramiklerin iyi perdahlandığı gözlenmektedir. Tunç ağı'ndan itibaren tanıdığımız oluk bezeme ve gaga ağızlı testi örnekleri yanında (Resim: 11, izim: 9) iri, kaba yapımlı yüksek kulp, mahmuzlu asma kulp, tutamaklı ve boynuzumsu çıkıntılı, geniş asma delikli kulp belli başlı kap örneklerindedir (Resim: 12, 13, izim: 12, 13). Özellikle oluk şeklinde düzenlenmiş dudaklı ve gövde üzerinde sivri meme ucu şeklinde çıkıntıları bulunan bezeme tekniği sıkça tekrarlanmıştır (Resim: 11, 13, izim: 11, 12). Bunun yanında asma işlevi de bulunan ve muhtemelen üç kulplu olduğu düşünölen küçük çanak örneğinin bezeme tekniği önemlidir (Resim: 13, izim: 13). Dudak seviyesinden itibaren kabın ağzını çevreleyen nokta baskılı bezeme tekniğinin yakın benzerlerine Bulgaristan'da dahi tesadüf edilmektedir. Kab yaş iken sert bir cisim, parmak veya tırnak bastırılmak suretiyle oluşturulan motifleri, Ezero x. tabaka urnalarında da görmekteyiz. Yine akıllı keramiğini anımsatan küçük tutamaklı düz kaplar ile boynuzumsu (meme ucu biçimli) ıkıntılı Villanovan tipi urnalar Geç Tunç ağı'ndan, Demir ağı ortalarına kadar varlığını devam ettiriyor¹⁰. Bunun yanında siyahımsı koyu gri, parlak perdahlı, dışa dönük ağız kenarlı kap formları da aynı sürece dahil edilmektedir¹¹. Bu türden koyu kahverengimsi gri yüzeye sahip keramiklere Kiklatlar'da da tesadüf edilmektedir.

(10) Hoddinott, R.F. *The Thracians*, Newyork, 1981, s. 62

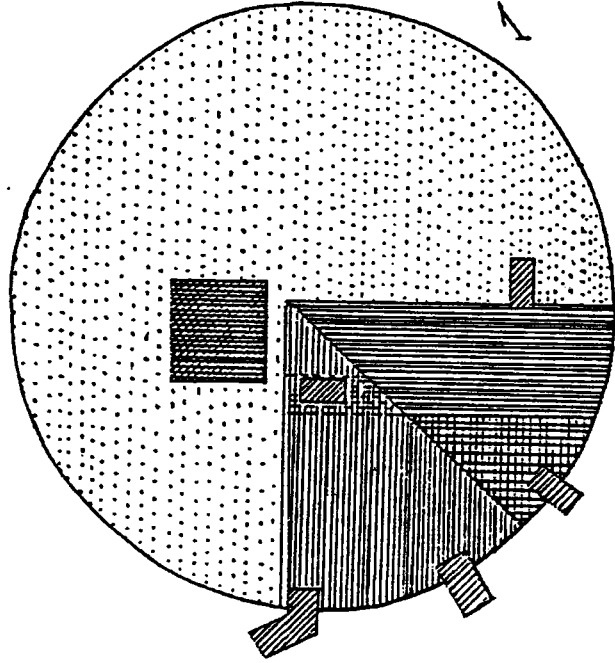
(11) Triandaphyllos, Diamandis, *Pulpudeva 4*. "Les Monuments Megalithiques En Thrace Occidentale" Sofia, 1980, s. 149, res.7

Bu itibarla II. grup tümülüsler gerek mezar yapısı gerek keramik ve gerekse gömü türü ile Eski Tunç Çağı'nın başlarından, Erken Demir Çağı sürecine kadar geniş bir zaman dilimi içerisinde varlığını devam ettirmektedir. Ancak bu grup mezarlarda birden fazla kullanımın sözkonusu olabileceği ihtimali oldukça kuvvetlidir, Nitekim Alman Megalitik Uzmanı Dr. Ulrich Fischer, Dr. Engin Beksaç'a yazdığı mektupla, dolmen türü yapıların Demir Çağı'nda tekrar kullanıma tabi tutulduğunu belirtmiştir. Yine Panagyurişte yakınındaki iki numaralı mezar anıtı ana mekanının duvar örgüsü, Çakıllı mezarının giriş kısmı duvar örgüsü ile benzer özelliktedir. Ancak farklı olarak mezar odasının duvarları da taş örgü sistemi ile yapılmış ve tarih yaklaşık olarak Demir Çağı'nın sonlarına indirilmiştir¹². Bu da göstermektedir ki, mezar mimarisi açısından Çakıllı Tümülüsü'nü Demir Çağı'nın başlarından daha geç bir döneme yerleştirilmek pek olası değildir. İkinci kullanım esnasında yapıldığı kabul edilen taş örgülü giriş kısmı, Demir Çağı'nın II ve III. safhalarını düşündürse bile esas mezar yapısı daha erken bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Bunun yanında dolgu içerisindeki keramiğin Eski Tunç Çağı'nın I ve II inci safhalarına kadar ulaşması da mezar yapısını bu sürece tarihlendirmek için yeterli kanıt değildir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi Doğu Avrupa, Güney Kafkaslar ve Batı Trakya'da tümülüs tipi gömülerin Erken Tunç Çağı'ndan, Erken Demir Çağı'na kadar uzun bir süre kullanıma tabi tutulduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan da değerlendirildiğinde, Çakıllı Tümülüsü gerek dolgu tekniği, gerekse ana mezar mekanının plan örnekleri itibarıyla II. grubun A sınıfında kabul edilen geçitli kaya mezar kültüründen bir safha daha gelişkindir. Bu durumda, ilk ve esas kullanımın Tunç Çağı'nın sonları ile Erken Demir Çağı süresinde gerçekleştiğini kabul etmek şimdilik olasıdır. Yine bu değerlendirme ile mezarı örten toprağın ise, mezar sahibinin yaşadığı veya hüküm sürdüğü yerleşim alanından getirildiği kabul edilebilir.

Tarihlendirme hususundaki bütün bu ihtiyatlı yaklaşımlar daha önce soyulmamış bir mezarın, arkeologlar tarafından araştırılması ile daha net bir tarihe ve daha sağlıklı bir değerlendirmeyle sabit bir zemine oturacaktır. Belki de o zaman tümülüslerin tarih merdiveninde oturtulduğu basamağın şimdiki yeri değişebilecektir.

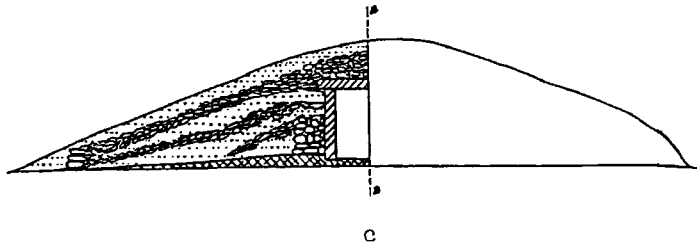
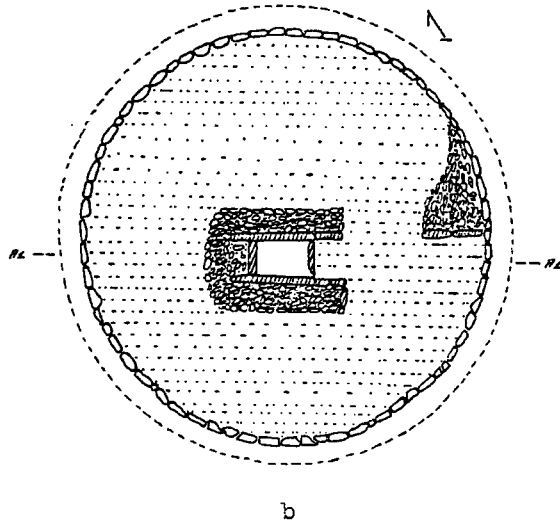
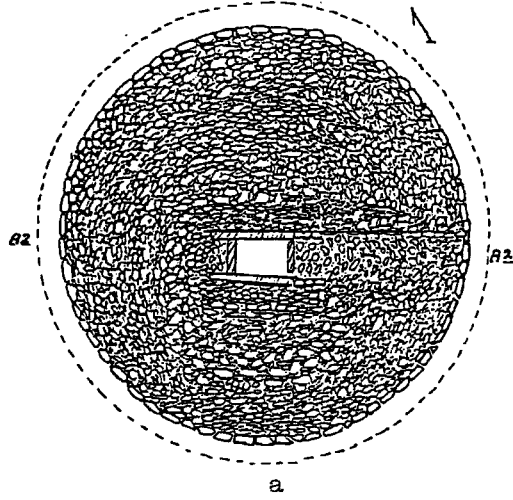
(12) Teodosiev, Nikola, *Arkeologiya* 36/3-4, 1994, s. 1-6.

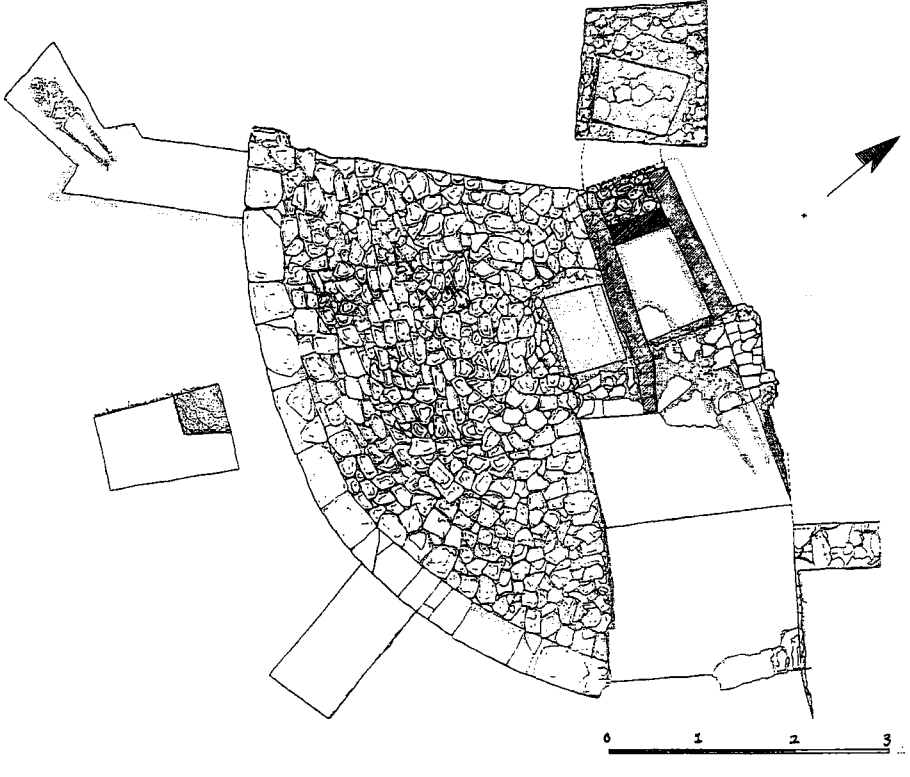
Çizim.1

- = Tümülüs dış yüzeyi
- = El Açması
- = Koridor açması (E2 içinde)
- = E2 açması
- = M açması
- = Seviye tesbit (st.) çukurları

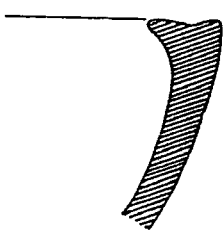
Çizim:1

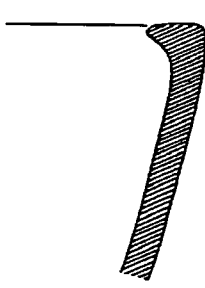
Çizim: 2

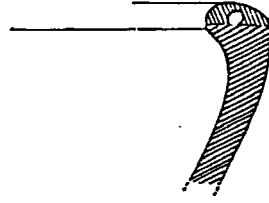
Çizim: 3

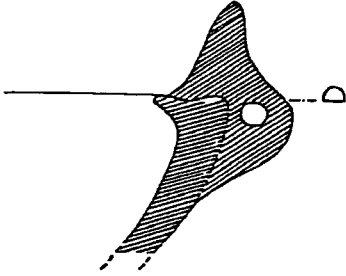
4

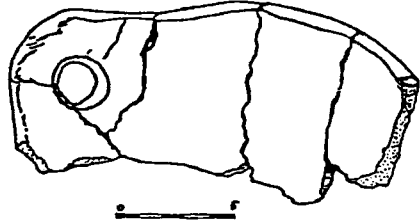
5

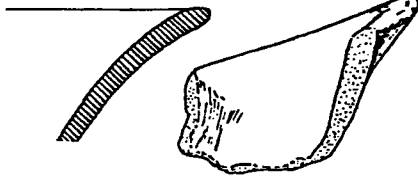
6

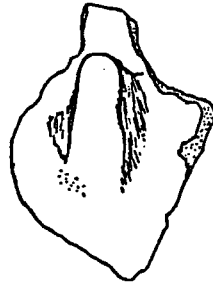
7

8

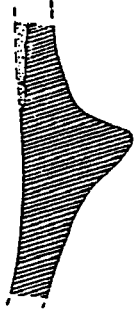

9

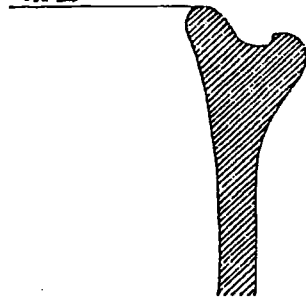

10

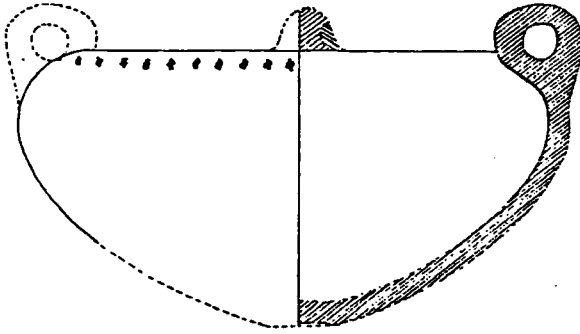
Çizim: 4

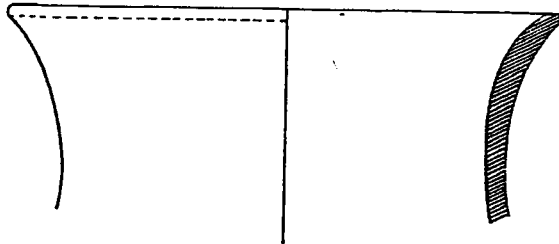
11

12

13

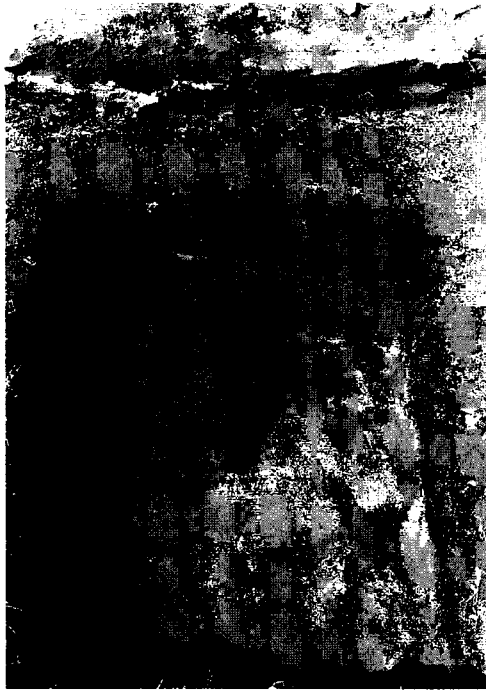

Çizim: 5

Resim : 1

Resim: 2

Resim : 3

Resim: 4

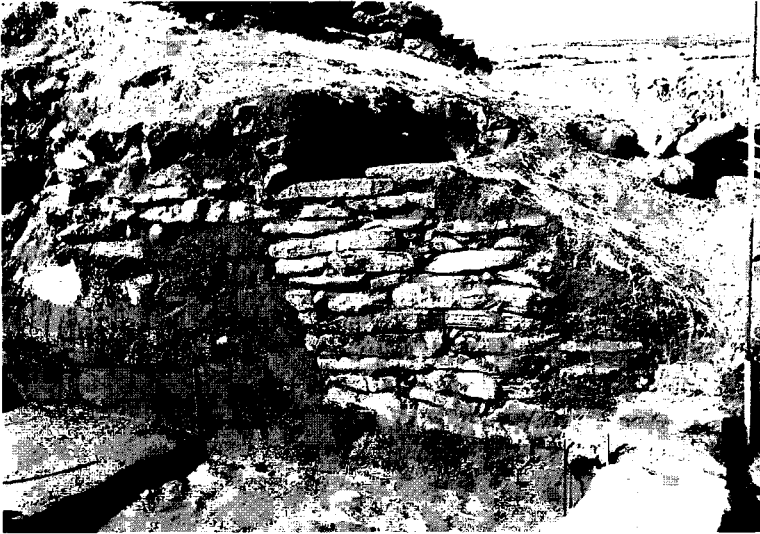
Resim : 5

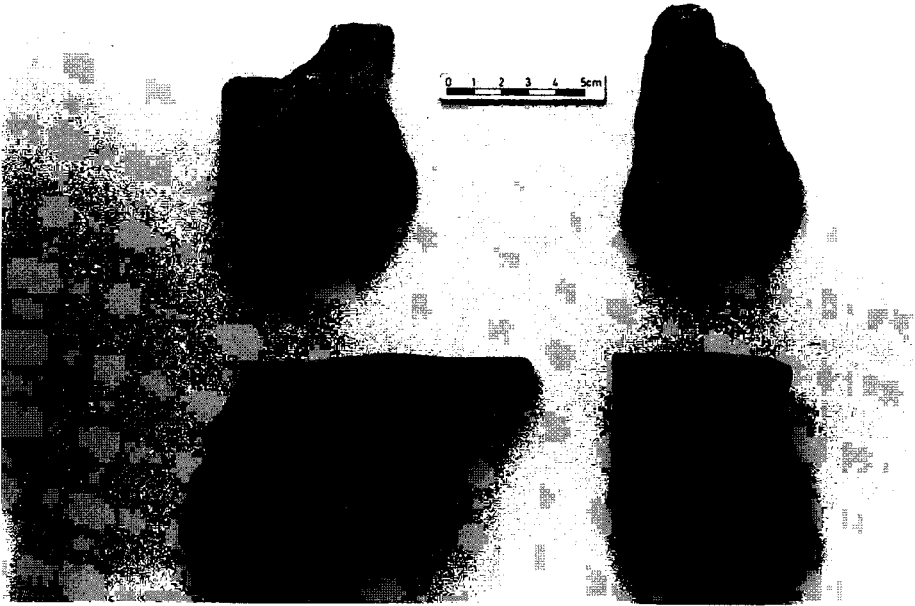
Resim: 6

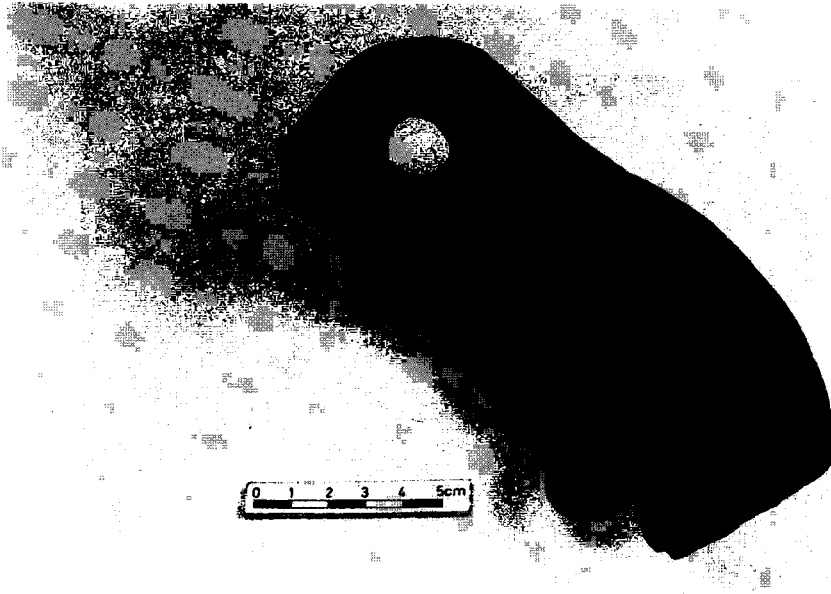
Resim : 7

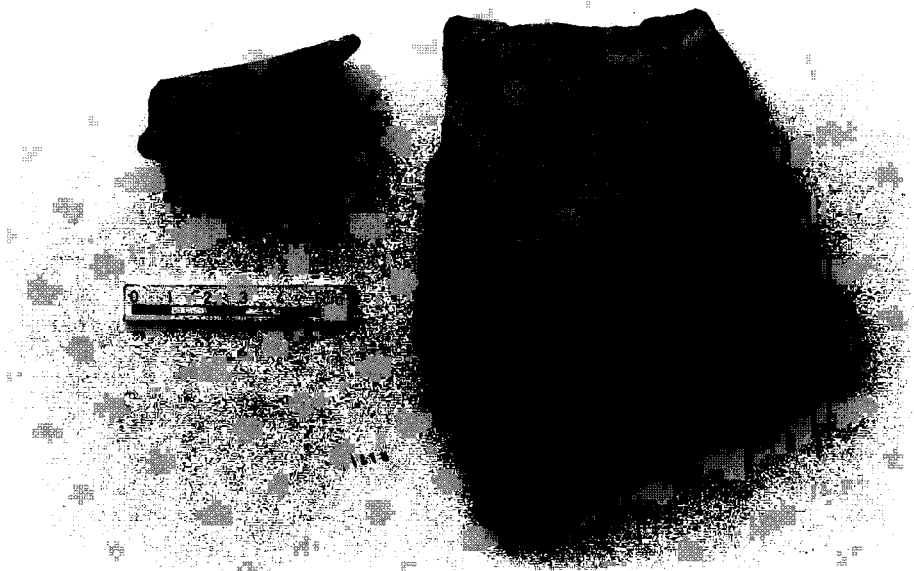
Resim: 8

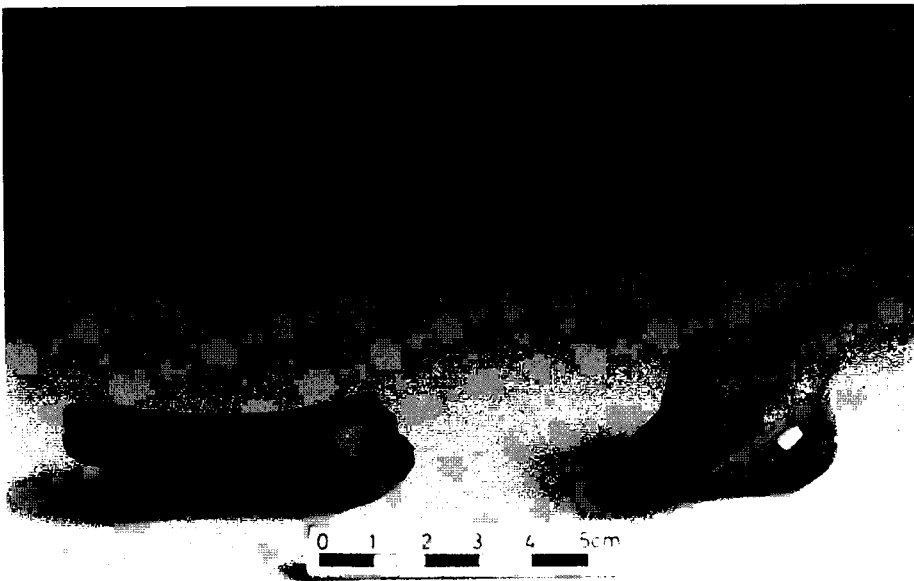
Resim : 9

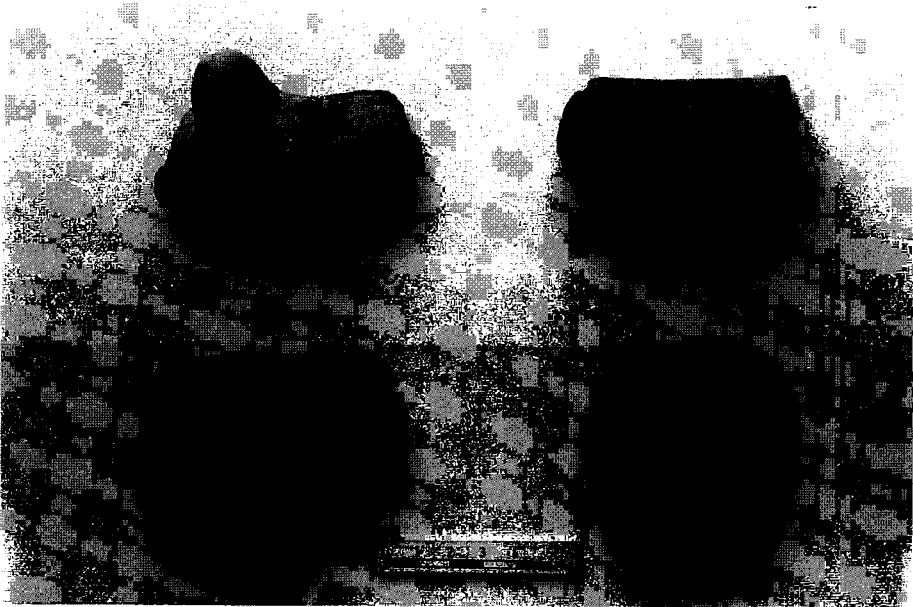
Resim: 10

Resim : 11

Resim: 12

Resim : 13

VİZE ÇÖMLEKTEPE HÖYÜĞÜ 1995 YILI ÇALIŞMALARI

Zülküf YILMAZ*

Amaç

Kırklareli Müzesi adına, Müze Müdürlüğü ve Trakya Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı ile müştereken 1995 yılı içerisinde, Kırklareli ili Vize ilçesi Çömlektepe Höyüğü Çömlekçi Sokak'ta sondaj (kazı) çalışması yapılmıştır. Kazıya ihtiyaç duyulmasının gerekçesi ise daha önce kaçak define aramaları sonucunda çıkarılan iki adet mermer koltuk benzeri parçanın açığa çıkması ve definecilerin mevcut alana aşırı alâka göstermesiydi. Bu yoğun alâkanın belki de en büyük nedeni ise daha önce iki dönem başkentlik yaptığı bilinen Vize'nin, özellikle Roma Dönemi'nde, Doğu Trakya Krallığı'na merkez olduğu sıralarda, bugünkü mütevaziliğine inat oldukça parlak bir geçmişe sahip olduğunun günden güne daha iyi anlaşılması olabilir.

Tamamiyle mecbur kalınan Vize Çömlektepe kazısı; Kırklareli Müzesi adına Arkeolog Zülküf Yılmaz, Trakya Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Özkan Ertuğrul, Öğr. Gör. (Çizim uz.) Ahmet Sipahioğlu, Arş. Gör. İsmail Kurtuluş ve aynı bölümden 55 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yine Yrd. Doç. Dr. Engin Beksaç, Öğr. Gör. Fuat Günel, Arş. Gör. Neslihan Kurtuluş, Arş. Gör. Selda Ertuğrul, Arş. Gör. İsmail Fazlıoğlu da zaman zaman fiilen kazıya iştirak etmişlerdir.

Bu sebeple Vize Çömlektepe kazısına maddi manevi katkı sağlayan Vize Kaymakamı Yusuf Mayda, Belediye Bakanı Şevket Mutlu ve emeği geçen tüm Vize halkına, ayrıca büyük bir fedakarlık örneği göstermek

---

* Zülküf YILMAZ, Arkeolog, Kırklareli Müzesi Müdürlüğü

suretiyle fiili olarak hafriyatı yürüten Trakya Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü öğrencilerine sonsuz teşekkürü borç bilirim. Yine kazımızı ziyaret etmekle manevi katkılarını esirgemeyen tüm misafirlere, Kırklareli Valisi İ.Kemal Önal, Turizm Bakanı ve Kırklareli milletvekili İrfan Gürpınar'a teşekkür etmek isterim.

Vize Çömlektepe Höyüğü Etek Kazısı

Daha önceden de belirtildiği üzere, kazı gerçekleştirilecek alanda bir takım kaçak define arama çalışmaları yapılmıştı. Hatta bu amaçla samanlık- ahır adı altında ahşaptan bir baraka inşa edilmiş ve uzun süre çalışmalar bu şekilde kamufle edilmiştir. Nitekim bu çalışmalar sırasında bir takım işlenmiş mermer blokların açığa çıkması üzerine, telâşla kazılan alan tekrar toprakla doldurulmuştu (Resim: 1).

Gerekli ön hazırlıklar tamamlandıktan sonra ilk etapta samanlık merkezde kalmak üzere 20x35m boyutlarında bir alan sondaj çalışması için belirlendi. Ahşap baraka ortadan kaldırıldıktan sonra bu alan 5x5 m lik 28 adet sondaj açmasıyla kodlandırıldı. 1995 yılı çalışma sezonu içerisinde A ve D harfleriyle kodlanan plankarelere hiç dokunulmadan, B2-C2 plankareleri topografik sistem içinde yüzey taraması ile bırakılmış ve esas itibariyle B 3,4,5 ve C 3,4,5 açmalarında çalışmaya ağırlık verilmiştir.

Çalışmalara öncelikle B3 ve C3 açmalarında başlandı. Bu alanda bir cavea sisteminin sökülen parçalarından arta kalan moloz döşeme taşlarına kadar çalışmalar sürdürülmüş ve mevcut zeminden -105 cm de taşların temizliği ile nihayetlenmiştir. Moloz yığıntı temizlendikten sonra kaldırılan ahşap barakanın bulunduğu, dolayısıyla daha önce kazılan alana ağırlık verildi. Öncelikle betonlanmış noktalar kaldırılarak, -70 cm ye varan birikmiş hayvan dışkısı nakledildi. 5x5 m lik alandaki yürüme bantları sabit bırakılarak tabaka tabaka açma çukurlarının açılmasına geçildi (Resim: 2). İlk etapta B3 açması içerisinde bir adet mermer koltuk sırtı ile karşılaşıldı. Aynı anda C3 açmasında da bir başka koltuk kenarı belirmeye başlamıştı. Belirlenen sınırlar itibariyle kazı devam ederken B3 ve C3 açmaları arasındaki yaklaşık 75 cm lik yürüme bandının iki köşesinde beliren, ekseriyetle C3 açması içerisinde kalan mermer koltuğun tahribe maruz kaldığı, dolayısıyla eksik ele geçtiği üzüntüyle görüldü. Yine aynı açma içerisinde, açmanın kuzeybatı kısmında yerli kalker taşından karşılıklı iki dikey hattan oluşan Bizans Dönemi'ne ait bir katışma ortaya çıkarıldı (Resim: 3). Yine B3 açmasında -1.70 m derinlikte, daha önce tespit edilen mermer koltuğun sağlam olarak ele geçmesi pek sevindirici

olmakla birlikte; C3 açmasında, aynı seviyede ele geçen ikinci bir mermer koltuğun tüme yakın ele geçmesi, ancak daha sonra tahribe maruz kalması ise çok üzücü olmuştur. B açmasındaki koltuk kuzeyde yerli kaya üzerine, güneyde ise mermer bir bloğun üzerine monte edilmiştir.

B3 açmasında açığa çıkan mermer koltuğun hemen batısında, içinde buğday taneleri bulunan Geç Osmanlı Dönemi'ne ait bir testi bulundu (Resim: 4). C-3 açmasının kuzeydoğusunda ise doğal kayanın yağmur sularından çözülen bileşiminin bıraktığı izler temizlenerek korumaya alındı. Açmanın -1.65 m. kodunda ise cavea parçası olan, parçalanmış iki blok taşa tesadüf edildi ve yerinde muhafazası uygun görüldü. Yine C3 açması içerisinde -1.70 m kot itibari ile geç döneme ait bir küpün ağız parçası, Geç Roma Dönemi'ne ait bir koku şişesinin ağız kenarı, Osmanlı Dönemi cam fincan kulpu, Roma Dönemi cam kâse ayağı, Roma ve Bizans dönemlerine ait küçük parçalar halinde keramikler, bir adet taş ağırşak ile Geç Osmanlı Dönemi'ne ait küp parçaları tabaka farkı göstermeksizin ele geçirilmiştir.

B3 ve C3 açmalarında - 1.70 m ye ulaşıldığında hafriyata son verilerek, çalışmalar B4 ve C4 plankarelerine kaydırıldı. B4 plankaresinde önce doğu-batı, daha sonra ise kuzey-güney doğrultusunda L şeklinde bir açma sistem olarak benimsendi. C4 plankaresinde ise yaklaşık 40 cm kalınlığındaki bir gübre tabakası kaldırıldı. Her iki alanda da 60 cm derinlikte bol miktarda moloz arasında cam ve keramik kırıklarına rastlanıldı. Daha sonra kademeli olarak inildiğinde caveanın görünen ilk basamaklarına ulaşıldı. Yine aynı seviyede Geç Osmanlı Dönemi'ne ait olan ve bulunduğu yerde kırılmış, ancak içi toprak ile dolu olduğu için dağılmadan günümüze kadar ulaşmış büyük boy bir zahire küpünün çıkarılması için çalışıldı.

Bu noktadan itibaren sondaj çalışmamızın ikinci safhası olarak B3, B4 ve C3, C4 açmaları arasındaki bantlar kaldırılarak, şu ana kadar tespit edilen mimari kalıntının genel hatlarını bir bütünlük içerisinde görme imkanı sağlanacaktı. Bu çalışma esnasında 1 adet Roma Dönemi koku şişesi, bir adet kâse ayağı, bir cam kapak, bol miktarda Roma ve Bizans dönemlerine ait keramik kırıkları ile işlenmemiş domuz dişlerine rastlanmıştır. Ayrıca pişmiş topraktan sağlam durumda bir adet kandil ve kitabe parçası ele geçmiştir.

Daha sonra B4 ve C4 açmaları arasındaki yürüme bandı -2.04 m seviyesinde indirilerek, bileşik bir bütün halinde hafriyat yönlendirildi. Böylece ortaya çıkan cavea parçalarını bir arada değerlendirme imkanı

elde edilmiştir. Kademeli toprak alımını müteakip -2.45 m. derinlikte kavis yapan ve üç parçadan oluşan cavea parçaları daha net bir şekilde açığa çıkmaya başladı. Zeminden 2.90 m. derinliğe ulaşıldığında yine üç parça cavea ve bir adet klimaks bulundu. Bu seviyede dahi grayder tahribine tesadüf edilmesi oldukça düşündürücü ve üzücü olmuştur.

Kaldırılan dolgu tabakaları içerisinde bol miktarda hayvan kemiklerine (çoğunlukla yaban domuzu), Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait keramik kırıklarına çokça rastlanmıştır. Bunlardan ayrıca 2/3 oranında sağlam durumda iki adet Bizans Dönemi kâse ele geçmiştir (Resim: 5, Çizim: 4). Hafriyat devam ederken yeni bir cavea sırası daha tespit edilmiş ve bu diziden dört taş blokun büyük oranda sağlam olarak karşımıza çıkması pek sevindirici olmuştur. Buna rağmen kuzeybatı-güneydoğu istikametlerinin tam ortasında, yine üst basamaklarda olduğu gibi bir tahribattan söz etmek olasıdır. Burada görülen odur ki grayder ilk üç basamakta tahribat yapmış ancak daha aşağıya inmemiştir. Moloz yığıntı içerisindeki çeşitli dönemlere ait keramik kırıkları vb. malzeme bunu kanıtlamaktadır.

Hafriyat -3.35 m derinliğe ulaştığında B5 ve C5 açmaları içerisinde kalan cavea taşları tamamen sağlam olarak açığa çıkarıldı. Yine aynı seviyede dördüncü klimaks basamağı da tespit edilerek temizlendi. Beş parça halindeki blok (cavea) taşlar üzerinde, diğer basamakların birçoğunda olduğu gibi "KA" harfleri taşçı ustalarının işareti olarak değerlendirilmektedir. Çalışmaların devamında, - 3.75 m. seviyesinde ise yine dolgu toprağı içerisinde yoğun olarak hayvan kemiklerine tesadüf edildi. Kavisli olan cavea bloklarının beş tanesinin tamamen açığa çıkartılmasına rağmen, altıncı blok kısmen açıkta, kısmen ise C5 plankaresinin batı duvar kesiti içerisinde bırakıldı. Diğer yandan yine üst seviyelerde olduğu gibi bir cavea taşı yükseltisi içinde iki klimaks basamağı yer almaktadır. Klimaksın 42 ile 45 cm arası derinlikte açığa çıkarılan basamakları tamamen sağlam olarak günümüze ulaşmış ve daha öncekiler gibi kenarları fazla işlenmeden bırakılmıştır (Resim: 6, Çizim: 2).

Dikkati çeken diğer bir husus, zeminden -4.55 m. de muhtemelen sekizinci basamak üzerine yerleştirilmiş olan dikdörtgen iki kaya bloğunun açığa çıkmasıydı. Hafriyat ilerledikçe , hiç beklemediğimiz bir anda karşımıza çıkan iki adet yerli kalker blokun, büyük bir ihtimalle Bizans Dönemi'nde, Vize surlarında veya diğer bir antik yapıdan getirilerek, cavea üzerine konulduğu düşüncesi genel bir kanaat olmakla, mahiyeti henüz anlaşılammıştır. Bu çalışma nihayetinde -4.95 seviyesine ulaşıldığında sekizinci basamak bulundu ve insitu konumda

olduğu görüldü. Kalker bloklar mevcut yerlerinde olduğu gibi bırakılarak, açma derinliği -5.30 m ye ulaşıldığında, mermerden bir heykelin parmak uçlarına tesadüf edildi. B5 açmasının kuzey-kuzeybatı köşesinde, kuzey-güney doğrultusunda, sırtüstü yatar pozisyonda bir heykel ile karşılaşıldığının anlaşılması üzerine çalışmalar kesintisiz 24 saat ve vardiyalı olarak devam ettirildi (Resim:7). Gerekli emniyet tertibatı alındıktan sonra, askeri bir vinç yardımıyla zemine çıkarılan Roma Dönemi kadın heykeli, yaklaşık iki ton ağırlığında olup, daha sonra Kırklareli Müzesi'ne nakledilmiştir (Resim: 8, Çizim:3). Heykelin çıktığı seviyeden itibaren caveanın bir diazoma işareti verdiği tahmin edilmekte ise de bu düşüncenin doğru olup olmadığı ileriki kazı dönemlerinde belli olacaktır.

Bununla beraber poligon noktamızın O çizgisinden itibaren -5.70 m seviyesinde halen dolgu malzemesinin yoğun olarak bulunması ve bu dolgu içerisinde bol miktarda Roma, Bizans dönemlerine ait keramik parçaları, cam kırıkları ve hayvan kemiklerinin bulunması, oldukça dikkat çekici bir durum arz etmektedir. Bu alan içerisinde Roma Dönemi'ne ait bir tanesi bitkisel, diğeri insan yüzü şeklinde resimlendirilmiş tutamakları bulunan iki kandil (Resim:9), bir kadeh kadesi, cam kâse parçası ile parçalar halinde Geç Osmanlı Dönemi'ne ait küp parçalarına rastlanmıştır. Bu küp parçaları, 1900'lü yılların başına kadar, burada fırın işleten birinin zahire ambarına ait olduğunu belirtmektedir.

Çalışma tekniği açısından B5 ve C5 açmalarının da birleştirilmesi sonucunda, tiyatro veya odeon yapısı olduğunu düşündüğümüz mimari unsurları, sondaj sınırları itibariyle bir bütün halinde görme imkanı elde edilmiştir (Resim:10-11, Çizim:1). Ancak yapının tam mahiyetini, özellikle Trakya arkeolojisi açısından önemini kavrayabilmek ileriki kazı çalışmaları sonucunda mümkün olabilecektir. Zira elde edilen veriler caveanın daha da aşağı seviyeye indiği şeklinde bir ihtimali ortaya koymaktadır. Bergama Asklepion'daki küçük tiyatronun 7 m toprak altında çıkarıldığı göz önünde bulunduğunda, Vize Çömlektepe kazısının pek orijinal belgeleri gün yüzüne çıkaracağı zamanla görülecektir.

Buluntular

Testi

Envanter no: 491

Yük. 23.5cm, Dip Çapı:6.3cm, Karın Çapı12cm, Ağ.Çapı 3.8cm

Dönemi: Osmanlı

Resim:4

Pişmiş topraktan, sırsız olarak yapılmış testi, dipten gövdeye doğru genişleyerek omuza ulaşır. Omuzdan daralarak yükselen boyun dışa taşkın bir ağızla tamamlanır. Omuzdan boyuna birleşen bir kulbu vardır.

Tabak

Env.no: 492

Dönemi: Bizans (Geç)

Çapı 20. 8cm, Yük.6.2cm

Pişmiş topraktan yapılmış olan tabağın içi yeşil sırlıdır. Kaideden gövdeye doğru iki kademedede aç yaparak genişler ve dışa taşkın bir ağız kenarı ile son bulur.

Tabak

Env.no: 493

Dönemi: Bizans (Geç)

Çapı13cm, Yük.4.5cm

Resim: 5, Çizim: 4

Pişmiş topraktan yapılan kasenin içi yeşil sırlı olup, daldırma yöntemi ile yapıldığı için sır dış yüzeye taşmıştır. Kaideden gövdeye doğru geniş aç yaparak gövde gelişmekte, ağız düz bir şekilde yükselerek son bulur.

Ağırşak

Env.no: 494

Dönemi: Roma

Çap. 2.5cm

Siyah taştan yapılmış olup, orta kısımdaki delik 1cm çapındadır. Kazıma çizgi ile yapılan daire, deliğin etrafını çevreler.

Cam Kapak

Env.no: 495

Dönemi: Roma

Çap. 4.8 cm, Yük.2. 3cm

Açık yeşilimsi camdan yapılmış olup, alt kısmında esas gövdeye oturması için, içe doğru çikıntı oluşturmakta.

Kandil

Env.no: 496

Dönemi: Roma

Uz. 8cm, En.6 cm., Yük.1.5cm

Resim: 9a.

Pişmiş topraktan yapılmıştır. Kaidenin üzerinden gövdeye doğru genişleyen kandilin tutamak kısmı palmet yaprakları şeklinde işlenmiştir.

Kandil

Env.no: 497

Dönemi: Roma

Uz. 9.3 cm, En. 6.3 cm, Yük.5.5 cm

Resim: 9b.

Pişmiş topraktan yapılmıştır. Kaideden gövdeye açı yaparak genişler. Tutamağı insan başı şeklinde işlenmiştir. Gövdenin üstü yaprak şeklinde olup, içinde, alt uçlarında birleşen ve birbirine simetrik olarak gelişen küçük volütler mevcuttur. Motiflerin dış kenarlarında kabartma çizgiler görülür.

Kandil

Env.no: 498

Uz. 7 cm., En.6 cm., Yük. 4 cm.

Pişmiş topraktan yapılmıştır. Kaideden gövdeye doğru yuvarlak bir şekilde genişler. Yarım daire şeklinde (çimdik) tutamağı bulunmaktadır. Gövdenin üstünde yuvarlak bir çerçeve ve bunun da ortasında 1cm çapında yağ ve havalandırma deliği bulunmaktadır. Omuzu çevreleyen alan kabartma şeklinde küçük noktacıklarla bezenmiştir.

Kadın Heykeli

Env.no: 499

Dönemi: Roma

Yük.1.97 cm., En.95 cm, Kaide Çapı 61x73 cm, Kaide Yük.6 cm

Resim: 8, Çizim: 3

İnce grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Baş kısmı mevcut olmayıp, içinde monte edildiği yer ince murçla işlenerek bırakılmıştır. İri yapılı bir kadını tasvir etmekte olan eserde ağırlık sol bacak üzerindedir. Sağ bacak diz kapağından geriye bükülmüş, sağ ayak parmak uçlarından hafifçe sağa, sol ayak parmak uçlarından hafifçe sola bakar pozisyonundadır. Sağ ve sol dirsekten dik açı yapacak şekilde ileriye doğru uzatılmış, ancak her ikisi de eklem yerlerinden kopmuştur. Özellikle sol koldaki zıvana deliği üzerinde, monte edilen koldan geriye kalan kurşun bakiyeler dikkat çekicidir.

Heykelin yüzeyi çok ince bir şekilde raspa edilmiş, ancak cilalanmadan bırakılmıştır. Etek kıvrımlarının ayakla birleştiği yerde matkap izleri görülmektedir. Khiton üzerinde pelerin (stola) giymiş olan heykelin ayaklarında sandalet vardır. Khitonun omuzlarından tutturulmuş olduğu özellikle sağ omuzundaki pelerin kenarından belli olmaktadır. Stola, enseden omuzların iki tarafına sarkıtılmış, sol

omuzdan düşey olarak aşağıya, sağ omuzundaki kumaş sol koluna, aşağıdan yukarıya doğru çapraz şekilde bir kez dolanmış vaziyettedir. Kumaş kıvrımları sol dizden ayak bileği üzerine kadar çok yoğunlaşmış, sık, ince ve derin yivler halindedir. Sağ omuzdan getirilerek sol kola dolandırılan pelerin, oldukça yoğun kıvrımlar meydana getirmektedir. Yine sağ bacağın hafifçe geriye atılmış olmasından dolayı kumaş kıvrımlarında belli bir yoğunluk görülür. Sandaletin açıkta bıraktığı parmak uçları ise heykelin tümünde olduğu gibi oldukça realist bir üslupta şekillendirilmiştir.

Kitabe Parçası

Env.no: 500

Dönemi: Bizans

Uz.19 cm, Kal.5,7 cm, En.12,5 cm.

Resim: 12

Pişmiş topraktan yapılmış kitabe parçası. Hamur tam pişirilmeden kazıma suretiyle 11,5 cm. boyutlarında "KONSTANTINOPLE" harflerini içeren adak levhasına ait bir parça olduğu belirtilmektedir.

Cam Şişe

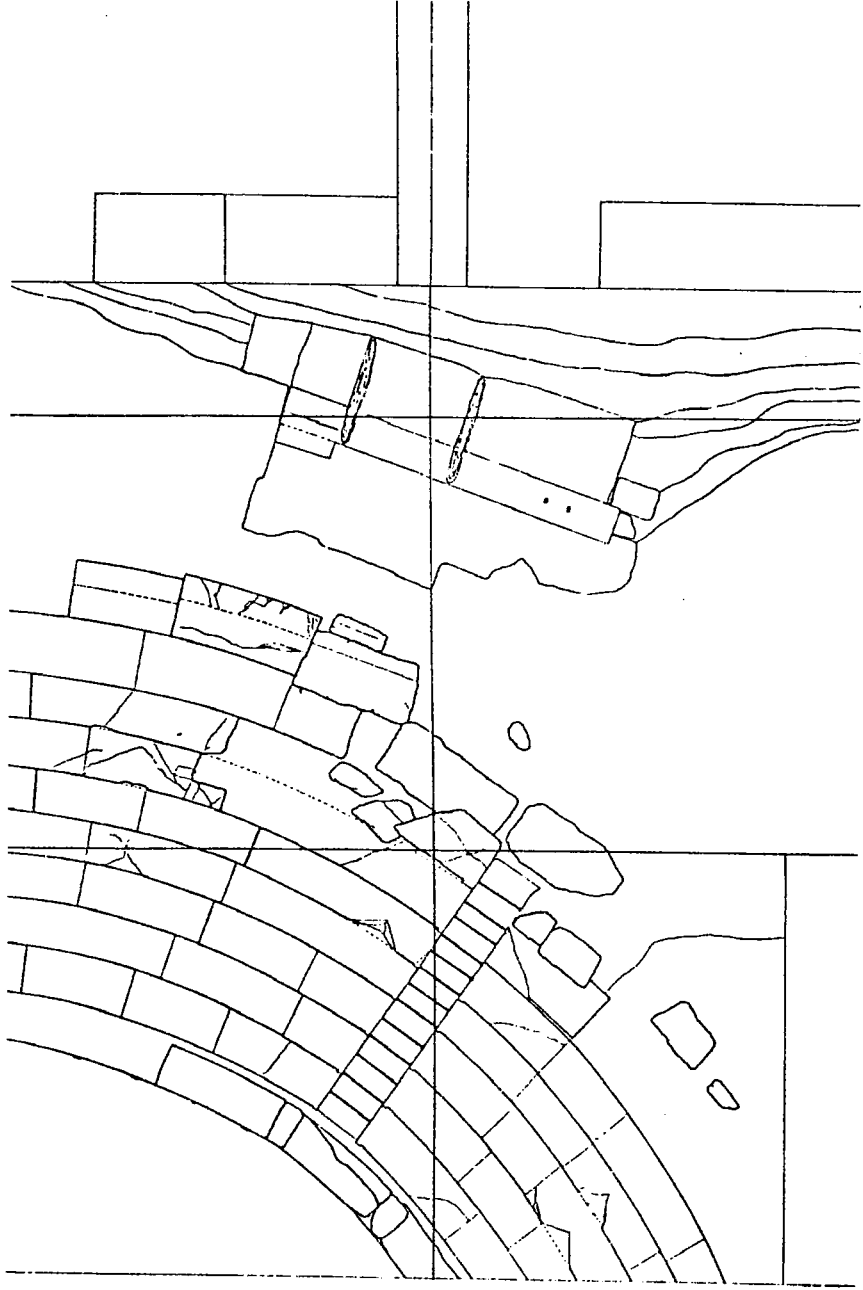
Env.no: 501

Dönemi: Bizans

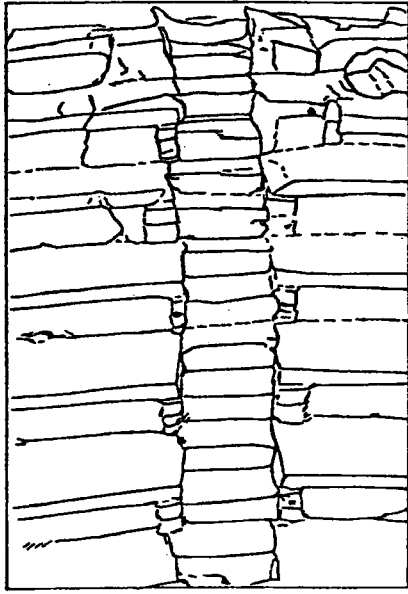
Yük.7.7 cm. Çapı 49 mm

Beyazımsı açık renk camdan yapılmış olup, dipten ağıza doğru dik olarak yükselmektedir. Omuzdan yuvarlatılarak, hafif bir daralmayla omuzu oluşturduktan sonra, düz bir şekilde, hafif dışa çekik dudaklara ulaşılmakta.

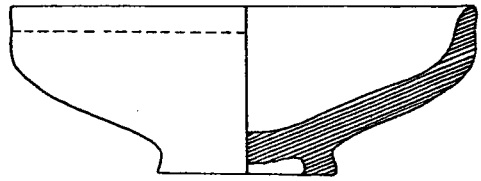
Çizim :1

Çizim : 2

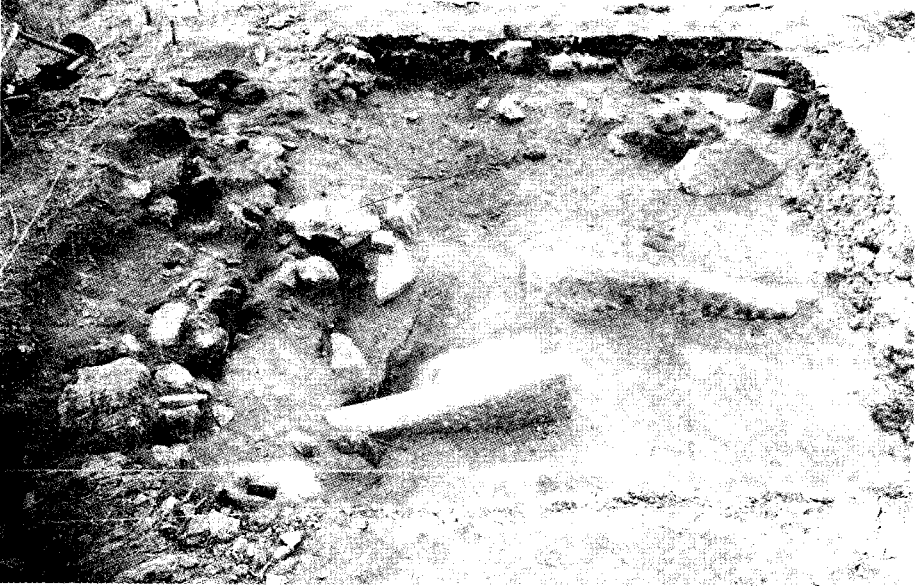
Çizim : 3

Çizim: 4

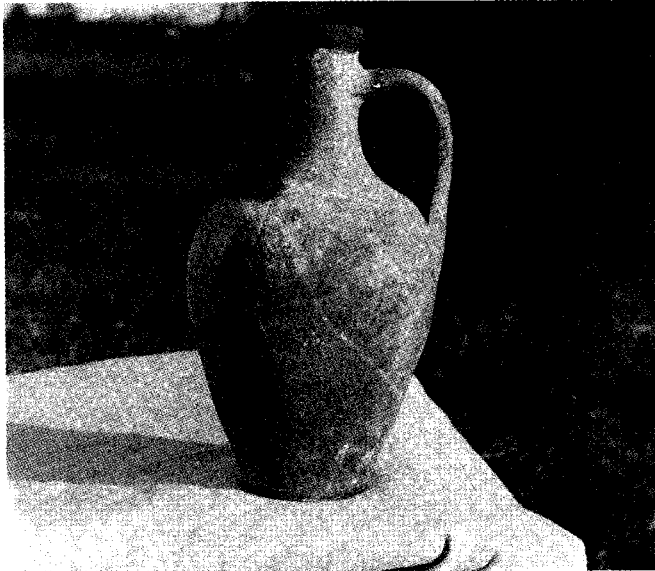
Resim : 1

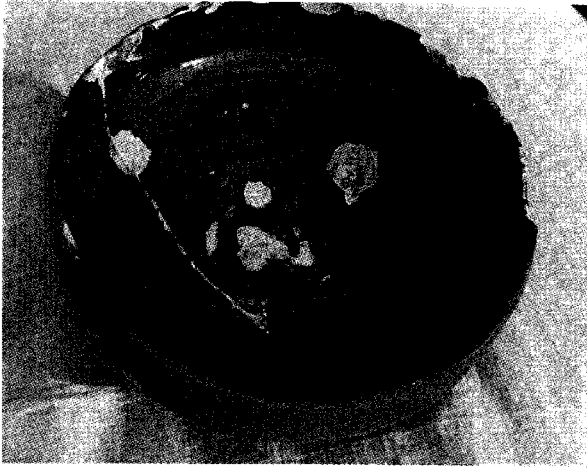
Resim : 2

Resim : 3

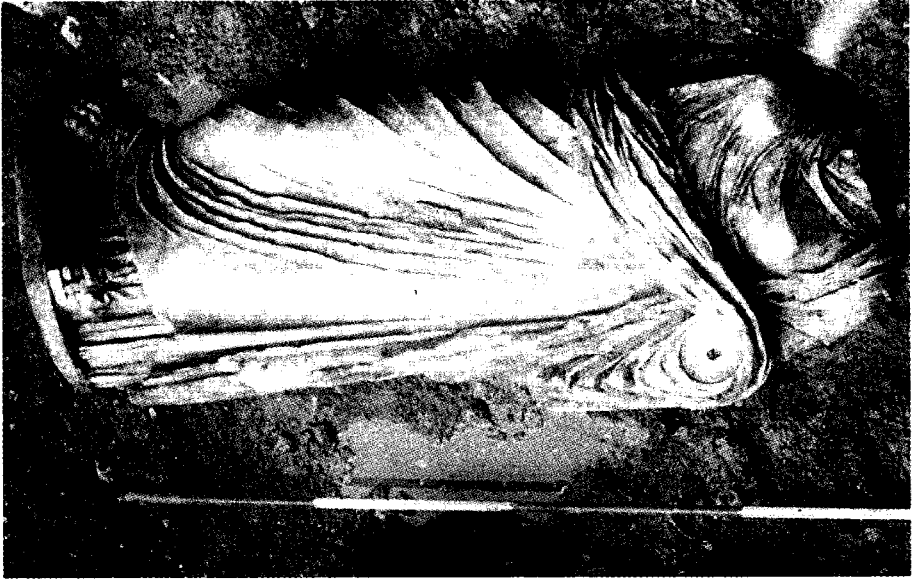
Resim : 4

Resim : 5

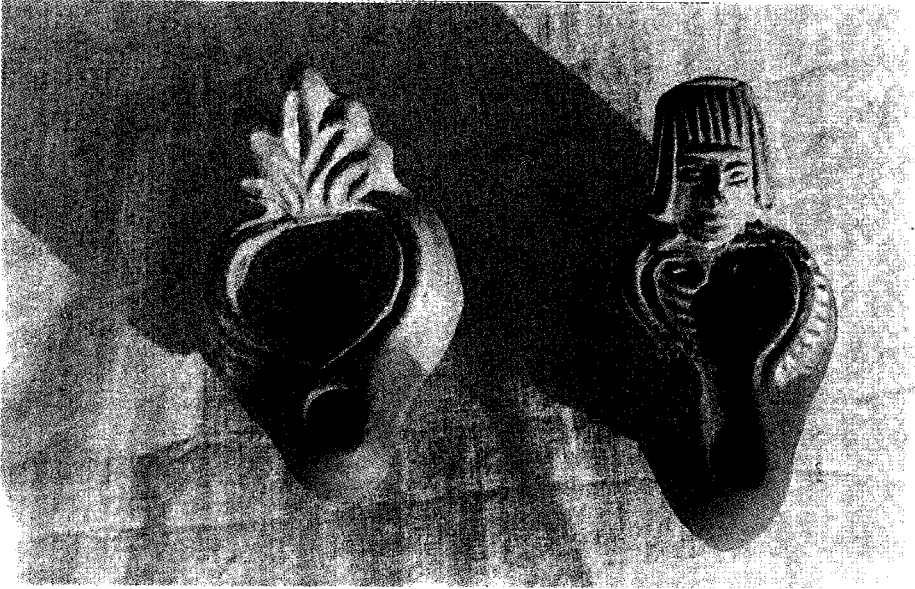
Resim : 6

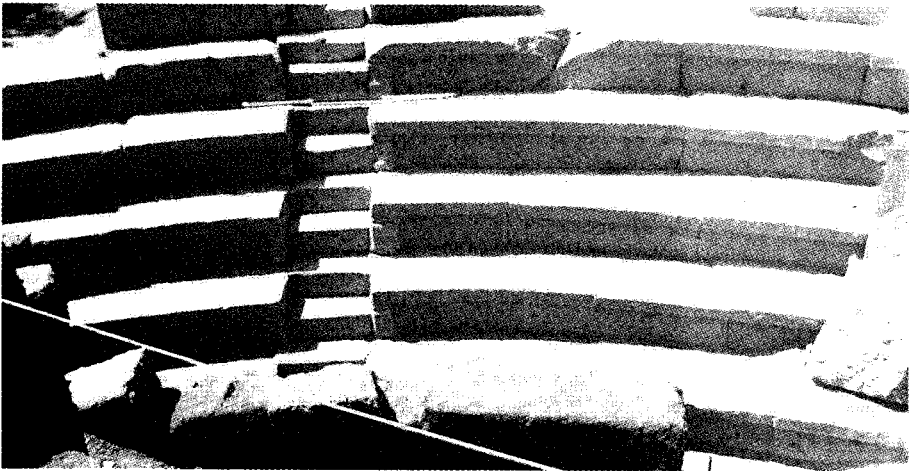
Resim : 7

Resim : 8

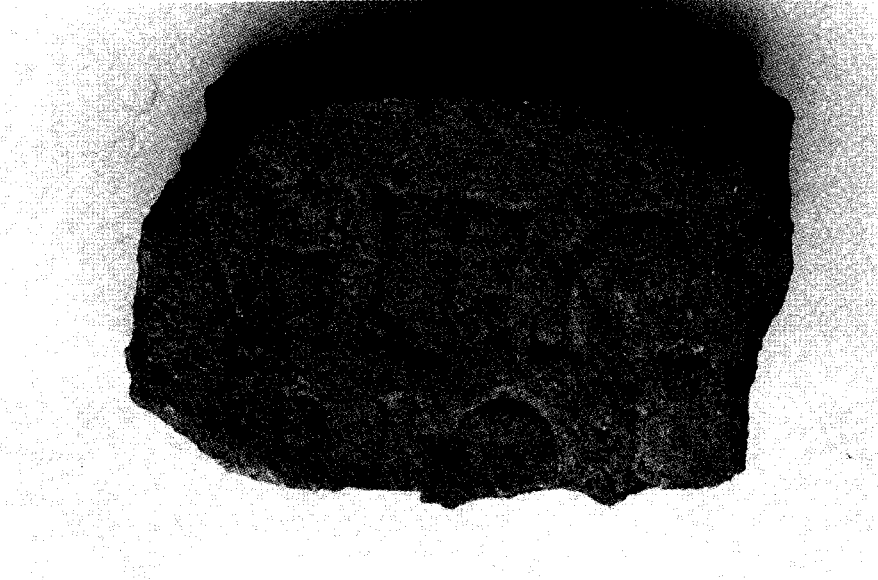
Resim 9: a,b

Resim :10

Resim :11

Resim :12

KURŞUNLU HAGİOS ABERKİOS MANASTIRI KİLİSESİ 1995 YILI TEMİZLİK VE KURTARMA KAZISI ÇALIŞMALARI

Öcal ÖZEREN*
Bengi ÇORUM

Gemlik ilçesi Kurşunlu beldesinde bulunan Hagios Aberkios Manastırı Kilisesi uzun yılların ihmali ve tahribi sonucu harap olmuş, tabiat şartlarına yenik düşmüş bir durumdaydı. Kurşunlu Belediye Başkanı Sn.Bayram Demir'in beldesine bir kültür evi kazandırma düşünce ve istekleri sonucu bu yapının temizlenmesi ve kurtarılması gündeme geldi.

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 24.02.1995 tarih ve 4074 sayılı kararı ve Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 05.04.1995 tarih ve 2001 sayılı ruhsatnamesi ile çalışmalara 15.06.1995 tarihinde başlanmış, 31.08.1995 tarihinde çalışmalar sona ermiştir.

Çalışmalar Bursa Müzesi Müdürlüğü adına Müze Araştırmacısı Bengi Çorum'un başkanlığında yürütülmüş, kazı heyeti üyesi olarak Müze Araştırmacıları Asuman Güngör, Emel Orhan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden master öğrencileri Hayri Fehmi Yılmaz, Esra Güzel Erdoğan, Murat Tekin ile öğrenciler B. Mehmet Güler ve Kayhan Özkan çalışmalara katılmışlardır. Plan ve çizimler Hayri Fehmi Yılmaz tarafından yapılmıştır.

Kazının danışmanlığını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. M. İhsan Tunay yapmış, Prof. Dr. Ara Altun ise yönlendirici bilgileri ile bize daima destek olmuştur.

---

* Öcal ÖZEREN, Bursa Müzesi Müdürü
Bengi ÇORUM, Müze Araştırmacısı, Bursa Müzesi Müdürlüğü

Tüm kazı giderleri Kurşunlu Belediyesi tarafından karşılanmış, Bursa Müzelerini ve Eski Eserlerini Koruma Derneği de kazıya maddi katkıda bulunmuştur.

Kazıya emeği geçen herkese teşekkürlerimizi tekrarlıyoruz.

Kurşunlu köyü, Gemlik körfezinin güney sahilinde Gemlik ile Mudanya arasında, sahile bakan bir yamaç üzerinde yer almaktadır. Bithynia bölgesi içinde kalan köy Elegmi adıyla kaynaklara geçmiştir. Hagios Aberkios Manastırı Kilisesi, köyün doğu yamacından Gemlik şosesini takip ederek 300 m mesafede Gemlik - Kurşunlu şosesi üzerindedir. Doğu-batı yönünde uzanan kilisenin kuzey yönündeki deniz seviyesinden yüksekliği ise 3,5 m dir.

Kurşunlu'da Hagios Aberkios Kilisesi'nden başka 1803 tarihli kitabesi bulunan Taxiarchis ve sadece temelleri kalmış olan 1838 tarihli Theodokos kiliseleri de bulunmaktadır.

Cyril Mango'nun "The Monastery of St. Abercius at Kurşunlu (Elegmi) in Bithynia" adlı makalesinden bu yapının tarihçesi ve gelişmesi hakkında geniş bilgiler elde edilmektedir¹.

Manastırın Bizans'taki varlığı kaynaklara ilk defa 9. yüzyılda geçmiştir. 10. yüzyılda da bazı kaynaklarda bu manastırla ilgili belgeler bulunmaktadır. Fakat 12. yüzyıla ait 1162 tarihli bir "typkon" da (vakfiye) bu manastırın I. Manuel Komnenos devrinde Nikephoros Mystikos adında birisi tarafından yeni baştan yapıldığı, adının "Güneşin Altarı" olarak geçtiği ve Theotokos'a ithaf edildiği belirtilmekte, yapılan onarımlar anlatılmaktadır. Bu typikonun bir deri üzerine yazılı olduğunu ve Patmos adasındaki Ioannes Theologos Manastırı'nda 265 no.da kayıtlı olduğunu M. Ramazanoğlu'nun makalesinden öğrenmekteyiz².

Nikephoros'un vakfiyesinde manastırın Theotokos'a ithaf edildiği yazılıdır. Halbuki manastırın adı 19. yüzyılda Hagios Aberkios olarak bilinmektedir. Geçen yüzyılda M. Kleonymas ve Chr. Papadopoulos adlı iki seyyah inceleme yazarlarken, mevcut kilisenin orta çağlardan kalma bir manastırla ilgili olduğu, tarihi seyrinde bir kesinti bulunduğundan bahsederler. Muhakkak ki zaman içinde manastır önemini yitirmiş, hatta bir müddet terk edilmiş, sonradan yeni isim altında tekrar faaliyete geçmiştir.

-
- (1) Mango, Cyril: *Dumbarton Oaks Papers*, sayı XXII, Washington, 1968, s. 169
  - (2) Ramazanoğlu, M. Eine Kleine Kirche in Bithynien, "Actes (Pepragmenon) du IX. Congrès. Int. des Studes Byzantin Salanique 1953" Atina. 1955 s. 440-442.

Planı

Kiborion planlı olan kilisenin kare şeklinde bir naosu, doğuya doğru kademeli uzanan bema ve apsisi vardır. Beş cepheli apsis bugün yıkılmıştır. Kubbeye pantantifler ile geçilir, kubbe ve kasnağı tamamen çökmüştür. Postophorion hücreleri dilimli kubbeler ile örtülüdür. Nartheks, bina ile aynı duvar işçiliğini göstermekle beraber tahminen binadan az bir zaman sonra yapılmış olup, kuzey duvarında da 0.30 m lik bir eğrilik vardır (Resim:1).

Kilisenin doğu yönünde apsisten 8 m ileride kuzey-güney doğrultusunda denize doğru inen eski bir çevre duvarı bulunmaktadır. Batı yönünde ise narthekse 10 m uzaklıkta yandaki evi kiliseden ayıran yeni bahçe duvarı vardır. Bu bahçenin batısında bulunan ve bugün de kullanılan mezarlığın ortasında ise kuzey-güney doğrultusunda eski ve 1.20 m genişliğinde bir duvar uzanmaktadır. Sahilde ise çevre duvarı doğu-batı doğrultusunda arada kesilmelerle mezarlığa kadar devam etmektedir. Bizans'da bütün manastırların etrafı kalın duvarlarla çevrilidir. Bu manastırın da aynı şekilde duvarlarla çevrili olması gerekmektedir.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kilisenin gerek üst örtüsünün yıkılmasıyla aşağı dökülen toprak ve molozlar, gerekse sel sularıyla asırlar boyu tepelerden sürüklenerek inen topraklar yapının etrafını yüksek bir seviyede sarmış ve bina toprağa gömülmüştür. Ayrıca 1994 yılında basketbol sahası yapmak için kilisenin güneyindeki alana 50-60 römork toprak atıldığı söylenmektedir (Resim:2).

Hagios Aberkios Manastırı Kilisesi 1995 yılı temizlik ve kurtarma çalışmalarına binanın üst örtüsü ile çevresindeki ağaçların ve otların temizlenmesi ile başladı. Üst örtüde kubbenin etrafında bulunan ağaç kökleri ile 30-40 cm kalınlığındaki toprak ve otlar temizlendi (Resim: 3). Üst örtünün temizlenmesi sonunda nartheksin ve diakonikon hücresinin üstünde, dış duvarlarda sıva üzerinde ahşap çatının dayandığı izler meydana çıktı. Muhtemelen geç devirlerde narteks ve postophorion hücrelerinin üzeri ahşap çatı ile örtülüymüş. Bu temizlik sırasında nartheksin üzerinde alçı pencere parçaları ile bol miktarda pencere camı parçaları bulundu.

Üst örtü ve çevrenin temizliği bitince çalışmalara kilisenin içinde devam edildi. Daha evvel kilisenin içinde izinsiz kazı yapıldığı için bir

bölüm yer açılmıştı ve zemin belli oluyordu. Bu zemine göre kilise güneyde 1,70 m, kuzeyde 1 m toprağa gömülmüş durumdaydı.

Evvela naosu ikiye bölen mermer friz temizlendi, duvarlar süpürüldü. Kilisenin içini süsleyen 17. yüzyıldan sonraki devirlere ait freskolardan çok az iz kaldığı görüldü. Sadece diakonikon hücresinin naosa açılan kapısı üzerinde Pantokrator İsa tasviri silik olmakla beraber korunmuş olan tek örnektir. Naos'un içi 0.70 m yükseklikte toprakla doluydu. Define arayanlar tarafından yapılan kaçak kazılar sonucu tahrip edilen naos ve nartheksteki taş ve tuğlalar toplandı. Kubbe naos üzerine çöktüğü için orta kısmında fazla miktarda tuğla vardı. Bunların içinden damgalı olanlar envanterlenmek üzere ayrıldı. Diğer taş, tuğla ve mermer parçaları toplanarak ayrı ayrı tasnif edildi. Naosun içindeki toprak elenerek kaldırıldı. Molozların içinden alçı pencere parçaları, cam parçaları ve fresko parçaları ile çok sayıda cam kandil dip parçaları bulundu. Naosun zeminini tamamen temizlendi ve zeminin mermer blok döşemelerle kaplı olduğu görüldü (Resim:4). Bunların büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Ortada "opus sectile" tekniği ile yapılmış siyah ve beyaz taşlardan oluşan 0.66x 0.52 m boyutlarında bir süsleme meydana çıktı. Naosun kuzey kapısı önündeki bir mermer döşemede (, ,) usta damgası olduğu görüldü. Bema kemerinin altında dört parça halinde Grekçe yazılı Olimpos (Uludağ) Archimandrite'si Joachim'in mezar kitabesi bulundu (Resim:5). Bu kitabeden Cyril Mango'nun makalesinde kayıp olarak bahsediliyordu, bulunması sevindirici oldu. Naos'un güney duvarına çok yakın bir yerde bulunan ve geçen yıl izinsiz olarak açılmaya çalışılan, yarım beşik tonoz şeklinde kenarları görülen bir çukur üzerindeki mermer kapak kaldırıldı. Mezar olan çukurun batı tarafının üst kısmı yarım beşik tonoz şeklinde olup, horasan ile örülmüş ve üzerine sıva yapılmıştır. Mezarda kafatası olmayan iskelet parçaları bulundu, 1.60 m aşağı inildi, duvarların bittiği görüldü, içi temizlenerek kapağı kapatıldı.

Postophorion hücrelerinin temizliği yapıldı, her iki hücrede de kapı girişinin 0.18 cm altında doğu yönünde yuvarlak kalıntılar bulundu. Bunların daha evvelki bir yapının apsileri olabileceği düşünüldü. Her iki hücrede de 0.80 m aşağı inildi. Prothesis hücresinde 0.50 m altta sgrafitto tekniği ile yapılmış sarı sırlı iki tabak bulundu.

Narthekside taşlar ve topraklar atılarak zemin araştırılması yapıldı. Molozların içinden opus sectile süsleme parçaları toplandı. Naostakine benzer bir süslemenin narthekste de olduğu kanısındayız. Nartheksin giriş kapısı devşirme mermerden yapılmış iki basamak halinde bulundu. Girişten 0.30 m altta kuzey ve güneyde nartheksin tuğla

döşemeleri, kuzeydoğu köşesinde ise mermer döşeme kalıntıları bulundu. Orta kısım ise tamamen dağılmış durumdaydı. Kapı girişi önünde bulunan lahit kapağı kaldırılınca altta dağılmış durumda iskelet parçaları ve 30 adet kafatası bulundu. Tahminen nartheks kripta olarak kullanılmış, bu yüzden de döşemeler bozulmuştur. Naos ve narthekesteki kiliseye ait mimari plastik parçalar atılmış olarak duruyordu, hepsi toplanarak envanterlendi.

Kilise toprağa gömülü olduğu için etrafının açılması ve binanın gömülü olmaktan kurtarılması düşünüldü. Ayrıca bu manastırın bölgenin en önemli manastırı olması sebebiyle bazı ek yapıların olması gerektiği, naosun kuzey ve güney cephelerinin ortalarında yer alan, pencereden ziyade kapı olmaları mümkün görülen açıklıkların varlığı ve diakonikon hücresinin güneye bir kapı ile açılması (sonradan kapatılmış) bize binaya bu yönlerden bazı eklentilerin olabileceğini düşündürdü. Bunun için de kilisenin etrafında sondaj çukurları açılmaya başlandı. İlk olarak güney cephesinde açılan çukurda 1,60 m aşağı inilerek mermer döşeme zemin bulundu. Ayrıca bu cephede binaya 1.90m uzaklıkta ve batıya doğru devam eden bir duvar ve bitiminde nartheksin dışına inen iki basamak yuvarlak merdivenler bulundu. Merdivenler 2.5 m lik bir açıklık verdikten sonra moloz taş duvar batıya doğru devam etmektedir. Bu duvarın arkasındaki zeminde mermer döşemelerin devam ettiği görüldü. Ayrıca bu açmadan çok sayıda sütun parçası çıktığı için güney cephesinde ahşap revaklı bir dış avlu olabileceği kanısındayız.

Nartheksin batısında yapılan çalışmalarda narthekse ek bazı kalıntılar bulundu. Evvela binanın bir exonartheksi olabileceği düşünüldü ise de bu kalıntıların kuzeye doğru devam ettiği görülünce altta eski bir yapının kalıntıları veya binanın ekleri olabileceği düşünüldü. Bu alanda altı adet mezar bulundu. Mezarlar temizlendi, her mezarın baş ucunda cam bir bardak, ayak ucunda demir bir nal olduğu görüldü. Kış şartları düşünülerek mezarların üzerleri kapatıldı.

Doğu cephesindeki çalışmalarda 1,80 m aşağı inildi, apsisin beş köşeli cephesi meydana çıkartıldı. Diakonikon hücresi önünde 0.27 m genişliğinde bir su yolu bulundu. Prothesis hücreğine yakın bir yerde kaybolan su yolu daha sonra kuzey cephesinde tekrar meydana çıktı.

Bu açmada diakonikon hücresinin önünde 1 m altta mermer bir mask bulundu.

Kuzey cephede yapılan çalışmalarda doğu-batı yönünde uzanan duvarlar ile prothesis önünde tuğla örgülü bir apsis bulundu. Bunlar nartheksin önünde çıkan duvarlarla birleşince bir yan nef veya bir şapel meydana geldi (Resim:6). Bundan da alta eski bir kilisenin var olduğu veya kilisenin yan nefinin bulunduğu kanısına varıldı. Bu apsisin arkasında taş örgülü ikinci bir apsis daha bulundu. İki ayrı devre ait olduğunu düşündüğümüz bu apsislerden arkadakinin yeni bulunan nef ile ilgisi yoktur. Ayrıca bu kısımda çok sayıda opus sectile parçası, cam kandil parçası ile dört adet cam kandil bulundu (Resim:7).

Kuzey cephede de güneyde olduğu gibi moloz taş duvar olduğu görüldü ve kilisenin geç devirde etrafının basit duvarlarla çevrildiği anlaşıldı.

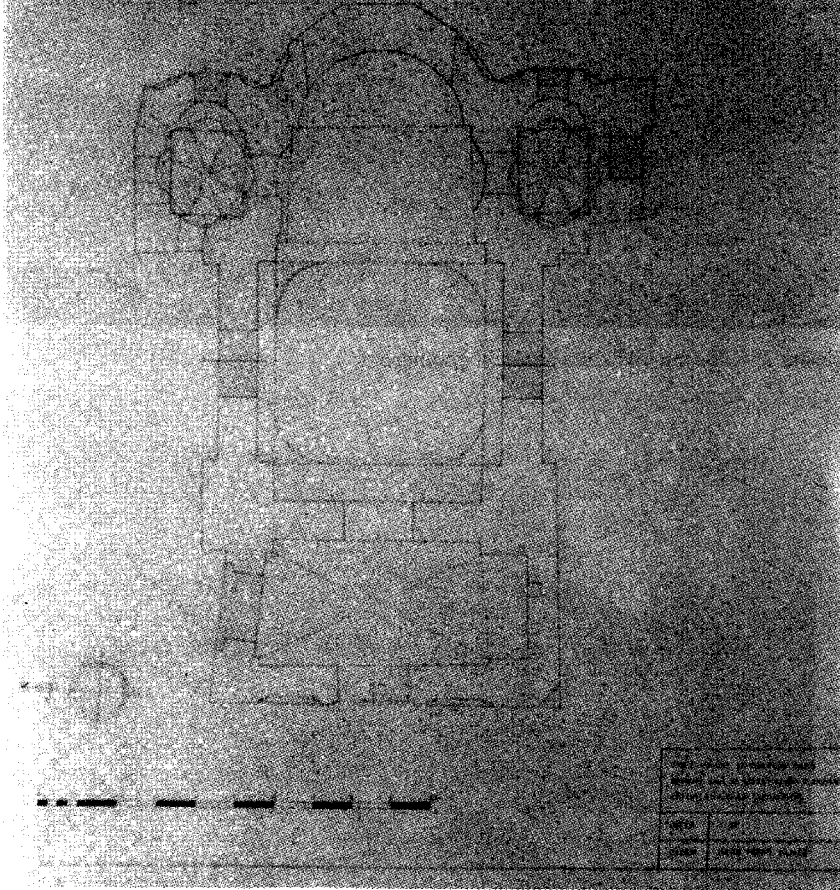
Bu cephede denize doğru devam eden açmada dağınık durumda çok sayıda iskelet çıkartıldı ve bu alanın 19. yüzyılda mezarlık olarak kullanıldığı anlaşıldı. Ayrıca bu alanda bir çift elektron küpe bulundu.

Deniz kenarında kaynaklarda kayıkhaneye olduğu tahmin edilen, üç tarafı tuğla örgülü, denize doğru olan cephesi açık, içi moloz taş ve toprak dolmuş olan yapı temizlendi. Duvarları sıvalı, zemini tuğla döşeli ve ortasında (ΠΑΠΑ) damgalı bir tuğla bulunan mekanın gemilere su veren bir sarnıç olduğu anlaşıldı (Resim:8). Buradan yeşil sırlı bir tabak (Resim:9), kase ve bakır sikke bulundu.

Çalışmaların yapıldığı diğer bir yapı kilise bahçesinin güneydoğu köşesinde bulunan tuğla fırındır. 2,30x1,53 m boyutlarında ve 1,70 m yüksekliği olan fırının içi tuğla örgülü ve sıvalı olup, doğu-batı doğrultusunda üç kemeri vardır. Fırının içinden geç devirlere ait tuğla parçaları bulundu, içi temizlenerek ağızına bir taş kapak kapatıldı.

Böylece kilisenin 1995 yılı temizlik ve kurtarma çalışmaları tamamlandı. Etrafı açılan kilise toprağa gömülü olmaktan kurtarıldığı gibi çalışmalar sonucu ortaya çıkan vaziyet planından (Resim:10) bazı karanlık noktaların da aydınlandığını sanıyoruz.

GEMLİK-KURSUĞLU(İLÇEMİ) HADİSİSİ AŞİTİKİSİ MANASTIRI KİLİSİNİN PLANI

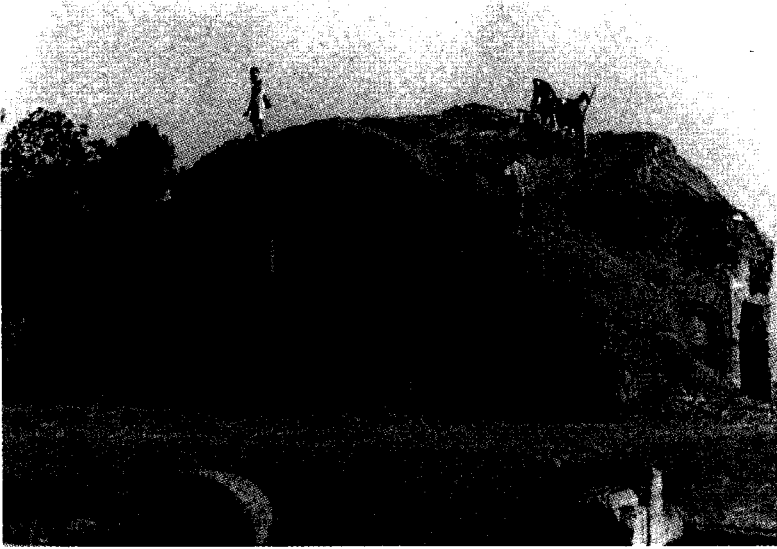

Resim 1: Kilisenin planı

Resim 2: Kilisenin temizlikten önceki görünüşü.

Resim 3: Üst örtünün temizlik çalışmaları

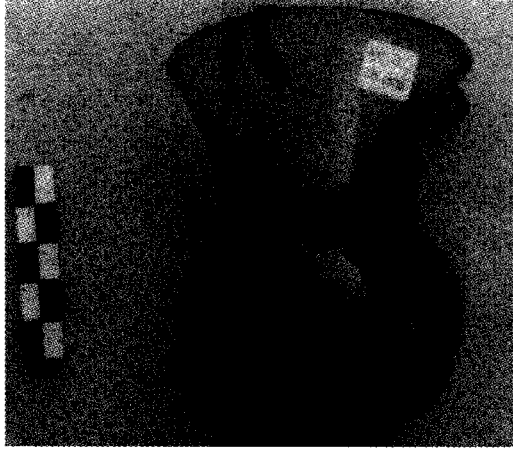
Resim 4: Naosun temizlik sonrası görünümü.

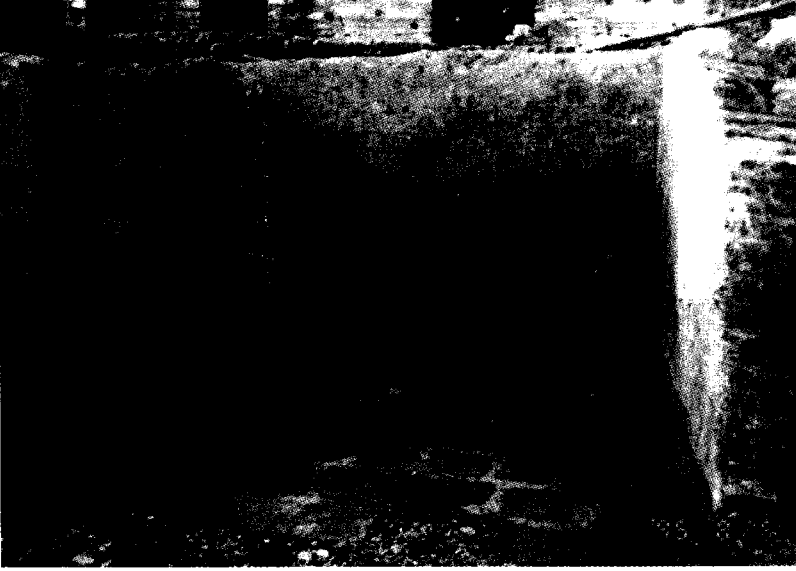
Resim 5: Naosda bulunan kitabe

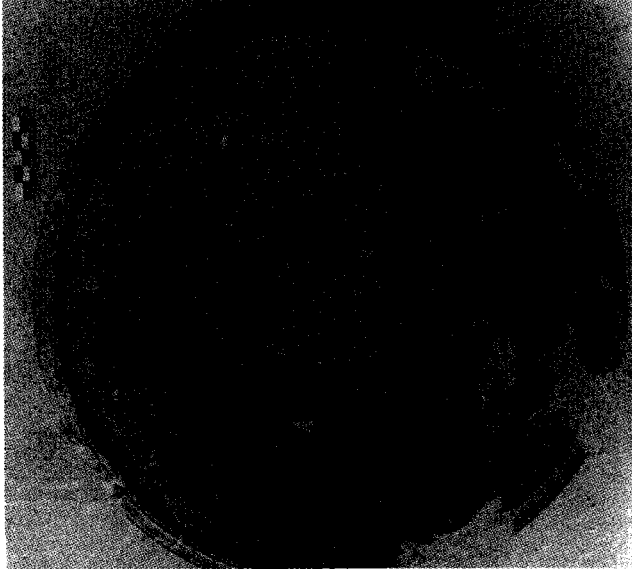
Resim 6: Kuzey cephesinin kazı sonrası görünümü.

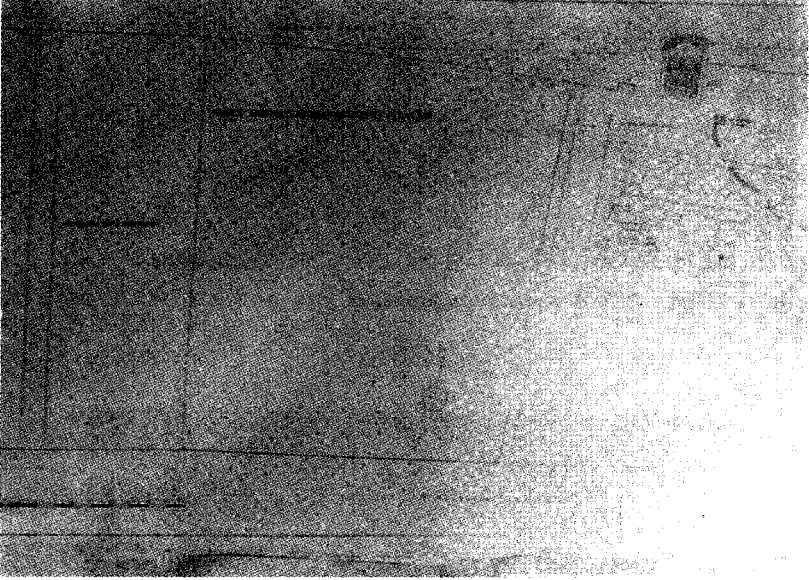
Resim 7: Cam kandil (9. yüzyıl)

Resim 8: Temizlik sonrası sarnıcın görünümü.

Resim 9: Tabak (10. yüzyıl)

Resim 10: Kazı sonrası vaziyet planı

ANTANDROS NEKROPOLÜ 1995 YILI KURTARMA KAZISI

Öcal ÖZEREN *
Funda ÜNAL
Ahmet ÜNER

Antandros Nekropolü; Balıkesir ili, Altınoluk beldesi merkezine 2,5 km uzaklıkta, Kaz (İda) Dağı eteklerinde, Edremit Behramkale (Assos) karayolunun 26. km sinde , Melis Tatil Sitesi içerisinde yer alan zeytinlik alandır.

Anadolu'da araştırmalar yapan Heinrich Kiepert, Pelasglar tarafından kurulmuş olan Antandros'un Altınoluk ile Avcılar köyü arasındaki Yarmataş olarak bilinen 215 rakımlı tepede akropolisinin bulunduğu ve doğuya doğru kentin yayıldığından bahsetmektedir. Herodotos'un ise Antandros'un varlığını ilk yazan kişi olduğunu bildirir¹.

Altınoluk beldesi 3. derece sit alanında, 3027 - D pafta, 68 gömlek, 4271-4275-4276-4277-4278-4286-4290-4291-4292-4293-4294-4312-4313-4314 no'lu parsellerde; Bakanlığımız Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 15.05.1995 gün ve 3113 nolu ruhsatı gereği, Müzemiz Müdürlüğüne yürütülen Antandros Nekropolü Kurtarma Kazısı 1995 yılı çalışmaları 13.06.1995 günü başlamış olup, 07.09.1995 günü sona ermiştir.

Kurtarma kazısına müzemiz uzmanları dönüşümlü olarak katılmışlarsa da, kazı çalışmalarını Müze Müdürlüğü başkanlığında Ar-

---

* Öcal ÖZEREN, Bursa Müzesi Müdürü
Funda ÜNAL, Arkeolog, Bursa Müzesi Müdürlüğü
Ahmet ÜNER, Müze Araştırmacısı, Bursa Müzesi Müdürlüğü

(1) Bedri YALMAN, *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Antandros Nekropol Kazısı, ayrı basım (s. 450-451)

keolog Funda Ünal ve Müze Araştırmacısı Ahmet Üner kazı bitimine kadar yürütmüşlerdir. Ayrıca çalışmalara kısa aralıklarla Ege ve Ankara Üniversitesi'nden öğrenciler katılmışlardır.

Kazının finansmanı kurul kararı gereği parsel sahiplerince karşılanmış olup, kazıda toplam 25 işçi çalıştırılmıştır.

Antandros Nekropolü 1995 yılı kurtarma kazısında hedeflenen, parsel parsel çalışmak, yüzeydeki bulgulara göre açmalar halinde mezarlara ulaşmak, mezarlardaki çalışmalar tamamlandıktan sonra hedeflenen kottan itibaren parsellerde 0.50 m aralıklarla 1x2 m lik sondajlarla parselleri taramaktı.

Parsellere göre yapılan çalışmalar şöyledir:

4286 No'lu Parsel

Bu parselde 1991 ve 1992 yıllarında çalışılmış, ancak Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.11.1992 gün ve 2791 sayılı kararıyla bu parseldeki çalışmaların yetersiz görülmesi üzerine, bu yıl da anılan parselde kurtarma kazısına devam edilmiştir.

13x18 m boyutlarında olan 4286 no'lu parselde ölçülen deniz seviyesi güneydoğuda -4. 27 m'dir. Çalışmalar sonucunda -0.90 m deniz seviyesine kadar inilmiştir. Parselde çalışılan açmalarda; 7 adet lahit mezar, 13 adet pythos mezar, 8 adet kremasyon mezar, 3 adet kiremit levha plakalı mezar, 1 adet de şimdiye dek ilk kez karşılaşılan pişmiş toprak silindir mezar açığa çıkartılmıştır (Plan:1).

Parselin güneydoğu bölümünde -2. 35 m seviyede bulunan silindirik formlu mezarın her iki ağzı da taş levha plaka ile kapatılmış olup, kapaklar büyük deniz taşlarıyla desteklenmiştir (Resim:1, Çizim:1).0.77 m uzunlukta, 0.39 m çapındaki mezarın içi tamamen toprakla dolu olup, hiçbir ölü hediyesi ve kemik bulunamamıştır. Ancak bu mezarın doğusunda, aynı seviyede görülen deniz taşları arasında, muhtemelen bu mezara ait olabileceği düşünülen buluntulara rastlanmıştır.

Parselin kuzeydoğu bölümünde - 2.32 m seviyede rastlanılan moloztaş örgülü duvar izlenerek tümüyle ortaya çıkartılmıştır. 6.50x5.20 m boyutlarındaki dikdörtgen formdaki mekanın dış derinliği 1.35 m, iç derinliği 1.17 m'dir, köşelerinde büyük blok taşlar kullanılmıştır. Bu mekanın grup mezarlar için koruma amacıyla yapıldığı, ancak aynı seviyede mezara rastlanmadığından herhangi bir nedenle gömü yapılmadığı düşünülmektedir.

Parselin kuzey kısmında ana kayaya rastlanması üzerine bu bölümde -3.01 m seviyede, 0.50 m aralıklarla, 1x2 m boyutlarında, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularda 7 adet sondaj çukuru açılmıştır. Bu bölümdeki sondajlarda ana kaya genelde 0.70 -0.80 m derinlikte görülmüştür.

Parselin geri kalan bölümünde deniz kumunun görülmesi üzerine -3.01 m seviyeden itibaren açılan 28 adet sondaj çukuruyla tarama yapılmıştır. -0.80-0.90 m seviyeye kadar inilen sondaj çukurlarında herhangi bir bulguya rastlanılmaması üzerine bu parseldeki çalışmalara son verilmiştir.

4314 No'lu Parsel

Melis Tatil Sitesi'nin girişinde yer alan parkın kuzeyindeki parselin yüzeyi yer yer zeytin ağaçlarıyla kaplı olup, 15x18 m boyutlarındadır. Daha önceki yıllarda çalışma yapılmamış olan parselde ölçülen seviye -11.52 m dir. Bu seviyeden itibaren tarım toprağı alınmaya başlanan parselde mezar bulgularına -9.50 m seviyede rastlanmıştır. Parselde yapılan çalışmalarda 15 adet lahit mezar, 11 adet kiremit levha plakalı mezar, 3 adet kremasyon mezar, 15 adet pythos mezar ve 2 adet amphora-formlu mezar bulunmuştur (Plan:2). Ayrıca bu parselde daha önce görülmeyen mezar tipi olarak 2 adet kayrak taş örgü mezara rastlanmıştır. -5.59 m seviyede rastlanan A.112 no'lu kayrak taş örgü mezarda açığa çıkartılan iskeletin diğer mezarlardaki örneklerden daha iri yapılı olması ilgi çekicidir (Resim:2,Çizim:2).

A. 129/1 no'lu lahit mezarın ise doğu kenarına 2 adet idol formda stel konularak, lahit içinde 2 kişinin gömülü olduğu belirtilmiştir (Resim:3). Yine bu mezarda, normal gömü yapılmış diğer lahit mezarlardan farklı olarak kremasyon gömü yapıldığı yanık izlerinden anlaşılmaktadır (Resim:4-5).

Parselin kuzey bölümünde anakayanın görülmesiyle -3.73 m seviyeden itibaren kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularında, genelde 1x2 m boyutlarında, 0.50 m aralıklarla 34 adet sondaj çukuru açılmıştır. Bu seviyeden itibaren deniz kumunun yoğun olarak görülmesi üzerine parseldeki çalışmalara son verilmiştir.

1995 yılı Antandros Nekropolü Kurtarma Kazısı çalışmalarında toplam 136 açmada çalışılmış; 4286 no'lu parselde 27 sondaj, 4314 no'lu parselde 34 sondaj, 4293 no'lu parselde 6 sondaj, 4294 no'lu parselde ise 7 adet sondaj çukuru açılmıştır. Ayrıca 4312 ve 4313 no'lu par-

sellerde yüzeyde görülen mezarlarda çalışılmış, ancak belli bir seviyeye inilmiştir.

Çalışılan açmalarda 28 adet lahit mezar (3 adeti Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit mezar), 35 adet pythos mezar, 42 adet kiremit levha plakalı mezar, 22 adet kremasyon mezar, 7 adet amphora mezar, 2 adet kayrak taş örgülü mezar, 1 adet silindirik formda pişmiş toprak mezar, 1 adet açık gömüye rastlanmıştır.

Açığa çıkartılan mezarları tipolojik olarak şöyle sınıflandırabiliriz:

1 Lahit Mezarlar

- a) Tek lahitli mezarlar
- b) Grup lahitli mezarlar (Resim:6)
- c) Etrafı moloztaş örgülü tek lahit mezarlar
- d) Etrafı moloztaş örgülü grup lahit mezarlar (Resim:7)
- e) Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit mezarlar

2- Kremasyon Mezarlar

- a) Amphora formlu pişmiş toprak kremasyon kabı (Resim:8)
- b) Çift kulplu ve kapaklı pişmiş toprak kremasyon kabı (Resim:9-10)
- c) Açık kremasyon

3- Pythos Mezar (Resim:8)

4- Kiremit Levha Plakalı Mezarlar

5- Direkt Toprağa Gömü

6- Kayrak Taş Örgülü Mezarlar (Resim:2,Çizim:2)

7- Silindirik Formlu Pişmiş Toprak Mezar (Resim: 1,Çizim:1)

Mezarlar birkaç örnek dışında çoğunlukla doğu-batı doğrultusundadır. Ölüler sırtüstü yatırılmış olup, başları doğu yöndedir. İskeletler çoğunlukla sağlam olup, bir kısmı erimiş durumdadır.

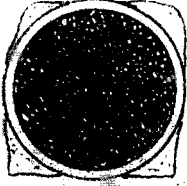
Mezarlar farklı seviyelerde ve farklı tiplerde karşımıza çıkabildiği gibi, aynı seviyede farklı mezar tipleri de grup halinde karşımıza çıkmaktadır (Resim: 11, Çizim:3).

Lahit tekne ve kapak boyutlarının ölçülerinin birbirine yakın olması, aynı atölyeden seri şekilde üretildiğini düşündürmektedir. Lahitlerin yapımında kullanılan tüf kayaların, nekropolün batısında, yaklaşık 5 km uzaklıktaki Doyran köyü sınırları içinde bulunan taş ocağından getirildiği düşünülmektedir. Lahitlerin yapımında kullanılan tüfün dayanıklı olmayışı, lahit teknelerinin ince kenarlı işlenmesi ve nekropolün erozyona meyilli alanda bulunması nedenleriyle lahit tekne ve kapaklarında derin çatlak ve kırıklıklar oluşmuştur. Bu durum lahitlerin sağlam olarak çıkarılmasını engellemiştir. Lahit kapak ve teknelerinde herhangi bir süsleme ya da yazıya rastlanılmamıştır.

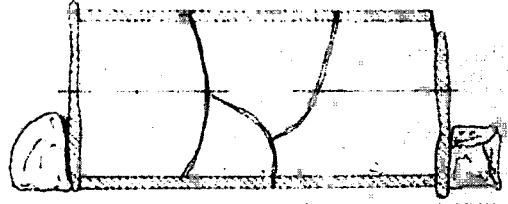
Mezarlarda ele geçen buluntular genelde pişmiş toprak, mermer, maden, cam, fayans, kemik, fildişi ve kireçtaşından yapılmıştır. Bu eserler içinde yer alan Korinth ve Attika seramikleri ithal olup, burada ölü hediyesi olarak bırakılan eserler genelde amphora , skyphos, kylix, kantharos, aryballos, alabastron, amphoriskos, pelike, lekythos, phiale, vb. formda kaplar ile figürinler ve süs eşyalarıdır. Az sayıda da bronz sikke buluntular arasındadır (Resim: 12-17).

Keramiklerin bir kısmı boyasız olup, çoğunluğu da siyah firnislidir. Boyalı olanlarda siyah ve kırmızı figür tekniğinde yapılmış insan ve hayvan figürleri ile bitkisel ve geometrik süslemeler tercih edilmiştir (Resim: 18, çizim: 4).

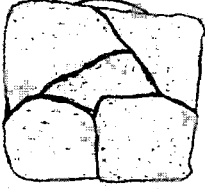
Bu yılki çalışmalar sonucunda, ele geçen mezar buluntuları M. Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 2. yüzyıla kadar bu parsellerde gömü yapıldığını ortaya koymuştur.

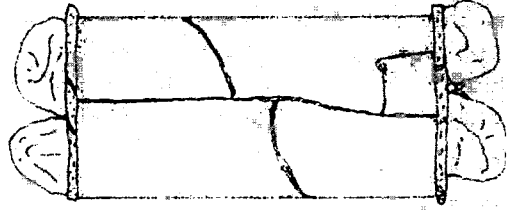
A-A KESİTİ

B-B KESİTİ

YAN GÖRÜNÜŞ

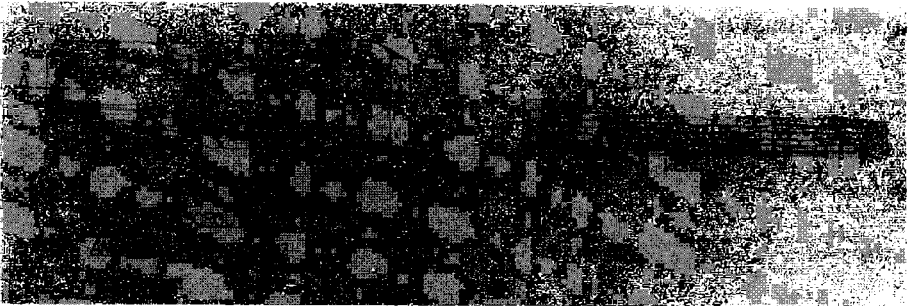
ÜST GÖRÜNÜŞ

4286 A101 ANTANDROS 1995

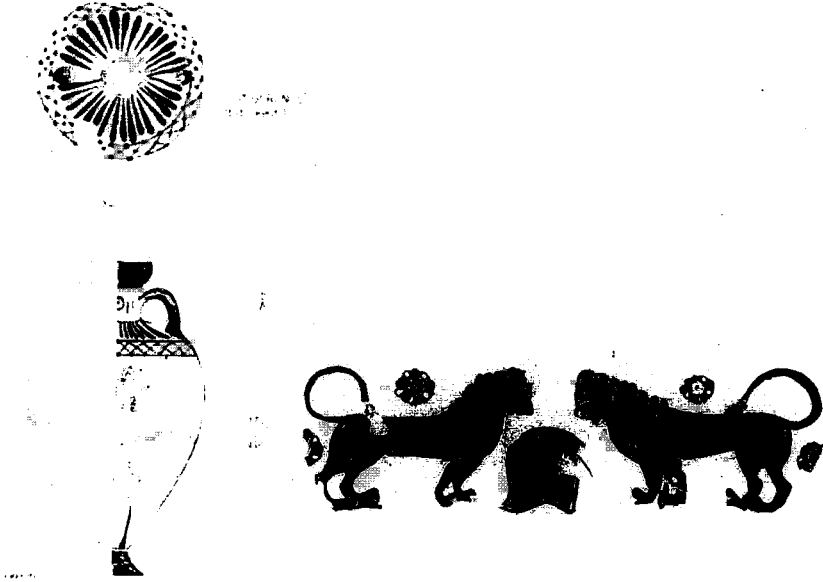
Çizen: Hasine Sert

ÖLÇEK: 1/10

Çizim 1: Silindirik formda p.t. mezar

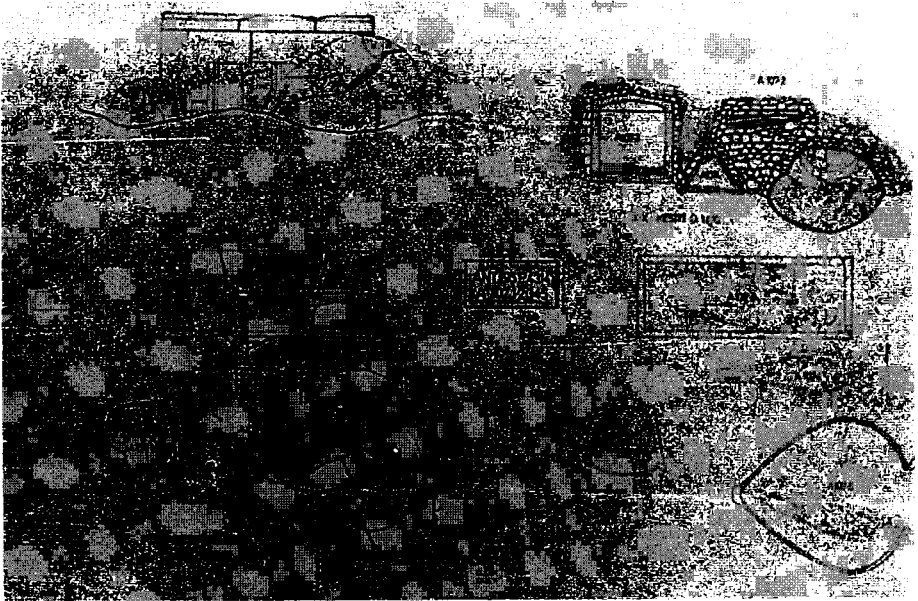

Çizim 2: Kayrak taş örgülü mezar

AMPHORISKOS

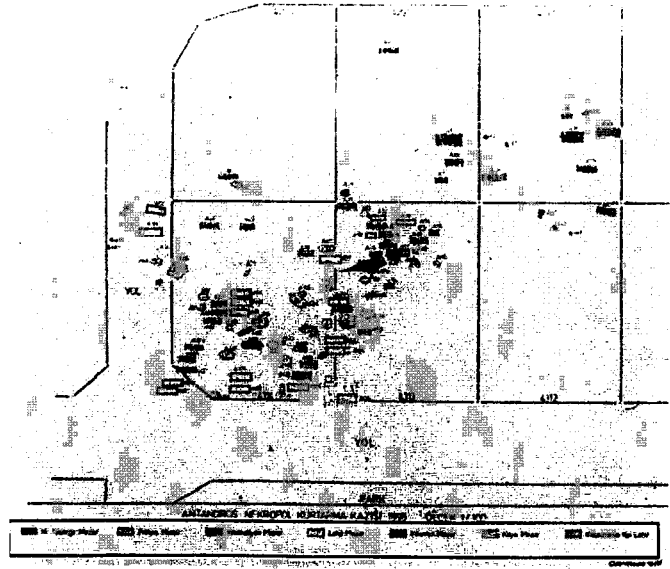
Çizim 3: Aynı seviyede karşılaşılan farklı mezar tipleri

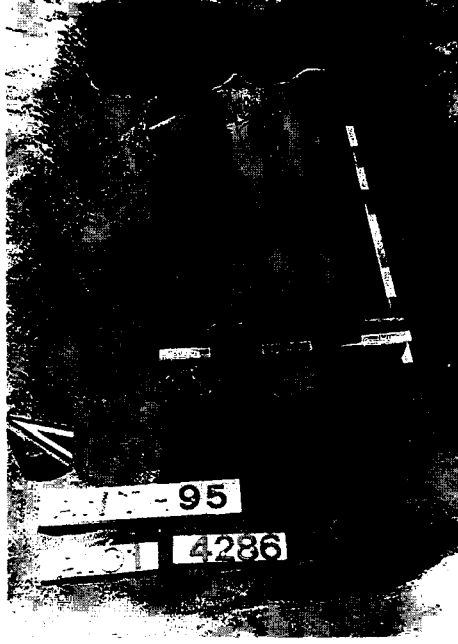
Çizim 4: A. 28 no'lu pythos mezar içinden çıkartılan amphoriskos.

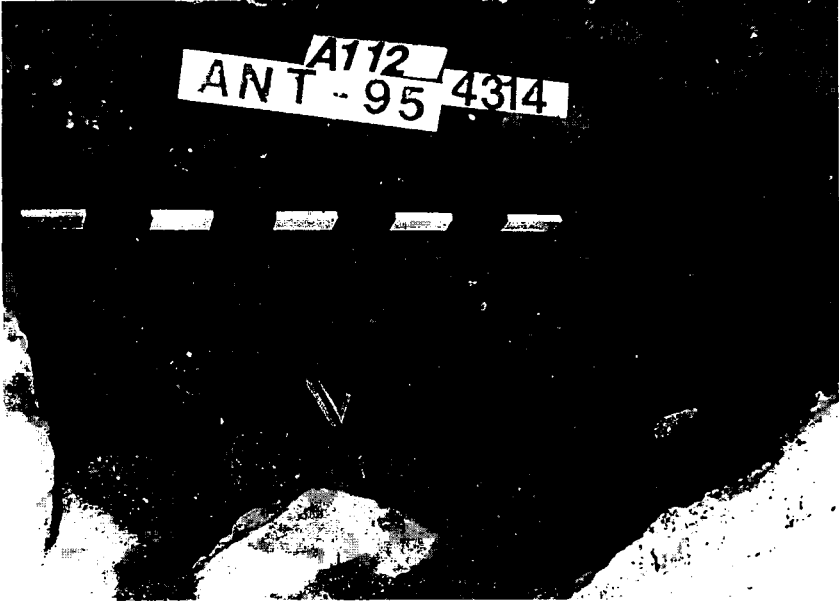
Plan 1: 4286 No'lu parseldeki mezarlar

Plan 2: 4314 ve diğer parseldeki mezarların dağılımı

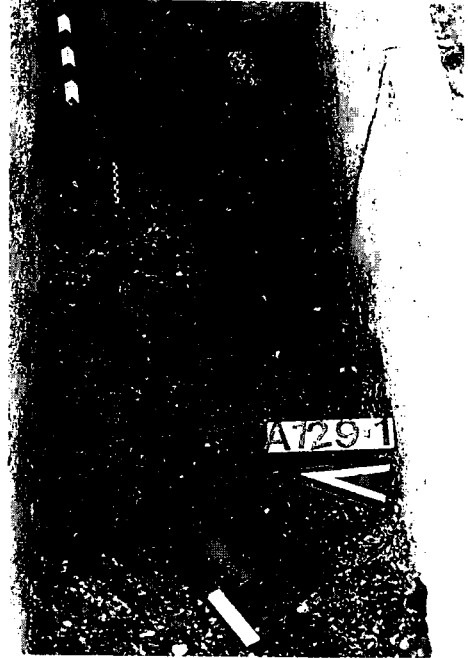
Resim 1: Silindirik formda p.t mezar

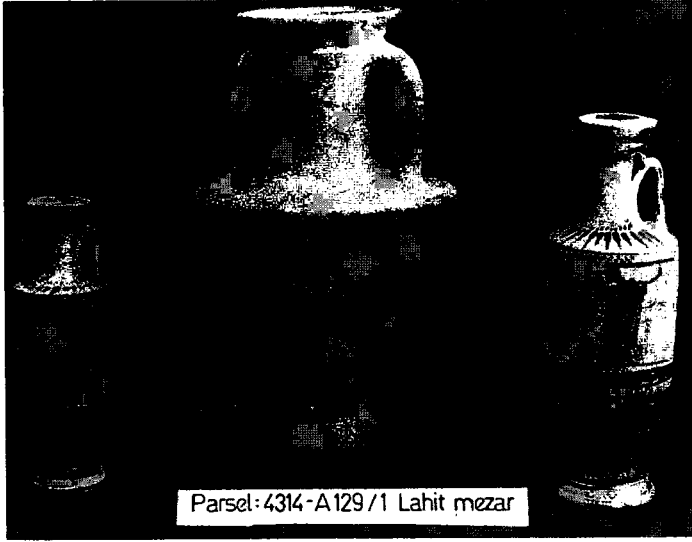
Resim 2: Kayrak taş örgülü mezar

Resim 3: A. 129 No'lu açmadaki lahit mezar ve idol formdaki steller

Resim 4: A.129/1 no'lu lahit mezar içindeki kremasyon gömü izleri

Resim 5: A. 129/1 no'lu lahit mezardan çıkartılan buluntular

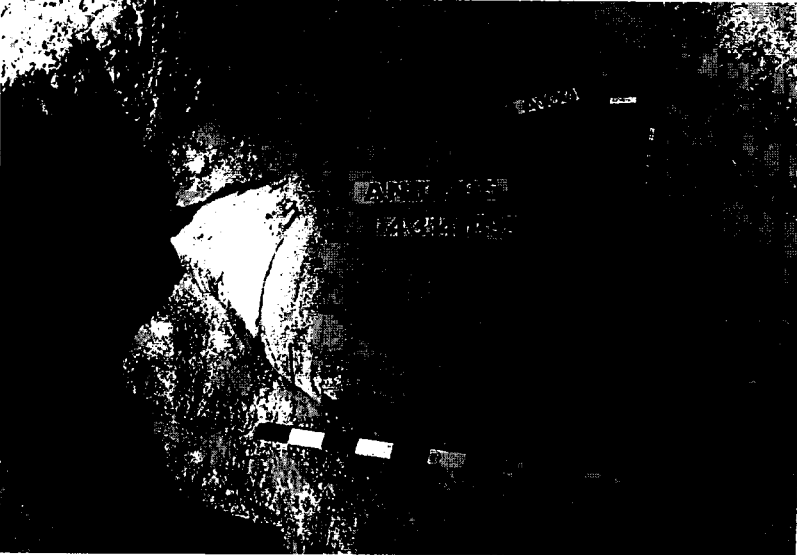

Resim 6: Grup lahitli mezarlar

Resim 7: Etrafı moloztaş örgülü grup lahit mezarlar

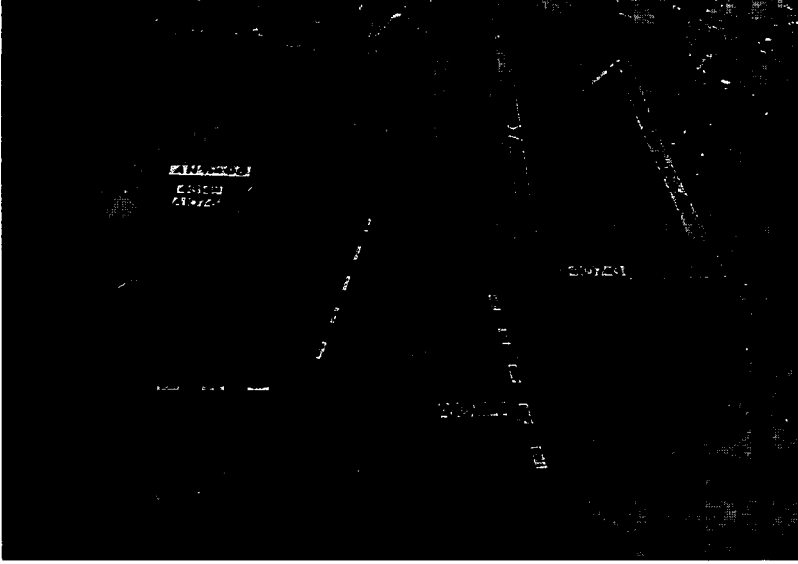
Resim 8: Pythos ve amphora formlu mezarlar

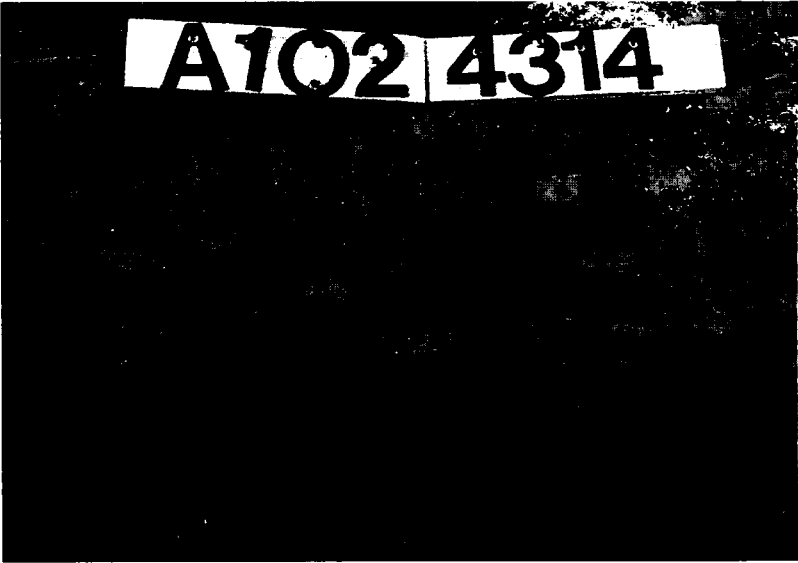
Resim 9: Çift kulplu ve kapaklı p.t. kremasyon kabı

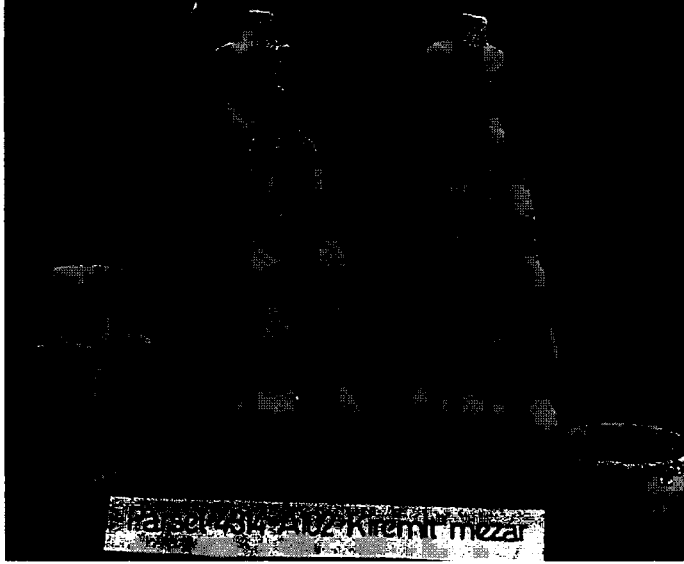
Resim 10: Kremasyon kabı içinden çıkan ölü hediyeleri

Resim 11: Aynı seviyede karşılaşılan farklı mezar tipleri

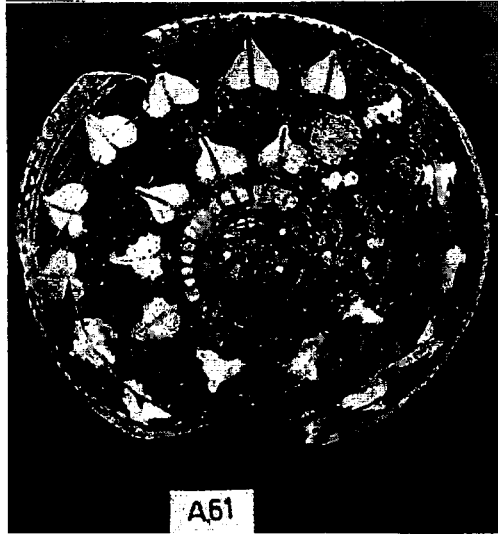
Resim 12: Eserlerin mezdaki insitu durumu

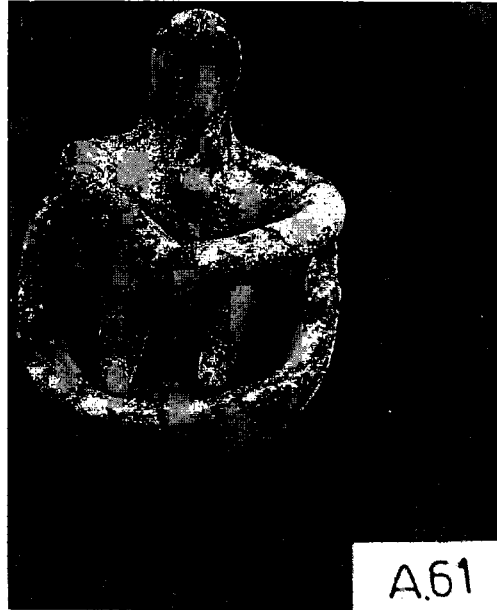
Resim :13

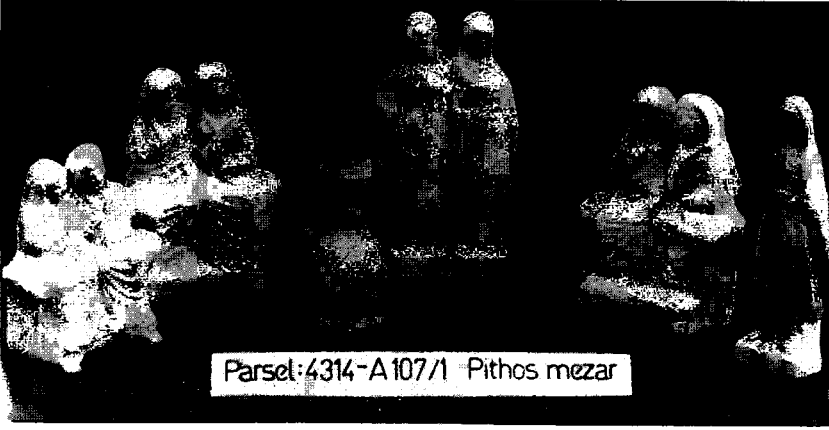
Resim:14

Resim :15

Resim :16

Resim 17: Mezardan ele geçen buluntular

Resim 18: A. 28 no'lu pythos mezar içinden çıkartılan, siyah figür tekniğinde yapılmış amporiskos

1995 YILI KÜLHÖYÜK KAZISI

Nusret ÇETİN*

Külhöyük Ankara ili, Haymana ilçesi, Oyaca kasabası sınırları içerisinde yer almakta olup, Ankara'nın 55 km güneyindedir (Resim:1-2).

1992 yılından bu yana çalışmaların sürdüğü höyükte Bakanlığımızın 22.3.1995 gün ve 1669 sayılı izinleri ile 1995 yılında da kazılara devam edilmiştir.

10 Haziran- 30 Temmuz tarihleri arasında yapılan kazı çalışmaları Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü İlhan Temizsoy başkanlığında ve Müdür yardımcısı Vahap Kaya'nın başkan yardımcılığında, benden başka Arkeolog Özcan Şimşek, Halil Demirdelen, Ayten Kaplan, öğrenci Birsen Kuruçim, fotoğraf çekimleri için Şef Behiç Günel ve Şahin Tuğdemir'den oluşan heyetle gerçekleştirilmiştir.

1995 yılı kazı çalışmalarımızda öncelikle höyüğün tepe kısmında daha önceki yıllarda kazılan plankarelerde açığa çıkartılan büyük yapının batı bölümünü de ortaya çıkarıp bir bütünü tamamlamayı, kuzey-güney doğrultusunda höyüğün boydan boya açılmasını sağlamak için en kuzeyde kalan son plankarenin kazısını tamamlamayı programladık. Buna ek olarak geçmiş yıllarda höyükte ve yakın çevresinde karşılaştığımız bazı problemlere açıklık getirmek amacıyla İ.T.Ü. Maden Fakültesinden Prof.Dr. Ahmet Ercan başkanlığında bir ekip kazı boyunca jeofizik ölçüm çalışmalarını sürdürmüştür. Altı değişik jeofizik ölçüm sisteminin uygulandığı bu çalışmalardan da önemli sonuçlar elde edilmiştir¹.

---

* Nusret Çetin, Arkeolog, Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

(1) Uygulanan jeofizik ölçüm sistemleri ve sonuçlar "1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları Yıllığında" yayınlanacaktır.

KAZI ÇALIŞMALARI

U/18 PLANKARESİ

Programımız doğrultusunda tepede yer alan ve önceki yıllarda kazılan V/18 ve V/19 plankarelerinin batısındaki U/18 ve U/19 plankarelerinde aynı anda çalışmalara başladık (Resim:3).

U/18 plankaresi içinde gerek yüzeyde, görülen taş sıraları, gerekse hemen doğusunda kazısı yapılmış açmanın kesitindeki duvar kalıntıları büyük yapının bu yönde devam ettiğini göstermekte idi. Daha yüksek olan doğu tarafta başlanan çalışmalar yatay bir seviye oluşturarak tüm plankareye yayılmıştır. Açmanın güneydoğu bölümünde 999.94 koduna inildiğinde önceleri blokaj görünümündeki küçük taşlardan oluşan düzgün bir döşemeye rastladık, ancak bunun hemen güneyindeki kerpiç kalıntıları buranın duvar olduğuna işaret etmekte idi. Nitekim bu bölümün hemen kuzeyindeki kerpiç çamuru kalıntısı nedeniyle sert bir tabakanın bulunduğu bölümde derinleşilince buranın yukarıya doğru genişleyen bir duvar olduğu ortaya çıkmıştır.

Açmanın doğu bölümünü tamamen büyük yapının temel duvarları kaplamış durumda idi. Doğudan uzanan üç duvarın açma ortalarında, kuzey-güney doğrultusundaki 2.45 m kalınlığında bir duvarla birleştiği ve bu kalın duvarın batı duvarı olduğu saptandı (Plan: 1). Burada ilginç olan bir nokta kalın duvarın orta kısmındaki bir bölüm 20 cm kadar içte inşa edilmiş idi. Biz bunu buranın sonradan ilave edildiği şeklinde yorumladık.

Derinleşmeye devam edilen batı bölümde ise yarısı kuzey kesitte kalmış yuvarlak planlı bir yapı, orta ve güney kısımda ise beyaz tabanlı iki mekan açığa çıkarılmıştır. Güneydeki mekanın doğusunda ve güney kesitte ocak kalıntıları saptanmıştır (Resim: 4).

U/18 açmasında çok sayıda Eski Hitit seramik parçaları, öğütme taşı, ağırşak ele geçmiş ayrıca bir p.t. figürin (Resim: 5), bir ritona ait gövdenin yarısı, süzgeçli testi parçası, bir silex kesici, yarım taş balta ve bir ip delikli bronz iğne kayda değer buluntular olmuştur (Resim:6).

U/19 PLANKARESİ

U18' in hemen güneyindeki U/19 plankaresi kazısında da aynı yapının güney, batı bölümü açığa çıkarılmıştır (Plan:2). Yapı karakteri bir önceki açmadakilerle aynı olan temel duvarlarının güneyinde kalan

duvar kalıntıları tam bir plan vermekten uzaktır (Resim:7). Burada da kuzeydoğu köşeye yakın yerde kalın temel duvarları arasında kerpiç çamurunun oluşturduğu sert bir tabakaya rastlanmış, burası da kazılınca temel duvarlarının tahrip ettiği bir önceki kültür katının mimari kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Açma içindeki uzunluğu 8.50 m olan kalın duvar batı tarafta kuzeye yönelerek U/18 plankaresindeki kuzey-güney yönündeki duvara birleşmektedir.

Açma ortasındaki kalın temel duvarının güney bitişiğinde bir ocak tabanı açığa çıkartılmış, bunun da doğusunda, duvar taşları arasında ip delikli tutamağı olan ve baskı yüzünün korunan kısmında dört hayvan figürü bulunan bir taş damga mühür ele geçmiştir. Mühürün noksan olan baskı yüzünün 1/3' lük kısmı maalesef ele geçmemiştir (Resim: 8). Bu açmada da Eski Hitit Dönemi'ne ait bol seramik parçası yanında p.t. riton parçası, ağırşaklar, üzeri tek merkezli dairelerle süslü bir kemik plaka ele geçmiştir (Resim: 9).

1995 yılında höyüğün tepe kısmında yapılan kazılarla büyük yapının tamamına yakın kısmı açığa çıkarılmış oldu (Resim: 10). Bu yıl da henüz toprak altında olan kuzeydoğu bölümünde çalışmayı planlıyoruz.

V/15 PLANKARESİ (Plan:3)

Tepe kısmında yapılan çalışmalar tamamlanınca 1994 yılında gerçekleştirilen ve höyüğün kuzey-güney doğrultusunda boydan boya bir plankare genişliğinde açılması aşamasında en kuzeyde kalan V/15 plankaresinde çalışmaya başladık. Plankarenin yüzeyi temizlenince jeofizik ölçüm ekibi tarafından radar taramasına uygun olduğu belirtilerek, öncelikle bu çalışma yapıldı. Kısa sürede alınan sonuçlarla kazı sonunda ortaya çıkan mimari kalıntıları karşılaştırma fırsatını da elde etmiş olduk (Resim:11).

Plankarede yapılan kazı çalışmaları sırasında çok miktarda Eski Hitit Dönemi seramik parçalarına rastlanmıştır. 995.81 koduna inildiğinde yarısı açmanın güney kesitinde kalmış, etrafı 160 cm çapında tek sıra taşla daire şeklinde çevrilmiş bir ocak kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Ocağın çevresinde ise ince bir yangın tabakası tesbit edilmiştir. Açmanın güney kısmında 995.25 kodunda tabana ulaşılmış ve derinleşmeye son verilmiştir. Doğu bölümde de oval planlı, beyaz renkte tabanı olan bir mekan tesbit edilmiştir (Resim:12).

V/15 plankaresinin kuzey bölümünde 995.00 koduna ulaşıldığında düzgün plan veren duvarların sınırladığı iki mekan açığa çıkarılmıştır. Mimari çok düzenli olmamakla birlikte Eski Hitit Dönemi karakterindedir. Ancak küçük buluntular arasında Eski Tunç Çağı seramik parçalarının olduğundan söz etmeden geçmeyiz.

Burada diğer açmalarda çıkanlara benzer seramik parçalarının yanında; kalın cidarlı, iri bir küpe ait olan ve üzeri kabartma çizgi ve nokta bezemeli seramik parçaları ele geçmiştir (Resim:13). Bunun dışında kumtaşından mühüre benzer bir obje , çok miktarda ağırşak, emzikli bir seramik parçası, burmalı kulplu kap parçası, bir p.t. matara kulpu ve bir bronz iğne dikkat çeken buluntular arasındadır (Resim: 14).

YAMAÇ AÇMASI (Plan:4)

Kazı çalışmaları ile birlikte yürütülen jeofizik ölçüm çalışmalarının değerlendirilmesi ile alınan bazı sonuçlarda höyüğün kuzey yamacında yoğun süreksizlikler tasbit edilerek diğer bölümlere göre önemli farklılıklar saptanınca buranın araştırılmasına karar verildi. Yoğun taş gruplarının olduğu anlamına gelen bu süreksizlik noktaları işaretlenerek kazıya başlanılmıştır.

İlk etapta açılan 5x4 m lik açmada iri boyutlu, birbirine paralel ve dikine yerleştirilmiş karşılıklı iki taş sırası ortaya çıkarılmıştır. 90-100 cm aralığı olan bu iki taş sırasının aralarında yatay olarak döşenmiş, aynı boyutlarda taşların yer aldığı görülmüştür. Bunların devamını araştırmak üzere açma önce yamaca doğru genişletilmiş ve yüzeye yakın olan bölümde dağınık taş sıralarıyla karşılaşmıştır. İri taş sıralarından oluşan yapının doğusunda düzgün duvar kalıntıları tesbit edilince bu yönde genişleme yapılarak açma dört plankareye yayılmıştır. Çalışmalar tamamlandığında yamaca paralel üç ayrı duvar ortaya çıkmış, her duvarın önünün sıkıştırılmış kil tabakası ile sertleştirildiği ve bu tabakanın da tek sıra taş ile çevrelediği gözlenmiştir. Ortada yer alan ve batıda dik olarak inşa edilmiş duvarın doğuya doğru bir köşe yaparak yamaca doğru yatık olan bir başka duvarla birleştiği saptanmıştır. 1.30 m yüksekliğinde ve açma içerisindeki uzunluğu 3.70 m olan eğimli duvarla yukarıdan gelen basıncın karşılanması ve toprak kaymasının önlenmesi amaçlanmıştır.

Açığa çıkartılan bu kalıntıların en alt kısmında ise sağlam bir zemin oluşturmak amacıyla taş döşeme yapıldığı, bunun da alt tarafının irice taşlarla desteklendiği tesbit edilmiştir.

Böylece çok dik olan yamacın aşağıya doğru kayması önlenmiştir (Resim:15).

Burası diğer Hitit yerleşimlerindeki savunma sistemlerine benzerlik göstermektedir. Üzeri örtülerek koruma altına alınmış olan bu açmada çalışmalar devam edecektir.

Kazı süresince toplanan taş, kerpiç ve seramik parçaları ayrı bir bölümde toplanarak değerlendirilmiş olup, daha ayrıntılı bir şekilde makale ve hazırlığı sürmekte olan Külhöyük kitabında yer alacaktır.

RESTORASYON VE KORUMA ÇALIŞMALARI

Höyüğün güneyinde yer alan poternin kuzey kapısı ve üzeri daha önceki yıllarda koruma altına alınmış, ancak güney taraftaki girişte yağmur sularının etkisi ile taşların zamanla kaydığı gözlenmişti. Bu yüzden girişin önünde önceki yıllarda açılmış olan sondaj çukurunun etrafına taş duvar örülerek bir oda haline getirilmiş ve ahşap çatı ile kapatılmış, üzeri de saç levhalarla örtülmüştür. Yukarıdan gelen suların poterne zarar vermeden akması için iki taraftan oluk açılarak bir ölçüde olabilecek tahribat önlenmiştir (Resim:16).

Kuzey yamaçtaki açmada da aynı yöntem kullanılarak açığa çıkartılan kalıntıların korunması sağlanmıştır (Resim:17).

JEOFİZİK ÇALIŞMALARI (Resim:18)

Höyüğün üzerinde ve yakın çevresinde tesbit edilen bazı problemleri bilimsel yöntemlerle çözmek için yaptırılan jeofizik ölçüm çalışmaları sonucunda; höyüğün ilk yerleşiminin iki kalker tepe üzerine oturduğu ve şu anda bu iki tepe arasından höyüğün güneyindeki gölet olması muhtemel yerden kuzeye doğru bir su hareketinin olduğu tesbit edilmiştir. Bu höyüğün dışında da gözlenmektedir.

Jeofizik ölçümlerinden elde edilen bir başka sonuç da höyük üzerindeki kültür tabakası kalınlığının 8 m olduğudur.

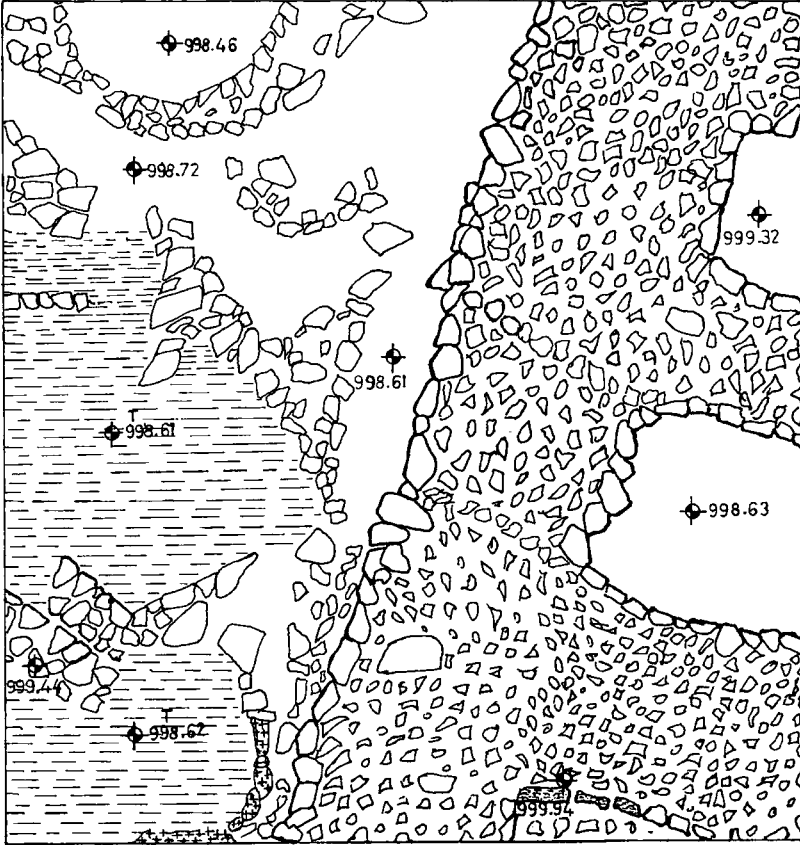
KÜLHÖYÜK 1995
U/18

U

1:50

18

18

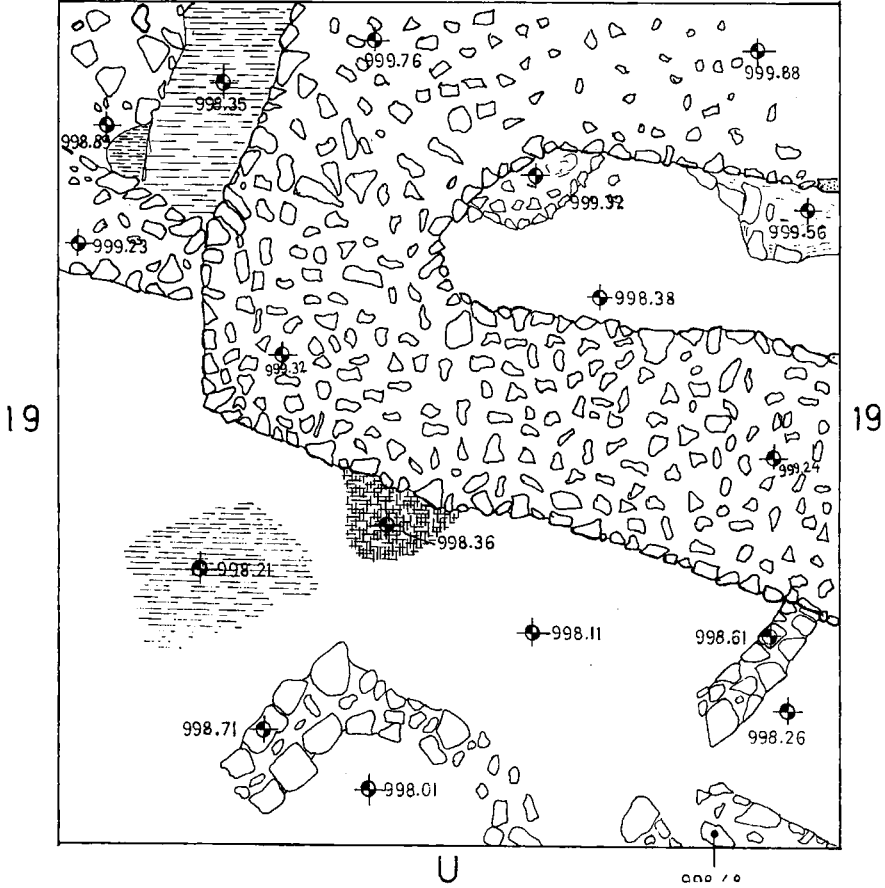

Plan 1: U/18 Açması

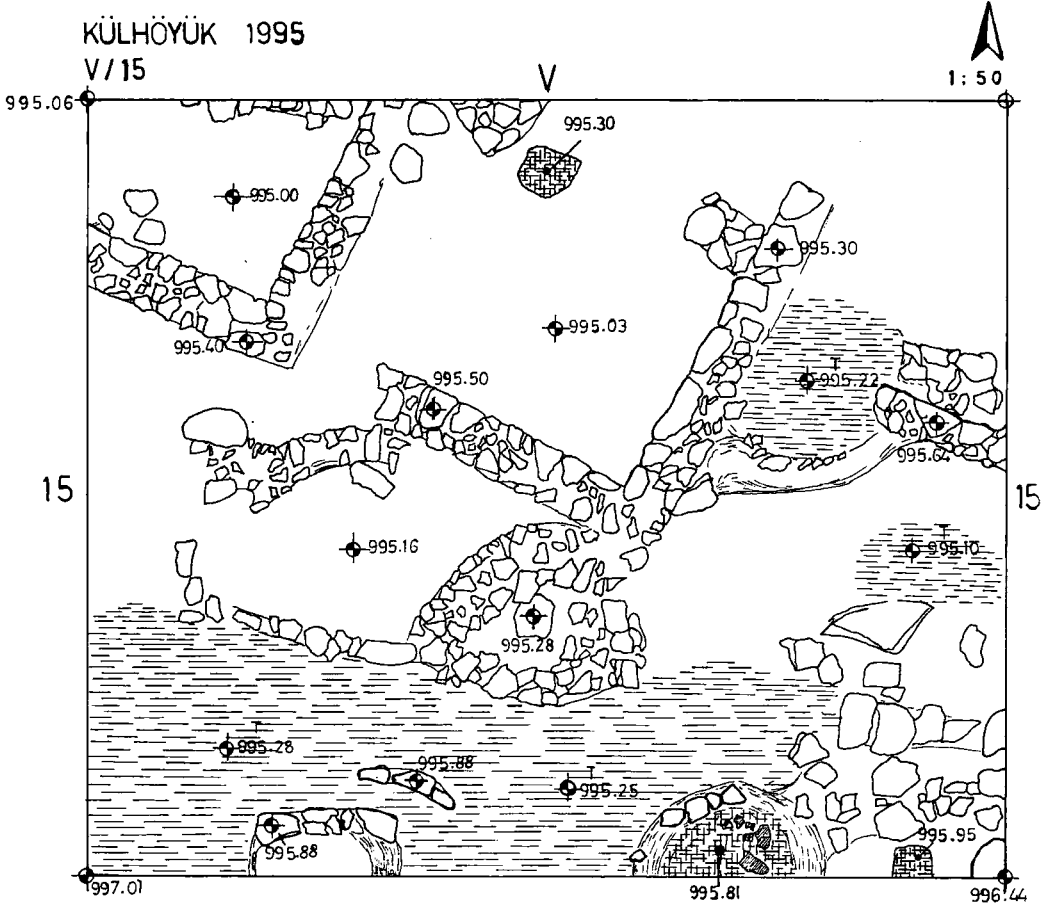
KÜLHÖYÜK 1995
U/19

U

1:50

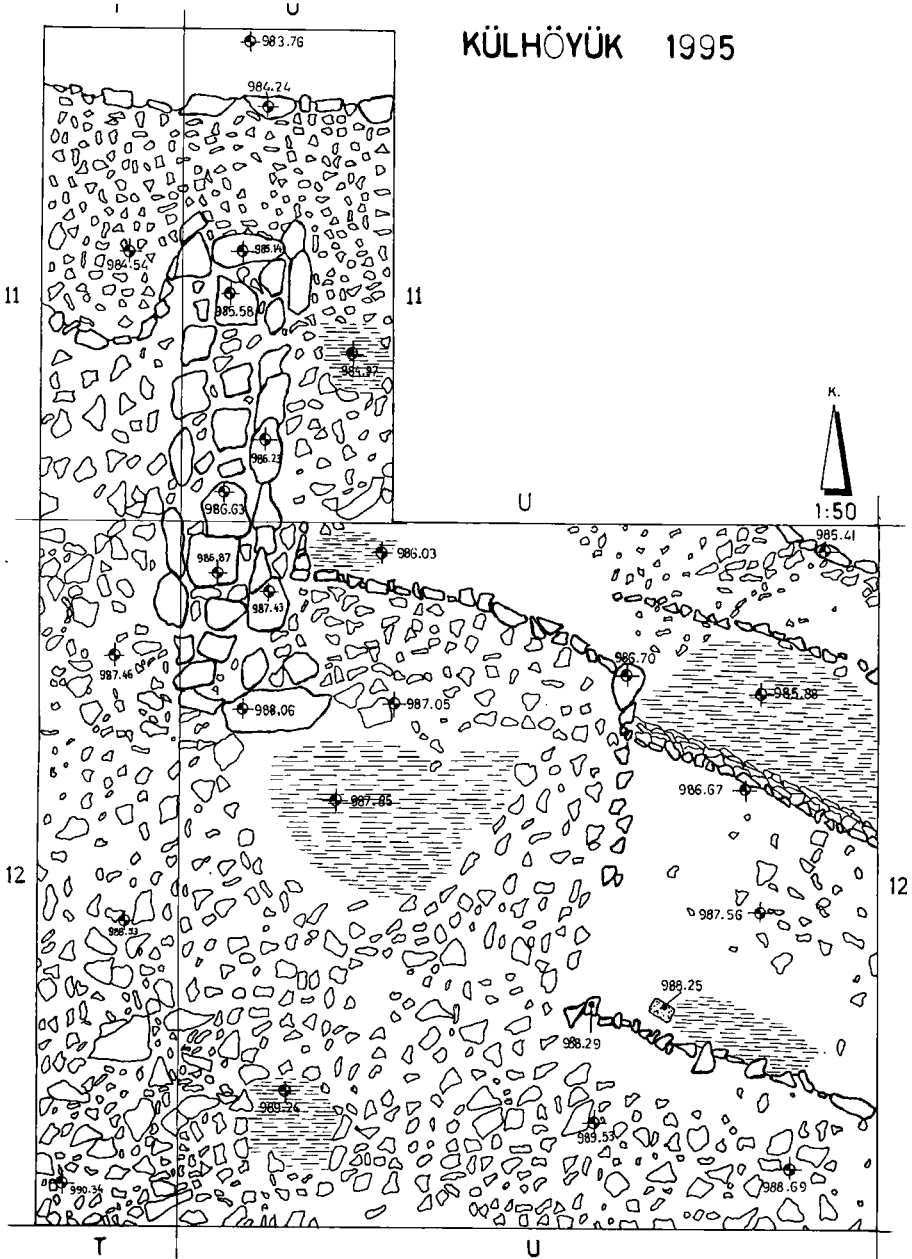

Plan 2: U/19 Açması

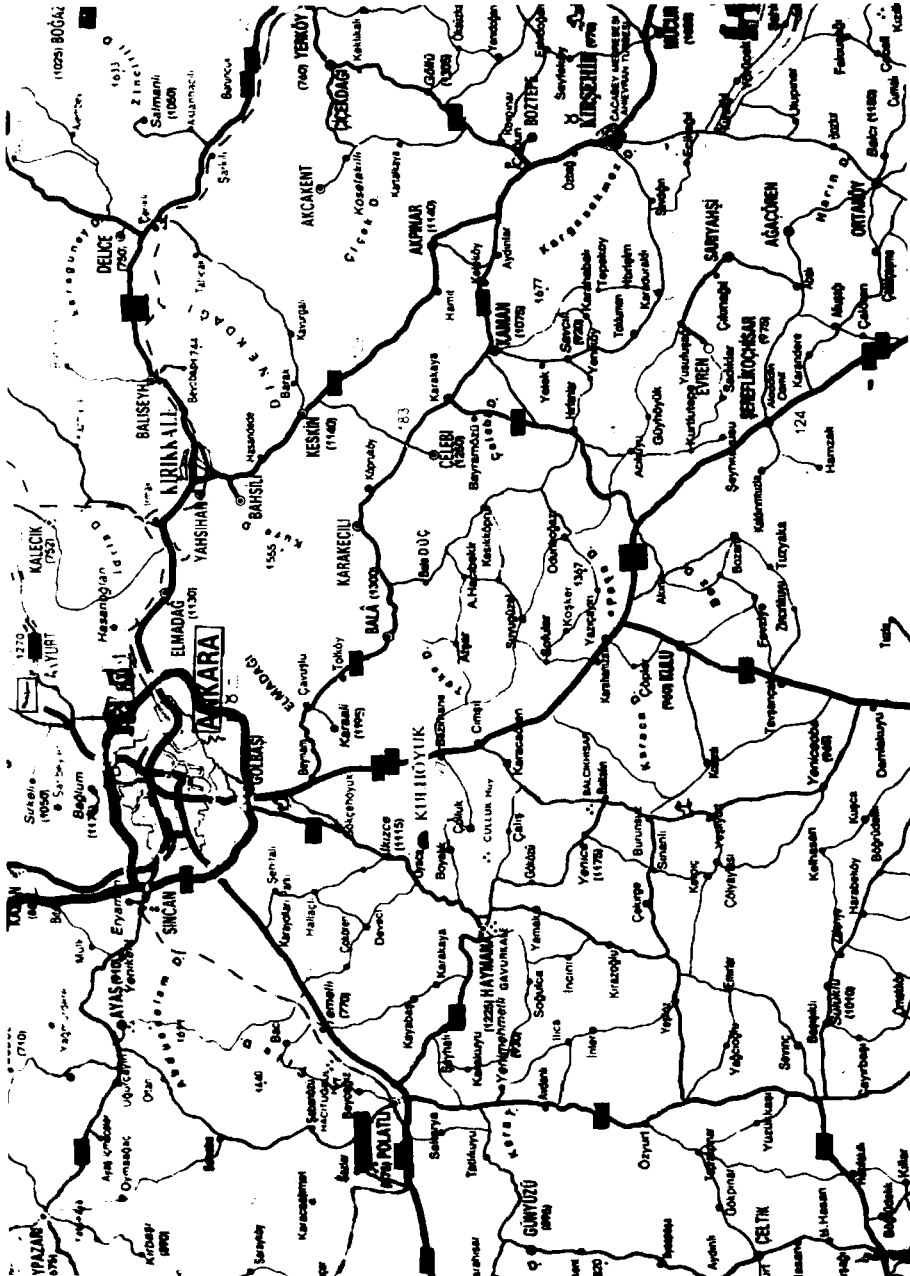
Plan 3: V/15 Açması

KÜLHÖYÜK 1995

Plan 4: Yamaç Açması

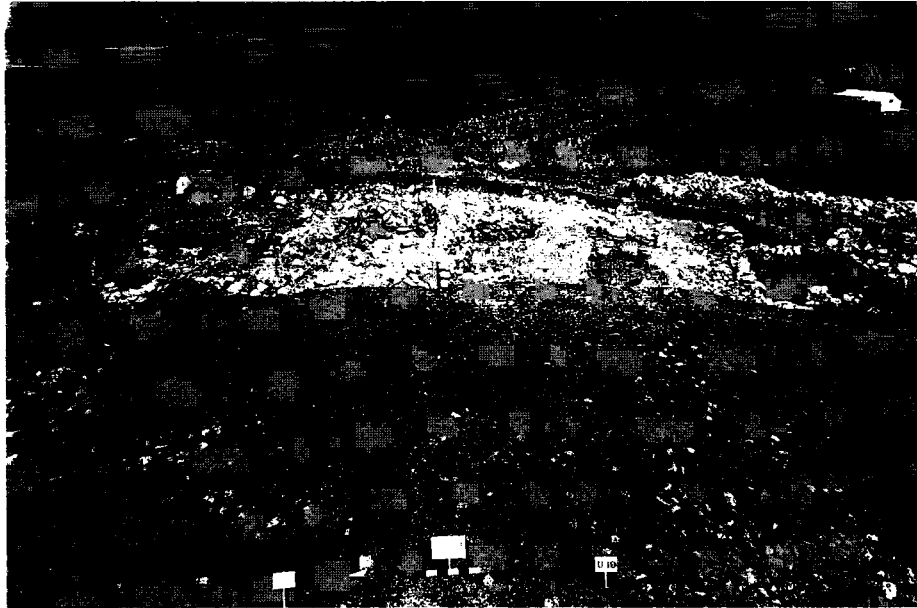

Resim 1: Kütahya'nın yeri

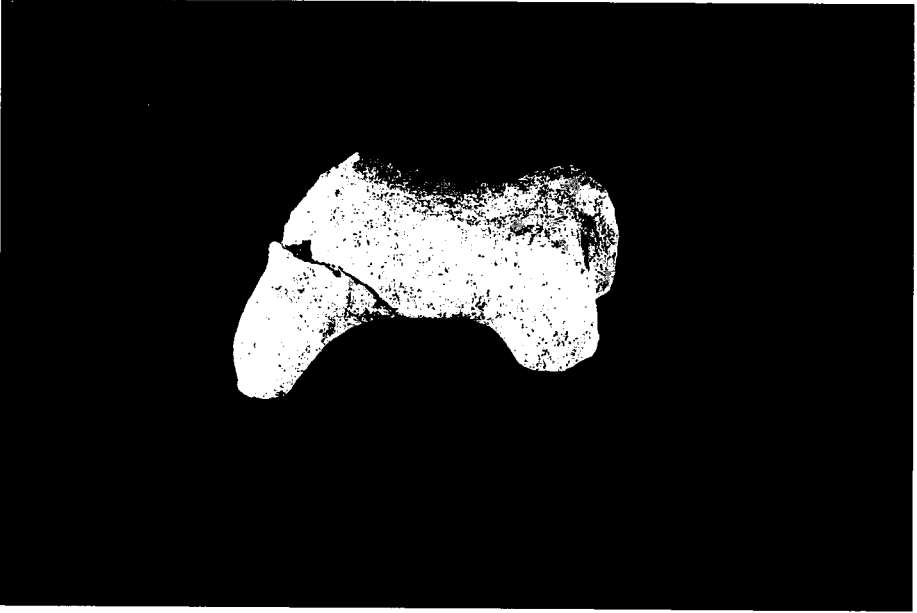
Resim 2: Kùlhöyük'ün genel görünümü

Resim 3: Tepe açmaları

Resim 4: U/18 Açması; Kazının tamamlanmış hali

Resim 5: Pişmiş toprak figürin

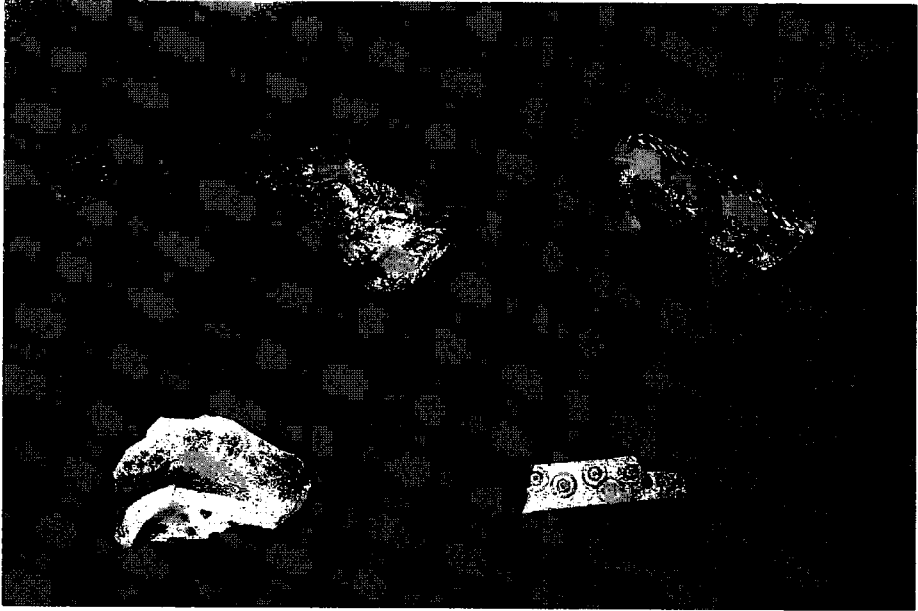
Resim 6: U/18 Açmasının küçük buluntuları

Resim 7: U/19 Açması

Resim 8: U/19 Açmasında ele geçen taş damga mühür

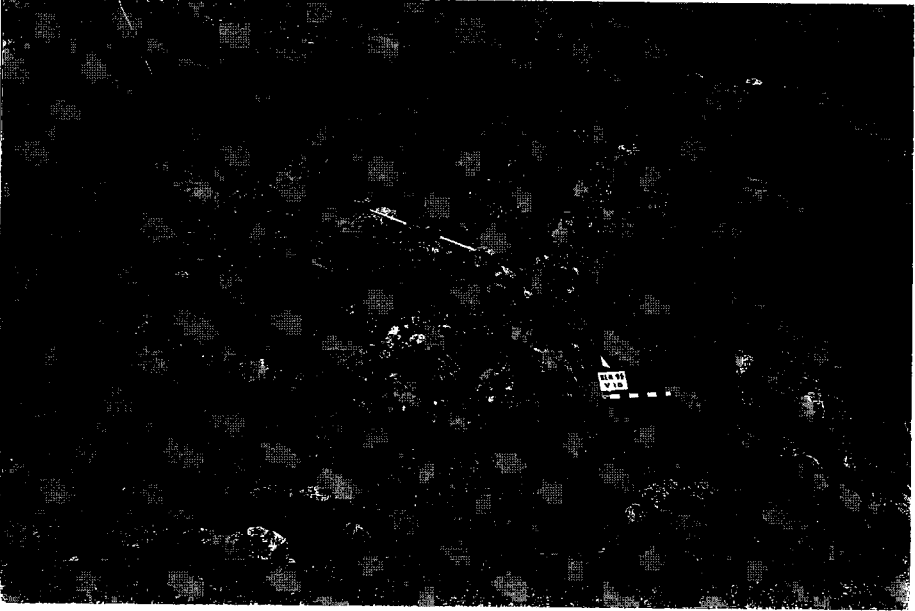
Resim 9: U/19 Açmasının küçük buluntuları

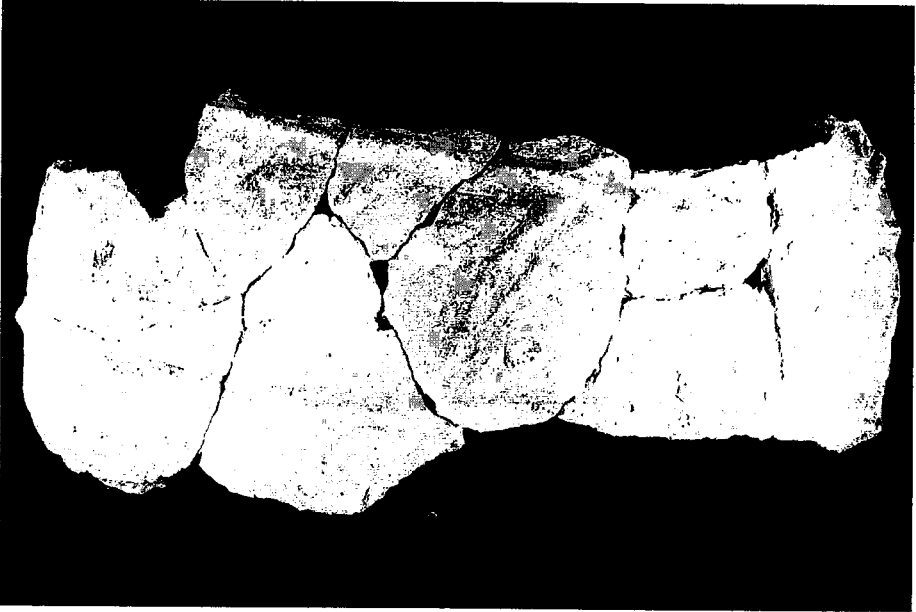
Resim 10 : Tepe açmalarının genel görünümü V/18, V/19,U/18, U/19

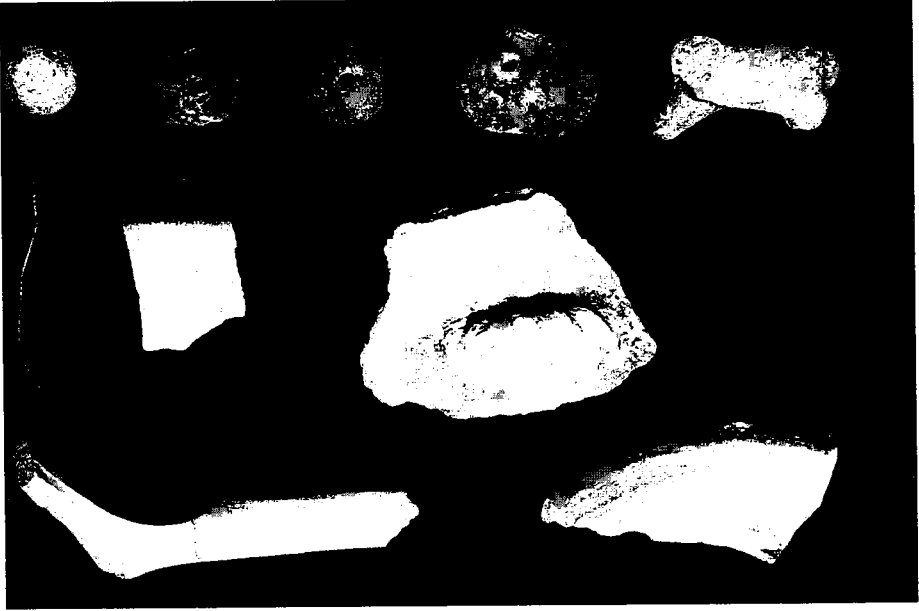
Resim 11: V/15 Plankaresinde radar çalışması

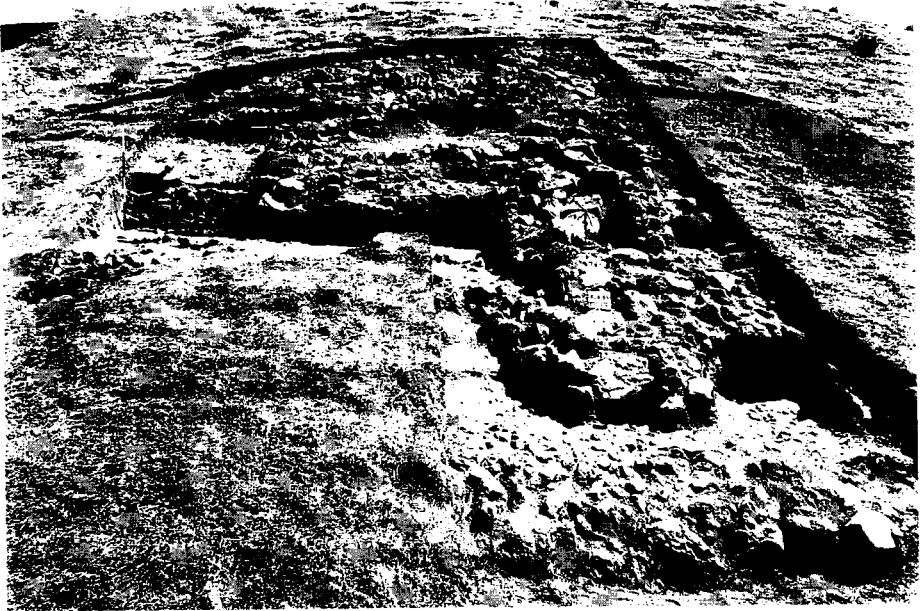
Resim 12: V/15 açmasının genel görünümü

Resim 13: Kabartma çizgi ve nokta bezekli küp parçası

Resim 14: V/15 açmasının küçük buluntuları

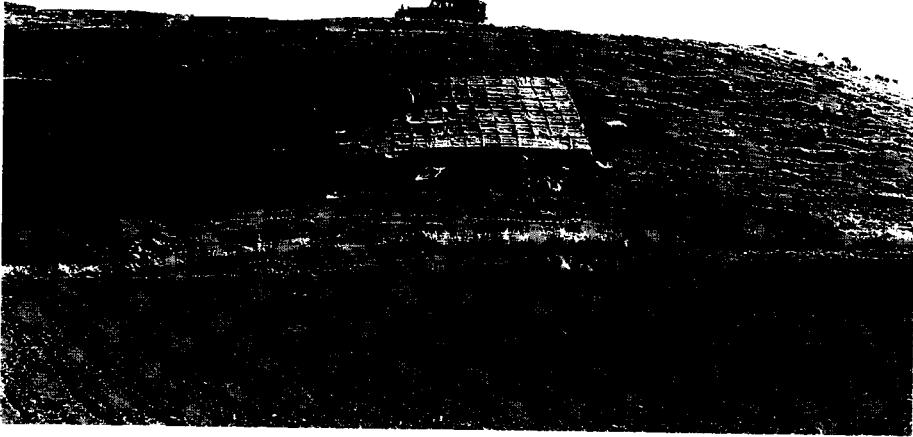

Resim 15: Yamaç açmasının genel görünümü

Resim 16: Potern üzerindeki koruma çalışmaları

Resim 17: Yamaç açmasında koruma çalışmaları

Resim 18. Jeofizik ölçüm çalışmalarından bir görünüş

ULUS KAZISI 1995

Mustafa METİN*

Ankara ili, Altındağ ilçesi, Ulus mevkiinde, batısında Sümerbank, doğusunda Zincirli Camii ve Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü binası, kuzeyinde Julian Sütunu ve Valilik binası ile güneyinde Anafartalar Çarşısı bulunan Eski Ulus Şehir Çarşısı'nın (6101 ada 2 parsel) bulunduğu alanda (Resim: 1), tarihi doku üstünde yer alabileceği düşüncesi ile yeni yapılanma öncesi, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 16.3.1995 tarih ve 1507 sayılı yazıları ile masrafları arsa sahiplerince karşılanmak üzere sondaj kazısı yapılması uygun görülmüştür.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü İlhan Temizsoy başkanlığında, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Kürsüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı başkanı Prof.Dr. Cevdet Bayburtluoğlu'nun bilimsel danışmanlığında yürütülmesi kararlaştırılan çalışmalar 30 Mart 1995 tarihinde başlamış ve 20 Temmuz 1995 tarihinde tamamlanmıştır. Çalışmalara Anadolu Medeniyetleri Müzesi arkeologlarından Melih Arslan, Mehmet Akalın ve Mustafa Metin, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Musa Kadioğlu, Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nden Uzman Tolga Tek ve Oğuz Alp, A.Ü. D.T.C.F. Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Elif Uğurlu ve lisans öğrencilerinden Işıl Bay-

---

* Mustafa METİN, Arkeolog, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara.
Kazı çalışmalarını sunmama izin veren başta Müzemiz Müdürü İlhan Temizsoy olmak üzere müzemiz arkeologlarından Melih Arslan'a ve Mehmet Akalın'a, kazıya katılan tüm arkadaşlara, fotoğraf ve slaytların çekimini gerçekleştiren müzemiz fotoğrafçıları Şef Behiç Günel ve Hüseyin Şen'e, restorasyon ve konservasyon çalışmalarını yürüten müzemiz laboratuvarında görevli tüm arkadaşlarıma içtenlikle teşekkürlerimi sunuyorum.

raktar, Seda Bulut, Burçak Delikan, Özgün Akalın, Nurgül Budak, M. Nadir Akar, Nursel Kaya, Çiğdem Gençler, Özlem Karayel, Seda Karaöz, Alptekin Oransay, Okan Koşun, Baki Demirtaş, Aydın Doğançay, Betül Şahin, Ayşegül Gürgezoğlu, Hakan Kava ve Murat Baskıcı katılmışlardır.

Kazı çalışmalarına geçmeden önce, kazı alanının da içinde bulunduğu (Ulus mevki) Ankara'nın ilk çağlarda kuruluşuna ilişkin antik dönem yazarlarının ifadelerine ve kentin gelişimine kısaca değinmek istiyorum.

M.Ö. III. yüzyılda yaşamış aslen Mısırlı rahip ve alim olan ve "Karya Tarihi" adlı eserin yazarı Aphrodisiaslı Apolloniyos, Ankara'dan bahsederken "Galatların M.Ö. 278 yılında Boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçip Pontus Kralları ile birlikte, İskender'in komutanlarından Ptolemaios Hanedanı'ndan gelen Ptolemaios II Philadelphos komutasındaki Mısırlılara karşı savaşarak, Mısırlıları yenilgiye uğratmış ve bu galibiyete istinaden Pontus Krallarınca Galatlara ödül olarak yerleşmek için arazi verdiklerini" söylemektedir. Galatlar verilen topraklarda üç kent kurmuşlardır. Bunlar Ankyra, Pessinus ve Tavium'dur.

Yine M.Ö. 69-M.S.19 yılları arasında yaşamış Strabon, M.Ö. 50 yıllarında kaleme aldığı eserinde Q. Kurtius Rufus (İskender'in M.Ö. 333 yılında Ankara'dan geçtiğini ifade etmiştir), M. S. 95-175 yılları arasında yaşamış olan Arrianos ve M.S.II. yüzyılda yaşamış Pausanias ile Justinian I (M.S. 527-565) zamanında yaşayan Stefan Büzantinos ayrıca Gaius Plinius Sekundus ile M.S. I. yüzyılda yaşamış Herakleyalı Memnon eserlerinde Ankara'dan bahsetmektedirler.

Ankara'nın ilk kuruluşuna ilişkin Apolloniyos'un yukarıda değindiğimiz açıklamalarına karşın Pausanias, Ankara'nın Gordios'un oğlu Midas'ın kurduğu bir Frig kenti olduğunu ve kente ismini vermiş gemi çapasının Midas tarafından icat edildiğini ve kendi zamanına (M.S.II. yüzyıl) kadar Zeus Mabedi'nde bulunduğunu ifade etmektedir. Pausanias'ın söyledikleri daha mümkün gibi görünmektedir. Çünkü bugüne kadar Augustus Tapınağı'nın bulunduğu tepede, Çankırıkapı Höyüğü'nde, TTK binası temel hafriyatı esnasında yapılan sistemli kazılarda ana toprağın hemen üstünde Frig kültürüne ait malzemeler elde edilmiştir. Bununla birlikte Anıtkabir civarında ve fidanlıkta bulunan 20'ye yakın Frig Tümülüsü ile istasyon inşaatı esnasında ortaya çıkarılan ölü gömme ile ilgili Frig malzemeleri bize Ankara-Ulus mevkiinde ilk yerleşimin Galatlardan daha önce Frigler tarafından kurulduğunu ve daha sonra M.Ö. III. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda veya

ikinci çeyreğinin başında Galatlar tarafından iskan edilmiş olabileceğini göstermektedir. Fakat Ankara'nın Midas'tan önce varlığı ise ayrı bir araştırma konusudur.

M.Ö. 8. yüzyılda Frigler Dönemi'nde kurulduğu varsayımı ile Ankara, Lidya ve Pers egemenliği sırasında (M.Ö.7. ve 6. yüzyıl) yaşamını sürdürmüş ve M.Ö. 3. yüzyılda Galatlar'ın eline geçmiştir. Galatlar Pontus Kralı Büyük Mithridates VI'nın M.Ö. 63. yılında Romalılara kesin yenilgisine kadar geçen zaman içinde bazen Bergama krallarının bazen de Pontus Krallığı'nın yönetimini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak Roma'nın yardımı ile birkaç kez bağımsızlığına kavuştuğu görülür. Ankara bu dönemde Galatya Birliği'nin bir kolu olan Tektosogların başkenti idi. Daha sonra Roma'ya bağlı yöneticiler ile yönetilmeye başlanan Galatya, Augustus zamanında bir takım haklar elde etmekle birlikte Roma'nın bir ili haline gelmiştir.

Ankara en parlak dönemini Roma İmparatorluğu içinde taşra örgütünün başkenti seçilmesiyle yaşamaya başlar ve bu gelişmişlik M.S. 3. yüzyılın başlarına kadar devam eder. Fakat daha sonra bir miktar görkemini yitirse de Erken Bizans Dönemi'nde tekrar önemli bir merkez haline gelir. Kısaca ilk kuruluşuna ve gelişimine değindiğimiz Ankara'nın en azından Galatlardan itibaren Ankyra ismini taşıdığını, Romalılar zamanında Metropolis, Sabeste Tektosagon, Neokoros ve Lamprotate gibi ünvanlar aldığını görüyoruz. Daha sonra Ankara'nın ismi bazı Bizans kaynaklarında Ankagra, Orta Çağ'dan itibaren Avrupalı yazarlar tarafından Angora, İslami yazarlar tarafından yazılan eserlerde ise Engürü olarak geçmektedir. Şu anda üstünde yaşadığımız topraklar (Ankara-Ulus mevki) Friglerden itibaren günümüze değin sürekli iskan görmüş önemli bir merkezdir.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kazıya başlamadan önce bilimsel danışmanımız Prof.Dr.Cevdet Bayburtluoğlu'nun önerileri doğrultusunda alanımızın kuzeydoğu köşesinde, güneydoğu köşesinde ve batı sınırında 5 x 10 m lik üç adet sondaj açılması kararlaştırılmış ve çalışmalara başlanmıştır.

Alanımızda daha önce Ulus Şehir Çarşısı bulunduğu için bu yapının kalıntılarını kaldırmak ekibimizi oldukça uğraştırmış ve çalışmaların gecikmesine neden olmuştur. Çarşının beton moloz artıklarının altında yine dolgu malzemesinden oluşan kalın bir toprak tabaka ile karşılaşılmıştır. Bu kalın toprak tabakadaki çalışmalarımızın devamında A açması olarak adlandırdığımız alanın kuzeydoğusundaki açmada üs-

tüste binmiş geç devir duvarlarına rastlanılmıştır. Yine bu açmada geç dönemde yapılmış ve alt tabakaları tahrip ederek derinleştirilen, dış kısmı su geçirmez diye killi toprak ile sıvanmış, yuvarlak ağızlı, moloz taşlarla örülü bir kuyuya rastladık. Bu kuyunun bulunduğu yerde 1960'lı yıllara kadar Kuyulu Kahve diye anılan bir kahvehanenin var olduğunu öğrendik. Bu kuyunun içini temizlemek ve muhtemelen içinde malzeme bulmak amacıyla kuyuda çalışmaya başladık. Temizleme çalışmalarında su motoruyla sürekli suyu çekip içine dolmuş moloz taşları çıkarıp yaklaşık 3 metre derinliğe indik, fakat daha derinleşmek mümkün olmadı. Suyun çok soğuk olması ve kuyunun içinde çalışmak tehlikeli olmaya başlamasından dolayı buradaki çalışmamızı hedefine ulaştırmadan sonuçlandırmak zorunda kaldık. A açmasında devam eden çalışmaların neticesinde modern seviyeden yaklaşık -3.50 metre konda büyük andezit bloklar ile döşenmiş bir zemine ulaştık.

Güneydoğu köşesinde açılan B açmasında da üstteki moloz ve dolgu kaldırıldıktan sonra hemen hemen aynı kotta yine andezit bloklar ile döşeli döşemeye ulaştık. Bu döşemenin üzerinde kuzey-güney yönlerinde antik su şebekesine rastladık. Bu arada dolgu malzemesinin içinden mimari elemanlar düşük ve dağınık durumda rastgele çıkmaya başladı. Bunlar daha sonra Roma Hamamı'na taşınmıştır.

A ve B açmalarında yakalanan döşeme kuzey-güney yönünde açılarak birleştirilmiş ve bu andezit blok döşemenin tüm alan boyunca kuzey-güney yönünde devam ettiği görülmüştür. Andezit bloklar bazı bölümlerde küçük dikdörtgen formlu, bazı bölümlerde ise çokgen kenarlı olup daha büyük boyutlardadır. Bu döşemenin Roma Dönemi'ne ait bir cadde olduğunu düşünmekteyiz. Bazı bölümleri daha sonraki dönemlerde tahrip edilmiş caddenin altına çökmeyi önlemek amacıyla moloz taşlarla stabilize yapılmıştır. Parsel boyunca kuzey-güney yönünde devam eden caddenin uzunluğu yaklaşık 69 m, genişliği ise yaklaşık 5.80 m dir. Roma Dönemi cadde parselin güney sınırına yakın ve yaklaşık Zincirli Camii hizasında sona ermiş gibi görünmektedir (Resim: 2). Cadde burada muhtemelen doğuya dönmüş olmalıdır. Çünkü bu alanda Zincirli Camii yönünde daha geç döneme ait bir eşik tespit edilmiş ve caddenin güneye doğru devam ettiğini gösteren andezit blok veya blokların altındaki moloz taşlarla stabilize edilmiş zemine dair herhangi bir ize rastlanılmamıştır. Bu da caddenin burada doğuya doğru devam ettiği fikrini desteklemektedir. Caddenin kuzey yönünde devamı hakkında birşey söylemek mümkün değildir. Çünkü alan sınırı içinde kalan bölüm ortaya çıkarılmış ve kesitten görülebildiği kadarıyla cadde devam ediyor gibi görünmektedir.

Caddenin her iki yönünde 1.5 m'lik tretuvar blokları vardır. Bu tretuvar blokları caddeden yan mekanlara geçişi ve bu yayaların birbirinden ayrılmasını sağlamış olmalıdır. Çalışmaların devamında tretuvar bloklarının caddeden ayırdığı ve cadde boyunca devam eden ve büyük bir kısmı tahrip olmuş opus sektille döşeli bir taban ortaya çıkarılmıştır. Bu tahribata rağmen yine de bir kısmı sağlam olarak ele geçirilmiştir (Resim:3). Bu döşemenin altında ortalama 7 cm kalınlığında pembe renkli horasan harç vardır. Bu konuda yapılan bir araştırmada, opus sektille döşeli tabanın muhtemelen Erken Bizans Dönemi'ne ait olduğunu düşünmekteyiz.

Caddenin batı sınırındaki bu döşemenin yanı sıra doğu sınırında bugün dahi hala işler vaziyette bir kanal bulunmuştur. Muhtemelen bu kanal Roma Dönemi caddesinin yapımı esnasında ortaya çıkan yeraltı suyunun alandaki yapılara zarar vermesini önlemek amacıyla yapılmış olmalıdır. Özellikle yeraltından kaynaklanan ve doğudan gelen suyun yarım daire biçiminde yapılmış bir alanda toplanması ve kuzeye doğru akışını sağlayan kanalın yan duvarlarının moloz taşlarla örülüşü ve üstünün andezit dikdörtgen bloklar ve bir adet de mermer şipolyen malzeme (blok) ile kapatılması ilgi çekicidir. Alan içinde kalan bölümü temizlenen kanalın alan dışında kalan bölümü temizlenemediği için işlerliği sadece alan içinde kalan kısımda mümkündür. Bugün dahi hala bu kanala oldukça soğuk su gelmektedir. Bu kanal yukarıda bahsettiğimiz geç devir kuyusu ile bağlantılıdır.

Kanalın batı sınırında ortalama genişliği 1.50 m olan ve tüm alan boyunca devam eden caddeye paralel ve kuzey-güney yönünde monumental bir duvar, çalışmaların devamında ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar caddenin kenarında bir set görevi görmekte ve caddeyle bağlantılı opus sektille döşeli mekanlara geçişi sağlamaktadır ve ayrıca da tretuvar bloklarını taşımaktadır. Tretuvar caddeden yaklaşık 20 cm daha yüksek kottadır. Monumental duvarımızın doğu bitişiğinde kalan kanalda yaptığımız kazılar sırasında, bol miktarda değişik kaplara ait ve oldukça kaliteli kabartmalı seramik parçaları (M.Ö. I.yüzyıl-M.S.I.yüzyıl) ele geçirilmiştir.

Cadde ve opus sektille döşeli alandaki kazı faaliyetlerini tamamladıktan sonra çalışmalarımızı opus sektille alanın batısına kaydirdik ve burada bir mekanlar grubu tespit ettik. Bu mekanlar opus sektille alandan 80 cm lik harçlı bir duvar ile ayrılmaktadır. K 2 olarak adlandırılan mekanın tabanı ve duvarları içten ve dıştan mermer ile kaplıydı. Bu kaplamalar 8 cm lik harcın üstüne 2 cm lik mermer levhaların oturtulması ile oluşturulmuştur. İçten ve dıştan ve kaplamalardan par-

çalar hala görülebilmektedir. Bu yapının güney ve kuzeyinde birbirini takip eden ve birbirine paralel değişik boyutlarda mekanlar vardır. Bu mekanların temel duvarlarının kalın olması ve mevcut temellerin cadde seviyesinden aşağıda olması bizlere buradaki yapıların birden fazla kata sahip oldukları izlenimini vermektedir. Ayrıca bu mekanların değişik yerlerinde ve tabanlarına denk gelecek şekilde açılmış su kuyuları, mevcut tüm alanın sürekli nemli yer yer de sulu olması, bir yeraltı suyunun olduğunu göstermektedir.

Opus sectileli alanın dışında kalan bölgelerde ana toprağa ulaşım kazıya son vermeyi düşündüğümüz zaman alanın kuzeyindeki D 8 numarasını verdiğimiz açmada son düzeltmeleri yaparken, Ankara taşından (kahverengi, beyaz benekli) 110 x 95x40 cm ebadında bosajlı blok taşlardan örülmüş bir duvara rastladık ve duvarın alana bakan güney kısmında kalan bölgeyi kazarak mümkün olduğu kadar ortaya çıkarmaya çalıştık. Duvar daha sonraki dönemlerde onarım görmüş ve kullanılmıştır. Oldukça tahrip olan duvarın en alt sıradaki blokları bosajlı değildir. Muhtemelen en alt sıradaki bloklar toprak seviyesinin altında kalmış olmalıdır. Doğu-batı istikametinde devam eden duvarın toplam uzunluğu yaklaşık 31 metredir. Bu duvarın, kazı alanının kuzeyindeki yolun ve otoparkın altında kalan alanda Geç Hellenistik Dönem'e ait bir yapının güney duvarı olabileceğini düşünüyoruz (Resim: 4).

BULUNTULAR

Kazı çalışmalarında pek çok mimari yapı elemanlarının yanı sıra oldukça fazla miktarda küçük buluntular ele geçirilmiştir. Bu malzemeler kronolojik sırayla şöylece özetlenebilir:

Üstteki modern dolgular kaldırıldıktan sonra alttaki dolgulardan bol miktarda tek renkli ve çok renkli sırlı seramik parçaları oldukça yoğun olarak ele geçirilmiştir. Bunların arasında Beylikler Dönemi'ne ait ve Milet İşi diye adlandırılan beyaz zemin üstüne mavi sırla işlenmiş floral motifli seramik parçaları oldukça kalitelidir (Resim: 5). Devir olarak Selçuklu hakimiyeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında hüküm süren Beylikler Devrinde yapıldıkları kabul edilmektedir. Bu seramiklerde en fazla görülen form büyük derin kaseler ve tabaklardır. Bu seramiklerin yanı sıra yine tondosunda birbirine ters formda ve birbirine paralel olarak işlenmiş iki balık motifi arasında Arapça harflerle "Elle melül hayri" yazılı derin bir kaseye ait parçalar ele geçirilmiştir (Resim: 6). Bol miktarda ele geçen sırlı seramiklerin yanı sıra çok fazla olmamakla birlikte yeşil sırlı kandiller ve muhtemelen Kuzey Suriye'den ithal krem renk hamurlu, boyun kenarı saç örgüsü motifli Selçuklu Dönemi seramik par-

çalarına da oldukça sık rastlanılmıştır (Resim: 7). Bu kaliteli seramiklerin yanı sıra kiremit renk hamurlu Osmanlı Dönemi ibrikler de ele geçen geç dönem seramik örneklerindedir.

Kazımızda Bizans Dönemi; kandiller, sırlı seramikler ve sikkeler ile temsil edilmektedir. Seramik parçaları belirli bir form verecek yoğunlukta değildir. Sikkeler hakkında ise laboratuvar çalışmasından sonra bilgi verebilecektir. Oldukça fazla miktarda ve bir kısmı da sağlam olarak ele geçirilen kandiller genellikle aynı formda olup Erken Bizans Dönemi'ne aittirler.

Kazıda ele geçen buluntuların büyük bir kısmı Roma Dönemi'ne aittir. Bunlar caddenin doğusunda muhtemelen bir porticaya ait sütun parçaları, sütun kaideleri, İon nizamında yapılmış sütun başlıkları, baş ve ayak kısımları kırık kadın heykeli, bol miktarda sikke, çok sayıda terrasiğillata seramik parçası, tıp ve kimyada kullanılan kemik ve cam objeler, kandiller, terra-cota figürin parçaları, bol miktarda cam eserlere ait kırık parçalar ve cam bilezik parçaları, üstü kabartmalı seramik parçaları, yüzük kaşı, skyphos kulpları ve timsah başı motifli seramik kap parçalarıdır.

Ayakta duran kadın heykeli Eski Ulus Şehir Çarşısı'ndaki yapıların tabanının hemen altında bulunan heykelin yüksekliği 1.30 m, genişliği 0.57 m ve kalınlığı 0.50 metredir. Başı boyun başlangıcından itibaren kırılmış olup eksiktir, ayakların diz kapağının 20 cm altından sonrası eksiktir. İnce grenli (kristalli) damarsız beyaz-krem mermerden yapılmış heykelin sol kısmı kısmen tahrip olmuştur. Özenli bir işçiliğe sahip ve vücudu genel olarak "S" formu şeklinde oluşturulmuş heykelin M.S. II.III. yüzyıla ait olduğunu düşünmekteyiz (Resim: 8).

Ele geçen bol miktardaki bronz sikkenin büyük bir kısmı alandaki nemden dolayı oldukça kötü durumdadır. Bu sikkelerin büyük bir çoğunluğu Geç Roma Dönemi'ne aittir. Bunun yanı sıra az sayıda da olsa şehir sikkesi olduğunu düşünüyoruz. Laboratuvar çalışmalarından sonra bu sikkelerin tasnifi mümkün olacaktır.

Kazıda ele geçen çok sayıda ve çeşitteki kapların başında ince cidarlı seramik kaplar gelir. Bu seramik kaplar Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde özellikle Anadolu, Suriye ve Filistin'de yaygın olan hamur, astar ve formları ile farklılık gösteren "kırmızı astarlı" ya da "Doğu sigillataları" diye adlandırılan bir seramik grubunu oluşturmaktadır. Bu grup Anadolu'da birkaç merkezde üretilmiştir. Bu merkezler Bergama, Samos ve Çandarlı olarak belirlenmiştir. Daha sonra

K.Kenyon tarafından yapılan yeni bir değerlendirmeye Doğu sigillataları A, B, C diye sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada kapların hamur, astar ve form özellikleri gözönünde bulundurulmuştur. Doğu sigillatalarında yörenin toprak özelliğinden ve pişirme tekniğinden dolayı hamur ve astarlarında renk farklılıkları görülür. A tipinde alkoli kadinlerin yoğunluğu piştikten sonra kaba çok açık kırmızı ya da krem kırmızı bir renk vermektedir. B ve C tiplerinde ise demir oksitli bileşiklerin fazla olması kırmızimsı-kahverengi ya da portakal kırmızısı rengini vermektedir. Formlarına bakarsak DSA grubu tabak çanak gibi açık kaplar ve kapalı kaplardan oluşmakta, DSB ve DSC grubu ise tamamen açık kaplardan oluşmaktadır. Kazıda ele geçen seramik kaplar hamur, astar ve form özellikleri ile "DSA" ya da "Pergamene" diye tabir edilen gruba benzerlikler göstermekle beraber bir çoğu baskılıdır. Baskılar çok sayıda planta pedis ve balık motifi ile bir yazı ve ay-yıldız şeklindedir. Bazı kapların ise kulp ve gövde üzerinde çeşitli bitki süslemeleri yer almaktadır (Resim: 9-10).

Diğer bir grup buluntularımızı kemik objeler oluşturmaktadır. Bunlar tıp ve kimyada kullanılan spatüller ile muhtemelen düğme veya ağırşak olarak kullanılan ortası boş ve daire formu objelerdir (Resim: 11).

Kazıda ele geçen eserler arasında önemli bir yer tutan ve oldukça değişik formlarda ve bol miktarda ele geçen kandiller oldukça ilgi çekicidir. Bu kandillerin bir kısmı motifsiz olmasına karşın, bir kısmının discusunda bitki, hayvan ve dinsel motifli bezemeler vardır. Bu kandillerin bir kısmı kiremit renk hamurlu, astarsız ve kabaca yapılmasına karşın, bir kısmının portakal renkte veya kırmızimsı-kahverengi astarlı olduğunu görmekteyiz (Resim: 12). Yine terra-cota figürin parçaları oldukça ilginçtir. Fakat bunların tamamı tahrip olmuş ve parça halinde ele geçmiştir (Resim: 13).

Kazıda ele geçen bir yüzük kaşı Ankara'nın ismi açısından oldukça önemlidir. Bu yüzük kaşının bir yüzünde, her iki yanında muhtemelen stilize yunus balığı bulunan bir gemi çapası (anchor) motifi, diğer yüzünde yine altında balıkların yüzer şekilde gösterildiği stilize gemi motifi vardır (Resim: 14). Ankara'nın (Ankyra) ismine ilişkin diğer bir önemli buluntu grubu da yaklaşık 10 adet bulunan ve üstünde gemi çapası motifi (anchor) bulunan skyphos kulplarıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz yüzük kaşı ve skyphos kulpları üzerindeki gemi çapası motifi Ankara'nın (Ankyra) ismine kaynaklık etmesi açısından önemli belge niteliğindedir. Bazı antik dönem yazarları, Ankara'nın ismini Friglere dayandırmakla birlikte bazı yazarlar da bu ismi

Galatlara atfetmişlerdir. Ankara'nın ismini Friglere atfeden yazarların, Ankara'nın ismini kullanışları Galatların Ankara'ya gelişlerinden sonraki döneme isabet etmesi ve dolayısıyla yaşadıkları dönemdeki ismiyle Ankara'ya hitap etmeleri düşünülmeli gereken bir olasılıktır. Ankara'nın isminin nasıl oluştuğuna dair değişik görüşler olmakla birlikte, bahsi geçen buluntular ve yapılan araştırmalar ışığında ve belki de efsanede olduğu gibi en azından Galatlardan itibaren yaşadığımız kentin isminin Ankyra olduğunu düşünmek pek de aykırı olmasa gerek. Araştırmalar çoğaldıkça bu düşünceler daha da netleşecektir.

Roma Döneminden diğer önemli bir buluntu da timsah başı motifli seramik kaptır. Dikdörtgen formlu, ağız kenarları düz ve dışa taşkın kap koyu kırmızı renkte astarlı olup derinliği fazla değildir. Uzun kenarlarındaki değişik kabartma motiflerin yanı sıra, kısa kenar üzerinde ve dışa taşkın ağız kenarına paralel olarak yapılmış kabartmanın her iki kenarında ve birbirine simetrik olarak yapılmış timsah başı motifi vardır. Bu seramik kap belki de Ankara'da düzenlenen su oyunları ile ilgilidir (Resim: 15).

Kazı alanının hemen hemen tüm açmalarında ele geçirilen pişmiş toprak at figürinleri oldukça ilginçtir. Tamamı el yapımı, gri, kiremit ve devetüyü renkte hamurlu, bir kısmı astarlı olan at figürinlerinin bazıları oldukça kalitelidir, bazıları ise kabaca yapılmıştır. Kaliteli olan figürinler daha zarif yapılı, süslü koşum takımlı ve bir kısmı eğerlidir. Bu at figürinlerinin bir kısmının üstünde muhtemelen yapan ustaya ait parmak izleri vardır. Bu at figürinleri M.Ö. I. yüzyıl ile M.S. I.yüzyıla ait olup Galatlar ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Kazı alanında oldukça fazla sayıda ele geçirilmesi, bunların bir kült ile ilgili olduğunu düşündürmektedir. Benzer örneklerine 1982-1986 yılları arasında kazısı müzemizce yapılan Ankara Antik Tiyatrosu kazısında ve ODTÜ-Yalıncağ kazısında rastlanılmıştır. Galatlara ait diğer buluntular ise deve tüyü renkte hamurlu ve kaba yapımlı, kabın üstünde kırmızımsı kahverengi renkte şeritlerin bulunduğu seramik parçalarıdır. Bu boyalı seramik parçaları bir form vermemekle birlikte ayrıntılı bir araştırma konusudur. Çok az çeşitlilikte eser ile temsil edilen Galat kültürüne ait malzeme arasında önemli bir yer tutan at figürinleri Resim 16 ve 17 de verilmiştir.

Frig kültürü kazımızda yalnızca seramik parçaları ile temsil edilmektedir. Mimariye ait hiçbir ize rastlanılmamıştır. Kazı çalışmaları esnasında modern yolun bulunduğu seviyeden yaklaşık -5.50 m derinlikte, Roma yolunun bulunduğu seviyeden yaklaşık -2 m derinlikte, ana toprağın hemen üstünde ve yaklaşık 20 cm lik yanık tabakadan bol mik-

tarda siyah ve gri renkte seramik ile sayıları iki düzineyi bulan renkli seramik parçaları ele geçirilmiştir. Bu yanık dolgu öylesine tahrip olmuştur ki daha geç dönemlere ait seramik parçaları dahi bu dolgu içinde toplanmıştır. Elde edilen bu siyah ve gri renkteki seramiğin bir kısmı oldukça iyi perdahlanmıştır. Büyük bir kısmı bezemesiz olanların yanı sıra ağız kenarı damga mühürlü bir seramik parçası (Resim: 18) ile baklava dilimli seramik parçaları ve zigzag motifli seramik parçaları oldukça ilgi çekicidir. Bunların yanı sıra yine çizgi bezekli (dikdörtgen, paralel hatlar ve zigzag motifli) seramik parçaları da mevcuttur. Siyah ve gri renkteki seramik parçalarının bir grubunu da yonca ağızlı kaplara ait seramik parçaları oluşturmaktadır. Bu kabaca yapılmış siyah ve gri renkteki seramikler, mutfak kapları olarak nitelendirilen sınıf içinde değerlendirilebilir.

Bu seramik parçalarının yanı sıra iki düzineye yakın ele geçen renkli seramik parçaları, bezemeleri dikkate alınarak üç grup halinde tasnif edilmiştir. Birinci gruptaki seramik parçaları, kırmızı ve kahverengi renkli hamur üstüne siyah renkte boya ile bezeme yapılmış olanlardır. Bunların bir tanesi Alişar IV. seramiğine oldukça benzemektedir. İkinci gruptaki örnekler oldukça kaliteli, açık kahverengi ve bej renkte hamur üstüne kahverengi ve çoğunlukla da siyah renkte boya ile geometrik motiflerin işlendiği kaplardır ki bunlar Batı Anadolu'dan ithal olabilirler. Üçüncü gruptaki renkli seramik parçaları, deve tüyü renkte hamurlu ve kabın belirli bir kısmını kaplayan beyaz astar üstüne siyah ve kahverengi renkte boya ile satranç tahtası, zig zag, meander ile tek merkezli iç içe daire motifli geometrik bezekler ile süslü parçalardır (Resim: 19-20).

Bu kazıda ele geçen renkli seramikler Gordion Erken Frig seramiği, Maşathöyük Demir Devri seramiği, Kültepe Demir Devri seramiği ve Alişar IV ile benzerlik içindedir. Renkli seramik parçaları her ne kadar az sayıda ise de Ankara'da Erken Frig Dönemi'nde ilk yerleşimin izlerine işaret etmesi ve diğer merkezler ile ilişkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ankara'da daha önce kazısı yapılan Augustus Tapınağı ve Çankırıkapı hafriyatlarında ele geçen Frig seramiğinin içindeki az sayıdaki renkli seramik ile aynı özellikleri göstermektedir. Fakat TTK binası temel kazısında çıkan seramikler arasında renkli seramiğe rastlanılmaması, bu dönem yerleşimin bu alanlara kadar uzamadığını düşündürmektedir.

Muhtemelen Erken Frig Dönemi'ne ait bu seramik parçaları, Ankara merkezinde ilk yerleşimin Ulus civarında olduğu fikrini desteklemektedir. Prof. Dr. Tahsin Özgüç bir araştırmasında "Ankara'da M.Ö. ikinci binin sonundan itibaren görülmeye başlanan yerleşim ye-

rinin, kalenin altında-dışında bulunduğunu ve asıl tepede Frig veya bu çağa giren eser ve yerleşim izlerinin yokluğu devam ettiği müddetçe, kalenin Frigler Dönemi'nde de iskan gördüğü düşüncesini bir teklif olarak kabul edeceğini ve TTK adına Prof.Dr. Remzi Oğuz Arık tarafından Ankara Kalesi'nin muhtelif yerlerinde yapılan derin kazılarda en küçük bir ize dahi rastlamadığını" söylemiştir.

Sonuç olarak Ankara kentinin (Ulus mevki) Frigler'den itibaren iskan edilmeye başladığını ve günümüze değin kesintisiz olarak bu iskanın devam ettiğini, bununla birlikte uygarlıkların bu devamlı iskan esnasında maalesef önceki uygarlıklara ait mimariyi büyük ölçüde tahrip ettiğini ifade edebiliriz. Ayrıca kazı alanının da altında bulunan yeraltı suyunun bu tahribata katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra bol miktarda küçük buluntular ile birlikte özellikle de Roma Yolu'nun gün ışığına çıkarılması ve dolayısıyla Antik Çağ'daki yerleşime ait bir izin daha tespit edilmesi oldukça sevindiricidir.

KAYNAKÇA

- BULUÇ S., "İlk Çağda Ankara", *Ankara Dergisi*, 1991, Cilt I
- BAYBURTLUOĞLU İ., "Ankara Antik Tiyatrosu", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1986 Yıllığı*
- CROWFOOT J.F., *The Objects From Samaria*, 1957
- DOLUNAY N., *Belleten*, T.T.K., 1941, Sayı: 19, Cilt: 5
- DOLUNAY N., "Çankırıkapı Hafriyatı", *III. Türk Tarih Kongresi*, 1968
- ERZEN A., *İlk Çağda Ankara*, T.T.K., 1946
- KADIOĞLU M., "Ankara Ulus Kazısı Opus Sektilleri", 1995 Seminer olarak verilmiş bir araştırma.
- KANSU Ş.A., T.T.K. Binası Temel Hafriyatında Çıkan Seramikler Hakkında, *TTK VIII*, 1979
- KOŞAY H.Z., "Ankara Mabedindeki Hafriyat", *Belleten* 1939, II/12
- LEGUENNE F., *Galatlar*, T.T.K., 1991
- ÖZGÜÇ T., "Anadolu'da Arkeoloji Araştırmaları", *Belleten X*, T.T.K., 1946
- ÖZGÜÇ T., *Maşat Höyük II*, T.T.K., 1982

ÖZGÜÇ T., *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*, T.T.K., 1971

PEKER M., "Anadolu Beylikler Devri Keramik Sanatı," *Sanat Tarihi Yıllığı* I, 1964-6,
İ.Ü.Edebiyat Fakültesi

SAMS G.K., *The Early Phrygian Pottery*, 1994

TEMİZER R., "Kayapınar Höyüğü Buluntuları", *Bellekten*, T.T.K., 1954

VON DER OSTEN H.H., *The Alishar Höyük, Seasons of 1930-32, OIP Part III*

ZOROĞLU L., "Samsat'ta bulunan Doğu Sigillatları", 1986 *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*,
Sayı 3

Resim1: Kazı alanının genel görünüşü

Resim 2: Roma Dönemi caddenin kuzeyden görünüşü

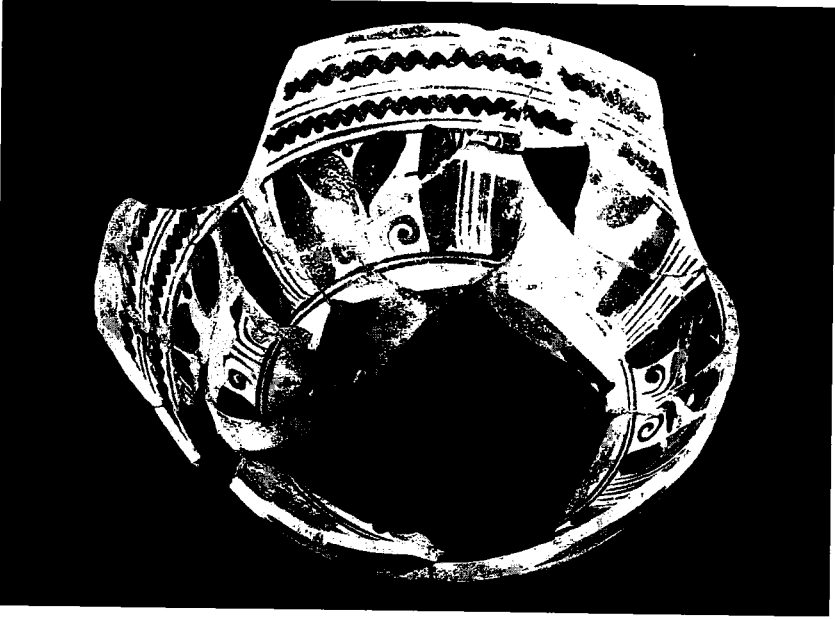

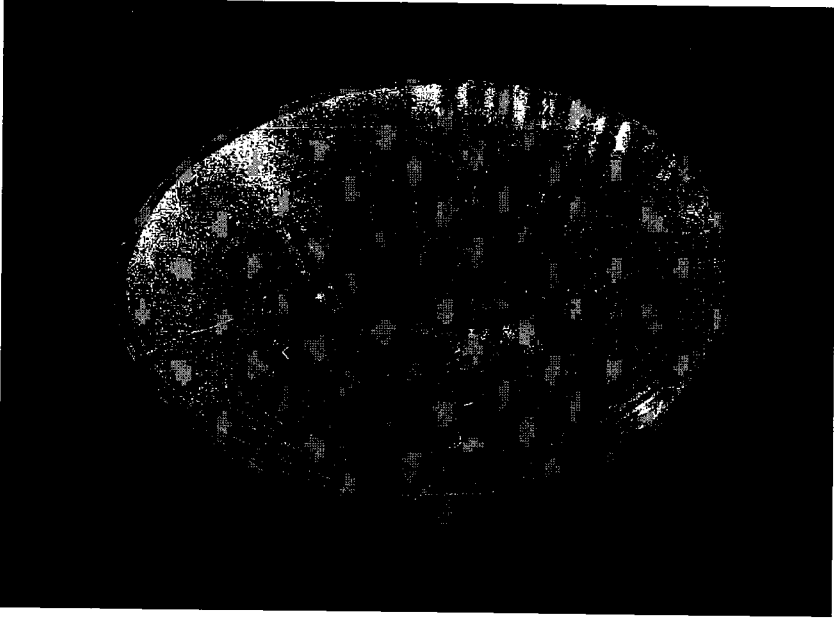
Resim 3: Erken Bizans Dönemi opus sectile döşeli alan

Resim 4: Geç Hellenistik Dönem'e ait yapının güney duvarı

Resim 5: Milet işi kase

Resim 6: Yazıtlı kase

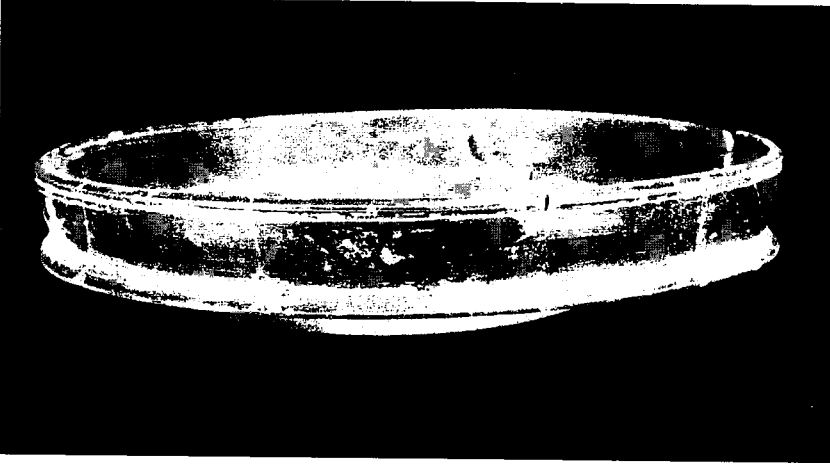
Resim 7: Saç örgüsü motifli testi

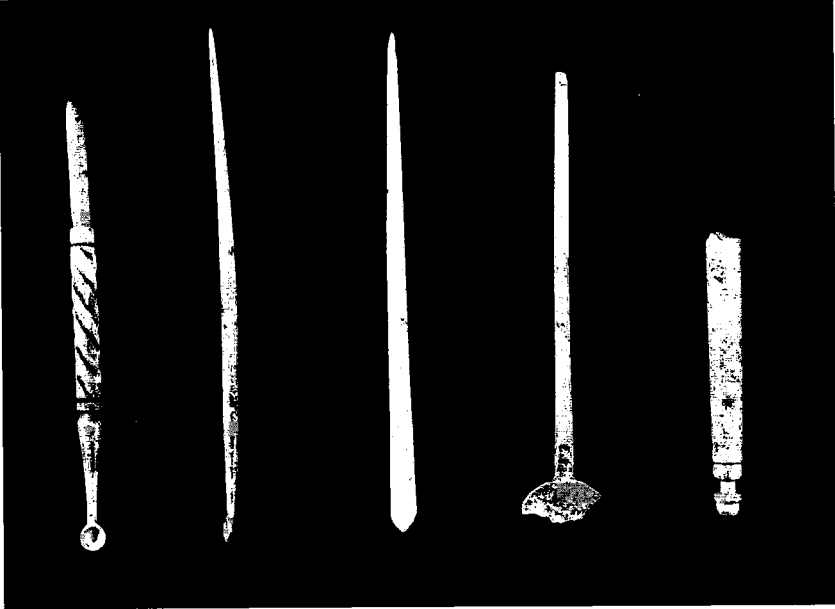
Resim 8: Kadın heykeli

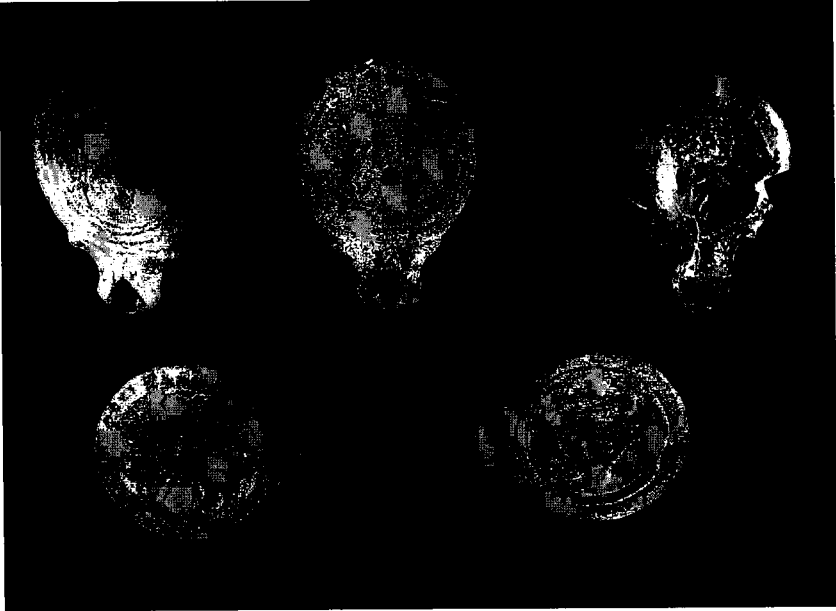
Resim 9: Terra-sigillata iki kase

Resim 10 : Terra-sigillata tabak

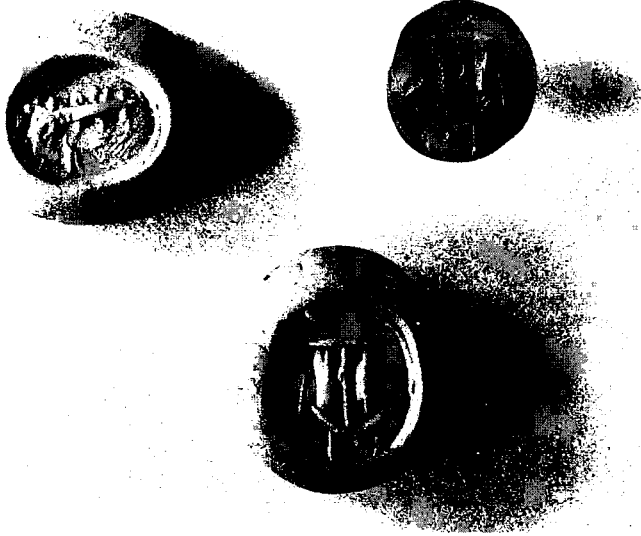
Resim 11: Kemik aletler

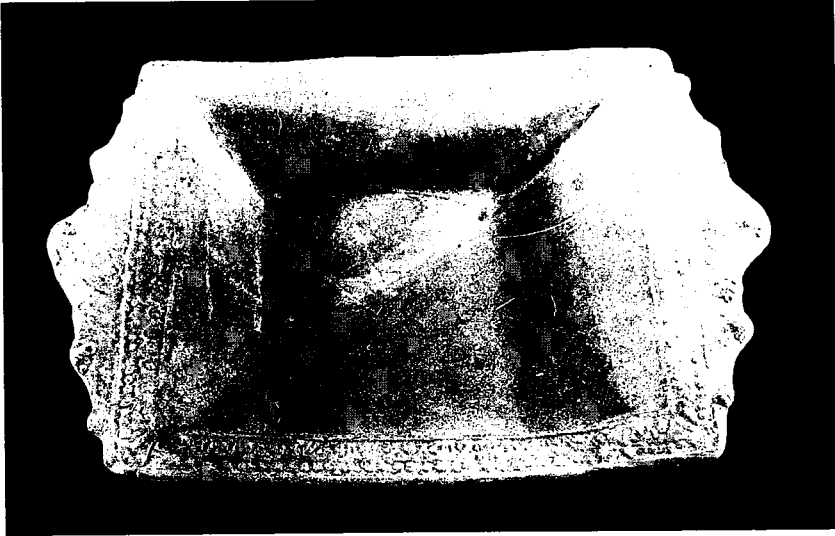
Resim 12: Kandiller

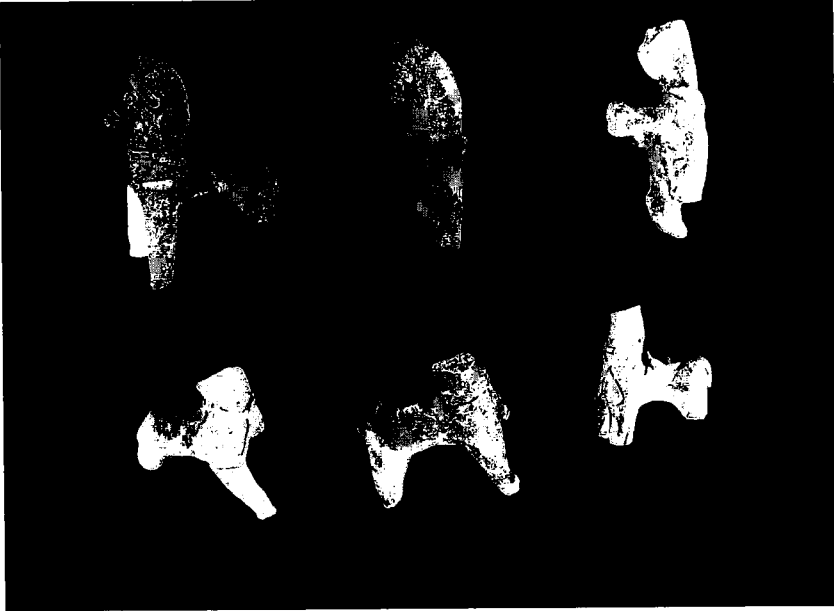
Resim 13: Terra-cota figürin parçaları

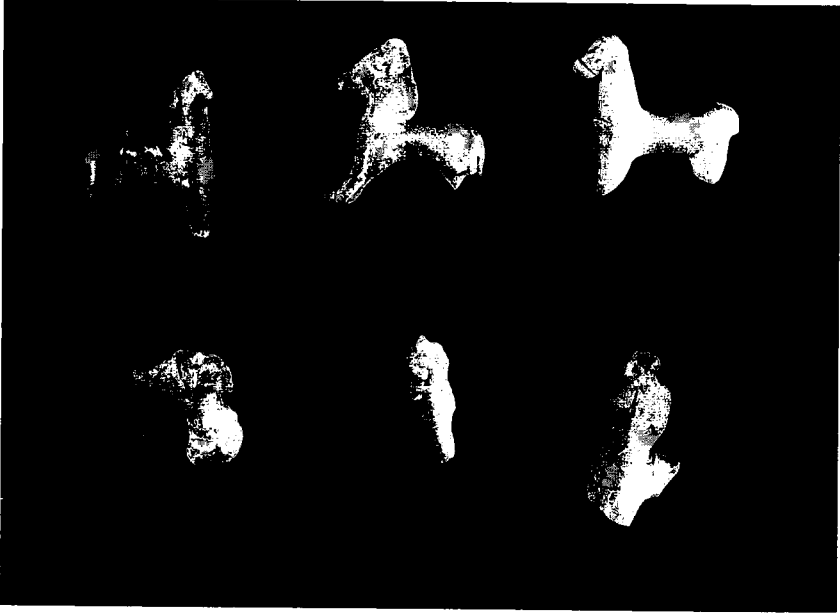
Resim 14: Yüzük kaşı

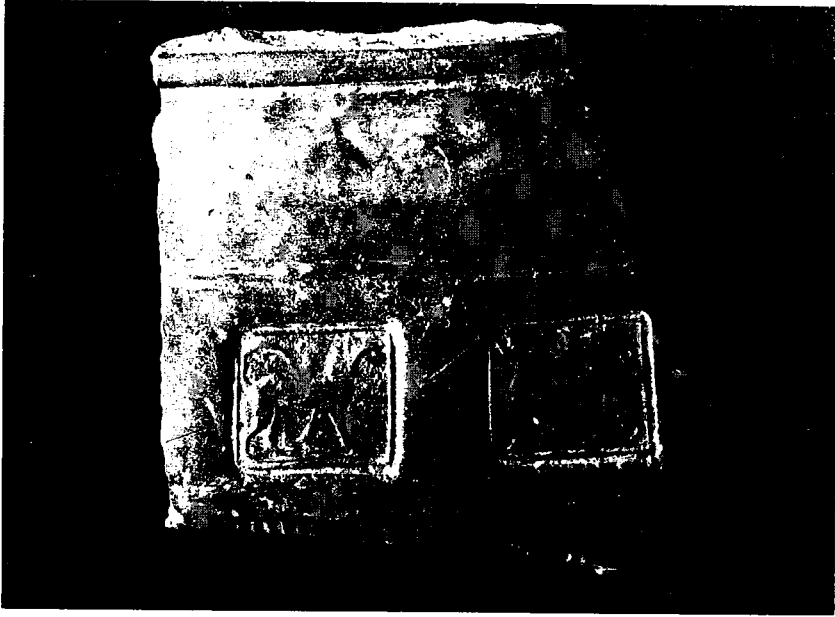
Resim 15: Timsah başı motifli kap

Resim 16: At figürinleri

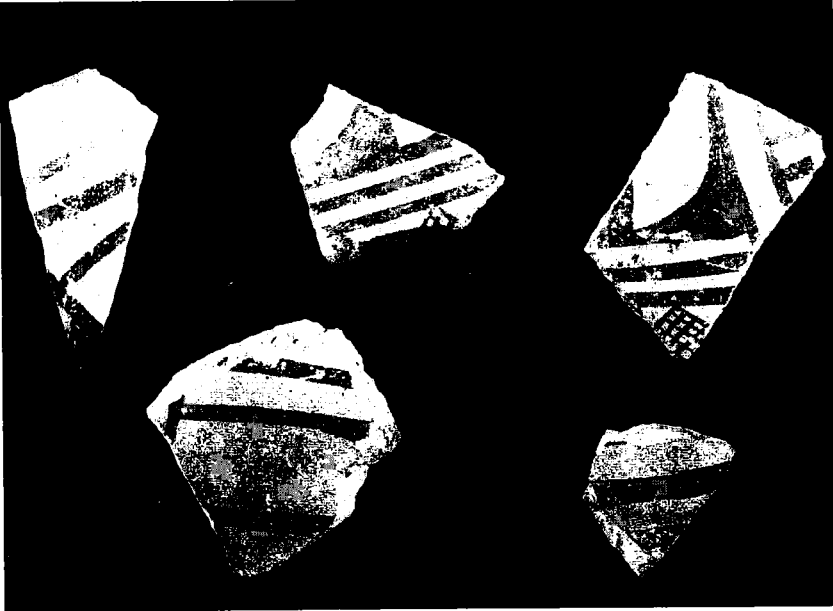

Resim 17: At figürinleri

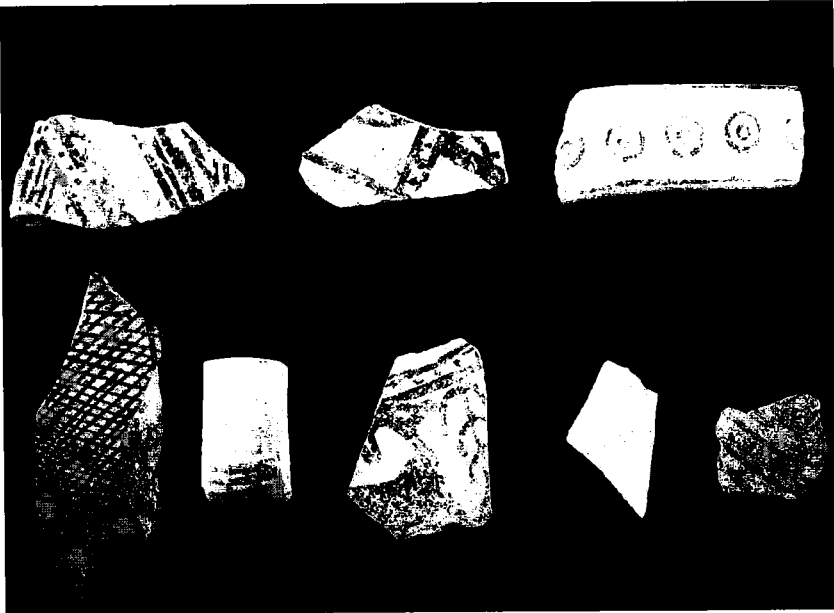

Resim 18: Mühür baskılı seramik kap parçası

Resim 19: Alışar IV stilinde boyalı seramik kap parçaları

Resim 20: Boyalı seramik kap parçaları

PİSİDİA ANTİOCHEİASI 1995 YILI ÇALIŞMALARI

Mehmet TAŞLIALAN*

Yalvaç Müzesi Müdürlüğü olarak 1995 yılında, Bakanlığımızın izinleri ve yerel yönetimlerin maddi destekleri ile Antiocheia antik kentindeki çalışmalara devam edilmiştir.

Bu yılki çalışmalarımızın ağırlık noktasını kazısı yıllar önce başlayan St.Paul Kilisesi oluşturmuştur. Bu nedenle, kentin ilk ve en büyük kilisesi üzerinde özellikle durmak istiyorum.

Bu vesile ile başta Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü Prof.Dr. Sayın Engin Özgen ve Kazılar Şubesi'nde görevli değerli meklektaşlarıma en içten saygılarımı sunarım.

Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da çok yönlü destekleriyle bize katkıda bulunan Yalvaç Belediye Başkanı Sayın Tekin Bayram, Höyükli Belediye Başkanı Sayın Ali Osman Görgülü, Sücüllü Belediye Başkanı Sayın Mustafa Kucur'a şükranlarımı sunar, yardımlarının devamını dilerim.

1995 yılı çalışma ekibi başta Prof. Dr. Sayın Levent Zoroğlu ve öğrencileri, Topograf L. Pascal, Müh. Alper Erdal, Fotoğrafçı Halil Durak ve Hakan Mavi'den oluşmuştur.

Bu sene anılan kilisede yaklaşık 7 ay süren özverili bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

---

* Dr. Mehmet TAŞLIALAN, Yalvaç Müzesi Müdürü

ST. PAUL KİLİSESİ

Kentin batısında ve sur duvarına oldukça yakın bir yerde bulunan kilisenin bugün sadece alt yapısı insitu olarak durmaktadır. Binaya ait mimari elemanların büyük bir bölümü yapının çevresinde, bir kısmı ise müzede muhafaza edilmektedir.

Hristiyanların özellikle son yıllarda büyük ilgi gösterdikleri ve Antiocheia'nın bu anıtsal kilisesinin bilim dünyasına tanıtılması 19. yüzyıl başlarına rastlar.

Symrna'da papazlık yapan F.V.J.Arundell, 1833 yılında antik kenti ikinci kez ziyaretinde (1826 yılında bu bölgeye gelen Arundell, kentin yerini tesbit edememiştir) özellikle bu kilise üzerinde durur ve ilk kayıt O'nun tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ayrıntılı olmayan bir plan da bu tanıma eklenir. İşte bu anıtsal yapıyı belgeleyen ilk çalışma olur¹.

20. yüzyıla ait bazı yayınlarda antik kentin tanıtımının yanı sıra bu kiliseden söz edilmesi dikkatimizi çeker².

1924 yılında Michigan Üniversitesi adına W.Ramsay ve D.M.Robinson yapıda ilk kazıyı başlatır. Bu kazının amacı kilisenin geçirdiği evreleri ve özellikle taban mozaiklerini tesbiti içindir ve gerçekleştirilen bu sınırlı kazı, arkeolojik araştırmalara temel teşkil eder³.

Yapının yeniden planını çizen Robinson, binanın mimari özelliklerinin kısa tasvirinin yanı sıra özellikle taban mozaiklerini ve bunun üzerindeki yazıtları tanıtır⁴.

Kazı mimari Woodbridge'nin planında kuzey-güney ve doğudaki ek mekanların gösterilmemesini söz konusu kazının sadece taban mozaikleri üzerine yoğunlaşmasına ve bunun o yıllarda 5-6 m yüksekliğe ulaşan moloz dolgu toprağın durumuyla izah edebiliriz.

(1) Arundell, F. V. J. *Discoveries in Asia Minor*, London, 1834, I s 307

(2) Ramsay, W. *Cities of St. Paul* 1908

Kitzinger, E.A. *Fourth Century Mosaic Floor in Pisidian Antioch* TTK Basımevi Ankara, 1974

Özsait, Mehmet, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul, 1985

Taşlıalan, Mehmet, *The Journeys of St. Paul to Antioch of Pisidian*, Ankara, 1990

Taşlıalan, Mehmet, *Pisidian Antioch "The Journeys of St. Paul to Antioch"*, İstanbul, 1991

Taşlıalan, Mehmet, *Pisidian Antiocheia*, İstanbul, 1991

(3) Robinson, D.M., A Preliminary Report on the Excavations at Pisidian Antioch and Sızma *AJA*, 28, 1924

(4) Robinson, D.M. *Greek and Latin Inscriptions from Asia Minor*, 57, 1926, s195 vd, s. 234

1982-1983 yıllarında S.Mitchell ekibiyle antik kent üzerinde yaptığımız yüzey araştırmaları sırasında kentin belli başlı yapılarını yerinde inceledik. Bu çalışma sırasında St.Paul Kilisesi üzerinde özellikle durduk. Kentin yeni bir planını hazırladık⁵.

Sözü edilen bu yüzey araştırmasından sonra ekibimiz, böyle bir yapının bu şekilde bırakılmayıp, kazısının tamamlanması gerektiği görüşüne varmıştır (Resim: 1).

1985 yılından itibaren Yalvaç Müzesi adına, başkanlığında kurulan bir ekiple; bu yapıda çalışmalara başladık. Anılan tarihten itibaren üzerinde durulan bu kilisede, bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmaları kısaca özetlemenin yararlı olacağı inancındayım.

1985-1987 yılları arasında ana yapının kuzey tarafındaki girişleri ile bunların önündeki taş döşeli avlunun 100 metrekarelik bölümü ortaya çıkarıldı (Resim: 2-3).

1988-1990 çalışma programında, kilisenin kuzey avlusunda taban seviyesine kadar inilmek suretiyle tamamen temizliği gerçekleştirilmiştir (Resim: 4-5).

1991-1992 yıllarında kilisenin doğu yönünde yoğun bir çalışma yapılmış, yaklaşık 4 m yüksekliğe sahip moloz dolgu ortadan kaldırılarak apsis ile açık avlu gün ışığına çıkartılmıştır (Resim: 6-7). Bu çalışmamız aynı zamanda cephenin görkemli görünümünü ortaya koymuştur.

1993-1994 yıllarında yürütülen çalışmalarda binanın güney duvarı ve yapıya güney yönünde eklenen boyutları farklı mekanların içindeki yaklaşık 2 m lik dolgu toprak temizlenerek tabana inilmiş ve bu mekanlar hakkında fikir verebilecek bulgular elde edilmiştir (Resim: 8-9). Diğer taraftan yapının batı yönündeki sınırlayıcı duvar da bu sezonda temizlenerek ortaya çıkarıldı ve böylece binanın dış ana duvarları tamamiyle belirlenmiş oldu.

1995 yılı çalışmalarımızda, kilisenin kuzey avlusunu üç yönden çevreleyen portikonun içindeki moloz dolgu kaldırıldı ve yapısı hakkında ayrıntılı bilgi elde etme imkanımız oldu. Öte yandan bu

---

(5) Mitchell, S. AS Vol.: 33, 1983 s.7-9

Mitchell, S. AS Vol.: 34, 1984 s. 8-9-10

Mitchell, S. *Anatolia Land, Men and Gods in Asia Minor Vol.: I, II*, Oxford, 1995.

portikoya batı yönde eklenen ve kilise yapısına paralel uzanan mekanların da temizliği bu sezonda gerçekleştirildi. Bu mekanların kilise yapısı ile ilgili olduklarından hiç şüphe yoktur. Ancak bu odaların ana binaya sonradan eklendikleri ve uzun bir süre kullanıldıkları, zamanla değişikliğe uğradıkları ana bölme duvarlarının yapısından anlaşılmaktadır. Bu sezonun sonunda kazısı daha önce yapılan mozaikli tabanın durumunu kontrol etmek ve mozaığın mahiyetini tam olarak ortaya koymak maksadiyle, zeminin belirli yerlerinde açmalar gerçekleştirildi. Gerekli önlemler alındıktan sonra açılan yerler tekrar kapatılmıştır. Sözü edilen zemin mozaığı hakkında aydınlatıcı bilgiler aşağıda sunulacaktır.

1985-1995 yılı çalışmalarımızın sonuçları yapıda, kullanılan malzeme, mimarisi ve planı konusunda önemli noktaları açıklığa kavuşturmuş ve ana yapı ile birlikte çevresindeki farklı büyüklükteki mekanların da taban düzeyinin bulunmasıyla, baştan bu yana savunduğumuz gibi; anıtsal bir kilisenin varlığı kanıtlanmış ve kiliseye görsel bir durum kazandırma isteğimiz böylece gerçekleşmiş olmuştur (Plan:1).

MİMARİ YAPISI

Erken dönem kiliselerinden olan ve bazilikal plan gösteren yapının mevcut durumunu plan bakımından inceleyecek olursak, uzunlamasına dikdörtgen planlı inşa edilmiş olan binanın boyutları dıştan dışa 27 x 71 m dir (Plan: 2).

Arazinin meyli güneye doğru arttığından yapı bu yönde kemerli alt yapılar üzerinde değil de, yerin doğal durumundan istifade edilerek mevcut kayalık kesim düzeltilerek ve eksik kalan kısımlar kalın duvarlarla takviye edilerek, sağlam bir zemin elde edilmeye çalışılarak yerleştirilmiştir.

Kilisenin doğusunda dışarıya taşan, dışta beş köşeli, içte yarım yuvarlak bir apsis bulunmaktadır. Yapının doğu duvarının ortasına rastlayan poligonal apsisin dışarıya çıkıntısı 7.71 m; yarım yuvarlağın iç çapı 10.82 m dir. Apsisin iç kısmı bugün tamamen kazılmadığından din görevlilerinin törenler esnasında topluca oturmalarını sağlayan bir başka ifade ile "Sintronon" adı verilen yarım yuvarlak oturma kademelerinin yapısı hakkında şu anda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Burada hemen ilave edilmesi gereken önemli bir husus, eğer apsis içerisinde böyle oturma sıraları mevcut ise, bunun mozaikli ana mekan zemininden kısmen aşağıda veya apsis zemini daha aşağıda ise, burada ahşap bir

tabanın kullanıldığını söylemek fazla hatalı olmayacaktır. Burada eklenmesi gereken önemli bir özellik de apsisin belirli yüzlerinde dışa açılan pencere açıklıklarının bulunmasıdır. Bunlardan bir tanesi düzgün taş levla ile kapatılmakla birlikte diğerlerinin ahşap pencerelere sahip olduğu her iki yöndeki taş bloklarda görülen bağlantı yerlerinden anlaşılmaktadır. Bu durum bize apsisin iç kısmında tahta bir tabanın varlığına işaret etmektedir (Resim:10-11).

Bazilika planında olan kilisenin içi 23.60 x 6.00 m olup, 13 sütunlu iki sıra tarafından 3 nefe ayrılmıştır. Sütunları taşıyan mermer stilobat bloklarından bazıları kuzey ve güney yönde oldukça iyi durumda bize kadar gelmiştir. Orta nef, stilobat köşelerinden ölçmek suretiyle 11.90 m genişliğindedir. Yan neflerin genişliği ise 4.93 m dir.

Roma Dönemi yapılarından sökülerek binada ikinci kez kullanılan bu blokların yüksekliği 0.60 m, genişliği 1.00 m ve uzunlukları ise 1.00-2.50 m arasında değişmektedir.

Gayrimuntazam taşların kireç harcı ile tutturulmasıyla oluşturulan bir temel üzerine yerleştirilen stilobat bloklarının üzerinde sütunların, oturtulmuş oldukları yerlerde bırakmış oldukları (alt çap: 0.90 m) izleri ile sütun eksenleri arasındaki 1.80 m mesafe açık bir şekilde görülmektedir. Böylece her iki sırada 13 er sütunun durmuş olduğu hesaplanmakta ve bu kısımların sütunlarla desteklendiği anlaşılmaktadır. Esasında ele geçen sütun parçaları ve sekizgen sütun kaideleri de bu görüşümüzü teyid etmektedir. Diğer taraftan stilobatin doğu bitimlerinde ince grenli renkli mermerden yapılmış yassı sütunlarla sınırlandırıldığı yapı içinde görülen tambur bloklarından anlaşılmaktadır. Orta nefin doğu tarafında göze çarpan bir başka kalıntı da alçak bir duvarın yani "solea" (eşik) in yer almasıdır. Böylece burada soleanın en erken örneklerinden birisi ile karşılaşmaktayız.

Yapının batısında enine yerleşik dikdörtgen biçiminde ve önünde 6 sütun bulunan nartex yer almaktadır. Dıştan dışa 13.50 x 27 m ölçülerindeki nartexten orta nefe daha geniş, yan neflere ise dar kapılarla geçilir. Ana mekana geçişi sağlayan kapıların genişliği ortada 4.10 m; yanlarda 2 m dir. Geçit kapılarından sadece kuzey kesimde olanın eşik ve her iki yanında yer alan bloklar yaklaşık 1 m yüksekliği korumuştur. Diğer kapılar ise, temel seviyesine kadar sökülmüş olup, sadece moloz taş-harç örgülü temel yerinde durmaktadır. Bu nedenle, geçitlerle ilgili mimari elemanlara yeterince sahip olamadığımız için bu kapıların görünüşü ve yapısı hakkında yeterli bilgi vermek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, nartexin ana mekandan aşağı yukarı 0.50 m aşağıda olduğunu söyleyebilecek durumdayız.

Kilisenin batısında yer alan nartexe batı yönde dıştan dışa 5.46 x 27 m boyutlarında ikinci bir nartex veya yapının her iki uzun duvarının uzatılmasıyla oluşturulmuş dikdörtgen bir portiko eklenmiştir. Ancak bu kesimde tahribat fazla olduğundan bu bölümü her iki yönde sınırlayan duvarlar dışında tam olarak tesbit mümkün olmamıştır. Öte yandan uzun dörtgen formlu bu portiko önündeki dar bir caddeye açılmakta ve binaya batı girişi buradan sağlanmakta idi. Batı duvarının hemen önünde kazılarımızda ortaya çıkarttığımız 10 m genişliğindeki temel kalıntısı daha doğru deyişle rampa, bir merdivenin varlığına işaret etmektedir. Zeminden portik tabana olan yükseklik yaklaşık 1.50 m dir. Buna göre, batı tarafta her biri 0.25 m yükseklik ve 0.35 m genişliği bulunan 5 basamaklı bir merdivenin kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Binada yapı malzemesi olarak, yerel gri renkte kesme blok taş kullanılmıştır, ancak taşıyıcı yapı için malzeme olarak beyaz veya renkli mermer kullanıldığı mevcut mimari parçalardan anlaşılmaktadır.

Doğu-batı yönünde konumlandırılmış olan kilisenin apsisinde görülen iç ve dış formlarının farklılığı yanı sıra, duvar örgülerinde de değişik teknik ve işçilik göze çarpmaktadır. Dış cephede, altta 0.35 m yüksekliğinde yarım yuvarlak su basmanı, bunun üzerinde 1.14 m yüksekliğinde bir orthostat sırası, yüksekliği 0.70 m olan dar dizim ve bundan sonra 1.14 m yüksekliğinde geniş bir sıra gelmektedir.

Yani duvarda kullanılan bloklar her sırada değişik boyutlarda tutulmuş, böylece bitişgelerin üstüste gelmesi önlenmiştir. Ayrıca taş sıraları bölmelerde veya köşeye geldiğinde, köşe taşı daha büyük olarak seçilmiş böylece köşelerin sağlamlaştırılması öngörülmüştür. Buna ilaveten büyük kalın sıranın taşları arasında kilit vazifesi gören ince taşlar kullanılmıştır. Bu taşların duvarın iç kısmına doğru uzandıkları gözlenmektedir. Bu rektogonal taş sıralarının dış yüzeyi inceyonu olarak işlenmiştir.

Yarım yuvarlak formlu iç bölmede duvar, köşe ve açıklıklarda dörtgen bloklardan aralar kireç harcı içine yerleştirilmiş, gayrimuntazam taşlardan meydana gelmektedir. Doğu duvarında korunan yükseklik 3.30 m, kalınlık ise 1.52 m dir.

Yapının kuzey yönüne bakan ve açığa çıkarılan duvarın uzunluğu 50 m. olup, korunan yüksekliği 0.40-1.40 m arasında değişmektedir. Kalınlığı ise 1.34 m dir.

Duvar sırası alttan itibaren yüksekliği 0.60 m, kalınlığı 1.65 m olan düz su basmanı üzerine 1.14 m yüksekliğindeki orthostat sırası

gelmektedir. Burada duvar dıştan içe çift blokla bindirme tekniğinde örülmüş, bundan sonra gelen sıranın bir dar bir geniş olarak tertiplendiği anlaşılmaktadır. Çünkü doğu duvarı ile kuzey duvarı arasında teknik ve işçilik yönünden yakın bir benzerlik görülmektedir

Kuzey duvarında sökülmeden ileri gelmiş eksiklikler var ise de, boşluklardan sonra sıra devam etmekte olup, açığa çıkan kesimlerde horasan malzeme görülmekte ve blokların bu harçla örüldüğü gözlemlenmektedir.

Kilisenin kuzey duvarında açıklıkları farklı üç kapı yer almaktadır. Ana mekana geçişi sağlayan kapıların genişliği orta 4 m, merkezi girişin batısındaki kapı 2.80 m ve doğusundaki kapı ise 2.70 m genişliğindedir. 1.14 m yüksekliği korunan ana giriş açıklığındaki söve taşları kaybolmuştur. Ancak giriş tabanındaki döşeme taşında görülen kapı zıvana yuvalarından binaya 3.50 m genişliğinde, iki kanatlı bir kapı ile girildiği anlaşılmaktadır. Bu kapının eşiğinde uzunluğu 4 m, genişliği 0.25 m ve kalınlığı 5 cm olan mermer bir levha üzerinde kitabe yer almaktadır. Ancak bugün bu yazıt maalesef tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır.

εὐχὴ Ἀβερκίου κόμητος καὶ οἰκονόμου

Kitabede:

"Kilisenin mali ve idari işlerinden sorumlu üst düzey yöneticisi (mülki, askeri, mali ve adli konularda) Aberkios'un adağı;" yazılıdır.

Doğu kesimindeki dar kapının eşik ve söve taşları bugün yerinde görülmemektedir. Bununla birlikte açıklığın her iki yanında kullanılan blokların yerleştiriliş biçimleri esasında bize buradaki kapının varlığını kanıtlamaktadır.

Kuzey duvarın ortasındaki ana kapının 4 m batısındaki giriş açıklığı 2.80 m dir. Kapının her iki yanındaki duvar 1.14 m yüksekliği korumuştur. Halen insitu eşik taşı ile taş döşeli avlu arasında 0.25 m lik seviye farkı olmakla birlikte binaya giriş ve çıkışın kolaylıkla sağlandığı anlaşılmaktadır.

Kilisenin güney tarafındaki duvara dikkat edildiğinde, daha önce değindiğimiz gibi arazinin durumu ve yapısı nedeniyle farklı bir duvar örgüsü ve taş malzeme ile karşılaşmaktayız. 63 m uzunluğundaki duvarda 2.10-2.60 m lik bir yükseklik korunmakla birlikte, duvar

kalınlığı 1.30-1.40 m arasında değişmektedir. Güney duvarın orta kesimi özellikle kayalık olduğundan, burada doğal kaya düzeltilerek; duvar için düzgün zemin elde edilmiş ve en alt sıra tabana yerleştirilmiştir. Diğer kısımlar ise doğrudan toprak zemin üzerine inşa edilmiştir.

Yapının güney kesimindeki duvar, genel olarak devşirme veya gayrimuntazam taşların yapı elemanı olarak kullanılmasıyla olmuştur. Düzgün dörtgen bloklar dış cephe veya köşe yapan yerlere isabet ettirilmiş, aralar düzgün olmayan taşlardan harç kullanılarak örülmüştür. Diğer taraftan bu duvarda görülen bir başka özellik ise, duvarın batı bitiminden aralıkları 3.90 m olan, 0.65 m genişliğinde, duvar yüzeyinden 0.45 m çıkıntı yapan iki paye olmasıdır. Duvarın yer yer bu desteklerle sağlamlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Sözü edilen duvarın doğu köşesinden 4.93 m uzaklıkta kapı yeri olarak tesbit ettiğimiz bir aralık bulunmaktadır. 2 m genişliğinde korunagelmış olan giriş açıklığının eşik ve söve taşları yerinde ele geçmemekle beraber, her iki yanındaki duvarlar 1.50-2.60 m lik yüksekliklerini muhafaza etmişlerdir. Bu kapının sonradan bir duvarla kapatıldığı alt sırada görülen tuğla örgüsünden anlaşılmaktadır. Bu kapının varlığı daha önce tesbit edilen ve 20 den fazla aziz mezarının bulunduğu mahzene açıldığını tahmin etmekteyiz. (Bahis konusu mezarlar Ramsay'ın apside yakın bir yerde açtığı sondajla ortaya çıkarılmıştır.)

Gelecek çalışma programımızda, gerekli tedbirleri aldıktan sonra anılan odanın gün ışığına çıkartılmasını düşünmekteyiz. Çünkü mezar ihtiva eden bu mahzenin kilise tarihine ışık tutacağı muhakkaktır.

Yapının güneye bakan yönündeki duvarın aşağı yukarı ortasına rastlayan yerinde, yüksekte olan kiliseye ulaşmak için bir merdivenin varlığını, bize kadar gelen en alt basamaktan tesbit ettik. Merdiven basamakları bugün tamamen sökülmeyle beraber, korunan ilk iki basamaktan edindiğimiz bilgiye göre, gri renkli kireç taşından yapılmış basamakların kırma taş dolgu üzerine kireç-kum harcı ile bir düzeltici tabaka yapıldıktan sonra doğal kaya üzerine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Öte taraftan kalıntılara dayanarak merdiven basamaklarının ayrı bloklar olarak birbirleri üzerine yerleştirilmiş oldukları veya başka bir deyişle aşağıdan yukarıya doğru tanzim edildikleri ortaya çıkmaktadır. Basamaklara temel teşkil eden doğal kayanın kademeli biçimde yukarıya doğru yontulması bu görüşümüzü desteklemektedir. 3.88 x 2.80 m ölçülerindeki bir sahanlıktan sonra, her biri 0.30 m yükseklikte ve 0.34 m basamak genişliği dikkate alınırca II

basamaklı bir merdivenin varlığı ortaya çıkmaktadır. Aslında merdivenin yatay düzlemde kapladığı uzunluk 11 x 0.34 m olup, bu da 3.74 m demektir ki, mevcut mesafe bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Bugün harap olan merdivenin batısında güney duvarın dış yüzünden 2.50 m çıkıntı yapan ve büyük bir ihtimalle sonradan eklendiğini tahmin ettiğimiz, içten içe ölçüleri 1.40 x 7.60 m olan ve 1.50 m derinliğe sahip su ile ilgili bir tesis yer almaktadır. Bol kireç harcı kullanmak suretiyle küçük taşlardan yapılmış duvarların kalınlığı 0.90-1.05 m dir. Sözü edilen bu deponun doğu tarafında toprak künkle ana su yoluna bağlantılı taştan yapılmış dağıtım yeri bulunmaktadır. Su deposuna güney yönden eklenen zemin ve duvarları mermerle kaplı mekan dikkate alındığında burasının bir yıkanma yeri ile ilişkili olduğunu muhtemel kılmaktadır.

Batı duvarı 27 m uzunluğunda 1.45 m kalınlığında olup, korunan yüksekliği ise 0.50-1.50 m arasında değişmektedir. Bu yöndeki duvarın arazinin eğimine uygun olarak kademeli inşa edildiği gözden kaçmamaktadır.

Buraya kadar tanımlamaya çalıştığımız kilisenin dört yöndeki dış duvarlarının tümüyle açığa çıkartılması, bize bugüne kadar kesin olarak bilinmeyen ana binanın boyutlarını saptamamıza olanak sağlamıştır.

TABAN MOZAIĞI

Kilisenin tüm tabanını kaplayan mozaığın çok renkli ve çeşitli desenlerden oluştuğu açığa çıkarttığımız belirli bölümlerdeki mozaikli zeminden anlaşılmaktadır. Yer yer harap durumda olmasına rağmen, iyi korunmuş yapıya eski görkemli gününü yansıtabilecek durumdadır. Kilisenin özellikle orta ve yan neflerinde zemin mozaikleri dikketeye değer veya kare pano halindedir. Döşemeyi meydana getiren panoların belli bir düzene uyularak binanın hemen hemen her yerine serpiştirildiği ortaya çıkmaktadır (Çizim: 1).

Taban panolarında beş renk (kırmızı, beyaz, sarı, mavi ve pembe) ile üç ana desen kullanıldığı ve tessara büyüklüğünün 1 x 1 cm olduğu görülmektedir. Düz ve dikine konmuş dörtgen panoların içleri genellikle geometrik ve bitkisel desenlerle doldurulmuş olup, bunların yanı sıra çengel, baklava dilimi, haç ve kıvrım motiflerinin de yer aldığı göze çarpmaktadır.

Binanın taban mozaiklerinin ilgi çeken birkaç panosu üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bunlardan belki en güzel, fakat kısmen harap

durumda olan bir kompozisyon nartexten ana mekana girişteki (A) panosunun zeminini kaplamaktadır. Burada dikdörtgen şeklindeki panonun ortasında, kenarlara teğet bir yarım daire bulunur. Merkezi yekpare bir yarım yuvarlak levha teşkil eder. Etrafında ise, küçük daire ve dörtgenleri birbirine bağlayan, bir büyük ve bir küçük geçmeli daireden oluşan bordür bulunmaktadır. Dörtgen ile yarım daire arasında kalan üçgen sahalar iç içe geçen dairelere doldurulmuştur. Bu panonun her iki yanı dörtgenleri birbirine bağlayan dairelerle çerçevelemektedir. Bundan sonra gelen (B) panosu dikdörtgen şeklinde tertip edilmiş, yine içi geometrik bölünmeye sahip; birbirine bağlantılı daireler arasında küçük daire ve eşkenar dörtgenlerin yer aldığı bir taban tarzındadır.

Enine yerleştirilmiş (C) panosunun ortasında sekizgenler yer almakta ve bunların aralarında ise küçük daireler bulunmaktadır. Küçük dairelerin yer aldığı sekizgenlerin birbirine bağlantılı olduğu görülmektedir.

Değişik desenlerle düzenlenen (D) panosu, üstte yerleştirilen muhtelif motiflerin sıralanması ile meydana getirilmiştir. Bu desenlerin benzerlerine diğer panolarda da rastlanmaktadır. Ana neflerdeki diğer panolarında farklı desen ve renklerle tertip edildiği ve bordürlerle sınırlandırıldığı göze çarpmaktadır.

Kuzey taraftaki nefin zemini dama tahtası şeklinde düzenlenmiş farklı bir görünüşe sahip bulunmaktadır. Kuzey nef girişinin hemen önünde bulunan bu taban mozağında siyah ve beyaz renkli tessaraların hakim olduğu görülmektedir. Döşeme mozaiklerinde beyaz veya açık renkte bir panoyu çerçeveleyen renkli motiflerin Bizans sanatında tertip edildiği bilinen bir gerçektir.

Kısaca üzerinde durduğumuz taban mozaikleri "Opus alexandrinum" tekniğinde yapılmış, ince bir işçilik ve zikre değer bir düzenlemenin izlerini taşımaktadır.

Mozaiklerde dikkati çeken diğer bir özellik ise, mozaikli asıl mekanın merkezi yerinde gözle görülebilir ölçüdeki dört adet Yunanca kitabenin yer almasıdır. Bu kitabeler küçük tessaralarla yapılmış, mozaığı yaptırılanlar ile görevli papazların ad ve adaklarını içermektedir.

Kitabede:

"Papaz yardımcısı Eidomeneus, çok saygıdeğer Piskopos Optimos zamanında tanrıya olan adağını yerine getirdi." yazılıdır.

Kitabede adı geçen "Optimus" Ortodoks liderlerinden biri olup, İ.S. 375-381 yılları arasında Antiocheia'da piskoposluk yapmıştır. Adı geçen "Eidomenius"un ise aynı yıllarda papaz yardımcılığı görevini yürüttüğü bilinmektedir (Resim: 12).

Ortada nefin güneyinde ise, yine aynı tertipte ve 0.59 x 1.07 m ölçülerindeki panelin içerisinde harf boyu 0.105 m olan dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır.

Kitabede:

"Eutykhanos, çok saygıdeğer Piskopos Optimos zamanında tanrıya olan adağını yerine getirdi." yazılıdır (Resim: 13).

Asıl mekanın merkezinden yaklaşık 2 m uzaklıkta doğu yönde bulunan 0.41 x 0.63 m ölçülerindeki panelin içerisinde harf boyu 0.08 m olan dört satırlık kitabe yer almaktadır.

Kitabede: *"Arrian'ların piskoposu Demophilos Gregorios idi, Pisidia'da Optimos parlıyordu, Ikonion'da da Amphilochios"* ibaresi yer almak tadır.

Mozaik tabanlı orta nefin merkezinden yaklaşık 5.31 m doğu yönünde yer alan 0.395 x 0.50 m ölçülerindeki panelde harf boyu 0.08 m olan dört satırlık kitabe oldukça tahrip görmüş, bu nedenle mahiyeti kesin olarak tesbit edilememiştir.

Kitabede: "Tanrının sunağına gireceğim" okunabilmektedir.

ÇATI ÖRTÜSÜ

Kilisenin üst örtüsüne ait mimari elemanların çok büyük bir bölümünün ortadan kalkması, bu hususta kesin bir hüküm vermemizi güçleştirmektedir. Bununla birlikte, günümüze kadar uzanan pişmiş topraktan yapılmış düz ve mahya kiremitleri çatı örtüsü hakkında bize bir fikir vermektedir. Kilisenin üzeri muhtemelen balık sırtı şeklinde ahşap bir çatı ile örtülü idi. Belki orta nefin çatısı daha yüksekti ve yan pencerelerle ana mekana ışık girmesini sağlıyordu veya nefleri birbirinden ayıran sütun dizilerinin üzerinde ikinci bir sütun dizisi veyahut pencereci bir duvar yer alıyordu. Bunlar ahşap semerdam taşıyordu. Yan neflerin üzerini ise meyilli satırlar şeklinde çatılar örtüyordu.

Nartexin yapı durumu bu kesimde çatının tek eğimli olduğuna işaret etmektedir. Kiremitle kaplı eğimli çatının iç bünyesi muhtemelen ahşaptı. Ancak günümüze ulaşamadıklarından özellikleri için birşey söylemek mümkün değildir. Burada eklememiz gereken bir diğer husus da çatıya asıl biçimini veren elemanlar, yani çatı kiremitlerinin boyutlarının büyük olması bize çatı eğiminin az olduğunu işaret etmektedir.

Apsis üzerinin bir taş yarım kubbe ile örtülü olduğunu yapı önünde bulduğumuz bloklar doğrulamaktadır. Apsisin sağında ve solunda postamentler üzerinde bulunan mermer yassı sütunların bulunması, bunların da bir mermer kemer taşıdığını göstermektedir.

Kilisenin tek başına duran bir bina olmadığı kuzey ve güney yönlerinde kilise görevlilerinin barınağı veya idari işlerinin yürütüldüğü

ölçüleri farklı bazı mekanları ile yine kuzey ve doğu taraflarında avluların yer aldığı görülmektedir.

KUZEY AVLU

Kilisenin kuzeyinde yer alan açık avlu, kuzey yönde "L" biçimli portiko, güneyde ana yapının dışa bakan duvarı, doğu ve batı yönlerde ise avluya giriş ve çıkışı sağlayan geçitlerle sınırlanıyordu.

Doğu-batı yönünde uzanan avlu, içten içe 13x26.40 m ölçülerindedir. Taban tamamen taş levhalarla kaplanmıştır. Dörtgen biçimli ama boyutları farklı bu kaplama levhalarının büyük bir bölümünün daha önceki yapılardan sökülerek alındığı ve ana caddeden getirilen döşeme levhalarının da bu avluda kullanıldığı gözden kaçmamaktadır.

Kilisenin kuzeyindeki kapılardan ortadaki, yani merkezi kapı bu avluya açılmaktadır. Sözü ettiğimiz avlunun ana girişi doğu yönünde bulunmakta, iki kenar ve iki orta pylon'lu (ayak) olmak üzere üç açıklıklı geçit şeklindedir. Açıklıkları ortada ve yanlarda 2 m olan ayakların kuzeyde insitu duran blok dışında tamamen sökülmiş olmakla birlikte mevcut olandan gövde ölçülerinin 0.60 x 0.70 m olduğunu tesbit etmek mümkün olmuştur.

Avlunun batısındaki 5 m genişliğindeki açıklık ise bu yönde bulunan dar bir koridora ve buradan da kuzey yöndeki çeşitli büyüklükteki yine kilise ile ilgili mekanlara girilmektedir.

Kuzey avlunun hemen hemen orta yerinde ve kilisenin kuzey ana girişinin tam karşısında (kapıdan uzaklık 4.50 m) yaklaşık boyutları 4 x 4 m olan ancak bugün güneybatı köşesine ait (0.70 x 1.35 x 1.75 m) blok taşların ayakta kalabildiği ve iç kesiminde ise taştan oyulmuş su yolunun korunduğu bir yapı yer almaktadır.

Kilise ile ilgili yakından ilişkili olan bu yapıyı kesin olmamakla birlikte bir vaftizhane olarak yorumlamak istiyoruz. Ancak devamında ayrıntılı çalışmalar yapıldığında bu yapının gerçek fonksiyonu anlaşılabilir.

Açık avlunun kuzey ve batı tarafını sınırlandıran portikte ayakta kalmış duvarları ve artakalan mimari malzemelerinden yapısı hakkında bir fikir edinmek mümkün olmuştur. Doğu-batı doğrultusunda uzanan portikonun uzunluğu 30.90 m, derinliği ise 4.55 m dir. Kuzey-güney yönünde uzanan dar yan tarafın uzunluğu 5.65 m olup, 4.50 m derinliğe

sahiptir. Portikonun arka duvarı aralarında kum, kireç harcı bulunan moloz taşlardan yapılmış, köşe veya kapı açıklıklarında dörtgen bloklar kullanılmış ve taşların bazıları yanlamasına konmuş, duvara bir sağlamlık kazandırılmıştır. Duvarlar 0.85-0.90 m arasında değişen kalınlıklarda olmasına karşın, ancak 0.50-1.50 m yükseklikte korunagelmıştır. Öte yandan portik köşelerini pekiştirmek üzere yerleştirildiği anlaşılan payeler de yer almaktadır.

Kuzey portiğin arka duvarında, doğu köşesinden 4.50 m uzaklıkta, kapı yeri olarak tesbit ettiğimiz bir aralık bulunmaktadır. Açıklığı 2.70 m olan bu geçişin taban kısmında eşik diyebileceğimiz 0.20 m yükseklikte bir basamak bulunmaktadır. Ayrıca kapının sağ sövesine ait (yük: 1.65 m, gen, :0.80 m) kesme blok taş insitu olarak durmaktadır.

Söz konusu kapının bir meydana veya kilise ile bağlantılı olan mekanlara mı açıldığı, duvarın kuzey önünün açılmasından sonra anlaşılacaktır.

Portikonun doğu duvarının ortasında 2.25 m genişlikte ikinci bir kapı bulunmaktadır. Ancak bu kapının da arkasındaki kalın moloz dolgu kaldırılmadan fonksiyonu hakkında kesin birşey söylemek olası değildir. Portikoyu kuzey ve batı yönlerinde sınırlayan duvarların dış yüzeyi oldukça kalın harçla kapatılmış, muhtemelen beyaz alçı ile sıvanmıştır. Taban yumuşak ancak düzgün kesilmiş, boyutları farklı dörtgen biçimli taşlarla kaplanmıştır. Bugün bu döşeme plakalarının büyük bir kesimini yerinde görmek mümkündür.

Portikonun önünde duran sütunların oturduğu stilobat blokları sarımsak kalkerden yapılmıştır, bunların temellerinin ise kum-kireç harçlı moloz taşından oluşturulmuş bir zemin üzerine yerleştirildiği görülmektedir. Yüksekliği 0.15 m ve genişliği 0.50-0.60 m arasında değişen stilobat sathı üzerinde, Attik-İon tarzında kaideler, yivli sütun gövdeleri, başlıklar ve bunların kuvvetli ahşap hatıllarla birbirine bağlandığı, tek eğimli ve ahşap olan çatının ise kiremit levhalarla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sözü edilen bu mimari elemanlardan yedi adet sütun kaidesi, kırılmış birkaç sütun tamburu, tahrip görmüş başlıklar ve sayısı bir hayli fazla olan kiremit parçaları günümüze korunarak gelebilmişlerdir. Portiğin, güneydoğu köşesinde insitu olarak duran Attik-İon tarzında sütun kaideleri ile onu batıdan hemen izleyen diğer sütun kaidelerinin eksen mesafeleri 2.15-2.55 m ler arasında değişmektedir. Sütun kaideleri, kare yassı bir levha (plinthe) üzerine oturmaktadır. Plinthe oturma yüzeyinden normal torus, trochilos ve dar bir torustan oluşmakta, aralarında ise düz şeritler bulunmaktadır.

Kaideler 0.65 x 0.65 m ölçülerinde ve yükseklikleri ise ortalama 0.25 m dir. Sütun tamburlarının yerleştirildiği alt oturma yüzeyi 0.52 m dir. Kaidelerin her iki yanında yer alan yuvalar portik önünde ahşap bir korkuluğun bulunduğu işaret etmektedir.

Bahis konusu bu mimari elemanların da bir önceki döneme ait yapılardan alınarak burada kullanıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kuzey portiğin batı ucunda, sonradan ilave edildiğini tahmin ettiğimiz 1.80 x 4.45 m boyutlarında tabanı mozaikle kaplı küçük bir bölüm yer almaktadır. Kuzeybatı tarafı portik duvarları ile sınırlı, doğu kısmı muhtemelen alçak bir duvarla kapatılmıştır. Zemin üzerine serilen kiremit tozu ile sertleştirilmiş kireç harçla tutturulmuştur. Mozaığın tessaraları sarı, mavi, beyaz ve pembe taşlardan yapılmıştır. 1 x 1 cm boyutlarındaki tessaralar desenlerin durumuna göre dizilmiştir. Mozaığın en dışında da beyaz, mavi ve sarı bantlar yer almaktadır. İçte yan yana üç saç örgüsü şeklinde bir bordür dolanmaktadır. Bu üç uzun bordürü kısa yönde benzer bordür kesmektedir. Söz konusu bordürler arasında 22x23 cm ölçülerinde oluşturulan ve değişik renkte tessaralarla sınırlanan küçük panolar içinde muhtelif motifler yer almaktadır. Mozaikli zemini günümüze oldukça korunarak gelen bu bölümün işlevi tam olarak anlaşılmamakla beraber, kilise ile ilgili olduğu muhakkaktır.

Portikonun batı bitişiğinde kilise görevlilerinin gündelik işlerini yaptıkları bölümler bulunmaktadır. Avlu tabanından 0.30 m yükseklikte olan bu odalara yine batı yönde 5.60 m genişliğindeki bir geçitle ulaşılmaktadır. Ne var ki, bu kesimde tahribat fazla olduğundan kapısının yapısı hakkında yeterli bir bilgiye sahip olamadık. Bununla birlikte odaların önündeki koridorun yer yer devşirme blok taşlarla döşendiği görülmektedir.

Boyutları farklı olan bu mekanların kuzey, yani arka duvarları tam olarak açığa çıkarılamamış olmakla birlikte odaları sınırlayan duvarlar belirgin şekilde göze çarpmaktadır.

Doğudan itibaren sıralandığında;

1. Bölüm: Batı portiğin hemen bitişiğinde yer almaktadır. İçten içe 12.30 m uzunluğunda, 2.40 m eninde, ince uzun dikdörtgen planlıdır. Girişin yer aldığı güney duvarı temel seviyesine kadar sökülmele birlikte diğer duvarlar 0.50-1.10 m arasında değişen yüksekliği korumuşlardır. Aslında bu dar odanın doğu duvarı portikonun kısa yan duvarını oluşturmaktadır. Kalınlıkları 0.80 m olan duvarlarda devşirme

malzeme, moloz taş ve kireç harç kullanılmıştır. Mevcut olmayan döşemenin altında kiremit katkılı horasan harç tabakası bulunmaktadır. Bu bölüm mutfakla ilgili, daha doğrusu bir depo olmalıdır.

2. *Bölüm:* Depo bölümünün batısında bulunmaktadır. 3.30 x3.70 m ölçülerinde, kareye yakın planlıdır. 0.70 x 0.80 m arasında kalınlığa sahip olan moloz taş, kireç harçlı duvarlar oldukça tahrip görmüştür. Güney duvarında 0.80 m genişliğinde bir geçiş vardır. Zeminin dörtgen şeklinde yontulmuş kalker taş levhalarla oluşturulan bir döşeme ile kaplı olduğu yer yer yerinde duran kaplama levhalarından anlaşılmaktadır. Batı duvarının ortasındaki ikinci bir geçişle diğer bölüme geçilmektedir. Muhtemelen bu bölüm ile mutfak arasında irtibatı sağlayan ara bir bölümdür.

3. *Bölüm:* İkinci bölümün batı bitişiğindedir. 10.10 m genişliğindeki odanın arka duvarı moloz dolgu altında olduğundan tam olarak yerini tesbit edemedik. Görülen uzunluk 3.50 m dir. Duvarlar moloz taş ve kireç harcı ile örülmüş, yer yer devşirme malzeme kullanılmış olup, kalınlıkları 0.80 m dir. Ayakta kalan duvarlar 0.25 -0.50 m arasında bir yüksekliği muhafaza etmişlerdir. Bu bölümün kuzeydoğu köşesinde 0.40 m yüksekliğinde, 0.70 m genişliğinde ve mevcut derinliği 0.40 m olan bir duvarın ocağı vardır. Duvarın içine yerleştirilmiş olan ocağın üst kısmı tahrip olmakla birlikte tabanda hala kömür ve kül kalıntıları görülmektedir. Tabanın bir zamanlar dörtgen kireçtaşı levhalarla döşeli olduğu yerinde kalan birkaç kaplama taşından anlaşılmaktadır.

4.*Bölüm:* Yukarıda tanımladığımız bölümün batı tarafında bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı olup, ölçüleri 2.50 x 4.80 m dir. Duvarda, kapı kenarları ve köşeler muntazam kesilmiş dörtgen biçiminde bloklarla örülmüş, diğer kesimlerde kırma taş ve devşirme malzeme birlikte kullanılmıştır. Kuzey-güney ve doğu duvarları 0.80 m kalınlık, 0.30 -0.60 m arasındaki bir yüksekliği korumakla birlikte doğu duvarı temel seviyesine kadar sökülüştür. Bu bölümün arka duvarının batı ucunda 1.40 m genişliğinde bir kapı yeri bulunmaktadır. Kapının her iki yanındaki sövelere ait blok taşlar insitu olarak durmaktadır. Sözü edilen kapının bu bölümden diğer mekanlara geçmek için mi kullanıldığı, yoksa bu yönde bulunan bir avluya mı açıldığı hususunda şimdilik kesin birşey söylemek doğru olmayacaktır. Mevcut moloz dolgu kaldırıldığında daha doğru bir neticeye ulaşılabacaktır.

Yukarıda açıklanan bu dört bölüm içinde ele geçen ve gündelik olarak kullanılan pişmiş toprak kap-kacak parçaları, iri küp kırıklarının bolluğu bu bölümlerinin mutfak olarak kullanıldığında şüphe bırakmamaktadır.

Çatı kiremitlerinin parça veya bütün halinde, özellikle bu bölümler içinde bolca bulunması bu mekanlara ait çatının kiremit damlı olduğu yolundaki görüşümüzü güçlendirmektedir.

Kilisenin güney duvarına paralel olarak uzanan ve görevlilerin idari işlerini yürüttükleri mekanlara bir göz atacak olursak (doğudan batıya doğru);

1 No.lu Oda: Kilisenin güney duvarına bitişiktir. İçten içe uzunluk 5.70 m, genişlik 3.80 m olup, dikdörtgen planlıdır. Girişin yer aldığı doğu duvarı tam olarak ele geçmemiştir. Her iki yandaki uzun duvarlar 0.60 -1.50 m arasında bir yüksekliği korumakla birlikte, batı duvarı 0.50m yüksekliğindedir. Kalınlıkları 0.50-0.60 m arasında değişen duvarlarda devşirme, moloz taş ve kireç harç kullanılmıştır.

Odanın tabanında doğal kaya yer yer düzeltilerek sıkıştırılmış toprakla bir zemin elde edilmiştir. Ancak, zemin üzerinde herhangi bir döşeme izine rastlanmamıştır.

2 No.lu Oda: 1 No.lu odanın batı bitişiğindedir. 5.70 x 2.50 m boyutlarında olup, dikdörtgen planlıdır. Güney duvarı temel seviyesine kadar sökülüştür. Tahribata uğrayan bu duvarda odanın dışına çıkışı sağlayan bir kapının yer aldığını tahmin etmekteyiz. Korunan duvarların dış yüzeyleri kısmen düzeltilmiş, ancak iç kısımlarda kireç harçlı moloz taş kullanılarak örülen duvarlar 0.60-0.50 m arasında değişen kalınlıkta olup, 0.25-0.15 m yüksekliği korunmuştur. Girişin bulunduğu güney duvar tamamen tahrip edilmiştir. Bu oda içerisinde kuzey duvarın (ana binaya ait) doğal kayanın düzeltilerek üzerine yerleştirilmesi ve önündeki kayanın kesilerek masa şeklinde biçimlendirilmesi dikkati çekmektedir. Tabanda sıkıştırılmış toprak üzerine kireç harçla tutturulan tuğla döşeme oldukça tahrip görmüştür.

3 No.lu Oda: 2 No.lu odanın batı bitişiğindedir. 5.60 m uzunluğunda, 4.80 m genişliğinde, dikdörtgen planlıdır. Arka duvar yani ana yapının doğal kayadan kesilmiş duvarı hariç, diğer duvarlar temel seviyesine kadar tahrip görmüştür. Girişin bulunduğu güney duvarındaki kapı yeri tahribat nedeniyle tesbit edilememiştir. Taban döşemesinden herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır.

4 No.lu Oda: Kiliseye kuzey yönden çıkışı sağlayan merdivenin batısında yer almaktadır. 6.10 x 6.60 m boyutlarında, dikdörtgen planlıdır. Kısmen korunan arka duvar dışında, diğer duvarların tamamen tahrip olduğu, ancak temel izi halinde görülmektedir. Giriş güney

duvarındadır. Taban tamamen toprak olup, herhangi bir döşemeye rastlanmamıştır.

5 No.lu Oda: 4 No.lu odanın batısındadır. 4 x 7 m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Arka duvar 1.30 m yüksekliği korumakla birlikte, her iki yöndeki dar duvarları 0.25 -0.30 m yükseklikte günümüze kadar ulaşmışlar, cephe duvarı ise temel seviyesine kadar yıkılmıştır.

Bu odanın kuzey duvarı esasında kiliseye sonradan eklenen su deposunun dış duvarını oluşturmaktadır. Tamamen ortaya çıkartılan bu duvarın yapılış tarzı diğerlerinden farklılık göstermektedir. Duvarda düzeltilmiş taşlar kullanılmakla birlikte, büyük bir bölümünde harçlı moloz taşlar kullanılmıştır. Ayrıca dövülmüş tuğla-kireç harcı ile sıvanan bu duvarın mermerle kaplandığı duvar dibinde görülen insitu mermer plakalardan anlaşılmaktadır. Tabanda üzerine kumlu kireç harç yayılarak kiremit tozu ile sertleştirilmiş ve kireç harçla tutturulmuş mermer döşeme plakalarından çok az bir kısmı bize kadar ulaşmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi bu mekanın bir yıkanma yeri ile ilgili olduğu akla gelmektedir.

6 No.lu Oda: 5 No.lu odanın batı bitişiğindedir. 4.70 x 8.85 m ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. Ayakta kalmış arka duvar dışında diğer duvarlar temel seviyesine kadar sökülüştür. Korunan duvar, devşirme ve moloz taş kireç harcı kullanılarak örülmüştür. Mekana giriş ve çıkışı sağlayan kapının bulunduğu güney duvarının ise sadece temel izleri seçilebilmektedir. Odanın kuzey ve kuzeybatı köşesindeki doğal kayanın düzeltilmeden olduğu gibi bırakılması dikkat çekicidir. Tabanda sıkıştırılmış zemin üzerine kireç harçla tutturulan tuğla döşeme tamamen ortadan kaldırılmıştır.

7. No.lu Oda: Doğu-batı yönünde sıralanan odaların sonuncusu olup, 4.85 x 8.85 m boyutlarında ve dikdörtgen planlıdır. Duvarlarında devşirme blokların da yer aldığı bu odanın arka duvarı 1.10 m, doğu-batı uzun yan duvarlarının 0.50 -0.25 m arasında bir yüksekliği ve 0.60 m kalınlığı korumakla birlikte, diğer dar duvar temel seviyesine kadar sökülüştür. Ayakta kalan duvarların üst kısımları tümüyle sökülmüş olmakla birlikte, alt kısımlardaki kalıntılardan girişin bulunduğu bu duvarın da aynı malzemenin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu odanın da zemini muhtemelen mermer veya tuğla ile kaplı idi. Ancak, bugün bu kaplama tamamen sökülüş olup, sadece düz zemin üzerine yayılan kiremit tozu ile sertleştirilmiş, kireç harç kalıntısı bize kadar gelmiştir. Burada dikkati çeken bir başka husus da odanın

kuzeydoğu köşesinde olduğu gibi bırakılan doğal kaya ve bunun üzerinde oyulan su kanalının bulunmasıdır.

DOĞU AVLU

Kilisenin doğusunda zemini kilise tabanından 3 m daha aşağıda bulunan, yaklaşık 12 x 24 m ölçülerinde, dörtgen planda bir ön avlu yer almaktadır. Bugün sadece kuzey yönde uzunluğu 12 m. kalınlığı 0.90 m, korunan yüksekliği 2 m olan ve belirli aralıklarla kalın payelerle desteklenen, harçlı gayrimuntazam taşlardan yapılmış bir duvar günümüze ulaşmıştır.

Anılan avluda moloz dolgunun temizliği sırasında taştan yapılmış bir vaftiz havuzu ele geçirilmiştir. Sözü edilen avluda bulunan temel izlerinden burada bir vaftiz yapısının bulunup bulunmadığını kesinlikle söylemek şimdilik mümkün değildir. Avlunun kuzeybatı köşesinde (2 x 2 m) kare planda küçük bir hücre yer almaktadır. Dört tarafı duvarla sınırlı olan bu hücrenin bir mezar olması muhtemeldir.

TARİHLENDİRME

Kilisede, başlangıçtan bugüne kadar yapılan kazılar, bunun sonucu ortaya çıkan kalıntılar ve buradan elde edilen buluntular yapının üç ayrı safhada bugünkü durumunu aldığını göstermektedir.

Birinci safhada: İ.S. I.yüzyıl başlarında günümüzdeki kilisenin yerinde bugün boyutlarını kesin olarak bilemediğimiz, ama sadece güney duvarlarının bir kısmını görebildiğimiz bir sinagog yapısı yer almaktadır. Daha önceki araştırmalarda bu sinagogdan söz edilmekte ve özellikle yazılı kaynaklar da bu yapının varlığını doğrulamaktadır.

İkinci safhada: Robinson'un yapmış olduğu ilk kazı sırasında günümüze ulaşan yapının kuzeybatı köşesine yakın yerde açılan açmada, daha önce inşa edilmiş bir kilisenin taban mozaïği ile iki adet sütunun üzerinde yer aldığı kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir duvarın çeşitli büyüklükteki taşlardan düzgünce yapıldığı, zemin mozaïğinin ise siyah-beyaz renkli tessaralardan yapılmış kare formlu olduğu ortaya çıkartılmış idi. Bu kesimde yaptığımız çalışmalar sırasında, buradaki tabanın kilisenin ana zeminine göre daha yüksekte olduğu ve batı yönde bu mozaikli tabanın günümüzdeki kilisenin batı duvarı tarafından kesildiğini gördük. Sonraki kilisenin boyutlarını dikkate aldığımızda ve bir karşılaştırma yaptığımızda, önceki yapının boylamasına eksenini, sonraki kilisenin yaklaşık 1 m kadar güneyinde,

yine bu binanın her iki yan tarafındaki duvarlarında sonraki binaya göre 6-7 m kadar batı yöne doğru uzandığını tesbit ettik. Buna göre bir önceki yapının doğu kısmında bulunan apsisin ise yaklaşık 7 m daha içeride yer aldığını tahmin etmekteyiz. Günümüzdeki kilisenin apsisinin mimari yapısı bu kısmın sonradan eklendiğini bize açıkça göstermektedir

Yukarıda sözü edilen kalıntılar dikkate alındığında, bu dönemde yani İ.S. 4. yüzyılın ilk çeyreğinde boyutları bugünkü kiliseden daha küçük bir kilise yapısının varlığı ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü safha: Bu dönemdeki yapının, daha doğrusu günümüzdeki kilisenin ise gerek mimari yapısı, gerekse taban mozaiğinde kullanılan malzeme, teknik ve döşemedeki kitabeye dayanarak İ.S. 4. yüzyılın ortalarına doğru yapıldığını söylememiz fazla hatalı olmayacaktır.

Bu suretle hakkında bir fikir vermeye çalıştığımız St.Paul Kilisesi büyüklüğü, anıtsallığı ve mozaik bezemesi bakımından Erken Hristiyanlık Dönemi'nde çeşitli yerlerde bulunan bu kabil kiliseler arasında önemli bir yer almakta ve onlarla ilgili problemlerin çözümünde önemli bir rol oynamaya aday bulunmaktadır (Resim: 14).

SONUÇ

Daha önceki yazılarımızda belirttiğimiz gibi, İsa'nın havarilerinden St.Paul yeni dini yaymak için Anadolu'ya yapmış olduğu üç misyonerlik seferinde Antiocheia'ya uğramış ve burasını merkez olarak seçmiştir.

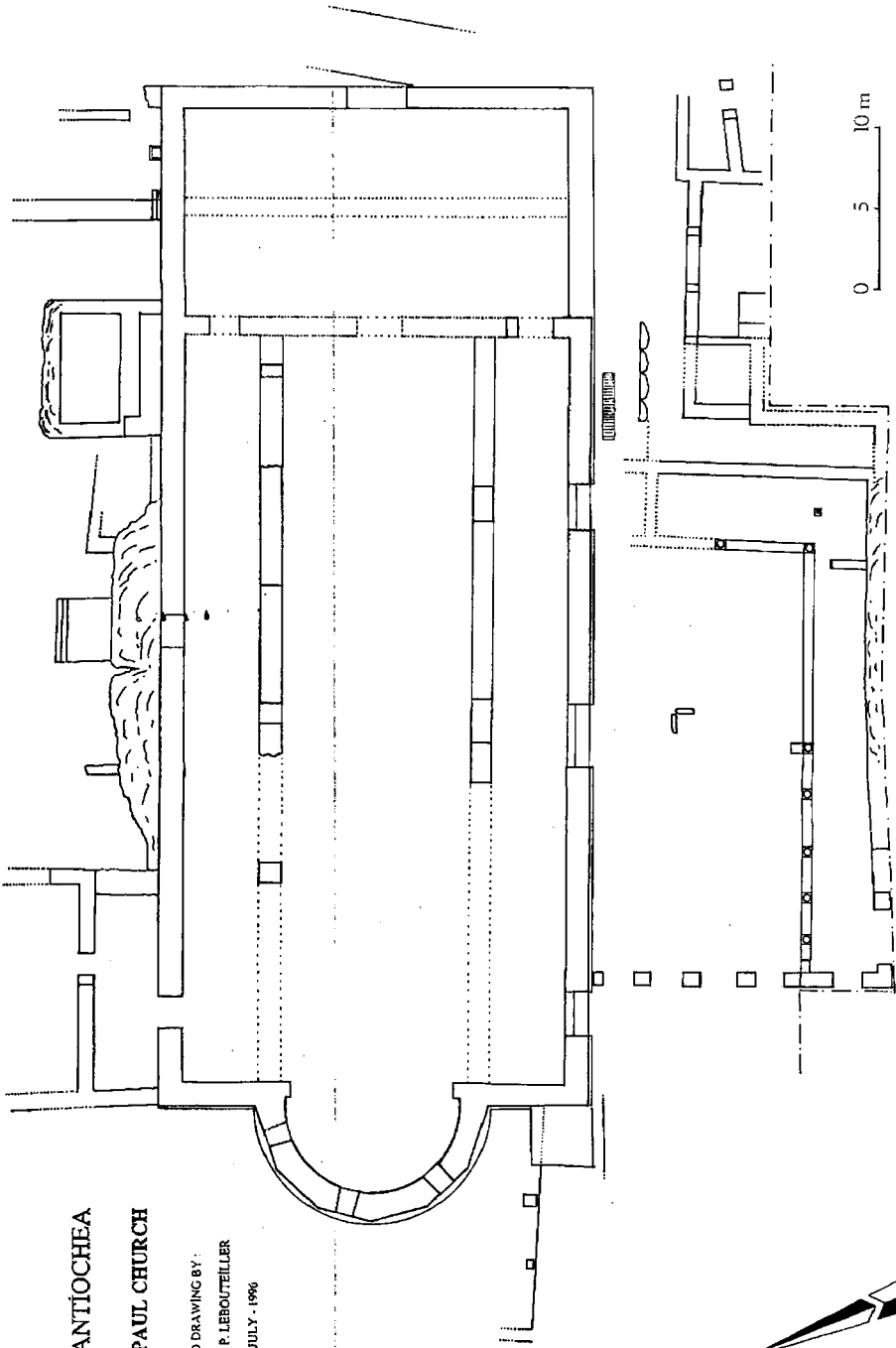
St.Paul ve St.Barnabas İ.S. 46 yılında Antiocheia'ya ilk geldiklerinde Hristiyanlığı yaymak için ilk kapsamlı vaazlarını buradaki sinagogda vermişlerdir. Daha sonraki gelişlerinde de yine bu yapıda dini görevini yerine getirmiştir.

Bu nedenle, Antiocheia halkı Hristiyanlığın ilk doğduğu merkezlerden biri olarak kabul ettiği ve buradaki sinagog üzerine inşa edilen bu kiliseye bir şükran borcu olarak St.Paul adını vermişlerdir. Yazılı kaynaklar ve buluntular bu gerçeği doğrulamaktadır.

Buraya kadar özlüce sunduğumuz bu anıtsal yapıda restorasyon çalışmalarına en kısa zamanda başlanması gerekmektedir.

PISIDIAN ANTIOCHEA
PLAN OF St. PAUL CHURCH

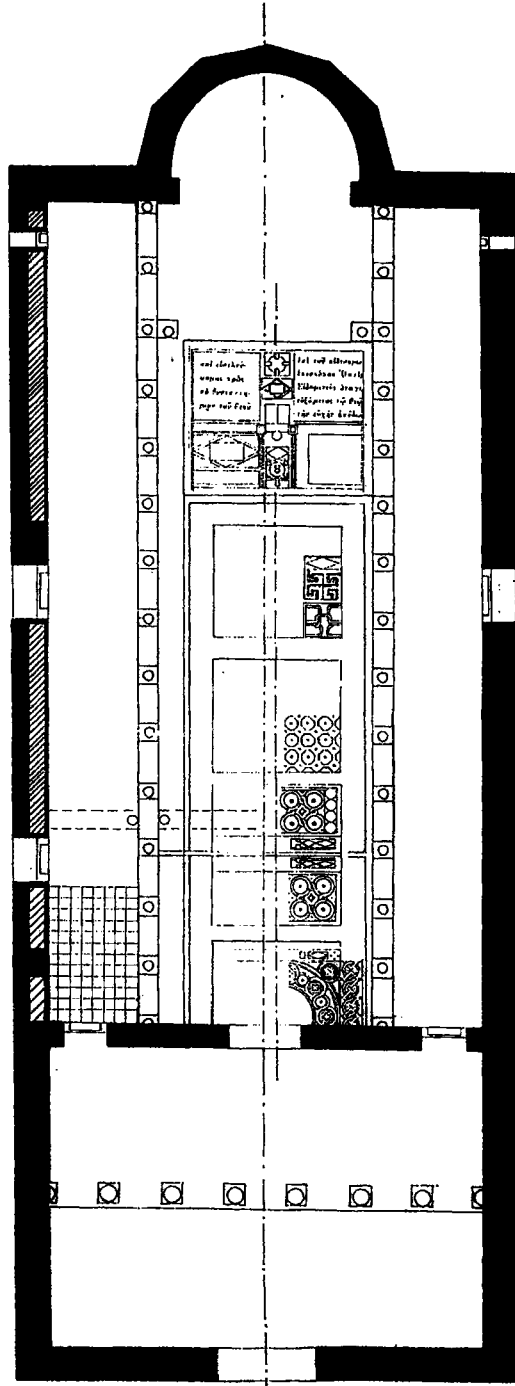
RELEVÉ AND DRAWING BY:
H. CANNIEN, P. LEBOUTELLER
I.F.E.A. JULY - 1996

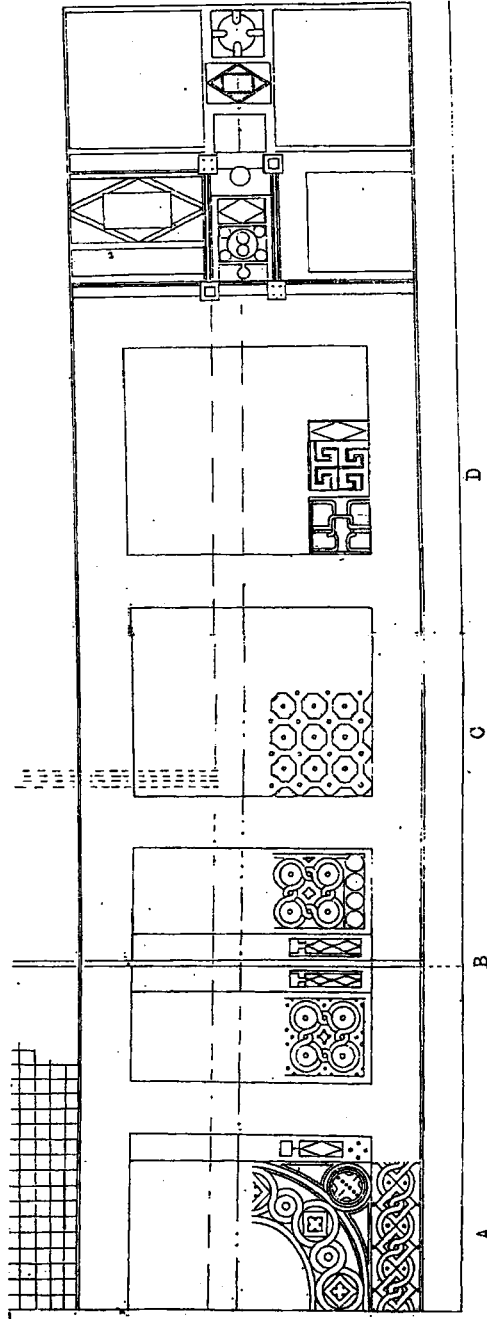
Plan 1: Kilisenin genel planı

PISIDIA

ANTIOCHEIA

Plan 2: St. Paul Kilisesi

Çizim 1: Zemin mozağında görülen motifler

Resim 1: Kilisenin kazı öncesi görünümü

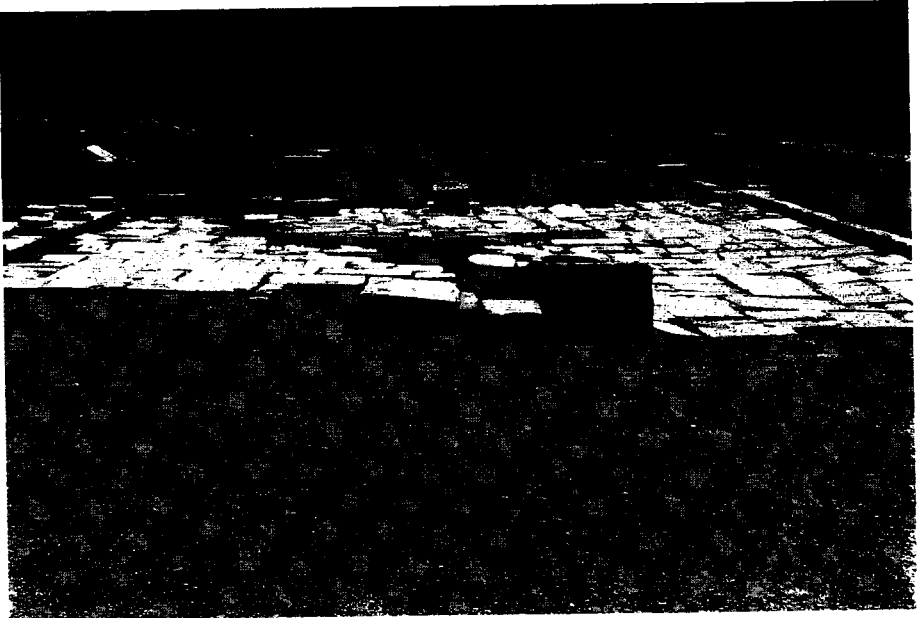
Resim 2: Kilisenin kuzey duvarı

Resim 3: Kuzey avlu, doğu görünüm

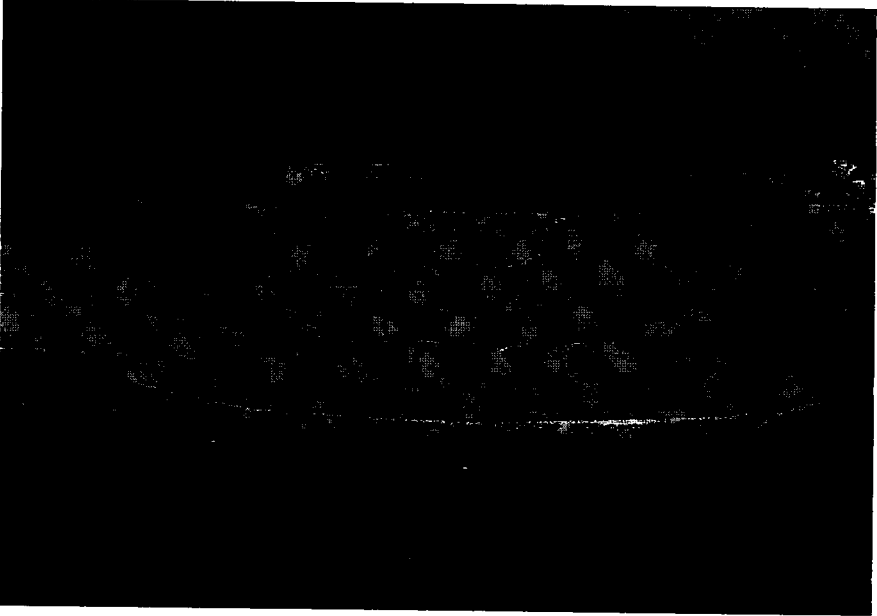
Resim 4: Avlunun güneydoğu görünümü

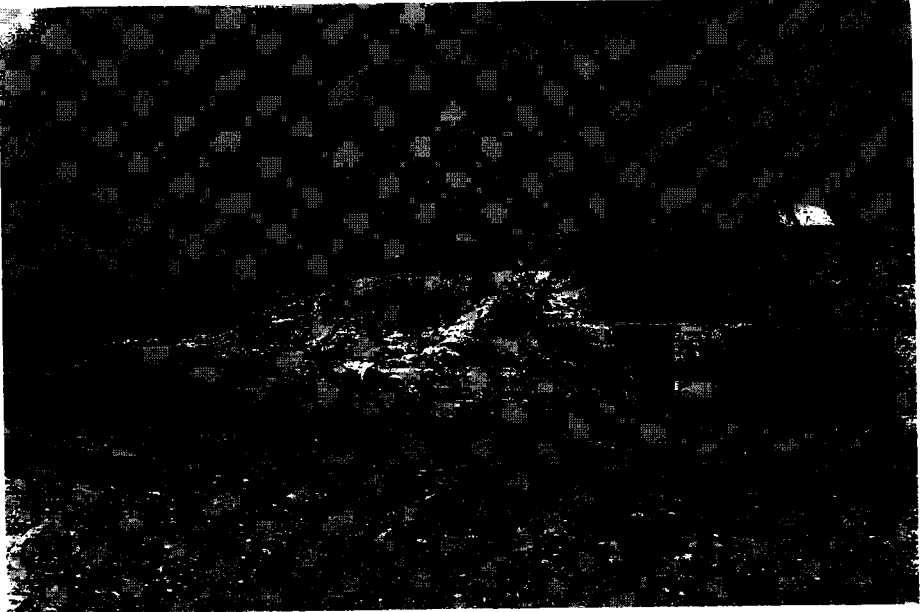
Resim 5: Avlunun batıdan görünümü

Resim 6: Apsisin genel görünümü

Resim 7: Apsisten detay

Resim 8: Güney mekanlardan genel görünüm

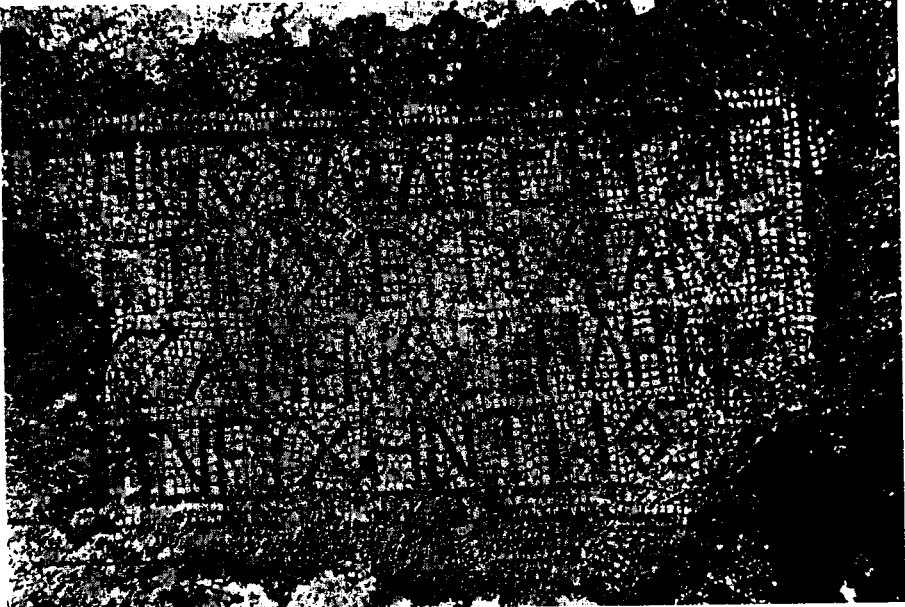
Resim 9 : Güney bölümlerden görünüm

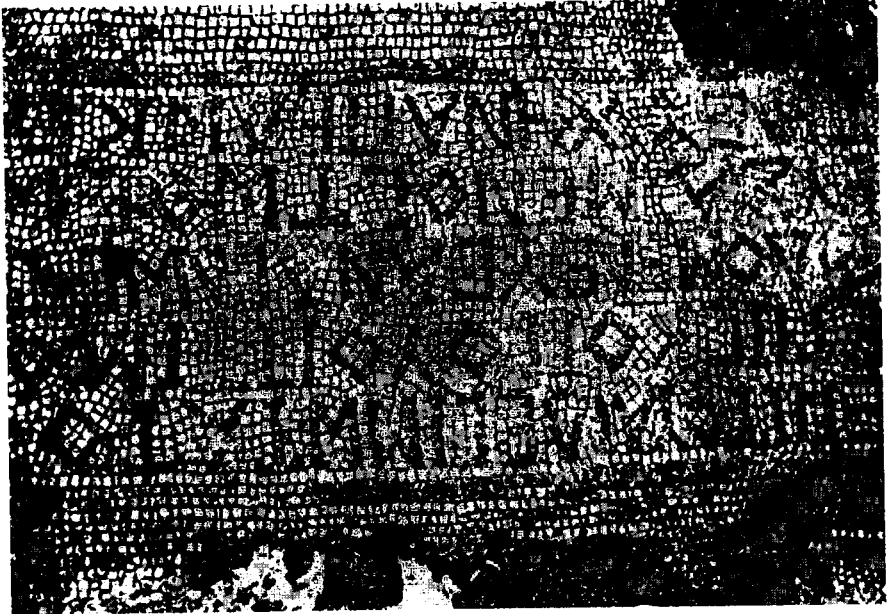
Resim 10 : Apsis içinden görünüm

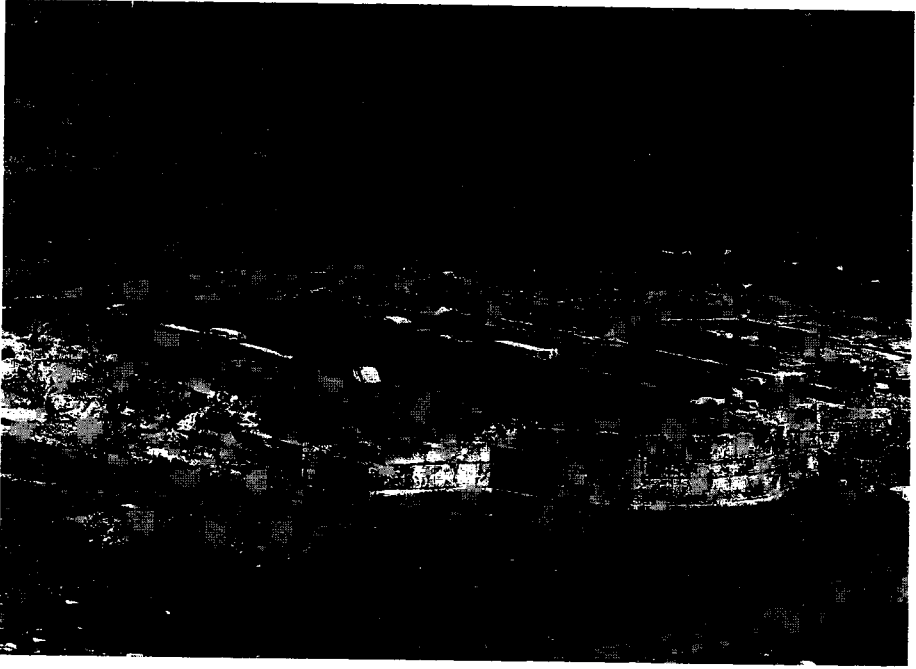
Resim 11 : Apsisin iç duvarı

Resim 12: Mozaikli zemin üzerindeki yazıt

Resim 13 : Mozaik üzerindeki yazıt

Resim 14 : Kilisenin kazı sonrası görünümü

AYDIN-HUKUKÇULAR SİTESİ OSMANLI DEVİRİ KÜRTARMA KAZISI

Mustafa Kenan ÖZKAN*

" Asaf Gökbel ve Hikmet Şölen'in aziz hatıralarına "

İskana uygun iklim koşulları ve bereketli toprakları ile "Uygarıklar Vadisi" olarak adlandırdığımız Büyük Menderes Havzası tarihinin her döneminde yoğun bir kültür gelişimine sahne olmuştur. Havzanın kültür tarihini, Peschlow'un keşfettiği kaya resimleriyle günümüzden on bin yıl geriye götürmek mümkün olmuştur¹. On bin yıllık bu kültürel süreç içinde Aydın'ın önemli bir yeri vardır. İzmir-Denizli-Muğla yolları kavşağında olması onun bu önemini daha da arttırmıştır.

Bugün, şehir imar planı içinde kalan Deştepe^x-diğer yaygın adıyla Dedekuyusu-Höyük'ün prehistorik devri, seramik buluntularına göre, ihtiyat kaydıyla M.Ö. 4500-1200 yılları arasına tarihlendirebiliriz. M.Ö. XIII. üncü yüzyılda Batı Anadolu kıyılarını istila eden Traklar, önceleri "Antheim" olarak bilinen kenti ele geçirip yerine² Tralles (Tralleis)'i kurdular. Strabon: Tralles'in kesik bir trapez üzerine, doğu tarafından tahkim edilmiş bir tepede kurulduğunu³ ifade eder. Şehir, çeşitli devletlerin idaresi altında kaldıktan sonra 1282'de Menteşe Bey

* Mustafa Kenan ÖZKAN, Sanat Tarihçi Aydın Müzesi Müdürlüğü.

(x) Yayınlarda "Çeştepe" olarak geçmektedir. -Doğrusu "Deştepe"dir. Çeştepe şehrin güneyinde kalmaktadır. Bugün belediye teşkilatı olan bir beldedir. - Tül, Ş., "Büyük Menderes Ovasında Prehistorik Yerleşimler" A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji ve Çağdaş Anadolu Arkeolojisi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1981, s. 7: Jovkowsky, M.S., *Prehistoric Aphrodisias* I-II, New York 1986, s. 713-714

(1) Acar, Ö., "Bafa'da Mağara Adamlarının Yaptığı Resimler Bulundu", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sayı. 435(22.7.1995), s. 8

(2) "Aydın", *Ana Britannica* -III, İstanbul 1986, s. 86

(3) Strabon, *Coğrafya*, Çev. Adnan Pekman, İstanbul 1987, s.197

tarafından alınarak Mentешеoğulları topraklarına katılmıştır. Türkler; Ch.Texier'in belirttiği gibi mevkiinin korunaklı ve güzel olması nedeniyle şehrin adını "Güzelhisar" olarak değiştirmişler⁴; ancak Tralles'de oturmayıp, kentin güney eteğindeki nekropolü üzerinde yeni bir şehir kurmuşlardır. Güzelhisar, daha sonra Aydınoğulları idaresine geçmiş ve 1426'da II.Murad tarafından Osmanlı topraklarına iltihak edilmiştir.

"Güzelhisar" adı XVII. yüzyıla kadar kullanılmış; ancak Anadolu Eyaleti'nde, diğeri Menemen'in kuzeyinde olmak üzere aynı isimli iki şehrin bulunması ve herhangi bir karışıklığa meydan verilmemesi için -Aydın Sancağı'nda olan anlamına -Aydın Sancağı'ndakine "Aydın Güzelhisarı" veya "Güzelhisar-ı Aydın" denilmiştir. Bu isim XIX. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmış, giderek "Güzelhisar" düşmüş "Aydın" revac bulmuştur⁵. Aydınlılar, altı yüzyıllık "Güzelhisar" ismini bir vefa örneği olarak Aydın'ın bir mahallesinin adında yaşatmaktadırlar⁶.

Aydın, güzel ve tipik bir Türk şehri idi. 1451'de tamamen Türklerden oluşan (970) nüfuslu, yedi mahalleli⁷ iken, Evliya Çelebi 1671-1672'de ziyaret ettiği kenti, yedi kapılı sur duvarları içinde, 6770 haneli, 26 mahalleli diye tarif eder⁸ ki kendisinden altı sene sonra yapılan bir tahrirde 22 mahalleli olarak görülür⁹.

1598-1609 yılları arasında ortaya çıkan Aydınlı Yusuf Paşa, Kalenderoğlu, Arap Said, Karayazıcı gibi Celalilerin korkusundan, şehir halkı Padişah'tan izin alarak şehrin etrafına kendi imkanları ile sur çekerler¹⁰. Zamanla çeşitli neden ve tahripler sonucu yıkılan surların çok az bir kısmı ayakta kalabilmiştir.

Evliya Çelebi bugünkü Nazilli köprübaşında bulunan Nazilli Kapısı'ndan dere boyunca memba yönünde üç yüz adım gidildiğinde, önünde tek gözlü yuvarlak kemerli-Karanlık Köprü, Tahirpaşa Köprüsü ve Tabakhane Köprüsü gibi isimlerle de bilinen-bir taş köprüsü olan Tabakhane Kapısı'na varıldığını; bu kapıdan içeri girilip Yıldız yönüne iki yüz adım (yaklaşık 150 m) yüründüğünde Değirmenler Kapısı'na

(4) Texier, Ch., *Küçük Asya-II*, Çev. Ali Suad Bey, İstanbul 1339, s. 112

(5) Emecen, F., "Aydın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi-IV*, İstanbul 1991, s. 235

(6) Bayındır, H. H- Poyrazoğlu, H.F. , *Aydın Kenti*, Aydın 1966, s. 41

(7) Emecen, F., *a.g.e.*, s 235

(8) Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi-IX*, İstanbul 1935, s. 152

(9) Emecen, F., *a.g.e.* , s. 235

(10) Gökbel, A-Şölen, H., *Aydın İli Tarihi*, İstanbul 1936, s. 114-115

gelindiğini anlatır¹¹. Ayrıca derenin her iki yanında, iki yüz tane akarsulu, havuzlu, değirmenli deri işleyen işyerlerinden meydana gelen Tabakhane Çarşısı'ndan bahseder¹². Bu çarşıdan sadece Tabakhane Köprüsü, hamamı, tabakhane (antik Eudon) dereninin doğu kenarında birkaç duvar kalıntısı ile yine bu yönde bir başka hamam kalıntısı günümüze ulaşmıştır. Şehir surlarının ayakta kalan kısmı, tabakhane ile Değirmenler kapıları arasında görülebilmektedir. Ekim 1888 yılında Alman Doğu Kazı Komitesi'nce yapılan Tralles planında sur duvarları da belirtilmiştir¹³.

Güzelhisar-ı Aydın, 1811'de sancak, 1826'da da yeni teşkil edilen Aydın Eyaleti'nin merkezi olmuştur¹⁴. Bu tarihten itibaren Aydın'da valilik yapanlar, bu kesimde derenin iki yanında köşkler yaptırmışlardır. Hükümet binası da bu yıllarda yapılmış olmalıdır. Hükümet Konağı'nın önündeki düzlüğün doğu kenarına sırta, XX. yüzyıl başlarında Jandarma Bölge Komutanlığı binaları inşa edilmiştir. Söz konusu yapılar ve Hükümet Konağı İstiklal Harbi'nde Yunanlılarca yakıldıkları için Cumhuriyet'in başlarında yeniden ihya edilmişlerdir¹⁵.

Veysipaşa Mahallesi; 3. pafta, 17 ada, 16 parseldeki Jandarma Komutanlığı'nın 1993 yılında Denizli yolu üzerindeki yeni binasına taşınması üzerine, Belediye burada "Hukukçular Sitesi" yapmağa karar vermiştir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 9.3.1984 gün ve 195 sayılı kararı ile tescil ettiği; antik Tralles kenti III. derece sit alanında kalan 16. parselde yapılanmağa gidilebilmesi için Müze Müdürlüğü'nün 29.7.1994 gün ve 442 sayılı yazlarıyla, hafriyatın müze denetiminde yapılması şartıyla, izin verilmiştir. 6-20.8.1994 tarihleri arasında hafriyat yapılmış, çıkan devşirme malzeme müzeye taşınmıştır. İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 2.11.1994 gün ve 4322 sayılı kararları ile inşaata izin verilmiştir.

(11) Evliya Çelebi., *a.g.e.*, s. 152; Katip Çelebi, *Cihânnümâ* (Müellif Hattı) Viyana National Bibliothek, Mxt. 389, vr. 119b

(12) Evliya Çelebi., *a.g.e.*, s. 157; "...Şark tarafındaki mahallesi nehrin kenarında tesis edilmiş olan debbağhanelerle işgal edilmişti.", Texier, Ch., *a.g.e.*, s. 14; Bugün Aydın Halk Bankası kuzeyindeki ikinci sokağın ismi -Hükümet Bulvarı'ndan tabakhanelere geçidi sağlayan "Debbağhane Geçidi"dir.

(13) Athenische Mitteilungen, 1893/18

(14) Emecen, F., *a.g.e.*, s.236

(15) Hükümet Konağı 1899 yangınında tamamen yanmış, 1903 yılında eski temeller üzerine yine iki katlı olarak yapılmıştır. 1922 yangınından sonra yine eski temeller üzerine 1926 yılında, dört katlı olarak bugünkü bina yapılmıştır. Bayındır, H.H-Poyrazoğlu, H.F., *Aydın Kenti Tarihi*, Aydın 1966, s. 68-70

Hukukçular Sitesi inşaatı devam ederken, diğer yandan da otoparkın hafriyatına geçilmiş, bu esnada bir takım duvarlara rastlanması üzerine hafriyat 15.2.1995 tarihinde durdurularak Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.2.1995 tarih ve 961 sayılı ruhsatnamesi ile Müdür Vekili Arkeolog Mehmet Tuna başkanlığında Sanat Tarihçi Mustafa Kenan Özkan ve Arkeolog Funda Ölmez'den oluşan bir ekiple kurtarma kazısına başlandı.

Vadi zemininden itibaren kotladığımızda, A3 kotunda yüzeyden 1-1.5 m derinlikte ortaya çıkan kalıntılardan, daha sonra hamam olarak nitelendirdiğimiz kalıntının (A) odasının temizliği ile işe başlandı. Kuzeybatı köşede in situ durumunda bulduğumuz, yanık izleri taşıyan tuğlalardan, zeminin kare tuğlalarla döşeli olduğunu ve bir yangın geçirdiğini tesbit ettik. Odanın güney kenarında bir kanal ile duvar arasında, oda ortasına kadar gelip eğri bir boyunla yukarıya dönen, duvarların ısıtılması için döşenen pöhrenk döşeme bulundu. Toprakla dolmuş olan kanalın temizliği esnasında; kiremit rengi hamurlu, çivit mavisi boyalı, şeffaf sırlı, müzemiz için ünik olan seramik bir lüle parçası bulundu (Etn.Env. 3689). Bulunan başka bir lüle parçasında ise motifler, lüle yaşken çizilmiş ve çizilen yerlere beyaz hamur doldurularak yapılmıştır (Etn.Env. 3691). Ayrıca XVIII. yüzyıl Kütahya seramik parçaları da ele geçti.

(B) odasının kısmen ayakta kalan güneydoğu köşesinde 2,5 cm kalınlığında horasan sıvaya rastlanması, oda duvarlarının horasan sıvalı olduğunun bir delilidir. Su ile ilgili yapılarda geçirgenliği önlemek için horasan harç özellikle tercih edilirdi. Bu husus kalıntının hamam olduğuna dair diğer bir işarettir.

(C) odasının zemini, çivilerin belirli aralıklarla 1/3'lik kısımları çakılı ahşap hatılların, çift yönlü atılmasıyla döşenmiş olduğu, çürüyen hatıl yuvalarından ve ele geçen çivilerden anlaşılmaktadır.

Batı kenarda 50 cm yükseklikte, zemini taş döşeli, kuzey-güney yönünde uzanan, duvar iç yüzeyi horasan sıvalı, dikdörtgen biçimli oda su deposu olmalı idi.

XVI. yüzyıl sonlarına tarihleyebileceğimiz kalıntının bizce önemi; bir Osmanlı yapısının temel sistemini görmemizdir. Moloztaş ve kireç harçla yukarı doğru kademeli bir şekilde yükselen temel, (C) odasında tarif edilen hatıllar benzeri, daha kalın hatıllarla güçlendirilmiştir. Bu hatılların, yapının çökmesini önleyen ve üst yapının ağırlığını temele dağıtan fonksiyonları vardı. Burada birkaç kez yapılanmağa gidildiği için, bu durumda bulunan yapının, genel planını çıkarabilmek mümkün olmadı.

Otopark alanının kuzeydoğu köşesinde bir takım duvar kalıntıları ortaya çıkmıştı. Bunların Hükümet Konağı avlusu altına doğru devam ettikleri, ayrıca burada kazıdan vazgeçildiği için duvarların mahiyetini ve planlarını öğrenmemiz bugün için mümkün değildir. Söz konusu kalıntıların da su ile ilgili yapılara ait oldukları, ortaya çıkarılan ve birbirlerine lökünle tutturulan pöhrenklerden anlaşılmaktadır. Buradaki çalışma esnasında birçok lüle parçası; Kütahya ve ithal fincan ve tabak, sırsız testi, şamdan parçaları ile çiviler bulunmuştur.

Otoparkın güneydoğu köşesinde ise Aydın için ilginç olan bir çeşme yapısına rastlandı. İlk yapıldığında iki musluklu, kenarları küfeki taşla çerçevelenmiş dikdörtgenler prizması biçimli, tek tas yuvalı, farklı boyutlarda spoliyen malzemedan iki testi setli ve 14 cm derinliğinde, kenarları beyaz mermerden, zemini kayrak döşeli yalıklı olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin önceleri horasan sıvalı olduğu yalak içindeki sıra kalıntılarında anlaşılmaktadır. İki musluklu çeşmeye Aydın'da ilk defa rastlanmıştır. Çeşme daha sonra güney yönde genişletilerek; üç musluklu, iki tas yuvalı, üç testi setli şekle dönüştürülmüştür. İkinci tas yuvasının kuzey kenarı ilk yapının güneydoğu köşesidir. Çeşme, arkasındaki havuza bitişik olarak yapılan ve suyunu bu havuzdan alan, muhtemelen köşe çeşmesi konumunda idi. Çeşmenin asıl ilginç yönü ise küp hazneli oluşuydu. Güzelhisar Mahallesi Turan Caddesi 2. Sokak 56. pafta, 260 ada, 4. parselde-bugün yıkılmış olan- XX. yüzyıl başlarından kalan küp hazneli çeşmeyi, önceki yıllarda görünce, bunun bir istisna olduğunu düşünmüş, yerel ustaların pratik çözümüne hayret etmişim. Ancak küp hazneye burada da rastlayınca, bunun Aydın'a özgü bir gelenek olduğuna karar verdik. Aydın yollarında beşik tonozlu eyvan gibi küçük yapılara rastlanır. Bunların içine yolcuların susuzluklarını gidermeleri için suları hergün köylülerce doldurulan birer küp ve tas konulmuştur. Bu yapılara "Hayır Küpü" denilmektedir¹⁶. Bunlar hep aynı geleneğin ürünüdür.

Havuzdan gelen su ilk küpü doldurunca, ağız kenarından diğerine bir kurşun boru ile bitişik küpü de doldurduktan sonra, fazla sular ağız kenarından, künklerle, kuzey yan duvar altından başlayan kanala verilmektedir. Kuzeye doğru giden bu kanal az sonra doğuya dönerek, demir aksamı kapaklı kanal ağzına ulaşmaktadır. Kanal ağzında yapılan çalışmada, ele geçen parçalar arasında testi dip parçası, ithal tabak parçaları ile arı damgalı ithal bir kiremit parçası bulunmuştur. XIX.

(16) Şapolyo, E.B., "Medeniyet Tarihimizde Su Sarnıçları", *Önasya*, Temmuz 1967, Yıl 2, Sayı 23, s.15

yüzyıla tarihlediğimiz ayyıldızlı, O PAQUE LUNEVILLE damgalı tabak dip parçası kanal ve çeşme için "terminus post quem"dir.

Çeşmenin kuzeyinde yapılan çalışmada, havuzun doğu duvarına bitişik olarak, ayrı bir duvarla yeni odaların yapıldığı anlaşılmış ancak, doğu duvarları yıkıldığı için planlarının çıkartılması imkansız hale gelmiştir.

İlk oda, çeşmeden 170 cm uzakta küfeki söveli kapılı, 210 cm boyunda küçük bir odadır. Kanal kapak teşkilatı buradadır. Kuzey bitişikteki ikinci odanın daha küçük bir havuz olduğu, suyunu çeşme gibi büyük havuzdan aldığı anlaşılmıştır. Fazla suları, güneybatı köşeye yakın, duvarın üstünden, ilk odada duvara bitişik dik ve yatay pöhrenk döşeme ile kanala verilmekte imiş. Havuzun güneydoğu köşesinde rasladığımız künkler, havuzun boşaltma sistemi ile ilgili olmalıydılar. Havuzun zemininin taş döşeme ve sıvalı olduğu duvar diplerindeki iz ve kalıntılardan anlaşılmaktadır. Havuzun duvarları da sıvalı idi.

Üçüncü oda ise ikincinin aksine doğu-batı yönünde uzanan -muhtemelen- dikdörtgen planlı idi. Bu odanın batı duvarı önüne; üstü tuğladan, yarım kemer sırtı biçiminde, büyük havuz duvarına dayanan, ikinci bir duvar çekilmiştir. Büyük havuzun fazla suları buradan bırakılıyordu. Çeşme ve söz konusu odaların batısında, dikdörtgene yakın planlı ve bir takım değişikliklere uğramış büyük havuz ortaya çıktı. Cevizli (Ceviz, Messogis) Dağı'ndan kanallarla gelen sular, bu havuzu doldurduktan sonra birleşik kaplar misali diğer birimleri de doldurup, fazla sular daha alt seviyedeki ünitelerde kullanılarak dereye akıyordu. Havuz ve çeşmeyi (ilk halini) XVII. yüzyıl sonları XVIII. yüzyıl başlarına, diğer ilaveleri de XIX. yüzyıl başlarına tarihleyebiliriz.

A3 kotunda ortaya çıkan bu kalıntılar konglomera zemin üzerine inşa edilmişlerdir. Otopark alanının genelinde yüzeyden 1-1,5 m derinlikte çoğu tahrip olmuş kanal ve künklerle rastlandı. Burada kanal ve künklerden oluşan bir su dağıtım ağı söz konusu idi.

Bu çalışma esnasında, Hukukçular Sitesi (D) bloğunun, ters (L) planlı fosseptik çukurlarının açılması sırasında büyük kısımları (A) (C) blokların altında kalan duvarlara rastladık. Doğuya doğru açılan kolu kesen 103 cm genişliğinde, moloztaş+kireç harçlı duvarın, temel çukurundan itibaren mevcut yüksekliği 280 cm dir. Kanalizasyon borularının döşenebilmesi için duvar, üstten 140 cm oyulmuştur. Güney kolun doğu kolu kestiği köşenin batı kenarında 132 cm kalınlığında 170

cm yüksekliğinde başka duvar parçalarına rastlandı. Söz konusu kalıntıların, Evliya Çelebi'nin bahsettiği Değirmenler Kapısı ve müştemilatına ait duvarlar oldukları; ancak sonraki yapılanmalarla tahrip edilmeleri nedeniyle biçimlerini öğrenmemiz mümkün olmamıştır. 1937 tarihli hava fotoğrafında burada bir takım odacıklar görülmektedir.

Bu kanalların toprağından; sırlı sgraffito Bizans, firuze renkli Selçuklu, sırsız kabartmalı 14-15. yüzyıl seramik parçaları, Osmanlı lüle, kandil, şamdan ve muhtelif seramik parçalarının bulunması, burasının çöplük olarak kullanıldığını göstermektedir.

14-15. yüzyıl sırsız, süzgeç boyunlu, kabartmalı seramik parçalarına Aydın şehir merkezinde; Veysipaşa, Köprülü, Ramazanpaşa, Hasanefendi gibi eski mahallelerde yapılan kurtarma kazılarında da tesadüf edilmektedir. Kuşadası'ndan müzemize gelen benzer parçalar vardır. Milet kazılarında bu tür kaplardan bulunması üzerine bunların Mezopotamya ve Suriye'den ithal edilmiş olabileceği ifade edilmiştir¹⁷. Sarre'nin söz konusu makalesi 2. resmindeki parçaların benzerlerini hem Hukukçular Sitesi kazısında, hem de Aydın-Merkez-Dalama Bucağı, Dereköyü'nde bulunan kulenin bahçesinde de ele geçmesi; bu tür testilerin, Aydın ve Menteşe Beyliklerinde yaygın olarak kullanıldıklarını gösterir. Bu testilerin Aydın'da yapılmış olmaları da ihtimal dahilindedir. Deştepe Höyüğü'nün Kalkolitik Devir seramik buluntuları, Aydın çömlekçiliğinin uzun bir geçmişe sahip olduğunun bir ifadesidir. "Plinius'tan Tralles'in bir çömlek merkezi olduğu biliniyor (Nat.Hist.35, 160). Bu atölyenin Plinius'un yaşadığı devirde, M.S.1. asırda faaliyette olduğu kati gibidir. Plinius Tralles'i, Samos, Bergama, Arretium ve diğer İtalya ve İspanya merkezleri meyanında sayıyor. Fakat Tralles'in mahalli çömlek merkezlerinin türediği Hellenistik Devir'de faaliyet göstermemiş olması için hiçbir sebep yoktur"¹⁸. Antikiteden günümüze kadar üretim yapan Aydın (Tralles), Karapınar (İncirliova), Çine-Akcaova ocaklarının ürünleri günümüzde olduğu gibi antik devirde de Muğla ilinin testi-çömlek ihtiyacını karşılıyordu. "Milas, antik dönemde çanak-çömlek ihtiyacını komşu şehirlerden, özellikle Tralles'den getirtmiş olsa gerektir"¹⁹. Bu ocakların dışında Evliya Çelebi Kuşadası-Güzelçamlı arasında üç yüz haneli Çömlekçi köyünden bahseder²⁰. Adı geçen köyün yeri bugün için tam olarak tespit edilebilmiş değildir. 1995

(17) Sarre, F., "Die Keramik Der islamischen Zeit von Milet", *Das islamische Milet*, Berlin 1935, s. 69-88

(18) Akarca, A., "Mylasa'da Hellenistik Bir Mezar. A Hellenistic Tomb in Mylasa", *Bulleten XVI/63(1952)*, s. 382

(19) Akarca, A., *a.g.e.*, s. 383

(20) Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.146

yılında Kadıkalesi civarında açılan bir çukurdan bulunan, çömlekçi fırını malzemesi beş tane üç ayak müzeye hibe edilmişti. Acaba Çömlekçi köyü burası mı, yoksa mezkur ilçenin Caferli köyü Çömlekçi mevkiinde mi idi? Bugün için bilmiyoruz. İlde diğer bir çömlekçilik merkezi de Karacasu'dur. Aydın'da kaliteli üretim yapılan bu atölyelerde; 14-15. yüzyıllara tarihlenebilen, Mezopotamya- Suriye etkili testi ve çömleğin imal edilmiş olması ihtimal dahilindedir.

Kare planlı ve kâgir olarak inşa edilen, bugün kuzeydoğu köşesi ile güneybatı köşesi ve güney duvarı kısmen ayakta kalan, Dereköy Kulesi köyün hemen batı bitişiğindedir. Menderes Ovası'na hakim konumu ile dikkati çeker. Ege Bölgesi'nde Ayanlık Dönemi yapıları ve kuleler ile ilgili çalışmalar yapan Prof. Dr. Ayda Arel, bu kuleden hiç söz etmez.

Bu kazıda olduğu gibi önceki yıllarda yapılan; Konaklı Dershanesi ve Zincirli Han kazılarında birçok lüle parçaları-Zincirli Han lülelerinin hepsi "Minberi" damgalıdır - bulmamız, bunların Aydın'da imal edilmiş olabileceklerini düşündürüyordu. Kanal toprağı içinde bulduğumuz "Tophane Sakin" (i) mühürlü lüle parçası (Etn.Env. 3692) bu düşüncelerimizi çürütmeğe yetti. 1844 yılı Temettuât Defterlerinde lüleci esnafına rastlanılmamıştır²¹. 2031 Numaralı Kozdibi Mahallesi Temettuât Defteri'nden Aydın'da bir tane çubukçu esnafının olduğunu öğreniyoruz²².

Osmanlı kalıntılarının temizlik ve kazı çalışmalarından sonra otopark hafriyatına devam edilmiş ve kuzey kesitte bir mezara rastlanmıştır. Söz konusu kalıntıların İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 15.12.1995 gün ve 5409 sayılı kararları ile kaldırılarak hafriyata devam edilirken yine aynı kesitte ve söz konusu mezarın doğusunda ikinci bir mezar çıkmıştır. Bu mezarlar Arkeolog Mehmet Tuna'nın bildiri konusudur.

Sonuç olarak: Tralles kenti nekropolü üzerine kurulan Güzelhisar'ın; Osmanlı Devri şehir surları - Değirmenler Kapısı'nda yapılan çalışmalarda ortaya çıkan kalıntı ve ele geçen buluntular, Bizans Devri'nden (XII-XIII. yüzyıldan), XX. yüzyılın ilk yarısına kadarki devre ait yeni bilgiler edinmemizi sağlamıştır.

---

(21) Tozduman, A. Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisâdî Durumu (1844), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Bilim Dalı (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 1992

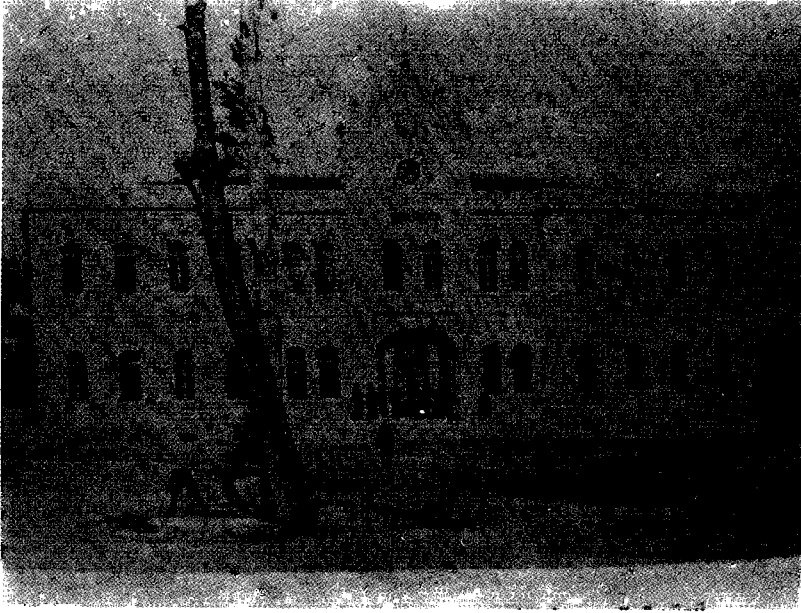
(22) Tozduman, A., a.g.e.

Resim 1: 1923'lerden Aydın'ın bir görünüşü (Kültür Müdürlüğü Arşivi)

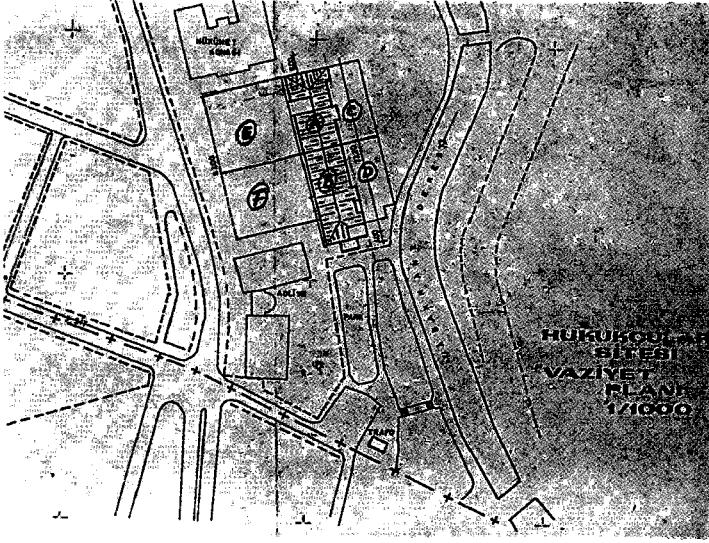
Resim 2 : Osmanlı Devri şehir surunun ayakta kalan kısmı

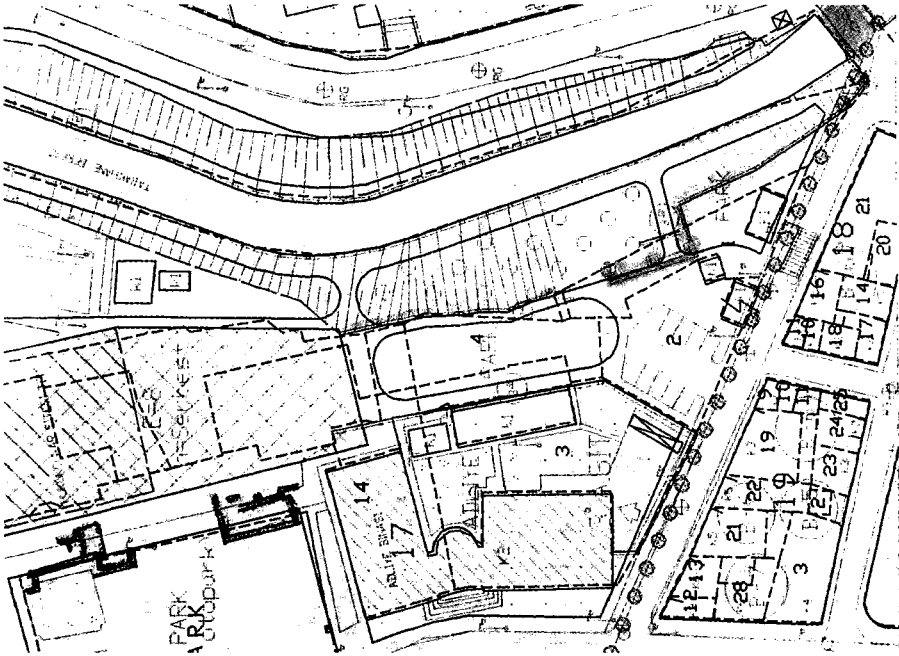
Resim 3: Hükümet Konağı "Millî Mücadele" öncesi (Gökbel-Şölen)den

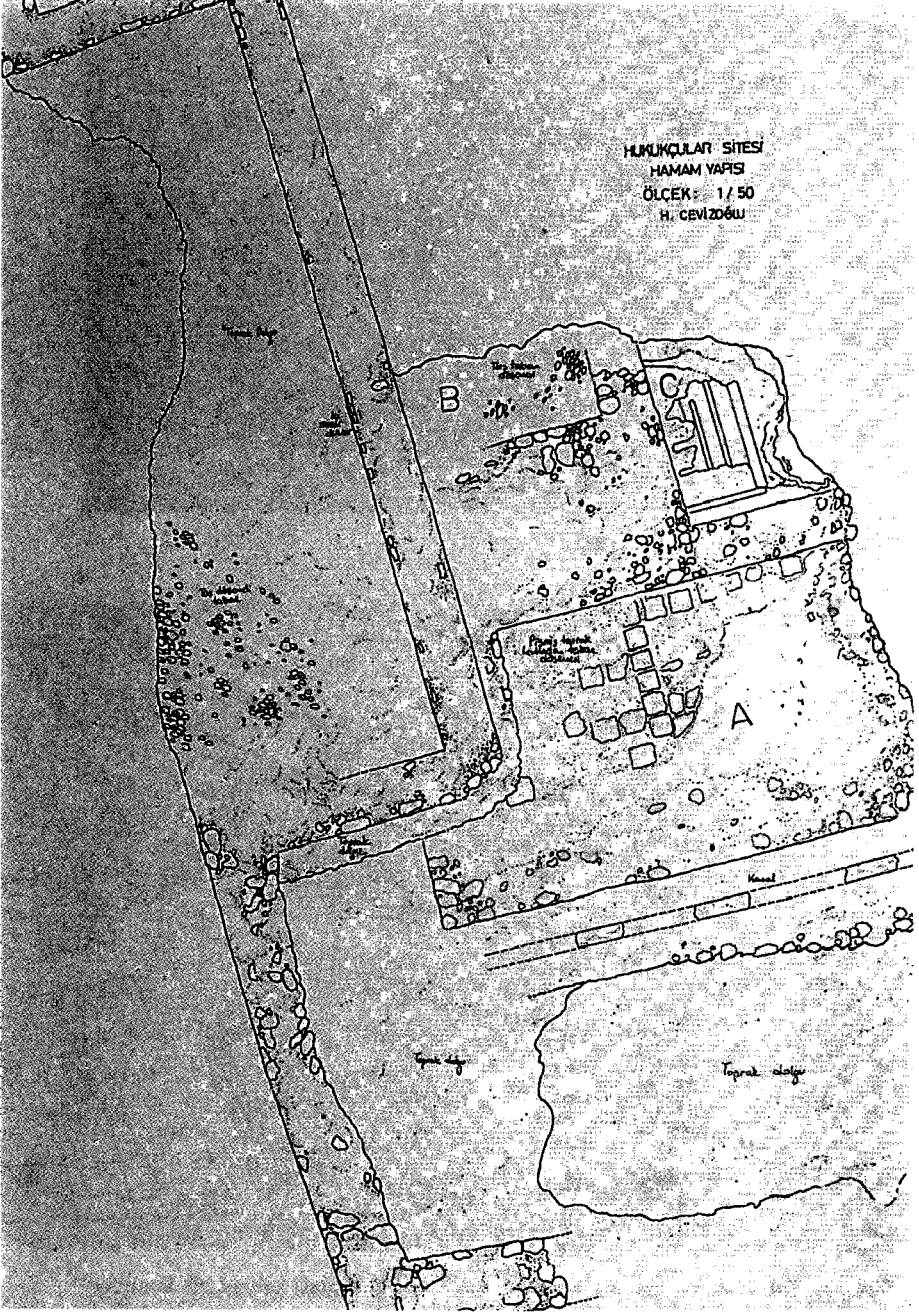
Resim 4: Hukukçular Sitesi kurtarma kazısı alanı

Resim 5: Vaziyet plânı

Resim 6: Tabakhane Köprüsü, Osmanlı surları ve kazı sonrası kalıntıların konumu

Resim 7: Hamamın plânı

Resim 8: Osmanlı yapılarının görünüşü

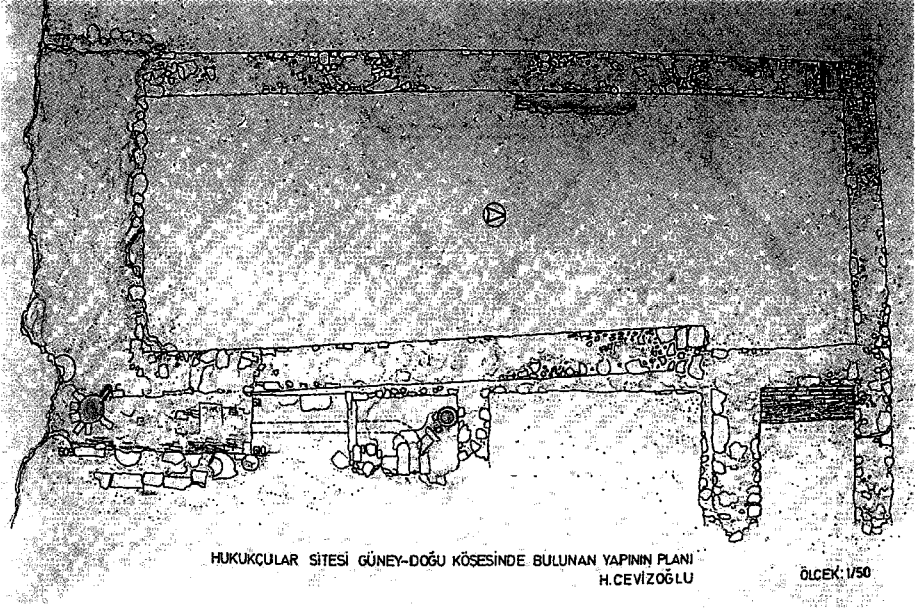
Resim 9: Hamam kalıntısı

Resim10: Kanal ve künk (pöhrenk) döşeme

Resim 11: Kuzeydoğudaki kalıntılar

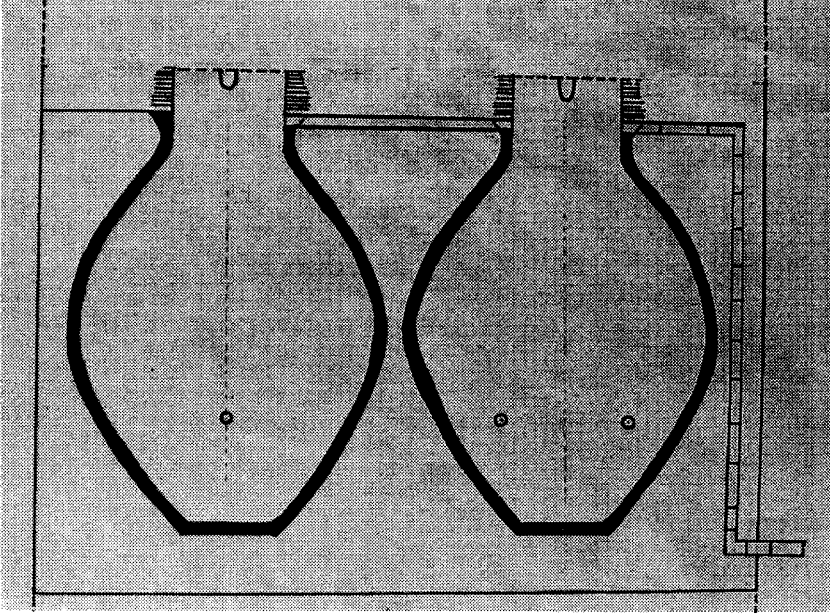

Resim 12: Guncydogudaki kalıntıların plâni

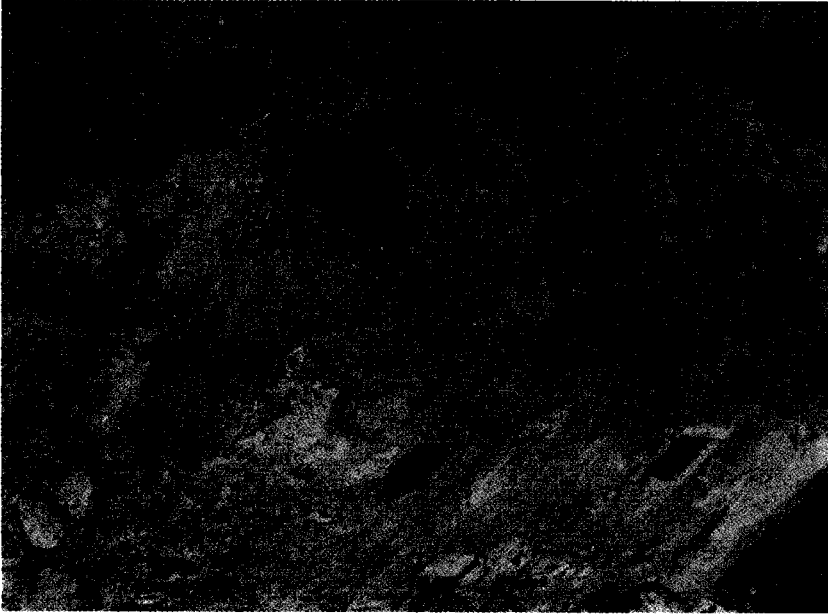

Resim 13: Çeşme yapısı ön görünüşü

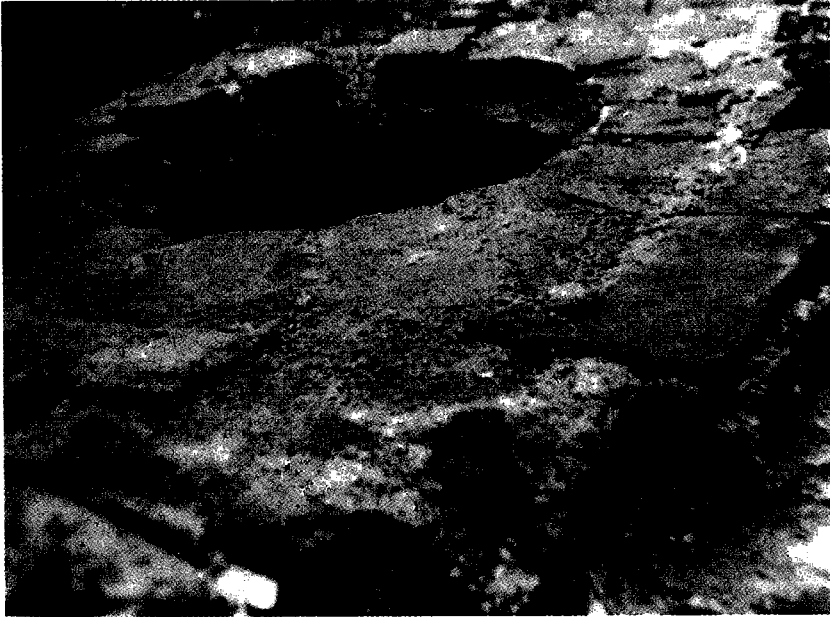
Resim 14: Küplerin konumu

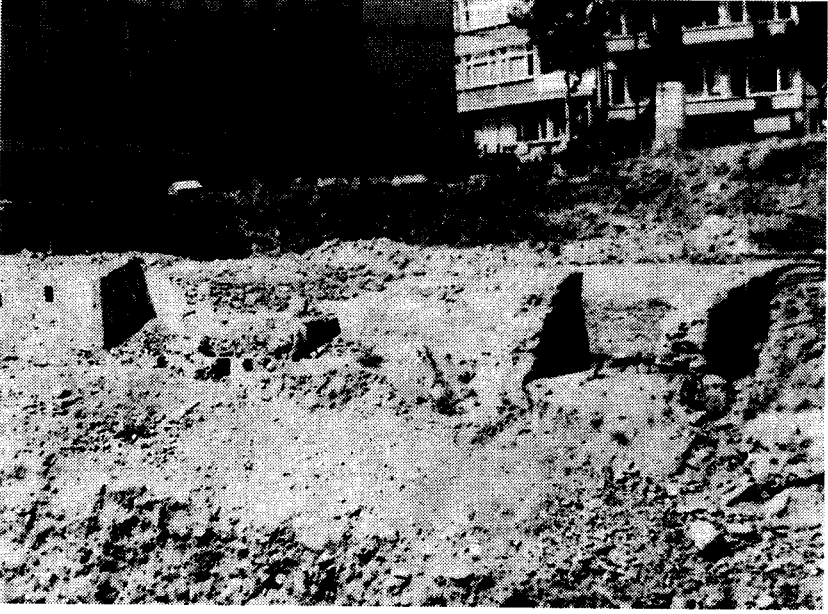
Resim 15: Çeşmenin üstten görünüşü

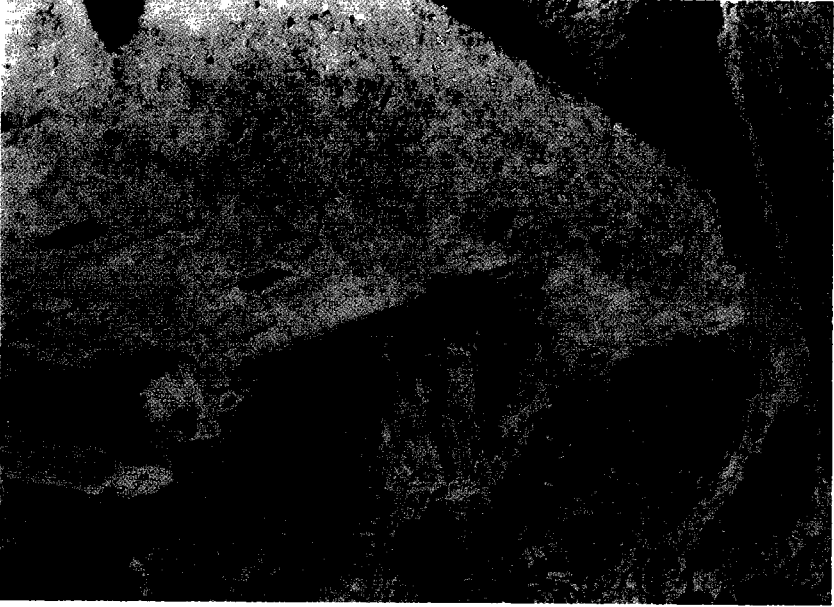
Resim 16: Güzelhisar Mahallesi'ndeki çeşme

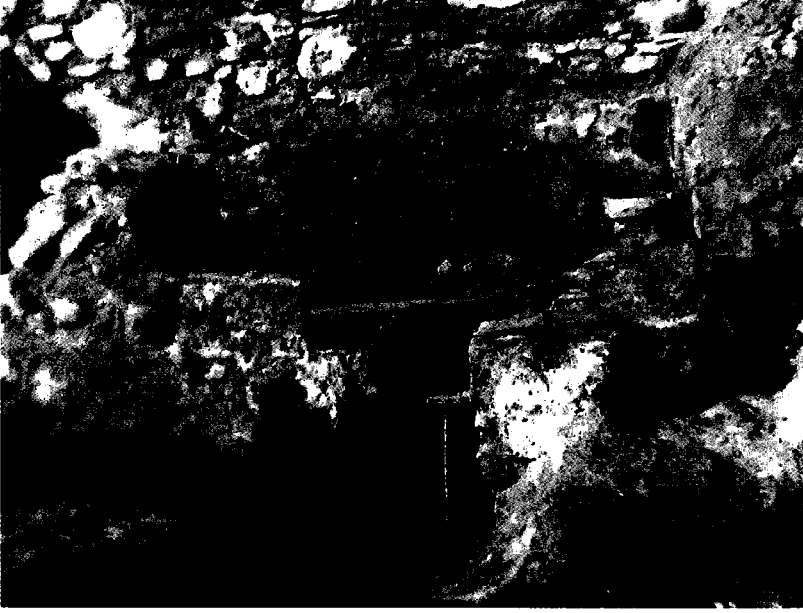
Resim 17: Güzelhisar Mahallesi'ndeki çeşmenin üstten görünüşü

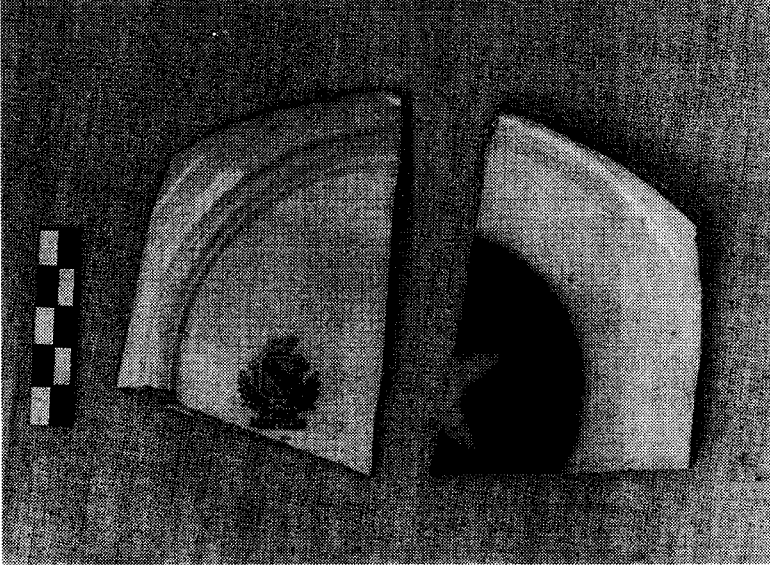
Resim18 : Çeşmenin kuzey bitişiğindeki odaların görünüşü (doğudan)

Resim 19: Odaların bir başka görünüşü (güneyden)

Resim 20: İlk oda ve kanal ağzının görünüşü

Resim 21: Kanaldan çıkan ayıldızlı tabak parçası

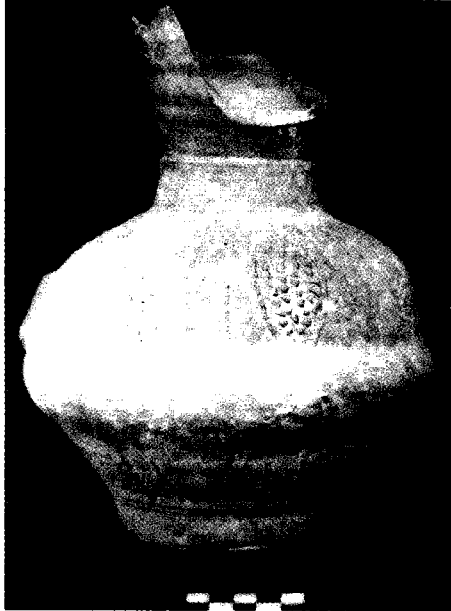
Resim 22: (D) blok kanalında çıkan sur parçası

Resim 23: Dalama-Dereköy'deki Osmanlı kulesi

Resim 24: XIV -XV. yüzyıl sırsız kabartma desenli testi parçaları

Resim 25: Veysipaşa Mahallesi'nde bir temel kazısında bulunan kulpu ve ağzı kırık XIV-XV yüzyıl testisi

ORTHASIA MOZAIK KURTARMA KAZISI VE MOZAIK KALDIRIMI (1995)

Emin YENER*
Funda ÖLMEZ

İlk kez, 1994 yılında müzemize yapılan bir ihbar sonucu, Aydın ili, Yenipazar ilçesine bağlı Donduran köyü sınırları içinde bulunan ve İbrahim Demirkol adlı vatandaşa ait olan narenciye ve sebze bahçesine gidildi. Söz konusu narenciye ve sebze bahçesinin güneydoğusunda bulunan alanda, Yenipazar Kaymakamlığı ve Belediyesi'nin ihbarı ile 1994 yılında kazı çalışmaları yapılmış ve ortaya çıkarılan mozaikler üzerlerine ince kum ve naylon kapatılarak geçici bir koruma altına alınmıştı. Aynı zamanda antik Orthasia kenti sınırları içinde bulunan mozaik kalıntısı üzerinde, geçtiğimiz yıl, zamanın ve olanakların yeterli olmayışı nedeniyle, gerekli şekilde yapılamayan temizlik çalışması 1995 yılı içerisinde tamamlandı. Mekanik olarak temizlenen mozaikler kaldırılarak müzemize taşındı.

Orthasia kenti Aydın'ın Yenipazar ilçesinin 5 km doğusunda yer alan Donduran köyü sınırları içinde bulunuyor. Nysa antik kentine de yakın olan bu Karia yerleşmesinden antik yazar Strabon şöyle söz ediyor: "Nysa yakınında Maiandros nehrinin öte kıyısında önemli iki yerleşme vardı. Koskinia ve Orthasia'yı kastediyorum. Nehrin bu kıyısında Briula, Mastaura ve Akharaka ve kentin yukarı kısmında dağda Aromeus denen en iyi Mesogites şarabının elde edildiği aroma vardır" ¹.

Orthasia, M.Ö. 7. yüzyılda Kimmerlerin saldırısına uğrar. Lydia Kralı Alyattes'in Kimmerleri yenmesi sonucu bu egemenlikten kurtulup

---

* Emin YENER, Aydın Müzesi Müdürü
Funda ÖLMEZ, Arkeolog, Aydın Müzesi Müdürlüğü.
(1) Strabon, *Cografya*, Kitap XIV, Sayfa 200, Bölüm 47.

Lydialıların eline geçer. M.Ö. 6. yüzyılda ise İonia Birliği'ne katılır ve birçok Anadolu kenti gibi Persler'in egemenliğine girer.

Genel Müdürlüğümüzün 28.7.1995 gün ve 5805 sayılı onayları ile 9.10.1995 tarihinde bu yılki kazı temizlik ve mozaik kaldırma çalışmalarına başlandı. Kazı çalışmaları Aydın Müzesi Müdürü Emin Yener'in başkanlığında, Yenipazar Belediyesi'nin maddi desteği ve üç işçi ile birlikte 18 gün sürdürüldü. Yenipazar Belediye Başkanı Sayın Zafer Savcı'ya yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Öncelikle geçtiğimiz yıl geçici koruma sağlamak amacı ile üzerlerine ince kum ve naylon serilerek kapatılan alanın üzeri açıldı. Mozaiklerin üst yüzeyi tamamen temizlendi. Temizleme çalışması mekanik olarak yapıldı. Uzunluğu yaklaşık 20 m, genişliği ise 3.5-4 m olan taban mozaiği tamamen temizlenmiş oldu. Yine 1994 yılı içinde açılmayan ve kazısı yapılamayan, bahçeyi doğu yönünde sınırlayan komşu bahçe ile de sınır oluşturan bahçe duvarı kaldırıldı. Mozaiklerin duvarın altından komşu bahçeye doğru yaklaşık 2 m daha devam ettiği ve köşe yaparak bu noktada son bulduğu anlaşıldı. En son kazılan bu bölümün de temizliği yapıldıktan sonra mozaiklerin söküm planı hazırlandı. Plankarelere ayrılan mozaikler üzerinde kesilecek bölümler tek tek işaretlendi. Bu yılki temizlik çalışmaları sonucu kalker ve kireç tabakası tamamen temizlendi. Ancak mozaikler üzerinde Antik Çağdan itibaren başlayan tahribat günümüze kadar devam ettiğinden çok yoğun bozulma söz konusu idi. Ayrıca tarla sahibinin bilinçsizce bazı bölümleri tahrip ettiği daha önce anlaşılmıştı. Çeşitli şekillerde büyük ölçüde tahrip edilmiş durumda olan ve Aydın Müzesi'nin sorumluluk alanı içinde bulunanlar arasında en ünik durumda olan bu mozaiklerin dört ana pano, çeşitli geometrik bordürler ve ara panolardan oluştuğu anlaşıldı. Güneyden kuzeye doğru sırasıyla şu panolar ortaya çıkarıldı:

1- Güneydoğu köşede mozaiklerimize göre daha geç bir dönemde yapıldığı düşünülen ve niteliği anlaşılamayan tonozlu yapının hemen önünde, etrafı geometrik bordür ile çevrili alanda ilk ana panomuz açığa çıkarıldı. Bu panoda mitolojik bir sahnenin tasviri yer alıyor. Zeus'un kuğu kılığına girerek Leda'ya gelişi anlatılıyor². Leda çıplak olarak oturuyor, üzerinde haçvari bir bezeme bulunan bitkisel bir motife dayanıyor. Elinin hemen altında hydria yer alıyor. Zeus ise kuğu kılığında Leda'ya doğru ilerliyor (Sahnenin alt kısmı tamamen tahrip edilmiş durumdadır).

---

(2) Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1978, s. 211.

Kuzeye doğru devam edildiğinde, doğu kenarda yer alan ve ana panoları çevreleyen kenar bordürü üzerinde çeşitli hayvan ve insan figürlerinin tasvirleri açığa çıkarıldı. Sırasıyla güneyden kuzeye doğru şu figürler yer alıyor: a- Sağa doğru koşar durumda köpek figürü açığa çıkarıldı. Köpeğin görüntüsü tazyı olduğu kanısını güçlendiriyor. İleriye doğru koşar durumda olan köpeğin ağız açık, dili hafifçe dışarı sarkık ve dişleri görünür vaziyettedir. Kuyruğu kısa ve kalkıktır. Vücut konturları koyu renk tesselalarla gösterilmiştir. Boynunda kırmızı renk tesselalarla işlenmiş tasma yer alıyor. Köpeğin ağız kısmının tasviri doğu izlerini taşıyor. Buradaki tasvirin aynısını erken dönemlerde vazo resimleri üzerinde özellikle aslan figürlerinde de görmek mümkündür. Açık ağız, sarkık dil, görünen dişler sanatçıların doğu örneklerinden etkilenecek daha geç dönemlerde başvurdukları bir tasvir biçimidir³. b-Doğu bordürün kuzeye devam eden kısmında kaplan figürü yer alıyor. Kaplanın vücut çizgileri, kıvrımları ve renkleri orijinal renklerinin hemen hemen aynı tonlarındaki tesselalarla çok güzel tasvir edilmiştir. Yönü sola doğru olan kaplan ileriye hamle yapmış durumdadır. Fakat tahribat nedeni ile ön ayakları ve başı tam olarak görülemiyor. Memeleri kırmızı renkte ve belirgin bir biçimde gösterilmiştir. Hamleden dolayı vücut ağırlığı arka ayaklar üzerinde toplanmıştır. Yine bu panonun devamında bu kez sadece başı ve vücudunun arka kısmına ait detayları görülebilen bir başka kaplan figürü görülüyor. Yine kaplanın yönü sola doğrudur, ağız açık, dili dışarı sarkıktır. Tahribat nedeniyle sadece vücudunun arka kısmı görülebiliyor. Vücut detayları yine orijinaline uygun renkte tesselalarla işlenmiştir. Sola hamle yapmış durumdadır. c-Kuzeye doğru devam edildiğinde dört nala koşan bir süvari figürü açığa çıkarıldı. Yönü sola doğru olan süvarinin üzerinde zırh, onun altında tunik, sırtında khlamys ve ayaklarında çizme yer alıyor. Atın görüntüsü, süvarinin dizginleri sıkı sıkıya tutuşu ve khlamys'in uçan tasviri nedeniyle oldukça hızlı bir tempoda koştukları anlaşılıyor. ç-Yine kuzeye devam edildiğinde küçük bir kayık ve üzerinde insan figürü ile karşılaşıldı. Kayık üzerinde sağ kenarda, ayakta, başında bir şapka bulunan, fakat belden aşağısı çıplak durumda tasvir edilen insan figürünün hemen ayağının önünde kıyıya ya da iskeleye yanaşıp inmeye yarayan bir merdiven, sol kenarda ise kürek yer alıyor. Kayığın sol uç kısmında ise güneşin sembolize edildiği bir süsleme unsuru görülüyor. Bu pano üzerinde hem sağ, hem de sol kısımda yoğun bir tahribat ve tesselalarda dökülme görülüyor. d-Tekrar kuzeye devam edildiğinde tam seçilemeyen figürler açığa çıkarıldı. Niteliği tahribat nedeniyle

---

(3) Tomris Bakır, Korinth Seramiğinde Aslan Figürünün Gelişimi, Levha 2, AS 5.

anlaşılamayan ancak ayaklarının görüntüsü nedeniyle timsah olabileceğini düşündüğümüz hayvan figürünün solunda, büyük bir olasılıkla ağzında timsahı çekmeye çalışan bir insan figürü, sağda hayvanın kuyruk kısmına yakın bir yerde yine hayvanın üzerinde ve elleri ile bir nesneyi tutan (veya çeken) bir başka insan figürü yer alıyor. Sol tarafta ise çiçek motifleri bulunuyor. Figürlü sahnenin tam ortasında burada daha geç dönemlerde kullanılmış bir yapıya ait olduğunu sandığımız in situ olmayan kare formlu tuğla plaka bulunduğundan bu panoda yer alan figürler büyük ölçüde tahrip edilmiş durumdadır. e-Kuzeye devam edildiğinde Antik Çağ'da Ege Bölgesi'nde çok sık görülen bir hayvan olan pars figürü açığa çıkarıldı. Yönü sola doğru olan figür koşar durumda tasvir edilmiştir. Vücut konturları yine koyu renk tesseralarla gösterilmiştir. Ağız açık ve dili hafif dışarı sarkık olan parsın bu görüntüsü yine doğu izlerini, özellikle Hitit aslanlarını anımsatmaktadır. f- Devam ettiğimizde dağ keçisi tasviri açığa çıkarıldı. Koşar durumda görülen dağ keçisinin yine vücut konturları koyu renkte gösterilmiş ve orijinal renklerdeki tesseralar kullanılmıştır. g- Yine kuzeye gidildiğinde içiçe iki daire motifi içinde sekiz köşeli yıldız ve ortasında yine daire motifi tasviri açığa çıkarıldı. Mozaiklerimiz tam bu noktada köşe yaparak son buluyor ve sola dönerek devam ediyor. h- Bu noktada köşe yapan sınır bordürü sola doğru devam ediyor. Sağ alt köşede kaplumbağa motifi ve hemen yanında bir çiçek yer alıyor. Kuş cinsi bir hayvanın üzerinde, başında miğfer bulunan, giyimli, stilize Athena figürü yer alıyor. Athena'nın buradaki görüntüsü yerel tasviri olmalıdır. ı- Solda ise bordürün tahrifatı ile son bulan kısımda at veya eşek cinsi bir hayvanın üzerinde bulunan ve başını geriye doğru çevirmiş olan bir insan figürü yer alıyor. Bu hayvanın kuyruğunu iki eliyle çeken ve vücudunun görüntüsü nedeniyle tüm gücünü bu işe vermiş olan giyimli bir başka insan figürü görülüyor. Bu figürün de arkasında elini ona doğru uzatan yine giyimli bir başka insan figürü görülüyor. Ancak bu kısımda yoğun bir biçimde tahrifat bulunuyor. Yer yer çiçek motifleri ve sol üst köşede çöreklenmiş bir yılan figürü görülüyor.

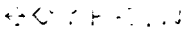
2- İlk ana panodan sonra kuzeye doğru gidildiğinde, ikinci ara pano tamamıyla tahrip edilmiş durumda olduğundan ikinci ana pano ortaya çıkarıldı. İki atlı araba (Biga) önünde yerde yatan ve büyük bir olasılıkla ölmüş olan bir erkek figürü ve insan başlı, ördek gövdeli fantastik bir yaratık yer alıyor. Bu panonun korunabilen kısmında atların başı, gövdelerinin üst kısmı ve ön ayakları ile arabanın bir tek tekerleği görülebiliyor. Atların tasvir ediliş biçimlerinden ve yelelerinin uçuşan tasvirinden oldukça hızlı bir tempoda dört nala koştukları anlaşılıyor.

Atlı arabanın görülebilen tek tekerleğinin hemen önünde ise yerde yatmakta olan ölmüş bir erkek figürü yer alıyor. Figür tamamen çıplak, sadece omuzunda khlamys'in uçuşan görüntüsü ile sakallı olarak tasvir edilmiştir. Kollarını başının üzerinden geriye doğru uzatmış durumdadır. Dizleri bükülmüş ve bükülen dizleri arabanın tekerleği ile temas eder durumdadır. Bu figürün hemen yanında sağında, insan başlı, ördek gövdeli ve ördek ayaklı fantastik bir yaratık yer alıyor. Yaratık sola, yerde yatan insan figürüne doğru ilerler vaziyettedir.

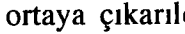
Olanakların elverdiği ölçüde yaptığımız araştırmalarda Yunan mitolojisinde böyle bir yaratığa rastlayamadık. Ancak Mischwesen B. adlı Alman araştırmacının Asur mitolojisi ile ilgili yazdığı bir makalede Asur mitolojisinde doğa cinleri diye bilinen mitolojik yaratıklardan söz ettiğini görüyoruz. Anlatılan bu doğa cinlerinin içinde kaz ayaklı, kaz gövdeli, kanatlı, kartal ya da şahin cinsi yırtıcı bir kuşa ait gagası olan, at yeleli bir yaratık yer alıyor⁴. Bu yaratık bizim mozaiklerimiz üzerindeki insan başlı ve ördek gövdeli yaratıkla benzerlik gösteriyor. Bu nedenle bu mozaikleri yapan sanatçının Asur mitolojisinden etkilenecek biraz değişikliğe uğramış biçimi ile bu yaratığı şekillendirip mozaiklere aktarmış olabileceği düşünülebilir. Doğudan etkileşim söz konusudur. Aynı doğu etkisini mozaiklerimiz üzerindeki tazı ve pars figürlerinde de görmüştük. Çeşitli dönemlerde, özellikle vazo ressamlarının Asur ve Hitit'ten etkilenecek çoğunlukla aslan figürleri üzerinde açık ağız, görünen dişler ve sarkan dil ayrıntılarını gösterdiklerini biliyoruz.

3- Bu panoyu, Herakles'in 12 işinden biri olan Stymphalos Gölü'nün kuşlarının öldürülmesi sahnesinin tasvir edildiği ara pano izliyor. Sahnenin üst kısmında çiçek motifleri yer alıyor. Herakles giyimli, üzerinde tunik ve ayağında çizme ile tasvir edilmiştir. Elindeki kısa kılıç ve kalkan ile Stymphalos Gölü kuşu ile savaşır durumdadır. Bu savaş nedeniyle yaptığı hamleden dolayı yere düşmek üzere görülüyor⁵. Arcadia'da Stymphalos Gölü'nün üstünde gagalarıyla pençeleri tunçtan olan ve insan etiyile beslenen korkunç kuşlar olarak anlatılan bu yaratıkları öldürmeyi başaran Herakles, sahnenin devamında kuşu yenerek sırtlayıp götürür durumda gösteriliyor. Ayakları Herakles'in omuzunda yer alan yırtıcı kuş son bir hamle ile gagasını ileriye doğru uzatıyor ve geri plandaki bir başka insan figürünü kasıklarından yaralıyor. Sağa devam ettiğimizde bitkisel bir motif ve ters trident motifi

(4) B. Mischwesen, *Realexikon Der Assyriologie (Periyodik Sözlük)*, Berlin
(5) Azra Erhat, *a.g.e.*, s. 148-151.

yer alıyor. Sahnenin bitiminde sadece belden yukarısı korunmuş durumda olan saçları dökük, sakallı ve sol omuzunda khlamys türü bir giysiye ait olabilecek kumaş kıvrımları olan bir insan figürü yer alıyor. Aynı zamanda yazıt içeren ilk panomuz olan bu pano, tam bu kısımdan tahrip edildiği için insan figürünün ve yazıtın tamamını göremiyoruz. Görülebilen kısmı ile şeklinde Yunanca bir kelime okunabiliyor⁶.

4- Yine kuzeye gidildiğinde üçüncü ana pano ile karşılaşılıyor. Bu panonun etrafı altıgenler içindeki çeşitli hayvan figürlerinden oluşan bir bordür ile çevreleniyor. Altıgenlerin aralarında ise kalp motifleri bulunuyor. Bordür üzerinde fil, zebra, dağ keçisi, kaplan, ayı, kuş, köpek ve tavuk cinsi hayvanlar yer alıyor. Bordür üzerinde yer alan hayvanların tamamının ortak özellikleri hepsinin ileriye hamle yapıp koşar durumda tasvir edilmiş olmalarıdır. Ana pano üzerinde ise bir nilüfer çiçeğinin üzerinde yer alan Pan ve iki adet Nymphe bulunuyor⁷. Pan elinde asası ile çıplak tipik olarak keçi ayaklı ve dik saçlı olarak gösterilmiştir. Nymphelerin her ikisi de çıplaktır. Sahnenin tam ortasında yer alan tahribat nedeniyle tamamen net olarak görülemese de nymphenin bir tanesi nilüfer çiçeğinin üzerinde oturur durumdadır. Diğeri ise Pan'ın kucığında veya sırtında yer alıyor. Sağ eliyle Pan'ın boynunu tutuyor. Sol kolu üzerinde şalının kıvrımları yer alıyor. Yine sol eli ile başındaki örtüyü tutuyor. Nymphe aşağı doğru bakar biçimde ve cepheden tasvir edilmiştir. Nymphe'nin vücudunun alt kısımları, Pan figürünün ise yüzüne ait ayrıntılar aşınma ve bozulma nedeni ile tam görülemiyor.

5- Bu sahneden sonra son ana pano ile bağlantıyı sağlayan ve yazıt içeren ikinci ana pano ortaya çıkarıldı. şeklinde üç satırdan oluşan bir Yunanca yazıt yer alan ana pano üzerinde Munus, Gladyatör Dövüşleri konu edilmiştir⁸. Panonun ortasında ayakta giyimli, bir elinde sopa bulunan, diğer elindeki cornucopiae formlu aletle dövüşleri başlatma işaretini veren hakem yer alıyor. Hakemin sağında ve solunda ise gladyatör dövüşleri sahneleri bulunuyor. Gladyatör dövüşlerinin kökeni, Etrüsklerin savaşlarda yitirdikleri yakınlarının onuruna düzenledikleri cenaze törenlerinde düşman savaş esirlerini dövüştürerek ölümlerinin kanına karşılık kan akıtma geleneğine dayanıyor. Bu şekilde kan akıtmanın ölümlerinin ruhunu aydınlatacağına inanılıyordu.

Zamanla İtalya'nın diğer bölgelerine de yayılan gladyatör dövüşlerinin Roma'da ortaya çıkışı, bazı antik yazarlar tarafından bir

(6) Hasan Malay, *Epigrafi* (Yazıtibilim), İzmir, 1987, s. 7.15.

(7) Azra Erhat, *a.g.e.s.* 239, 256

(8) Hasan Malay, H. Silay, *Antik Devirde Gladyatörler*, İstanbul. 1991, s. 7-8.

dönüm noktası olarak kabul edilir. Roma'daki ilk gladyatör gösterisinin İ.Ö.264 yılında gerçekleştiği kabul edilmektedir. O yıl, Brutus Pera isimli bir Romalı, kaybettiği oğulları Marcus ve Decimus'un cenaze töreni sırasında üç çift gladyatör dövüştürmüştü. Başlangıçta sadece cenaze törenlerini süslemek amacıyla ve düzensiz aralıklarla düzenlenen bu gösteriler, İ.Ö.3. ve 2. yüzyıllarda giderek artarak Roma halkının beğenisini kazanmış ve Roma senatosu gladyatör dövüşlerini halkın resmi eğlence aracı olarak kabul etmek zorunda kalmıştı (İ.Ö.105). Belki de Roma Senatosu gladyatör dövüşlerini halkı askerliğe özendiren bir unsur olarak görmüş ve bu arada halkı, Yunan kökenli gösterilerden uzaklaştırmayı amaçlamıştı. Ancak gladyatör gösterileri antik dünyanın her kesiminde aynı sıcak ilgi ile karşılanmamıştı. Örneğin, birçok Yunanlı düşünür bu karşılaşmaların insancıl olmadığını belirtmek suretiyle gladyatörlüğe karşı çıkmıştı⁹. Kimi özgür insanların da gladyatörlüğe soyundukları bilinmekle birlikte, genelde gladyatörler köle olarak satılan savaş esirleri arasından seçilmekteydi. Bu arada, halkın ilgisini dorukta tutabilmek ve hatta "Roma'nın dünyanın dört bir yanına egemen olduğunu kanıtlamak" için farklı kavimlerden gelen gladyatörlerin seçilmesine de özen gösterilmekteydi¹⁰.

Roma'nın Cumhuriyet Çağında arenalarda daha çok Gallia ve Trakyalılar yer alırken, İmparatorluk Çağında Roma İmparatorluğu'nun yayılımının da artması ile daha çok Asya ve Afrika kökenli gladyatörler rağbet görmüşlerdi. Gladyatör dövüşlerinde diğer önemli bir nokta da, arenaya çıkan her gladyatörün kendi ülkesini simgeleyen giysiler içinde, yine kendi ülkesine özgü silahlarla dövüşmesiydi. Gladyatörler, kullandıkları silahlara ve uyguladıkları dövüş yöntemlerine göre gruplara ayrılmaktaydılar¹¹. Buna göre, bizim mozaiklerimiz üzerinde görülen gladyatör tipleri ise Secutor ve Retiarius olarak bilinen tiplerdir. Ancak Secutor olarak bilinen gladyatör tipi, Samnitler olarak bilinen gladyatörlerin İmparator Caligula (İ.S.1.yüzyıl) döneminden itibaren aldığı isimdir. Bu nedenle öncelikle Samnit tipine bakmak daha doğru olmalıdır. Aydın Müzesi'nde bulunan 3061 envanter numaralı Gladyatör Anıtı'nda görülen gladyatör Samnit tipi bir gladyatördür¹².

Orta İtalya'daki Samnium Bölgesi'nde yaşayan savaşçı Samnit kavmi ile Romalılar arasında uzun süren savaşlar sırasında alınan Samnit esirleri, kendi giysi ve silahlarıyla arenalarda dövüştürülmüşler ve böylece ortaya bu gladyatör tipi çıkmıştı. Samnitlerin en ilginç yanları, giydikleri giysilerin ve kullandıkları silahların ağır oluşuydu.

(9) Hasan Malay, H. Silay, *Ay. es.*, a.s.

(10) H. Malay, H. Silay, *Ay. es.*, s. 11-13.

(11) H. Malay, H Silay, *Ay. es.*, s. 15-24.

(12) Aydın Müzesi'nde bulunan ve buluntu yeri Tralles olan 3061 envanter numaralı mermer gladyatör anıtı.

Samnitler, dar, uzun ve dikdörtgen şeklinde bir kalkan (scutum) ile, kısa bir kılıç (gladius) veya bazen bir mızrak (hasta) taşımakta ve kendilerine heybetli bir görünüm veren yüksek sorguçlu bir miğfer (galea) giymektedirler. Ayrıca sol bacaklarında, bilekten dize kadar yükselen koruyucu bir zırh (ocrea) taşıyan Samnit askerlerinin kemerleri (balteus) ve subligaculum adı verilen kısa önlükleri vardı. Öte yandan bacaklarını koruyan kumaş veya deriden yapılmış bantlar (fasciae) ile kolu koruyan ve yine bantlardan oluşan ama çevresi metalle bezenen ve sağlamlaştırılan koruyucular (manica) Samnit dövüşçülerinin karakteristik aksesuarları arasında yer almaktaydı. Arenalarda dövüştürülen Samnit askerlerinin bu silah ve giysileri zamanla diğer gladyatörler tarafından da kullanılmış ama onlara Secutor veya Hoplomachus gibi isimler verilmişti. Bunun nedeni, Samnitlerin Romalıların ezeli düşmanları olmalarıydı. 3061 envanter numaralı gladyatör anıtı üzerinde bulunan iki adet çelenk motifi ise gladyatörün kazanmış olduğu zaferleri simgelemektedir. Hakemin sağında ve en sağda dövüşen Secutor aslında bir Samnit'tir. Ancak Caligula döneminden itibaren Secutor diye anılan bu gladyatörler alışılmış Samnit silahları ile dövüşmekteydiler. Secutorlar genellikle Retiarius olarak adlandırılan gladyatör tipi ile karşılaştıklarından bunlara Contrariarius da denilmekteydi. Bir Secutor'un karakteristik giysisi ve silahları şunlardı: Bir miğfer (galea), kısa bir kılıç (gladius), dar ve uzun bir kalkan (scutum) ve sol baktaki zırh (ocrea). Hakemin sağında ve solunda mozaikler üzerinde karşılıklı Secutor ve Retiarius dövüşleri görülmektedir. Genellikle Secutorların rakibi olarak dövüşen Retiariusların en belirgin özellikleri, iaculum adı verilen bir ağ ile, fuscina denen üç ağızlı bir mızrak (trident) kullanmalarıydı. Bir Retiarius'un asıl hedefi hasmına fazla yaklaşmadan ağını atarak onu kısıvrak yakalamaktı. Ancak bazı tasvirlerde ağ görülmediğinden, Retiariusların her karşılaşmada ağ kullanmadıklarını söylemek mümkündür. Örneğin bizim mozaiklerimiz üzerindeki tasvirde de ağ görülüyor. Nitekim bu gladyatörlerin kimi zaman mızrak ya da kılıç ve kama ile dövüştükleri de bilinir. Bu arada Retiariusların savunma amacı ile taşıdıkları aksesuarlar, subligaculum (önlük), geniş bir kemer (balteus) ve manica (kolluk) gibi, her gladyatörde bulunan türden şeylerdi. Ancak Retiariusların manicayı sol kola takmaları ilginçtir. Miğfer kullanmayan Retiariuslar başlarını ve sol omuzlarını, sol omuza taktıkları metal bir siper (galerus) ile korumaktaydılar. Mozaikler üzerinde hakemin solunda bir Secutor'a yenilmekte olan ve elindeki fuscina ile birlikte yere düşen Retiarius görülüyor. Hakemin sağında ise yine Retiarius ve Secutor dövüşleri tasviri bulunuyor.

Gladyatör dövüşleri M.S.6. yüzyılda tüm ülkelerde yasaklanana kadar tüm hızıyla devam etmiş, İ.Ö.73 yılında Capua kentinde çıkan büyük bir ayaklanma nedeni ile üç yıl süren bir kesintiye uğramıştır¹³. Romalılarda gerek devletin ve gerekse bireylerin ellerinde bulunan çok sayıda gladyatör, aynı zamanda sahipleri için de bir güvence oluşturmaktaydı. Nitekim, özellikle İ.Ö.1.yüzyıldaki iç savaş ortamında hem devletin, hem de politik mücadele içindeki varlıklı kişilerin bu gladyatör gücünden hayli yararlandıkları bilinmektedir. Ama aynı zamanda, çoğunluğu köle statüsünde olan ve sürekli ölümle burun buruna yaşayan gladyatörlerin ayaklanma olasılığı hiçbir zaman gözden uzak tutulmuyor ve bu nedenle çok sıkı önlemler alınıyordu. Bu konuda en çok önem verilen şey, bir okulda bulunan gladyatörlerin aynı dili konuşan kimseler olmamalarıydı. Çünkü biliniyordu ki, bu kişiler birbirlerinin dilini bilir ve bir dayanışma içine girerlerse devlet hayli güç durumlara düşebilirdi. Nitekim İ.Ö.73 yılında Capua kentindeki Gladyatör Okulu'nda başlatılan gladyatör isyanı giderek büyümüş ve üç yıl kadar süren bir köle ayaklanmasına dönüşmüştü. Spartacus adındaki Trakyalı bir gladyatör (Thrax) olan zeki ve cesur birinin başlattığı ve yönettiği büyük ayaklanma, tarih boyunca, efendilerine başkaldıran köleler için bir örnek teşkil etmiş ve birçok film ile romana konu olmuştur. Spartacus ayaklanması, Plutarkhos ve Appianos adındaki iki ünlü tarihçi tarafından ayrıntılı bir biçimde nakledilir. Capua'daki Gladyatör Okulu'ndan kaçan yetmiş kadar gladyatörün başında Trakya'nın Nomad kabilelerinden gelme, cesur, güçlü, kuvvetli, akıllı ve insancıl biri olan Spartacus bulunmaktaydı. Spartacus ve adamları ayaklanan çok sayıda köle sayesinde kısa zamanda büyük bir güç oluşturmuşlar ve ayaklanmanın hemen ardından gönderilen birçok Roma Birliği'ni yenilgiye uğratmışlardı. Ancak gerçekçi biri olan Spartacus, Roma askeri gücünün üstesinden gelmeyi hiçbir zaman hayal etmemişti. Amacı, ordusunu Alp Dağları üzerinden anayurdu olan Trakya ve Gallia'ya ulaştırmaktı. Ama adamları kendilerinden öylesine emindiler ki Spartacus'a karşı çıkmışlar ve İtalya'nın her yerini yağmalamaya başlamışlardı. Yüzyirmibin kişiden fazla bir askeri gücü olan Spartacus birçok başarı elde etti ise de dönemin ünlü komutanı Pompeius'a yenilmişti ve böylece üç yıl süren bu ayaklanma bastırılmıştı. Bu son savaşta, başta Spartacus olmak üzere, isyancılar canla başla savaşmışlar ama dört bin kişi dışında tümü öldürülmüşlerdi. Bu dört bin kişi ise yine başta Spartacus olmak üzere, Roma'dan Capua'ya giden yol üzerine dizilerek idam edilmişlerdi¹⁴.

(13) H. Malay, H. Silay, *A.g.e.*, s. 32-33.

(14) Yazıtlı panolar ve gladyatör dövüşleri konusundaki bilimsel katkılarından dolayı Sayın Prof. Dr. Hasan Malay'a teşekkür ederiz.

6- Kuzey köşede ise son ana pano ile bağlantıyı sağlayan ve son panoyu çevreleyen meander bordürü açığa çıkarıldı. Buradaki bordürün aynısını Hatay Müzesi mozaiklerinde de görmek mümkün. Son ana panoda yine mitolojik bir konu olan Triton ile Amphitrite'nin tasvirlerini görüyoruz¹⁵.

Triton tipik bir biçimde çıplak, belden aşağısı balık biçiminde, sakallı ve gövdesinin bitiminde trident ile tasvir edilmiştir. Sol elindeki oku yukarı doğru uzatmış durumdadır. Sol üst kısımda Amphitrite çıplak ve başında taç ile tasvir edilmiştir. Hem sol, hem sağ eli ile saçını tutar durumdadır. Yine sol elinde, dirseğinin altında şal türü bir kumaşın kıvrımları yer alıyor ve bu kıvrımlar Triton'un başının üstüne kadar devam ediyor. Amphitrite'nin vücudunun alt kısımları tahribat nedeni ile seçilemiyor. Amphitrite'nin bu mozaikler üzerindeki tasvirine çeşitli dönemlerde yapılmış Aphrodite heykellerinde ve terracotta'larda da rastlıyoruz. Örneğin, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Myrina'dan gelmiş olan terracotta büyük Aphrodite Anadyomene heykelciğinde tanrıça kollarını kaldırmış, ıslak saçlarını elleri ile sıkarak kurutur durumda tasvir edilmiştir. Bu terracotta İ.Ö.l. yüzyıl Geç Hellenistik Devir'e tarihlenmektedir¹⁶.

Yine Geç Hellenistik 3. yüzyıla tarihlenen ve Rhodos Müzesi'nde yer alan Crouching Aphrodite (Çömelen Aphrodite) heykelinde de aynı tasvir söz konusudur¹⁷.

Triton'un ise buradaki tasvirinin bir benzerini Aydın Müzesi'nde yer alan 936 envanter nolu M.S.2.yüzyılın sonu 175-180 arası bir tarihe ait olan Tralles'ten bulunmuş pişmiş toprak kandil üzerinde de görmekteyiz¹⁸.

Yine Aydın Müzesi'nde bulunan Erken Roma Dönemi'ne ait, 3349 envanter numaralı terracotta Yıkanan Aphrodite heykelciğinde de Amphitrite'nin tasvirinin benzerini görmekteyiz¹⁹.

(15) Azra Erhat, *a.g.e.*, s. 38, 315

(16) *Anadolu Medeniyetleri II*, Yunan, Roma, Bizans (Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi), s. 86, B. 197, Mendel, Terrecuite No: 2308, Lev. 9/3.

(17) *Greek Sculpture*, Text and Notes by Reinhard Lullies, Harryn Abrams, Inc., New York, s. 273

(18) Tralles'ten bulunmuş olan, M. S. 175-180 tarihli, Aydın Müzesi'ne 936 envanter numarası ile kayıtlı, üzerinde Triton tasviri bulunan pişmiş toprak kandil (Bu konuda bakınız Gürol Barın, Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi Kandilleri, (E.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış doktora tezi) İzmir, 1995.

Bu mozaikler üzerinde yer alan tasvirlerin daha erken dönemlerde de (Amphitrite'nin tasviri) kullanılmış olması bu tasvir biçiminin çok sevilerek uygulandığını, hatta moda olduğunu, aynı zamanda mozaikleri yapan sanatçının erken eserlerden etkilendiğini ve benzer tasvirleri burada uygulaması olabileceğini gösteriyor.

Temizlik ve kazı çalışmalarının bitiminde, son panonun da temizlenmesinden sonra, mozaiklerin söküm planı mozaikler plankarelere ayrılarak hazırlandı. Tek tek işaretlenen panoların üzerlerine ayrı ölçülerde Amerikan bezi ve onun üzerine gazete kağıdı yapıştırıldı. Oldukça uzun zaman alan stampaj işleminin ardından yapıştırma işlemi yapılan alan tamamen kuruduktan sonra işaretlenen bölümler spiralle kesildi ve önceden her panonun ölçülerine göre ayrı ayrı hazırlanmış olan ahşap kalıplara alındı ve müzemize taşındı. Mozaikler tamamen kaldırıldıktan sonra güneydoğuya yakın bölümde küçük bir alanda geometrik motiflerden oluşan bir başka mozaik kalıntısı görüldü. Bu da bize mozaiklerin daha önce burada bulunan bir başka mozaik kalıntısı üzerine yapıldığı ya da önceki mozaiklerin tesseralarının bizim mozaiklerimiz üzerinde de kullanılmış olabileceğini gösteriyor. Mozaik kaldırma işleminden sonra mozaiklerimizin döşendiği alanın en altında blokaj olduğu, onun üzerinde ise beyaz renkli bir harç, onun da üzerinde kırmızı renkli ikinci bir harç olduğu, bunun üzerine mozaiklerin oturduğu anlaşıldı. Ayrıca kazı yapılan alanın etrafında açılan yaklaşık birer metrelik sondajlarda yer yer kırmızı ve yeşil renkli sıvalara rastlandı. Bu da yine mozaiklerimizin bulunduğu alanda daha erken dönemlerde başka yapıların olabileceğini gösteriyor. Mozaik kurtarma ve kaldırma çalışmalarımız son panonun da kaldırılması ile 25.10.1995 tarihinde tamamlandı.

SONUÇ

Kazı yaptığımız alanda, Antik Çağ'dan başlayarak günümüze kadar devam eden yoğun tahribat nedeniyle mozaiklerin üst yapı temelleri ve bağlı bulunduğu mimari yapı ile ilgili net ve kesin bir bulguya rastlanılmadı. Ancak mozaiklerin işlenişindeki yüksek kalite, kullanılan teknik ve işlenen konulardan dolayı buranın bir Roma villasına ait taban mozaikleri olabileceği fikri güçlendi. Yazıt içeren panolardaki yazıların çözümü ile beraber önemli bulgular elde edildi.

---

(19) Aydın Müzesi'ne 3349 envanter numarası ile kayıtlı Erken Roma Dönemi'ne ait terracotta Yıkanan Aphrodite heykelciliği.

Herakles'in on iki işinden birinin ve gladyatör dövüşlerinin yer aldığı panolarda villa sahibinin adının ve yaptığı işin belirtildiği anlaşıldı. Buna göre: **SCYTHICUS** villa sahibinin adı **ALAKINE** ise kelime olarak "yüncü" anlamına geliyor. Bir diğer görüşe göre **ANAFIC** yine villa sahibinin ikinci adı ya da lakabı da olabilir. Ancak villa sahibinin oldukça varlıklı olduğu, mozaikleri yapan sanatçının ise bu konuda usta olduğu, tesseralardaki renk uyumundan, figürlerin işleniş tekniğinden ve ışık gölge oyunlarının çok başarılı bir biçimde uygulandığından anlaşılıyor. Bu durumda villanın varlıklı bir yün tüccarı tarafından işinin ehli bir sanatçıya yaptırılmış olabileceği daha akla yakın olmalıdır²⁰.

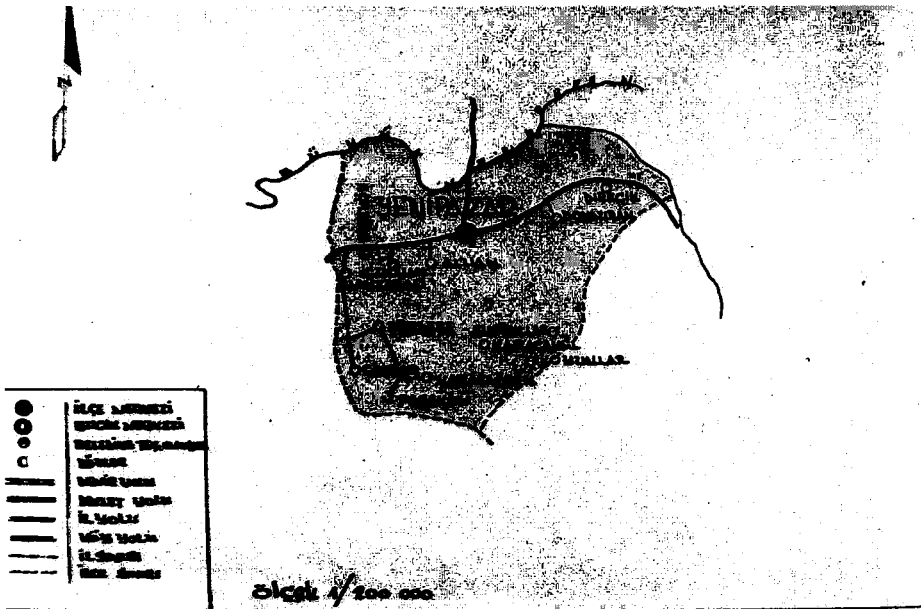
Mitolojik panolardaki figürlerin stil özellikleri, yazı içeren panolarda yer alan yazıtlardaki harf karakteri göz önüne alındığında, mozaiklerimizin Roma İmparatorluk Çağı içinde M.S. 2. yüzyılın sonu, 3. yüzyılın başları arasındaki bir tarihe ait olabileceği düşünülebilir.

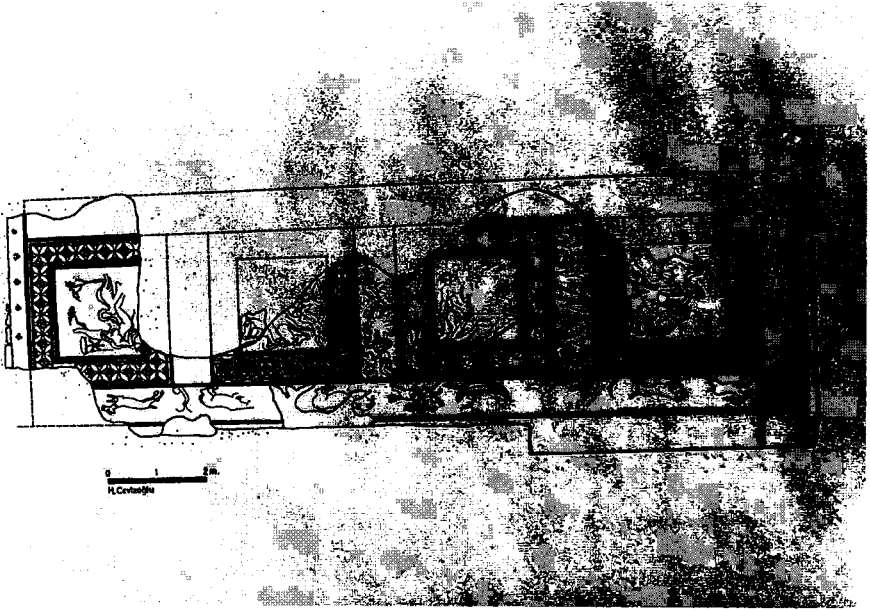
(20) Hasan Malay, Epigrafi....., s. 32.

Resim: 1

Resim: 2

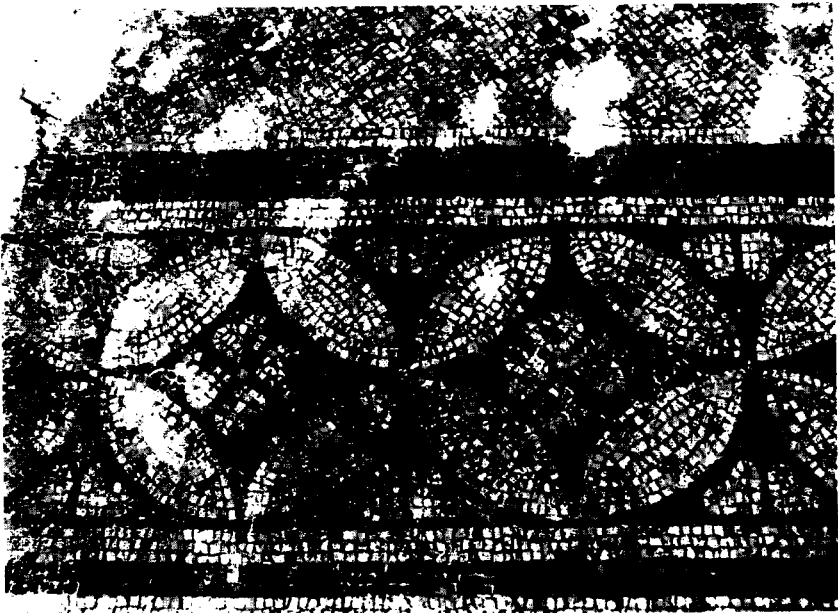
Resim: 3

Resim: 4

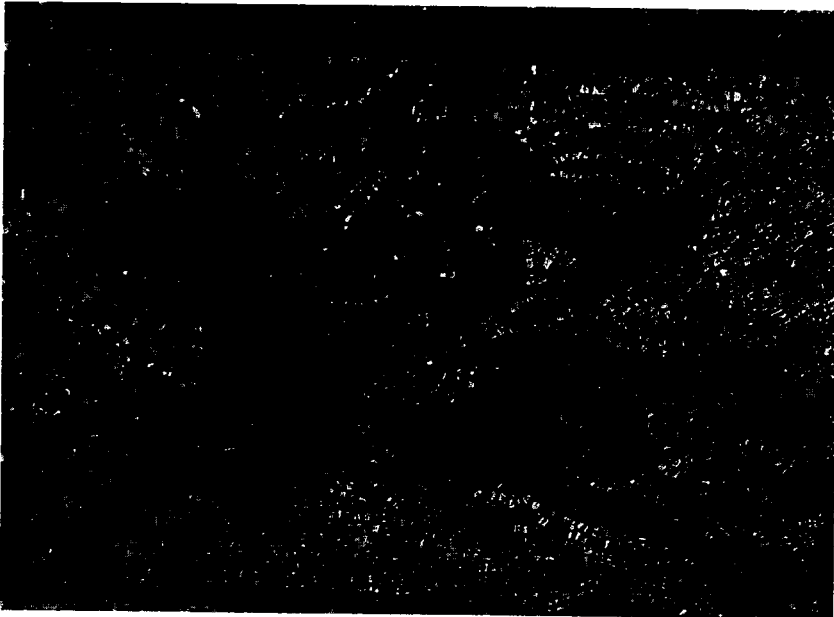
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

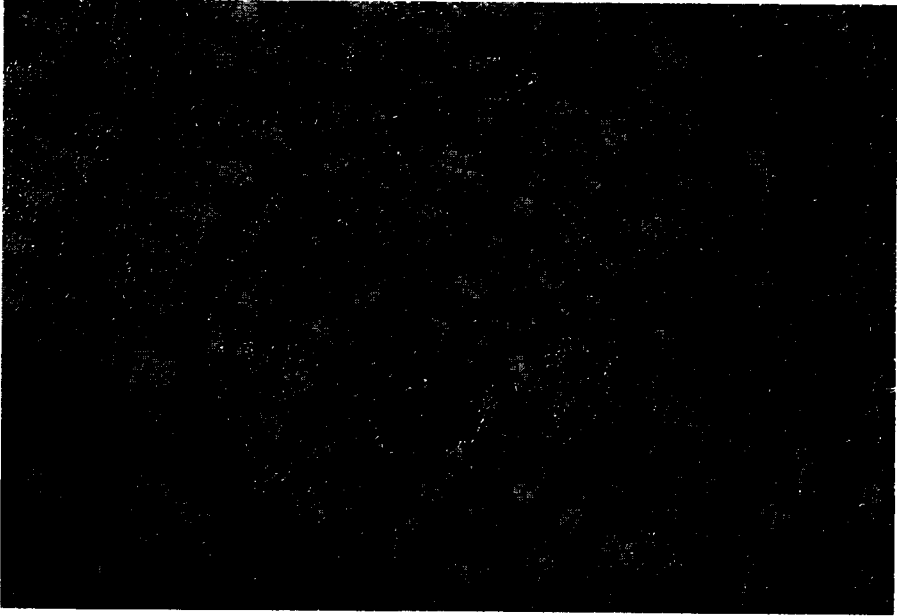

Resim: 9

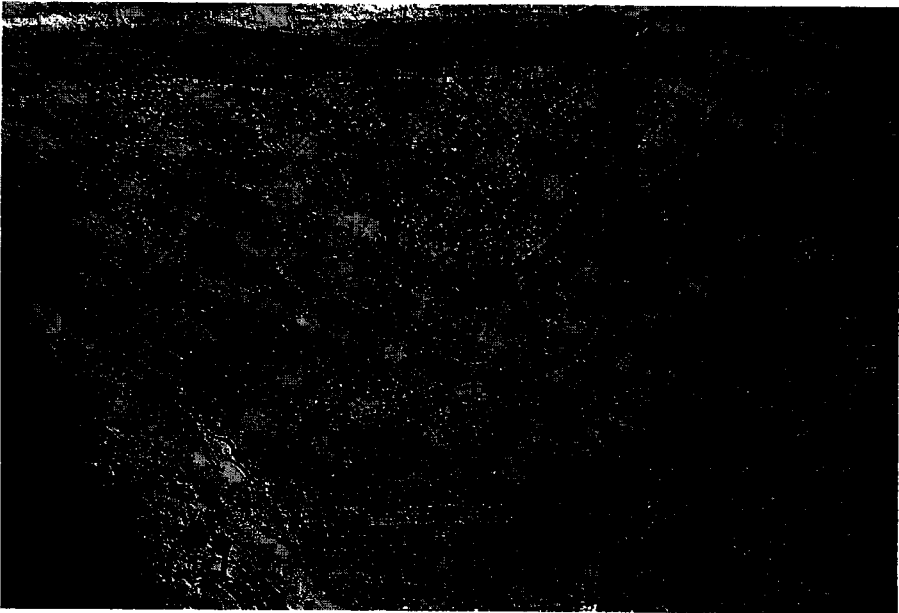

Resim: 10

Resim: 11

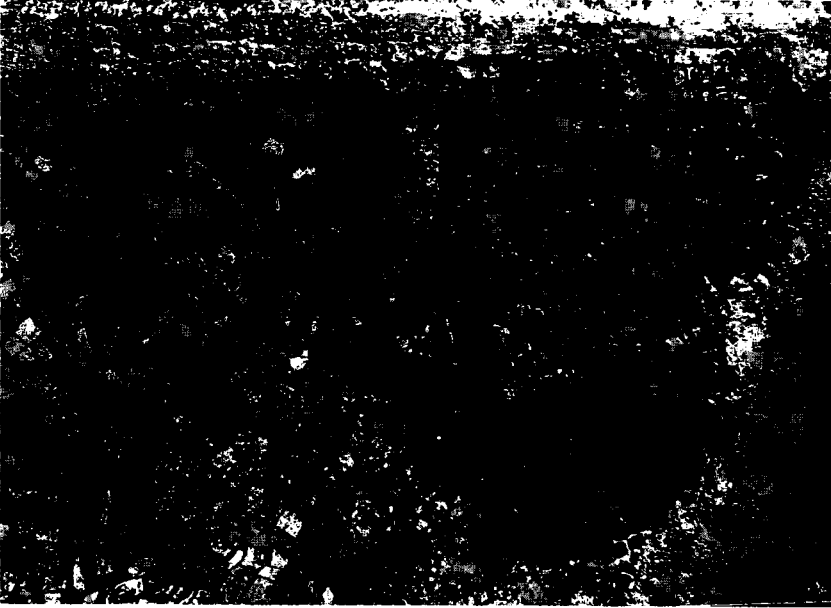
Resim: 12

Resim: 13

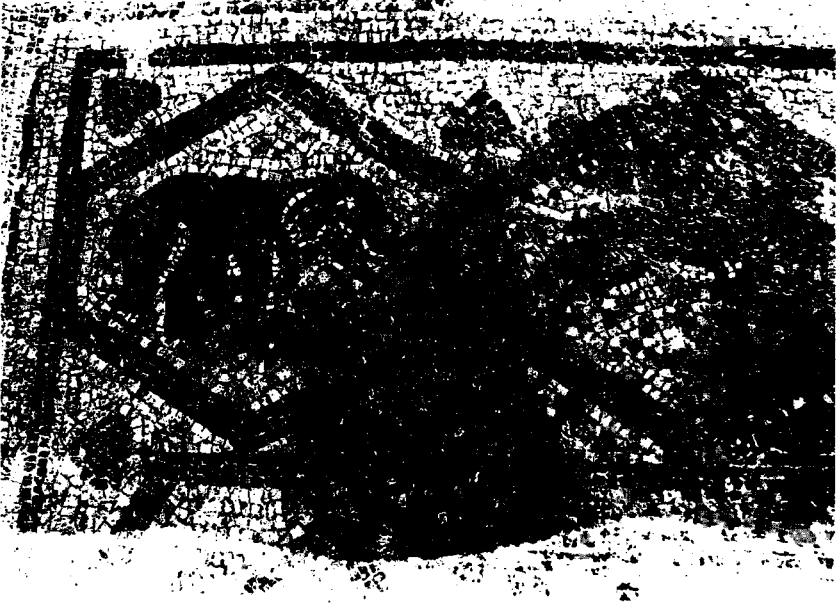
Resim: 14

Resim: 15

Resim: 16

Resim: 17

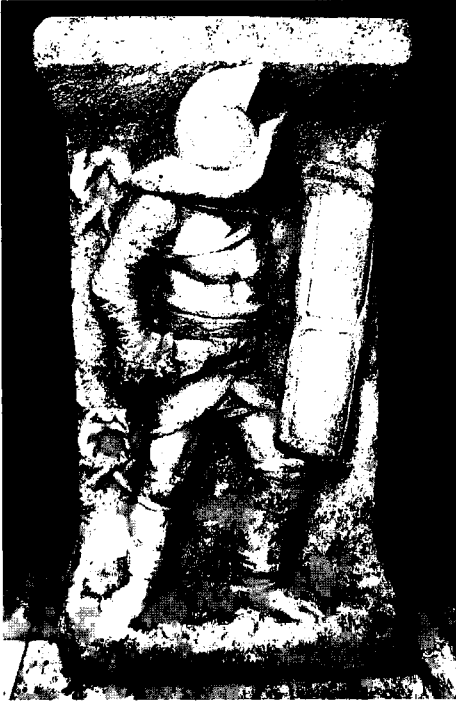
Resim: 18

Resim: 19

Resim: 20

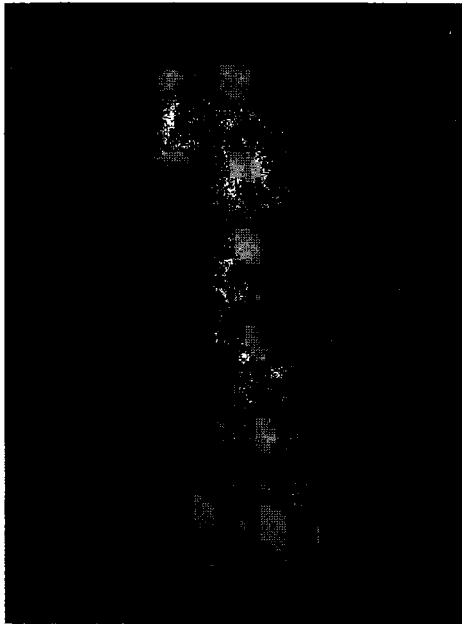
Resim: 21

Resim: 22

Resim: 23

Resim: 24

APHRODISİAS MÜZESİ 1995 DERİNCEDERE KURTARMA KAZISI

Cumali AYABAKAN*
Mahir ATICI
Yılmaz AKKAN
Aynur AKKAN

29/5/1995 tarihinde müzemiz bekçisinin Geyre köy mezarlığı arkasında mezar olabilecek bir çöküntü olduğunu haber vermesi üzerine aynı gün gidilerek yapılan incelemede; bunun bir mezar olduğu anlaşılmıştır. Bu yer Aydın ili, Karacasu ilçesi, Palamutçuk köyü, Derinceidere mevki, Geyre köy mezarlığı bitişiğindedir. Aynı zamanda Aphrodisias antik kenti doğu nekropolü ve I. derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalmaktadır. Mezar Aphrodisias antik kenti doğu kapısına 500 m mesafededir.

Aynı gün Genel Müdürlüğümüzün izni ile kurtarma kazısına başlanmıştır. Kazı Müze Müdürü Cumali Ayabakan'ın başkanlığında arkeologlar Mahir Atıcı, Yılmaz Akkan ve Müze Araştırmacısı Aynur Akkan ile işçilerden oluşan ekip tarafından yürütülmüş ve 5/7/1995 tarihinde tamamlanmıştır. Kazı giderleri Aphrodisias Müzesini Sevenler Derneği'nce karşılanmıştır.

Kazıya başlamadan önce çöken kısımdan içeri girildiğinde (Resim:1) 2m batıdaki dikdörtgen blok taşın mezarın girişi olduğu anlaşılmıştır. Mezar girişinin üzerinde 5 x 4 m ebadlarında bir açma ile

* Cumali AYABAKAN; Aphrodisias Müzesi Müdürü,
Mahir ATICI, Arkeolog; Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü,
Yılmaz AKKAN, Arkeolog; Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü,
Aynur AKKAN, Müze Araştırmacısı; Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü.

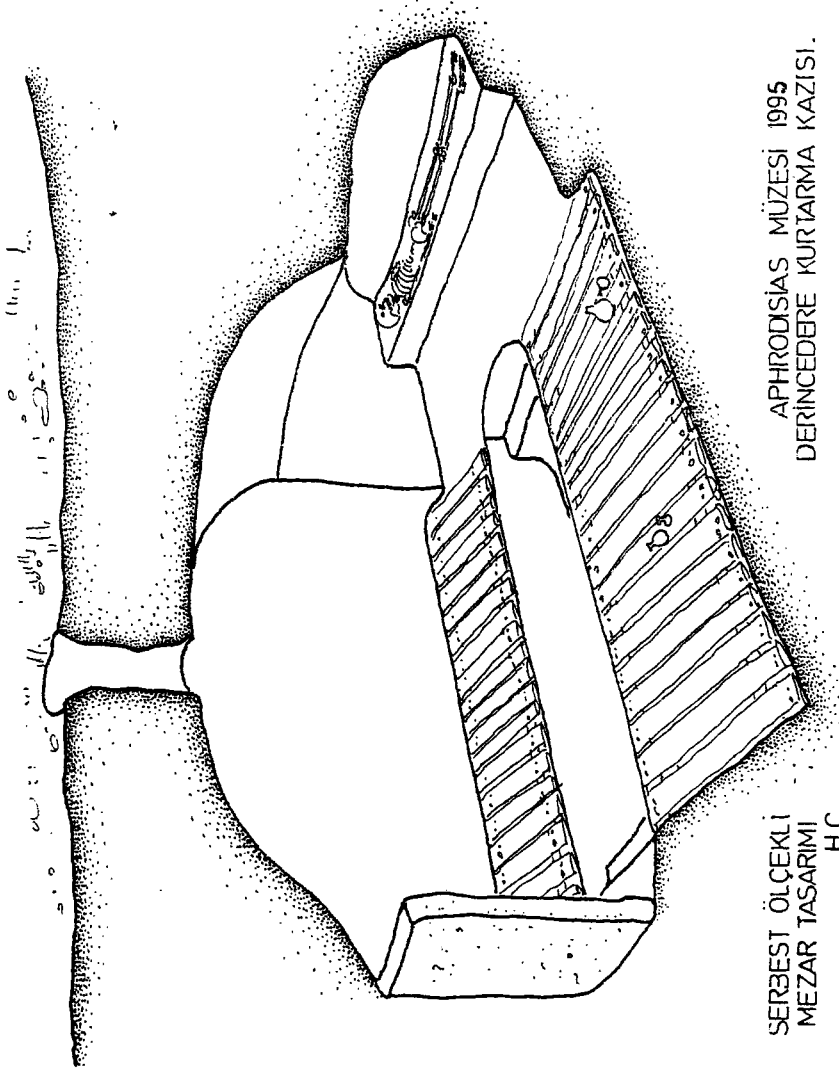
kazıya başlanmıştır (Resim: 2). Açma 45 cm derinliğe ulaştığında 2 m uzunluğunda, kuzey-güney doğrultusunda, tek sıra halinde taş dizisine rastlanmıştır (Resim: 3). Taş dizisinin etrafı açıldığında, bunun mezarla bir bağlantısının olmadığı tespit edilince, çalışmalar dikdörtgen taş bloğun olduğu yerde yoğunlaştırıldı. Mezar girişini sağlayan blok taş; düzensiz taş dizisinin güney ucunda yer almaktaydı. Mezar girişine ulaşmak için çalışılırken blok taşın kenarından bir delik açıldı (Resim: 4). Bu delik, mezarı çökertmeden girilerek içerideki dolgu toprağın atılmasını sağlayacak kadar genişletildi (Resim: 5). Bundan sonra içerideki 2 m yüksekliğindeki dolgu toprağın atılmasına başlandı. Dolgu toprak içerisinden cam koku şişesi parçaları çıkınca toprak elenerek dışarı atıldı (Resim: 6). Dolgu toprak tamamen temizlenip, zemine ulaşıldığında üç adet kline olduğu görüldü. Bu klineler üzerinden iki adet pişmiş toprak unguantarium (Resim: 7), iki adet cam koku şişesi (Resim: 8), üç adet pişmiş toprak kandil (Resim: 9), bronz ayna parçaları ve çok sayıda bronz çiviler (Resim: 10) ele geçti. Mezar zemininde de ahşaba çakılmış çivilere rastlanmıştır. Mezar odasında herhangi bir taş duvara rastlanmaması gerek dolgu toprak içerisinde, gerekse mezar zemininde çok sayıda çivi çıkması, bize bu mezarın toprağa oyularak, içine ahşap döşemeyle yapıldığını göstermektedir (Çizim: 1). Hemen giriş önünde iki adet pt. kiremit bulunmuştur. Bu kiremitlerin ruh deliği için mezar girişinin üstünde olduğu ve çökme sonucu yerlerinden düştükleri anlaşılmıştır.

Mezardan, kazı öncesi alınan iki adet pt. kandilin kazı sonunda, girişin solundaki niş içerisinde alındığı tespit edilmiştir (Resim: 11).

Kazıdan çıkan yumru biçimli bulbous tipi unguantariumlar, M.Ö.I. yüzyılın ikinci yarısı ile M.S.I. yüzyılın başlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Daha sonra Roma gömütlerinin yaygın hediye şekli olan cam koku şişeleri seramik örneklerin gerilemesine neden olmuştur. Her iki unguantarium tipine de bu mezarda rastlıyoruz.

Aphrodisias, Caria'nın kuzeyinde, Frigya sınırında antik bir kenttir. Anadolu'da Friglerin mezar mimarisinde yaygın olarak ağaç kullandıkları bilinmektedir. Frigya sınırındaki Caria kentlerinde Frig seramiğinin çıkması da gözönüne alınırsa mezarda bir Frig etkileşimi olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak; eldeki küçük buluntular ve mezar yapımında kullanılan malzeme dikkate alındığında M.Ö.I. yüzyılın ikinci yarısı ile M.S.I. yüzyılın başlarına tarihleyebileceğimiz bu mezar, Roma kültüründe henüz lahit içine gömü adeti olmadığından, toprağa oyularak ahşap döşemeyle yapılmıştır.

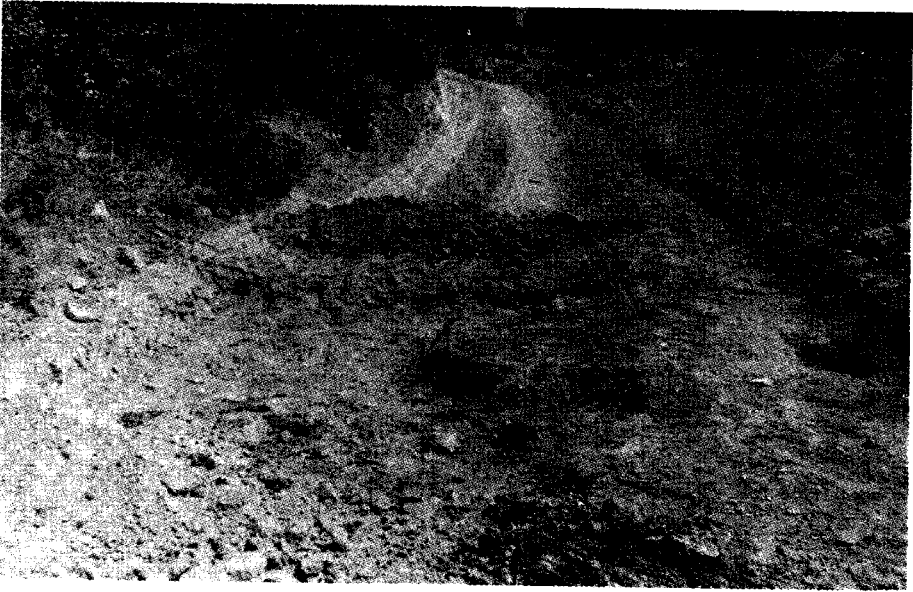
APHRODISIAS MÜZESİ 1995
DERİNCEDEBE KURTARMA KAZISI.

SERBEST ÖLÇEKLI
MEZAR TASARIMI
H.C.

Çizim 1: Mezarın tasarımı

Resim 1: Yol çalışması sırasında mezarın çöken tavan kısmının görünümü

Resim 2: Mezar girişi üzerinde 5x4 m ebadlarında bir açma ile kazıya başlanması

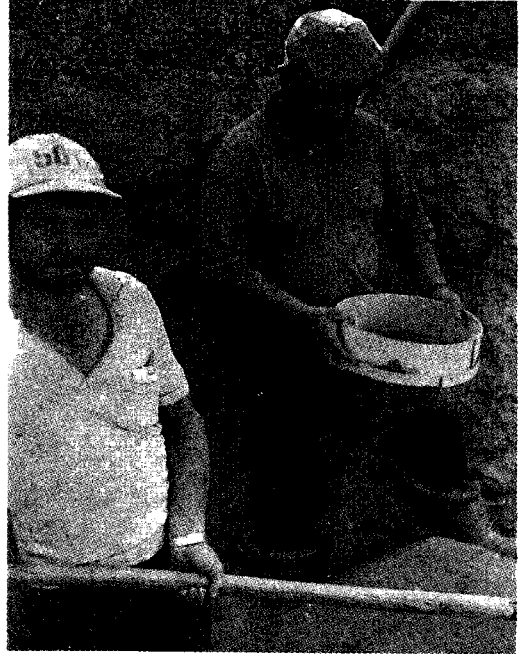
Resim 3: Mezar girişi üzerinde 45 cm derinlikte çıkan tek sıra taş dizisi

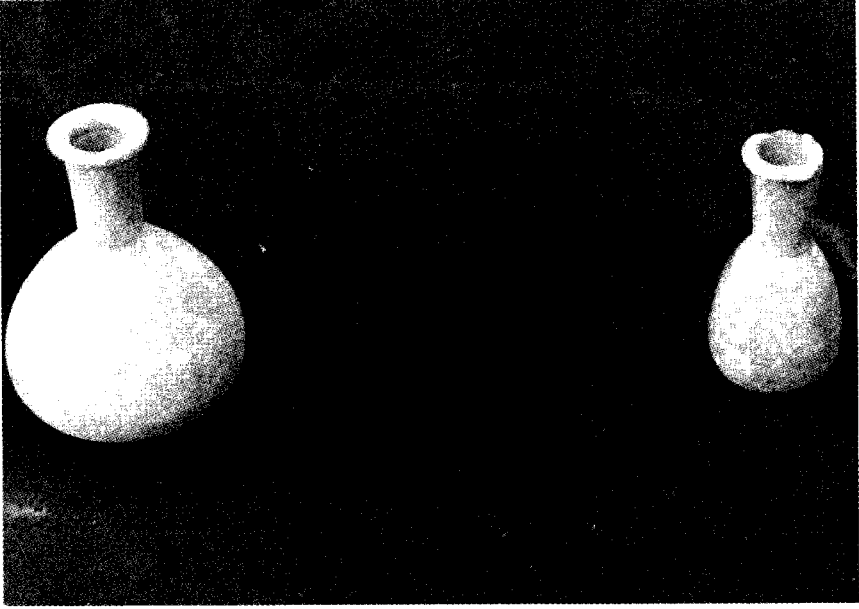
Resim 4: Mezara ulaşmak için giriş kapısı üzerinden delik açılması

Resim 5: Mezar girişinin dolgu toprağın boşaltılması için genişletilmesi

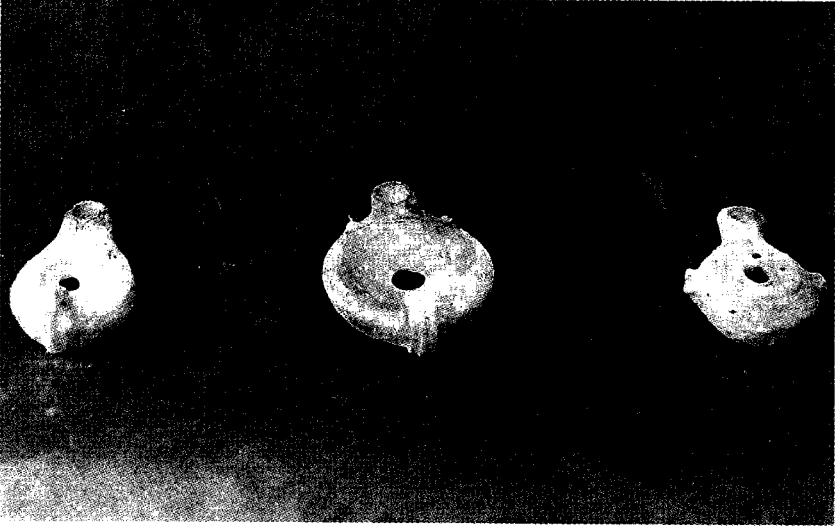
Resim 6: Dolgu toprağın elenerek atılması

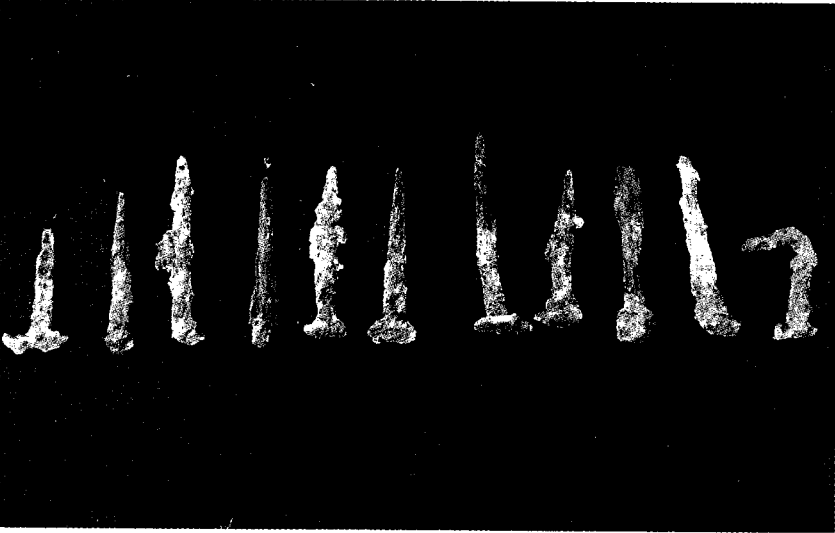
Resim 7: Mezardan çıkan iki adet p.t. unguentarium

Resim 8: Mezardan çıkan iki adet cam koku şişesi

Resim 9: Mezardan çıkan üç adet p.t. kandil

Resim 10: Mezar tavanı ve çöken toprak içerisinde bulunan bronz çiviler

Resim 11: Mezar girişinin solundaki kandillerin bulunduğu niş

SÜMELA MANASTIRI DUVAR RESİMLERİNİN KURTARMA VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Behçet ERDAL*

Bakanlığımızın 06.07.1995 gün ve 5079 sayılı yazıları gereğince Trabzon ili, Maçka ilçesi sınırları içindeki Sümela Manastırı'na ait duvar resimlerinin acil kurtarma, restorasyon, temizlik ve konservasyon çalışmalarına, başkanlığında, Müdürlüğümüz restoratörlerinden Celaleddin Küçük ve Mine Ünsal'dan ve Trabzon Müzesi'nde sözleşmeli olarak çalışan Teknisyen İrfan Altuntaş'tan oluşan bir ekiple, Müze Müdürlüğü'nün büyük destekleri ile 29 Temmuz-23 Ağustos 1995 tarihleri arasında devam edilmiştir.

Hazırlık çalışmalarının tamamlanmasından sonra daha önceki yıllarda geçici olarak yapıp ancak bugünkü şartlarda ihtiyacımıza cevap vermeyen ahşap iskelede gerekli düzenlemeler yapılarak, 1995 yılı çalışma programı çerçevesinde (Resim:1) ana ibadet mekanı içinde 1994 yılında yapılan ve çalışma sırasında kullanılan iskele güney duvarının tamamına, batı duvarının bir bölümüne ulaşıp, çalışma imkanı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. İskelenin kenarları telis ile kapatılarak ziyaretçilerin çalışmalarımıza engel olmadan kilisenin tavanı ve diğer bölümlerini görebilmeleri imkanı da sağlanmıştır.

ACİL KURTARMA ÇALIŞMALARI

1994 yılında zaman yetersizliğinden dolayı tamamlanamayan acil kurtarma çalışmaları kapsamında ele alınamayan apsis içinde bu sezon

---

* Behçet ERDAL, Konservatör, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdür Yardımcısı

çalışmaya başlanmıştır (Kroki: 1). Duvar resimlerinin problemlerini, ziyaretçilerin kolayca ulaşabileceği konumda bulunması nedeniyle insanlar tarafından yapılan bozulmalar (graffitto, isim kazıma ve tarih atma), yoğun nem ve tuz hareketlerinden dolayı boya tabakasının büyük bir bölümünün yok olması, duvar ile sıva tabakası arasında kabarmalar ve dökülmeler, mevcut boyalı yüzeylerdeki yoğun is tabakası şeklinde özetleyebiliriz (Resim:2).

Öncelikle; kabaran sıva tabakaları ile duvar arasında oluşan küçük boşluklara enjektörle alkollü su ve vinavil, büyük boşluklara ise alkollü su ve daha önce laboratuvarımızda analizleri yapılmış olan özgül harcın özelliklerine uygun bağlayıcı hidrolik kireç harcı enjekte edilerek desteklenip sıkıştırılmış ve ayrılmış olan sıvanın taşıyıcı duvara yeniden bağlanması (*fiksasyonu*) sağlanmıştır. Daha sonra da sıva boşluklarının bordürleri bağlayıcı kireç harcı ile kapatılarak sağlamlaştırılmıştır (Resim: 3).

Dış Cephe

1- Kuzey Kaya Kütlesi

Ana ibadet mekanının doğu duvarı eksenin kuzeyindeki duvar resimlerinin yüzeyinde yoğun kir, kabaran sıva tabakaları ve taşıyıcı kaya kütlesi arasında boşluklar meydana gelmiştir.

Duvar ile kabaran sıva arasındaki boşluklar temizlenip alkollü su ile nemlendirildikten sonra orijinal harca uygun bağlayıcı kireç harcı enjekte edilip desteklerle sıkıştırılarak, kayadan ayrılmış olan sıva tabakası yeniden kayaya bağlanmış ve sıvadaki boşlukların kenarları uygun bağlayıcı kireç harcı ile kapatılarak sağlamlaştırılmıştır (Resim:4-5).

2- Apsis Cephesi

a- Kuzey yan duvarında ve tonoz eteklerinde kabaran sıva ile duvar arasındaki boşluklara alkollü su ve vinavil enjekte edilerek sıkıştırılıp sıvanın taşıyıcı duvara yeniden fiksasyonu sağlanmıştır (Resim: 6-7).

b- Güney tarafında sıva ile duvar arasında meydana gelen boşluklar temizlenip alkollü su ve vinavil enjekte edilerek sıkıştırılıp kabaran sıvanın yeniden duvara bağlanması sağlanmıştır. Ayrıca çatı üstünde yer alan sahnelerde meydana gelmiş kabarmalar da aynı şekilde sağlamlaştırılmıştır (Resim: 8-9).

3- Giriş Kapısı Üstü

Güney giriş kapısının üstünde kabarıp duvardan ayrılan sıvanın dökülmesini önlemek için geçici bir iskele yapılarak, kapının üstünde bulunan pencerenin kenarlarındaki ve kaya kütleleri üzerinde yer alan sahnelerde sıva ve duvar arasındaki boşluklara alkollü su ve vinavil enjekte edilerek ayrılan sıva tabakalarının fiksasyonu yapılmıştır.

4- Doğu Cephesi

Özellikle ana ibadet mekanının pencere kenarlarında kabarak duvardan ayrılan sıva ile duvar arasındaki boşluğa alkollü su ve vinavil enjekte edilerek preslenip sıvanın yeniden duvara bağlanması sağlanmıştır. Ayrıca boşluklardaki sıva bordürleri bağlayıcı kireç harcı ile doldurularak sıvanın sağlamlaştırılması sağlanmıştır (Resim:10).

İç Mekan

1- Güney Duvarı

1994 yılı çalışma programı içinde yetiştirilemeyen Başmelek Gabriel sahnesinin çevresindeki dökülmüş olan bölümlerin kenarları bağlayıcı harçla dolgu yapılarak sağlamlaştırılmıştır (Resim:11; Çizim:1).

2- Batı Kaya Kütleleri

1994 yılı çalışmaları sırasında ulaşamadığımız batı duvarında eksenin güney bölümünü kapsayacak şekilde düzenlenen ahşap iskele bu alanda 1995 yılı programında daha iyi çalışma yapılabilecek şekilde düzenlenmiştir.

Bu bölümde yoğunlaşan nem hareketinin fazla olması sonucu özellikle boyalı yüzeyde ve ince sıva tabakasında tozuma, kavlama ve dökülmeler meydana gelmiştir (Resim: 12).

Bu alandaki bozulmaların durdurulması için sıva ve boya tabakasına Paraloid B 72 solüsyonu emdirilerek sağlamlaştırma gerçekleştirilmiştir (Resim: 13).

Kayadan ayrılıp kabarmış olan sıva ile kaya arasına alkollü su, ledan TBI enjekte edilerek sıkıştırılıp ayrılan sıva yeniden taşıyıcı kayaya bağlanarak fiksasyonu yapılmıştır.

Ayrıca mevcut boşluklarda sıva kenarlarına bağlayıcı kireç harcı doldurularak sağlamlaştırma yapılmıştır.

3- Kuzey Duvarı

Bu bölümde 1994 yılında ulaşamadığımız için tamamlanamayan sıva kenarları, orijinale uygun kireç harcı ile dolguları yapılarak sağ-
lamlaştırılmıştır.

DÖKÜMANTASYON VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

1994 yılı çalışmalarında güney duvarında alttan (tabandan) baş-
lanarak, 1,2,3,4 ve 5 inci sahnelerin dökümantasyonu ve belgeleme iş-
lemleri yapılmıştır. 1995 yılında da kaldığı yerden başlanarak 7,8,9 ve
10 uncu sahnenin çizimleri yapıp, bozulma durumları bu çizimler üye-
rinde değişik taramalarla (*lejantlarla*) belirtilmiştir (Çizim: 1,2,3,4).

Sahne 6

Bu alan güney duvarı ile tavanın birleştiği bölümde bulunduğu-
ndan şimdilik belgeleme çalışması yapılamamıştır.

Sahne 7

Çizim 1'de çizim ve tasarımlarla belirtildiği gibi yüksek nemden do-
layı sıva ile taşıyıcı kaya arasında boşluklar, sıvada çatlaklar, dö-
kümeler, boyalı yüzeyde tozular ve mikroorganizmalar gö-
rölmektedir.

Sahne 8A-8B

Çizim 2'de görüldüğü gibi sıva ile kaya arasında boşluk, sıvada çat-
lak ve sıva yüzeyinde insanlar tarafından taş atılarak bozulmalara se-
bebiyet verilmiştir. Ayrıca yangın sırasında oluşan yüksek ısı nedeniyle
boyanın bağlayıcısı olan organik malzemenin yanmasından dolayı bo-
yalı yüzeyde kavlamalar, tozular ve aşınmalar meydana gelmiştir.

Sahne 9A-9B

Çizim 3'de görüldüğü üzere daha önceki sahnelerde olduğu gibi sıva
ve kaya arasında boşluklar, sıvada çatlaklıklar ve de yüzeyde tozular
ve yağlı is tabakası mevcuttur. Ayrıca insanlar tarafından taş atılarak ya-
pılan tahribat meydana gelmiştir. Sahne 9A ile 9B'nin birleştiği alanda
özellikle sahne B'de daha fazla olmak üzere 4. dönem sıva tabakasında
anlaşılamayan bir nedenle üst üste yapılmış fresk tabakalarına rast-
lanmıştır.

Sahne 10A-10B

Çizim 4'de görüldüğü üzere daha önceki sahnelerde olduğu gibi sıva ve kaya arasında boşluklar oluşup, sıvada tozuma ve çatlaklıklar ve de yüzeyde tuzlanmayla birlikte yağlı is tabakası mevcut olup; ayrıca insanlar tarafından taş atılarak yapılan tahribat görülmektedir.

TEMİZLİK VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Güney Duvarı

Sahne 3

1994 yılında dökümantasyon ve belgeleme çalışmaları tamamlanmış olan Sahne 3 'te ilk önce kabarma ve tozuma görülen boyalı alanlarda yüzeye Paraloid B 72 solüsyonu emdirilerek sağlamlaştırıldıktan sonra enjektörle alkollü su ve bağlayıcı olarak ledan, sıva ile kaya arasındaki boşluklara enjekte edilerek sıkıştırılıp sıvanın taşıyıcı kayaya yeniden fiksasyonu sağlanmıştır.

Bu işlemlerden sonra 1994 yılında denemesi yapılan ve yüzey temizleme yöntemi olumlu olduğu için; kirli bölümlerde amonyum karbonat ve kağıt hamuru yöntemi ile temizleme işlemine devam edilmiştir (Resim: 14-15).

Sahne 4

Dökümantasyonda da belirtildiği gibi ilk önce sahnenin üst bölümünden sıva ile kaya arasındaki boşluğa alkollü su ve ledan enjekte edilip sıvanın fiksasyonu yapıldıktan sonra aynı alanda amonyum karbonat ve kağıt hamuru yöntemi ile yüzey temizliğine başlanmıştır. Ayrıca dökülmüş olan sıvanın boşluk kenarları bağlayıcı harç ile doldurularak sağlamlaştırılmıştır.

Sahne 5

Dökümantasyonda belirtildiği gibi, sıva ile duvar arasında boşluklar ve boyalı yüzeyde yüksek ısıdan dolayı kavlamalar, yer yer renkte değişmeler ve is tabakası görülmektedir.

İlk önce sıva ile duvar arasındaki boşluklara alkollü su ve ledan enjekte edilerek sıkıştırılıp sıvanın fiksasyonu yapılmıştır.

Ayrıca amonyum karbonat ve kağıt hamuru yöntemi ile rahip, kitabesi ve bitkisel bezemenin bir bölümünün yüzey temizliği yapılmış, sıvanın kenar boşlukları bağlayıcı kireç harcı ile kapatılmıştır (Resim:16).

Sahne 7, Çizim: 1

Melek sahnesinde tozuma durumunda olan boyalı yüzeye Paraloid B72 solüsyonu emdirilerek sağlamlaştırılmıştır. Sıva ile kaya arasındaki boşluklara ise alkollü su ve ledan enjekte edilerek sıvanın fiksasyonu sağlanmıştır. Ayrıca dökülmüş olan kısımlardaki sıva bordürleri bağlayıcı kireç harcı ile kapatılarak sağlamlaştırılmıştır.

Kayadaki konumu nedeni ile emniyet açısından sıvanın kayadan ayrılıp düşme tehlikesine karşı alttan desteklenerek 1996 çalışma sezonuna kadar bu durumda bırakılmıştır.

Sahne 8 A -8B, Çizim: 2

İki ayrı sahnenin Çizim: 2'de görülen boyalı alanlarda kavlayan ve tozuyan yüzeye Paraloid B72 solüsyonu emdirilerek sağlamlaştırıldıktan sonra sıva ile kaya arasındaki boşluklara alkollü su ve ledan enjekte edilerek, sıkıştırılıp taşıyıcı kayaya yeniden bağlanarak fiksasyonu sağlanmıştır. Ayrıca dökülen sıva boşluklarının kenarları bağlayıcı kireç harcı ile kapatılarak sağlamlaştırılmıştır.

Sahne 9A-9B, Çizim: 3

Her iki sahnenin boyalı yüzeyindeki tozuma, Paraloid B 72 solüsyonu emdirilerek durdurulmuştur.

Ayrıca sıva ile kaya arasındaki boşluklara alkollü su ile bağlayıcı olarak vinavil ve ledan enjekte edilerek kabarıp kayadan ayrılmış olan sıva tabakası yeniden taşıyıcı kayaya bağlanmıştır. Sıva kenarları ise bağlayıcı harç ile doldurularak sağlamlaştırılmıştır.

Sahne 10A-10B, Çizim: 4

Sahnelerde görülen tozuma durumunda olan boyalı yüzeye Paraloid B 72 solüsyonu emdirilerek sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca sıva ile kaya arasındaki boşluklara alkollü su ve ledan enjekte edilerek sıvanın fiksasyonu yapılmıştır (Resim: 17).

NEM VE ISI ÖLÇÜMLERİ

1995 yılı çalışma dönemi süresince duvar resimlerinin bulunduğu ana ibadet mekanı içinde ve dışında ekte verilen krokide işaretlenmiş noktalardan sıva yüzeyinden, iç ve dış mekan atmosferinden sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa nem ve ısı ölçümü yapılmıştır. Elde

edilen verilerde nem oranının bazı alanlarda sürekli yüksek olduğu görülmüş ve bu durum çizilen grafikler halinde gösterilmiştir (Çizim:5-6).

Ayrıca nem oranının yüksek ve değişken olması, öğleden sonraları ani olarak çevreyi kaplayan yoğun sis tabakasına bağlıdır (Resim:18).

Sonuç olarak 1995 yılı acil kurtarma çalışmalarımız yukarıda belirtildiği gibi tamamlanmıştır. Bu çalışma programı çerçevesinde planlanmış olduğumuz acil kurtarma çalışmaları eldeki mevcut olan ahşap iskelenin elverdiği kadar ulaşabildiğimiz alanlarda yapılabilmektedir.

Diğer taraftan da 1994 yılı çalışmaları sırasında denemeler yapıp olumlu bulduğumuz yöntemlerle ana ibadet mekanının güney duvarındaki duvar resimlerinde temizlik ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır.

ÖNERİLER

Duvar resimlerinin bulunduğu ana ibadet mekanı içinde ve dışında her ne kadar 1994 ve 1995 yıllarında dörder haftalık çalışma sürelerinde nem ve ısı ölçümleri yapıldı ise de sağlıklı bir çalışma için söz konusu mekanların en az iki *Thermohigrograf* ile bir yıllık (dört mevsim) nem ve ısı ölçümlerinin sürekli yapılması ve elde edilecek sonuçlara göre çalışmaların sürdürülmesi daha uygun olacaktır.

Ayrıca ana ibadet mekanı içinde zorunlu olarak kullanmakta olduğumuz ahşap iskelenin yerine daha kullanışlı, istenildiğinde sökülerek yer değiştirilmesi ve yeniden kurulması kolay olan metal boru iskelenin temini yerinde olacaktır.

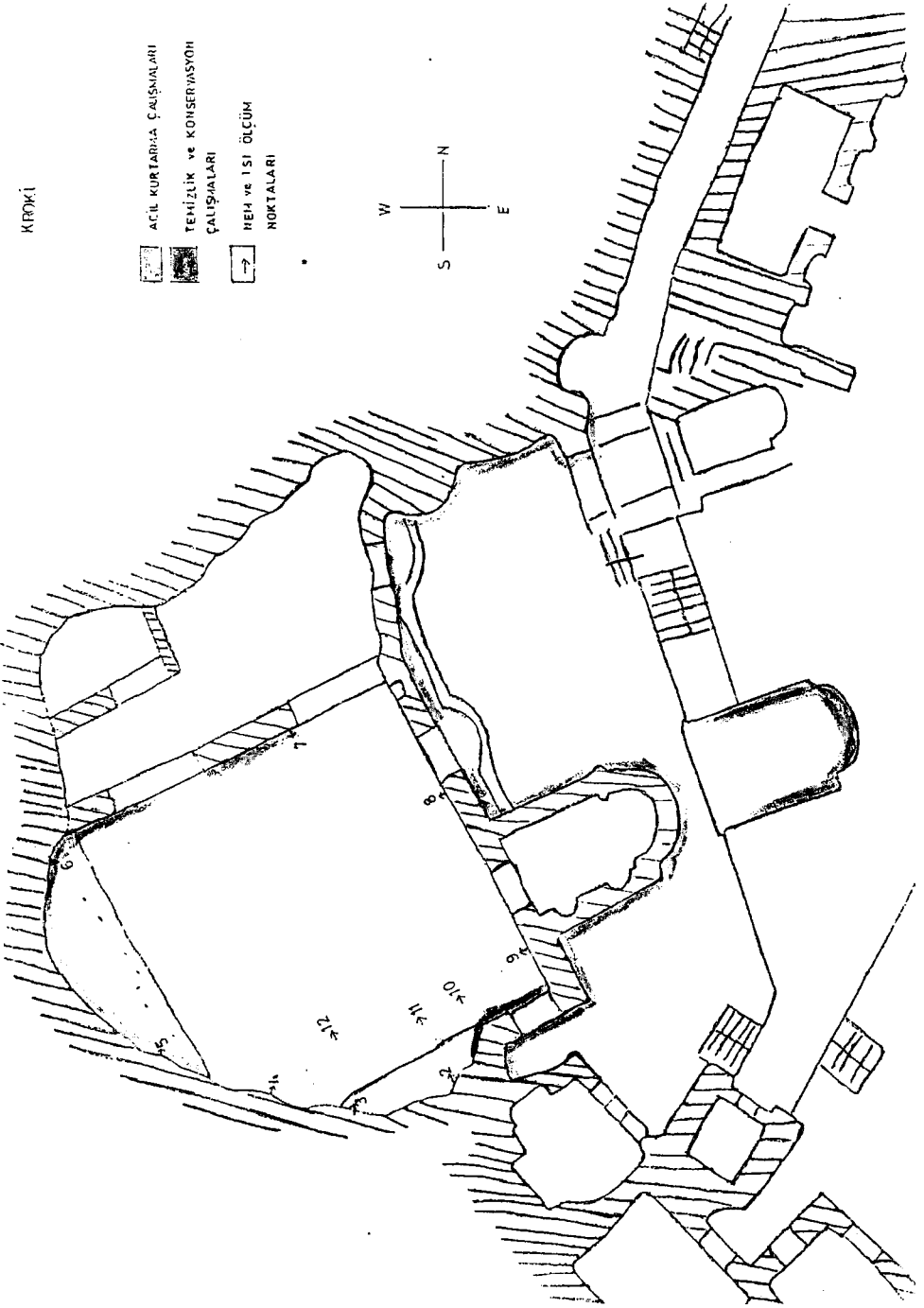
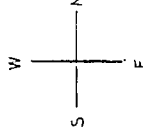

KROKİ

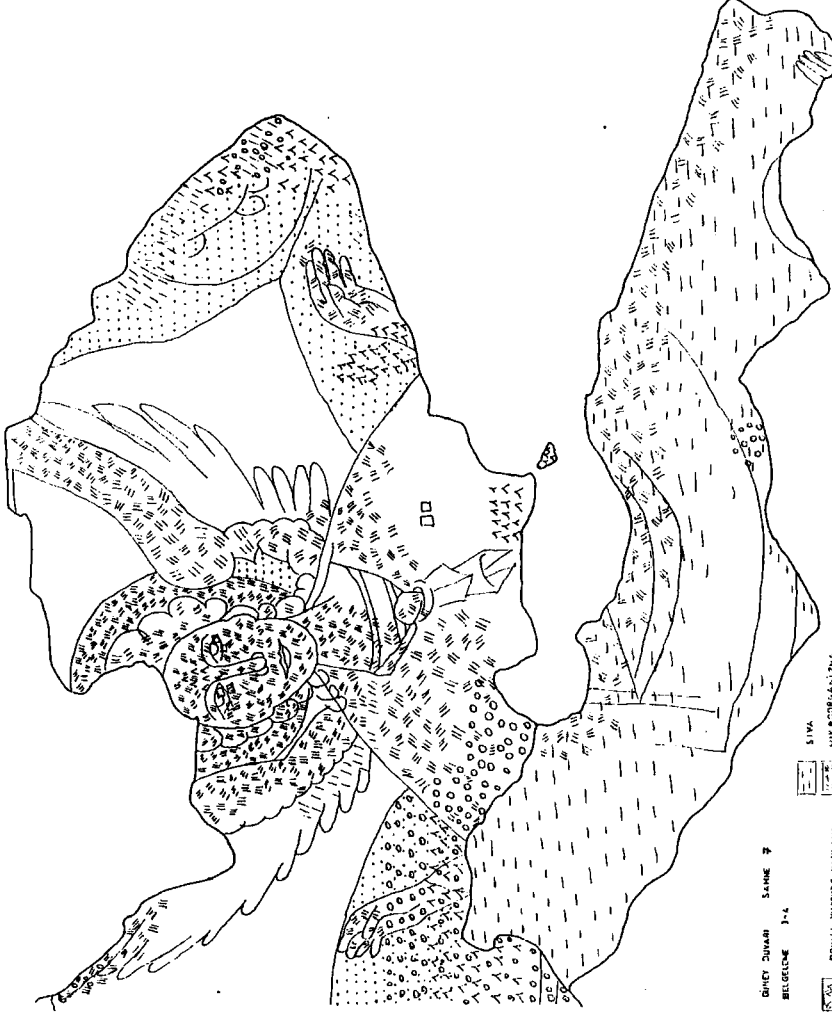
ACIL KURTARILMA ÇALIŞMALARI

TEHİZLİK VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

HEM VE İSTİ ÖLÇÜM NOKTALARI

Kroki: 1

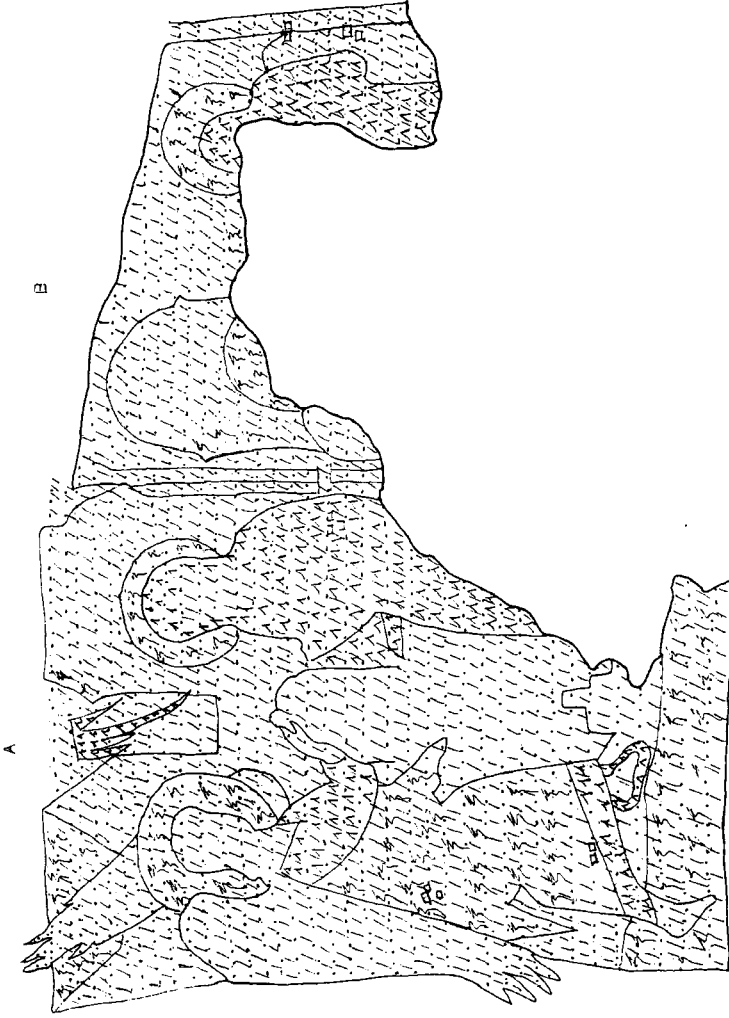
DİNET DUVARI 3-4
SİVA 7
BEDELİNE 7-4

—	SİVA
—	MYRTOGALAN 204
—	TUZ
—	ÇAMUR

—	ROYALI VÜZELDE BAŞYAMA
—	İZDİME
—	ASİMEZ

Çizim: I

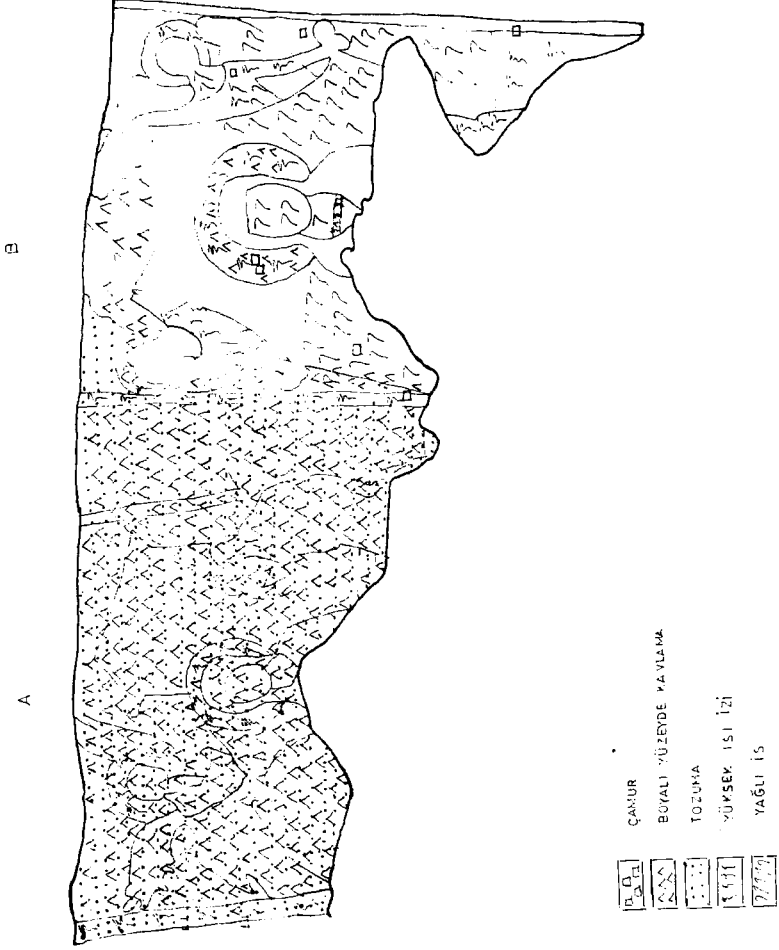
+

	TOZLAMA		YÜKSEK İSİ İZİ
	BOYALI YÜZEYDE KAVLAMA		ÇAMUR
	AŞTIRMA		

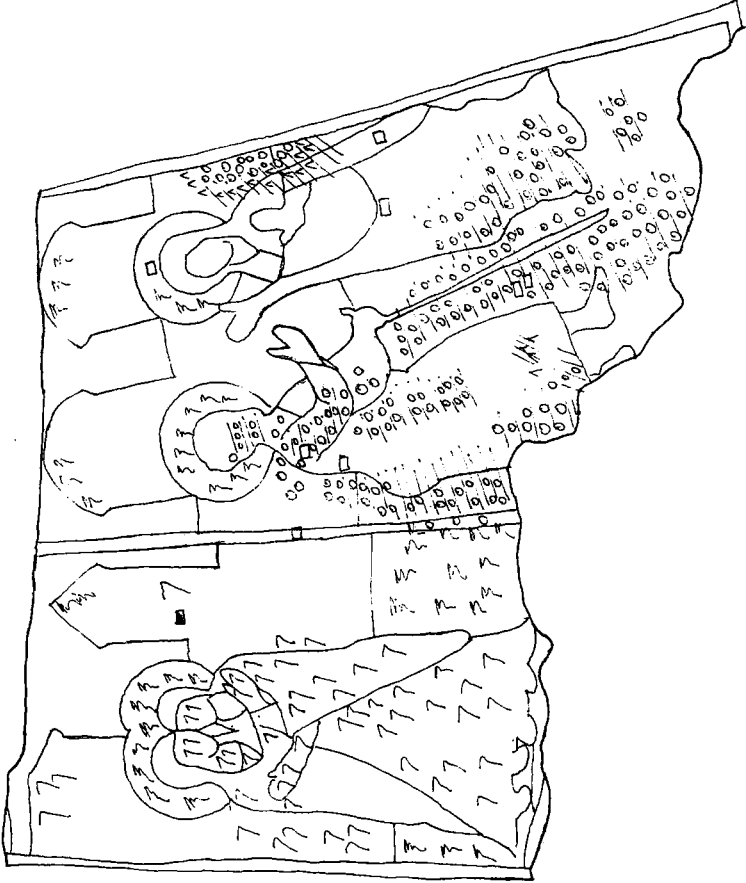
Çizim: 2

GÜNEY DUVARI SAHNE 9 A-B
BELGELEME 3-4

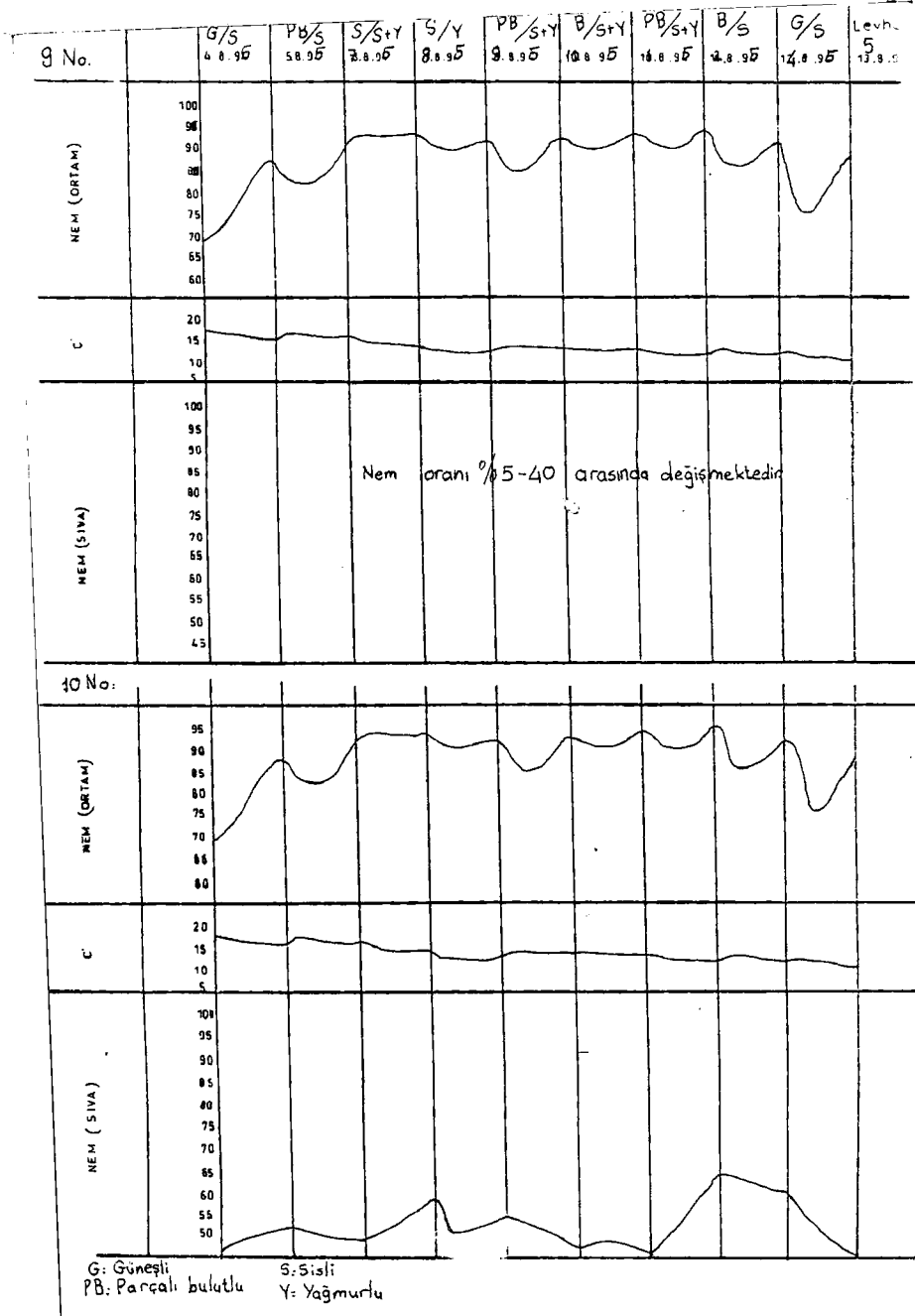
Çizim: 3

A B

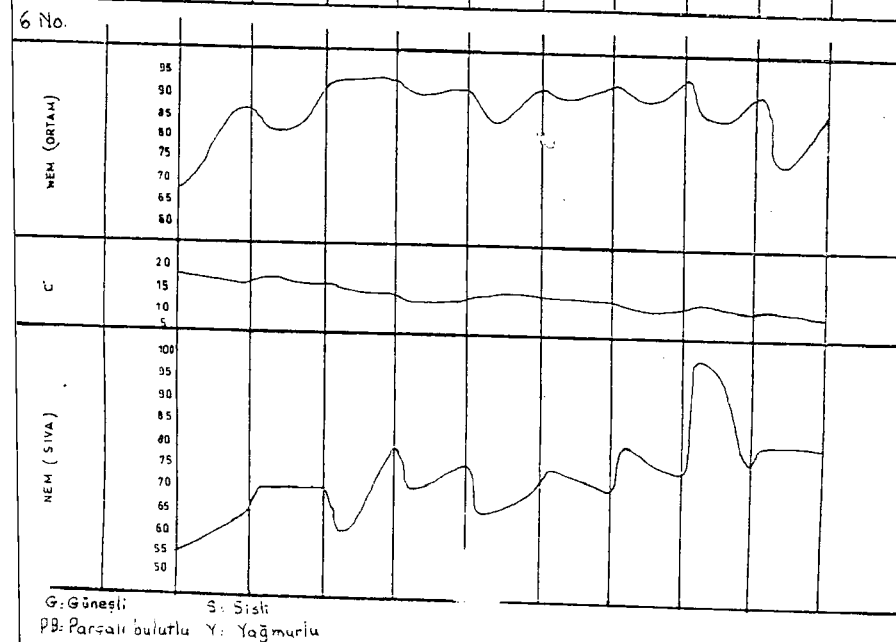
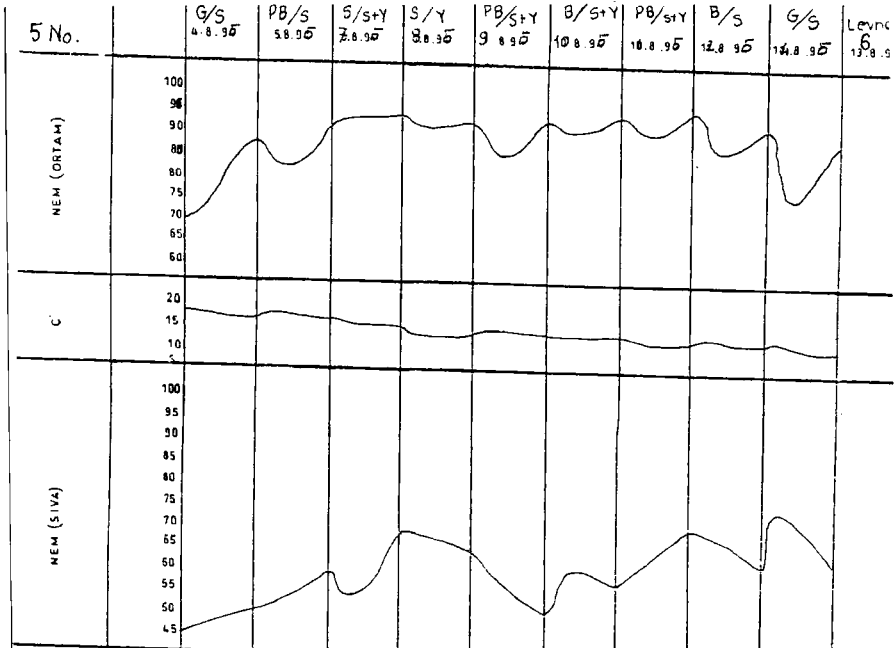

	KALKERLEŞME
	TUZ
	YÜKSEK İSİ HIZI
	YAGLI IS
	CAMUR
	KUŞ KIRILTIĞI

Çizim: 4

Çizim: 5

G: Güneşli S: Sisli
PB: Parselli bulutlu Y: Yağmurlu

Çizim: 6

Resim: 1

Resim: 2

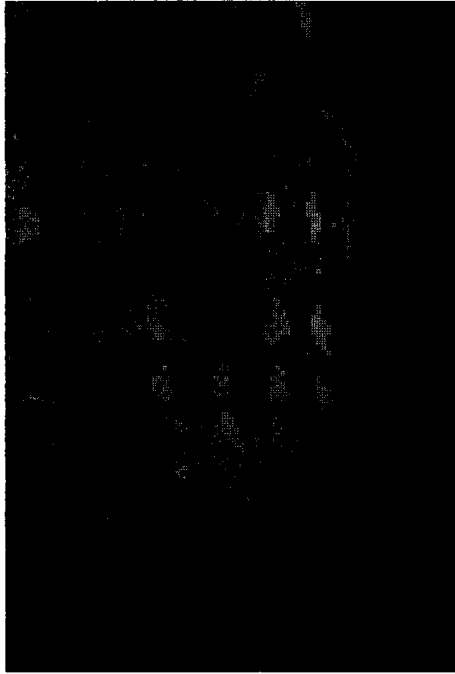

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

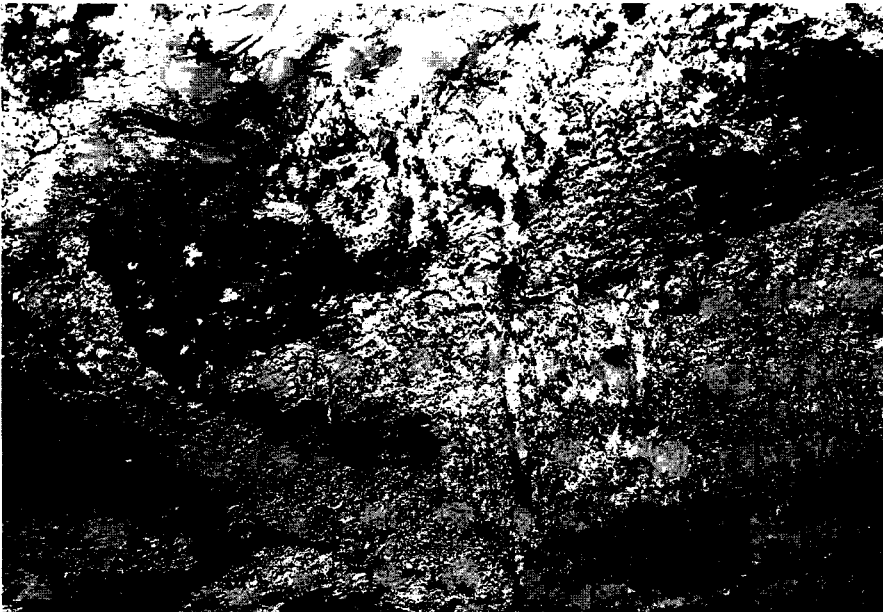
Resim: 9

Resim: 10

Resim:11

Resim:12

Resim: 13

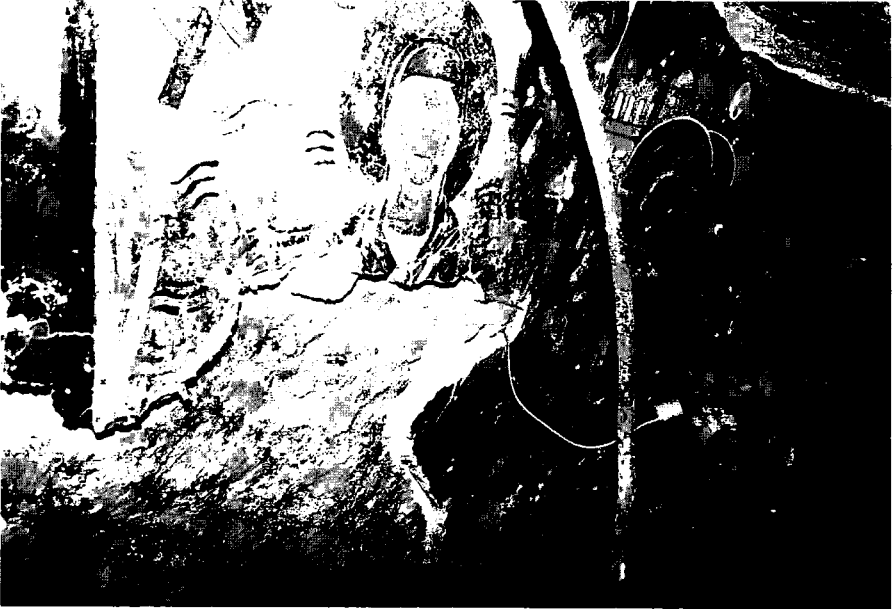
Resim: 14

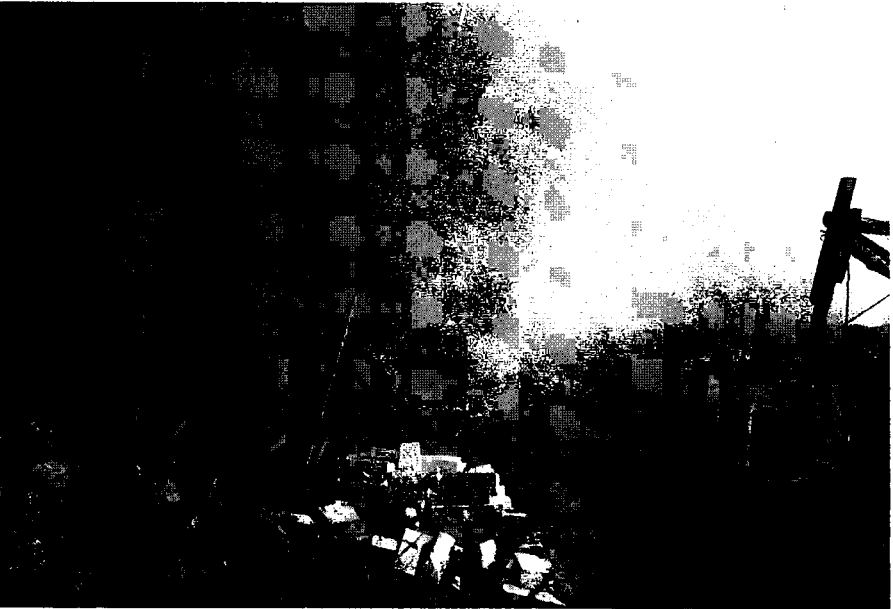
Resim:15

Resim:16

Resim:17

Resim:18

SİNOP ÇİFTLİK KÖYÜ, MOZAIK KURTARMA KAZISI

İsmail TATLİCAN*

Sinop ili, Çiftlik köyü sınırları içinde kalan ve güney körfezi kenarında yer alan 10 pafta, 217 nolu parselde bulunan kilise yapısına ait Mozaik Kurtarma Kazısı, 10 Ağustos- 3 Eylül 1995 tarihleri arasında yapılmıştır. Kazı süresince 23 işçi çalışmıştır.

Kazı çalışmaları, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 29.5.1995 gün ve 3485 sayılı izinleriyle Müze Müdürlüğü başkanlığında, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr.Stephan John Hill'in sorumluluğunda yürütüldü.

Kazı giderleri İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından karşılanmıştır.

Kurtarma kazısı yaptığımız yer, Sinop merkezine 15 km uzaklıkta olup, Çiftlik köyünün güneyindeki vadinin denizle birleştiği noktada bulunmaktadır. Samsun-Sinop yolu 500 m batıdan geçmektedir. Köy merkezine uzaklığı 2 km kadardır. Kalıntıların bulunduğu 217 no'lu parsel 9930 m² büyüklüktedir. Tarımda kullanılan bir arazidir. Burası deniz kenarına ve denize sıfır olması nedeniyle denizin tahribatı ve erozyon neticesinde yerlerinden kopan kilise apsisine ait duvarlar bugün deniz kenarında suyun içinde bulunmaktadır (Resim: 1). Ayrıca, deniz tahribatı sonucunda oluşan kesitte, kilise yapısının temel duvar kalıntıları ve mozaik tabaka çok bariz bir şekilde görülmektedir (Resim: 2). Kesitin kuzey bölümünde kilise apsişi tarafındaki kuzey odasına ait olduğunu tahmin ettiğimiz, harç kullanılarak yapılmış moloz taş ve

---

* İsmail TATLİCAN, Sinop. Müzesi Müdürü

üzeri tuğla örgülü duvarın yapı içinde kalan yüzeyinde küçük boyutta sıva üzeri çeşitli renkte boyalarla süslemeler yapıldığı çok azda olsa seçilmektedir.

Kesitte görüldüğü gibi mozaik tabaka kilden oluşan sağlam zemin üzerine küçük taş, kiremit ve tuğla parçalarından yapılan taban üzerine 5 cm kalınlıkta mozaik tabaka yapılmıştır. Mozaik üzerinde 90 cm ile 1 m kalınlığında değişen ölçülerde yapı enkazıyla birlikte toprak tabakası vardır (Resim: 3).

Kilise kalıntısının kuzeyinde 9 m uzunluğundaki kesitte ise 80 x 70 cm ölçülerinde bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu alanda, bir metre toprak altında 35 ile 60 cm ölçülerinde değişen kalınlıkta tuğla, kiremit, amphora ve seramik parçalarından oluşan bir kültür tabakası görülmektedir. Bu kalıntıların kilise öncesinde bulunan bir yapıya ait olduğu düşünülmektedir. Bu alanda mozaik tabaka yoktur (Resim: 4).

Kazı çalışmalarımız iki sezondur devam etmektedir. Elimizde olmayan sebeplerden dolayı sunamadığımız 1994 sezonundaki çalışmalarımızdan kısa bilgiler vermek istiyoruz.

1994 sezonundaki çalışmalarımızın amacı; kesitte tesbitini yaptığımız duvar kalıntılarının ve mozaik tabakanın kesit arkasındaki durumlarını görmek ve kilise yapı kalıntılarının yayıldığı alanı belirlemektir. Kesitte 80 cm genişlikte bir mesafe bırakarak 26.90 x 2 m ölçülerinde, kuzey-güney konumunda, kesite paralel olarak açılan açmada bir metre kalınlıktaki toprak ve yapı enkazı temizlendiğinde mozaik seviyeye inildi. Kilisenin dış cephe duvar kalıntılarının konumları, nefler ve stylobatların yerleri belirlendi. Kuzey stylobat üzerinde kullanılan sütunlardan birisi orta nef içine yıkılmış olarak kırık durumda bulundu (Resim: 5).

Yan nefteki mozaiklerin durumlarının iyi olduğu, orta nefteki mozaiklerin üst yapının yıkılması sırasında yer yer büyük tahriplere uğradığı görüldü.

Kilise yapı kalıntılarının doğu bölümünde yaptığımız bu çalışma sonucunda belirlenen kuzey ve güney duvarlardan sonra, batı sınırını belirlemek üzere kuzey ana duvarı doğrultusunda birinci açma sınırına 10 m uzaklıkta 9 x 5 m ölçülerindeki açmada yapılan çalışmada, kilisenin batı sınırını teşkil eden duvar kalıntılarını tesbit ettik.

Ayrıca kilisenin kuzey tarafında, hem doğu hem batıda olmak üzere odaların bulunduğunu gördük. Ancak kuzeydoğudaki odanın 3.60 x 1.15 m ölçülerindeki batı duvarı mevcut olup, diğer kısımları denizin tahribatı sonucunda yok olmuştur.

1995 sezonunda ise, bir önceki yıl yaptığımız çalışmalarda elde ettiğimiz bilgilerin ışığında, kilise kalıntılarını ve bütün mozaik tabakayı ortaya çıkarmak üzere çalışmalara başladık.

Kilise yapı alanını; ortada 1 metre genişliğinde servis yolu bırakarak iki bölümde kazdık. Kuzeyde 1 metre ile güneyde yer yer 2 metreye varan derinlikte toprak hafriyatı yapıldıktan sonra duvar kalıntıları ve mozaik tabakalara ulaşıldı.

Her iki açmada yapılan temizlik çalışmaları neticesinde kilisenin doğudaki apsis bölümü hariç genel planını tesbit etme imkanına kavuştuk.

Kilise Planı: Yapıda simetri hakimdir. Apsisi doğuda, narthexi batıda olmak üzere doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yapıdır. Üç neflidir. Giriş batıda olup, ana mekana narthexten geçilmektedir. Apsis doğu duvarın ortasında yer almalıydı. Ancak, bugün apsize ait duvarlar denizin tahribatı nedeniyle yıkılarak deniz kıyısında bulunmaktadır. Bu kavisli kalıntılardan apsisin yarım daire şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Dıştan dışa yapının ana boyutları doğudan batıya 28 metre, kuzeyden güneye 17 metredir. Yan nefler 3 metre, orta nef 8.20 metre genişliğindedir.

Ancak, kilise yapısının içten içe 18 x 15.50 metre boyutlarındaki bölümü günümüze kadar korunagelmiştir (Resim: 6, Çizim: 1).

Kilisenin bütün duvarları, moloz taşı ve tuğladan bol kireç harcı kullanılarak örülmüştür. Duvarların iç yüzeylerinde yer yer sıva izlerine rastlanılmıştır. Bütün duvarlar 70 cm kalınlığında olup 1 m ile 40 cm arasında değişen yüksekliklerde bulunmuştur.

Narthex ana mekanın batısında yer almaktadır 15.50 x 3 metre boyutlarındadır. Narthexin batı duvarı 70 cm kalınlıkta olup, 50 ile 70 cm yükseklikte korunagelmiştir (Resim: 7).

Narthex giriş batıdan olup, üç ayrı kapıyla geçiş sağlanmıştır. Sonraki dönemlerde her üç kapı da taş ve çamur kullanılarak kapatılmıştır (Resim: 8). Ortadaki kapıda kiliseye ait mimari parçalar

kullanıldığı görülmüştür. Bunların kaldırılması neticesinde, ortadaki ana kapının 2 metre genişlikte bir giriş açıklığına sahip olduğu ve taban döşemede insitu durumunda bulunan eşik taşı üzerinde mevcut zıvana yuvalarından bu kapının iki kanatlı olduğu anlaşılmıştır (Resim: 9).

Ana kapının kuzey ve güney yanlarında bulunan kapılar ise tek kanatlı olup, 110 cm genişliktedir. Her iki kapının eşik ve söve taşları ele geçmemiştir.

Aynı eksen doğrultusunda narthexten ana mekana da üç adet kapıyla giriş sağlanmıştır.

Orta nefe geçişi sağlayan kapı da 2 metre genişlikte ve iki kanatlıdır. Kapı eşiği insitu durumda bulunmuştur (Resim: 10).

Yan neflere açılan kapıların genişliği 110 cm dir. Her iki kapının da eşikleri yerinde ele geçmiştir ve üzerlerinde zıvana yuvaları mevcuttur.

Ayrıca kilisenin kuzey ve güney duvarında, apsis bölümüne daha yakın mesafede yan neflere açılan birer kapının daha olduğu tesbit edildi. Bu kapılar da sonraki dönemlerde kapatılmıştır. Güney duvarındaki kapının taşları kaldırıldığında arkada yangın izleri ve bina enkazı ile dolu olduğu görüldü. Bu kapıların da genişliği 110 cm dir.

Kilisenin batı cephesinde narthexe girişi sağlayan kapıların her iki yanlarında payandalar yer almaktadır. Ana girişin her iki yanında 2 x 2.60 metre ebatlarında birbirlerine paralel iki payanda mevcuttur. Taş ve tuğladan yapılmış bu payandaların girişe bakan yüzlerinde zeminde 50 cm yükseklikte 105 x 40 cm ölçülerinde nişler bulunmaktadır (Resim: 11-11a).

Aynı şekilde ana kapının kuzey ve güneyinde bulunan girişlerin de iki yanlarında aynı teknikte yapılmış fakat ölçü itibariyle biraz küçük tutulmuş (170 x 85 cm) birbirlerine paralel payandalar mevcuttur. Bu payandaların taşları alındığından eksiktir. Üzerindeki nişlerin izleri görülebilir durumdadır.

Giriş önlerinde (45 x 45 cm) ölçülerinde kare tuğlalardan yapılan yer döşemeleri vardır. Güneyindeki girişin önündeki döşeme tahrip olmuştur.

Yan nefleri orta neften ayıran stylobat taşları 70-75 cm arasında değişen genişlikte ve farklı uzunluktaki taşlardan yapılmış olup, mozaik seviyesinden 5 cm yüksekliktedir. Stylobat taşların devşirme

olduğu üzerinde bulunan ve sütunlarla hiçbir ilgisi olmayan zıvana yuvalarından anlaşılımıştır (Resim: 12).

Burada sütunların taş üzerine harçla tutturulduğu kaide izlerinden görülmüştür. Bu izlere göre sütunların büyük bir olasılıkla, 2 metre aralıkla konulduğunu tahmin etmekteyiz.

Kuzeydeki Oda: 3.79 x 3 metre büyüklüktedir. Kapı genişliği 110 cm olup, girişi narthexten olmaktadır. Eşik taşı insitu durumunda bulunmuştur. Üzerinde iki adet zıvana yuvası mevcuttur. Odanın duvar taşlarının büyük bir bölümü alınmıştır. Doğu duvarında 115 cm genişliğinde kapı yeri tesbit edilmiştir. Zemin 5 cm kalınlıkta yanmış toprakla kaplıdır. Kilisenin bu bölümünde büyük yangın izleri vardır, temizleme çalışmalarında çok sayıda küçük mermer parçaları ele geçmiştir. Büyük bir olasılıkla duvarlar mermer kaplıydı diyebiliriz (Resim: 13).

Güneydeki Oda: 3.60 x 3 metre büyüklüktedir (Resim:14). Girişi narthexten olup, 115 cm genişliğinde bir kapıyla sağlanmıştır. Taban taşı yerinde ele geçmiştir. Üzerinde zıvana delikleri mevcuttur. Odanın duvarları güney cephede 105 cm yüksekliğe kadar korunagelmıştır ve bu cephede 115 cm genişlikte pencere yeri mevcuttur. Duvar üzerleri sıvalıdır. Zemin tahrip olduğundan tam olarak tesbit edilememiştir. Burada yapılan temizlik çalışmalarında çok küçük bir parça duvar mozaiği ele geçti (belki odanın duvarları mozaik kaplıydı?) (Resim: 15).

Her iki odanın fonksiyonu hakkında kesin birşey söylemek şimdilik mümkün değil. Belki üst galerilere çıkış buradan sağlanıyordu.

Kilise Taban Mozaiği: Mevcut kilise yapısı içinde narthexin ve neflerin tabanları tamamen mozaik döşeme ile kaplıdır. Mozaik süslemede kullanılan tesseralar 1 x 1 cm büyüklükte kübik taşlardan yapılmıştır. Kullanılan taşlar genellikle mavi, yeşil, mor, sarı, kırmızı, beyaz ve siyah renklerden oluşmaktadır.

Kuzey Nef Mozaiği: Yer yer ince şeritler halinde çatlama olmasına rağmen genelde sağlamdır. Burada mavi, kırmızı ve beyaz tesseralar kullanılmıştır.

Bordür kırmızı, mavi ve beyaz tesseralardan iki sıra şeklinde bütün kenarı çevrelemektedir. İç kısmı mavi zemin üzerine iç içe daireler ve bunların kesiştiikleri noktalarda çiçekler ve ortada rozet şeklinde süslemelerle doldurulmuştur (Resim: 16).

Güney Nef Mozaïği: Kilisenin bu bölümünde de tabanda hafif çatlamalar mevcuttur. Mozaikteki süslemeler diğer nefle benzerlik göstermekte olup, çok az farklılık vardır. Mavi zemin üzerine elips şeklinde beyaz renkte çiçekler ve yine daireler ve ortada rozet bulunmaktadır (Resim: 17).

Orta Nef Mozaïği: Mozaik süslemeler içinde en fazla renkli ve çok desenli olan bu bölüm, ne yazık ki çok fazla tahribata maruz kalmıştır. Yapılan toprak hafriyatı sırasında toprakla birlikte taş, tuğla, kiremit ve harç kalıntılarından oluşan bina enkazı en çok bu alandan tahliye edilmiştir. Üst yapının çökmesi sonucunda oluşan büyük basınçla mozaik döşemeler patlamış, tesseralar yer yer dağılmış vaziyette bulunmuştur. Ayrıca son dönemlerde kilise mimari parçalarından yapılan kirecin bu bölümlerde arındırıldığı, mozaikler üzerindeki kireç izleri ve katmanlardan anlaşılmaktadır (Resim: 18).

Bu tahriplere rağmen sağlam ve az hasarlı olarak bulunan mozaik panoların büyük bir ustalık ve renk zenginliği içinde döşendiğini gördük. Mozaikler adeta bir tekstil dokuması gibi işlenmiştir (Resim: 19-19 a).

En dıştaki bordür kırmızı zemin üzerine mavi tesseralardan kalp şeklinde yapraklı sarmaşık motifi, içte mavi ve sarı renklerden oluşan meandr motifiyle süslü ikinci bordür yer almaktadır. Bu şekilde çevrelenmiş olan ana mekan içine bir metrelik kare panolar içinde her biri değişik kompozisyon içeren geometrik ve bitkisel süslemeler işlenmiştir. Ayrıca bu kare panolar dört sıra beyaz tesseralardan yapılmış bordürle çevrelenmiştir. Her pano belli bir oran içinde simetrik olarak birden fazla olmak üzere değişik yerlerde tekrar edilmiştir (Resim: 20).

Orta nefin genişliği boyunca 6, apsise doğru 12 adet pano yerleştirilmiştir. Her panoda farklı bir süsleme vardır. Panolarda kullanılan tesseralar mavi, beyaz, sarı, kırmızı, mor ve siyah renktedirler. Kullanılan motifler bitkisel ve geometrik olup, dama, bölünmüş daire, baklava, kum saati, uçurtma, iç içe geçmiş zincir halkaları, zikzak motifi dalga ve mekik şeklindeki motiflerden oluşmaktadır.

Narthex'te Yer Alan Mozaikler: Kuzey-güney konumlu olan narthexin tabanı tamamen mozaikle kaplıdır. Buradaki mozaik süslemelerde sarı, mavi, beyaz ve kırmızı renkteki tesseralar kullanılmıştır. Kenarda 20 cm kalınlığında kırmızı tesseralardan bir bordür dolanmaktadır. İçte beyaz renkte daha ince bir bordürden sonra orta mekan çıpa ya da kalkana benzer tek tip motif ile doldurulmuştur

(Resim: 21). Narthexin güney bölümündeki mozağin durumu çok iyi olmasına rağmen kuzey bölümündeki mozaikler büyük tahribat görmüştür. Üzerinde yangın izlerine rastlanmıştır. Öyle ki yangın izleri mozaik altına kadar geçmiştir (Resim: 22).

Kilisenin üst örtüsü hakkında kesin bir bilginiz yoktur. Bütün mimari parçalar alınmıştır. Mermer taşıyıcılar daha sonraki dönemlerde kireç olarak kullanılmak üzere narthexin kuzey bölümünde yakılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Stylobatların üzerinde kullanılan sütunlardan sadece bir tanesini 1994 sezonunda apsis yakın mesafede orta nefin içinde ortadan kırık vaziyette bulmuştuk. Yine sütunlar üzerinde yer alması muhtemel sütun başlıklarından bir tanesi orta nefin hafriyatında ele geçmiştir (Resim: 23). İki kazı sırasında ele geçen mimari parçalar çok az olup, çoğunluğu korkuluk levhalarına ait mermer parçalarıdır. Bütün mermer parçaları toplanarak depolanmıştır. Eldeki parçalardan anlaşıldığına göre kilisede devşirme malzeme kullanıldığı düşünülmektedir.

Kazıda çok sayıda cam mozaik taşlarıyla vitray cam parçaları ele geçmiştir. Büyük bir olasılıkla duvarlar ya da tavanlarda süslemeler vardı.

Kazı Alanındaki Diğer Çalışmalar: Başlangıçta belirttiğimiz gibi kilise kalıntılarının bulunduğu 217 no.lu parselin deniz kenarındaki kesitte kuzey ana duvarından 10 metre mesafede bir duvar, bu duvarın 2.90 metre kuzeyinde ikinci bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Birbirlerine paralel bu iki duvarın kilise çevresinde avlu duvarları olabileceği düşüncesiyle kuzeyde bir, batıda üç sondaj yaptık. Yapılan sondajlarda kuzeyde iki duvarın, batıda bir duvarın kilise çevresinde devam ettiğini gördük (Resim: 24).

Avlu duvarlarının güney cephesinde yer alıp almadığına bu seneki çalışmalarımızda bakılacaktır.

Sualtı Çalışmaları: Kilisenin apsis kısmının deniz içinde kalması, nedeniyle su altında gerek kilise yapısıyla ilgili, gerekse başka yapı kalıntılarının olup olmadığı konusunda bir tesbit çalışması yapılmak üzere, çalışmalarımıza son 10 gün içinde katılan iki sualtı dalgıçı tarafından kıyıda yaklaşık 100 metre deniz içine doğru ve 400 metre kıyıya paralel olarak belirlenen alanda su altında tarama yapıldı.

5-7 metre derinlikte değişen alanlarda yapılan çalışma sonucunda kilise yapısının yaklaşık 100 metre uzağında yol geçtiği ve iskele olabilecek yapı taşlarının görüldüğü ve kilise binasının 200 metre kuzeyinde su altında başka bir yapıya ait duvar kalıntıları olabilecek blok taşların varlığı tesbit edildi.

Çalışmalarda su altında herhangi bir mozaik tabakaya rastlanılmadı. Sadece bir sütun parçası, bir adet mezar taşı ve parçalar halinde pitos ağız kenarları bulunmuştur.

194 No'lu Parselde Bulunan Mozaik Tabaka: Kazı alanına 100 metre uzaklıkta bulunan ve kilise koruma alanı içinde kalan 194 no'lu parselin deniz kenarındaki kesitinde mozaik tabakanın tesbit edilmesi üzerine, burada bir sondaj kazısı yapılmasına karar verdik. Çünkü denizin ve doğal koşulların olumsuz etkisiyle toprakla birlikte mozaik tabakanın da denize düşerek tahrip olması büyük ihtimaldi. 7 x 4 metre ebatlarında yapılan açmada 6 x 4 ölçülerinde mozaik döşeme bulundu (Resim: 25).

Kare pano şeklinde tanzim edilen mozaik büyük ölçüde tahrip olduğu ve deniz tarafında çökme ve çatlamalar nedeniyle her an denize düşme tehlikesi içinde bulunduğu görüldü.

Buradaki mozaik döşemede kırmızı, beyaz, siyah ve mavi renkteki tesseralar kullanılmıştır. En dışta beyaz zemin üzerine kırmızı ve mavi tesseralardan oluşan kenar bordürü, sonra meandr motifinin yer aldığı ikinci bordür ve dalga motifinden sonra daha geniş tutulmuş olan gamalı haç motifi ile çevrelenmiş pano içinde şerit ve düğümler motifi bulunmaktadır.

Mozaikli döşemenin yerinde korunması mümkün görülmediğinden müzeye nakledilmesi kararlaştırıldı. Bütününden kopmuş parçalar harçlarıyla birlikte kontraplak üzerine alınarak nakledildi. Diğer bölümler ise bez yapıştırma tekniği ile kaldırıldı.

Mozaik döşemenin kaldırılması neticesinde, altındaki harcın üzerinde mozaik taşların bulunması, döneminde tamir gördüğü anlaşıldı.

Çalışma sonucunda temel kalıntısına rastlanılmadı. 1960'lı yıllarda köylülerce buradan taşlar alınarak evlerde kullandıklarını bize ifade ettiler.

Kaldırılan mozaik panolar restorasyonu yapılmak üzere müze deposunda muhafaza altına alındı. Bu yıl müze bahçesinde müsait bir yere restorasyonu yapacağız.

Sonuç Olarak: Sinop merkezinden başlamak üzere, güney körfezi boyunca yaklaşık 20 km lik bir sahada yoğunluğu az olmamakla birlikte Geç Roma ve Erken Bizans yerleşimi olduğunu bilmekteyiz. Çiftlik köyü çevresi de bu yerleşim yerlerinden biridir.

Kesin olmamakla birlikte kilisenin 4. yüzyıl sonu ya da 5. yüzyılda yapıldığını tahmin etmekteyiz.

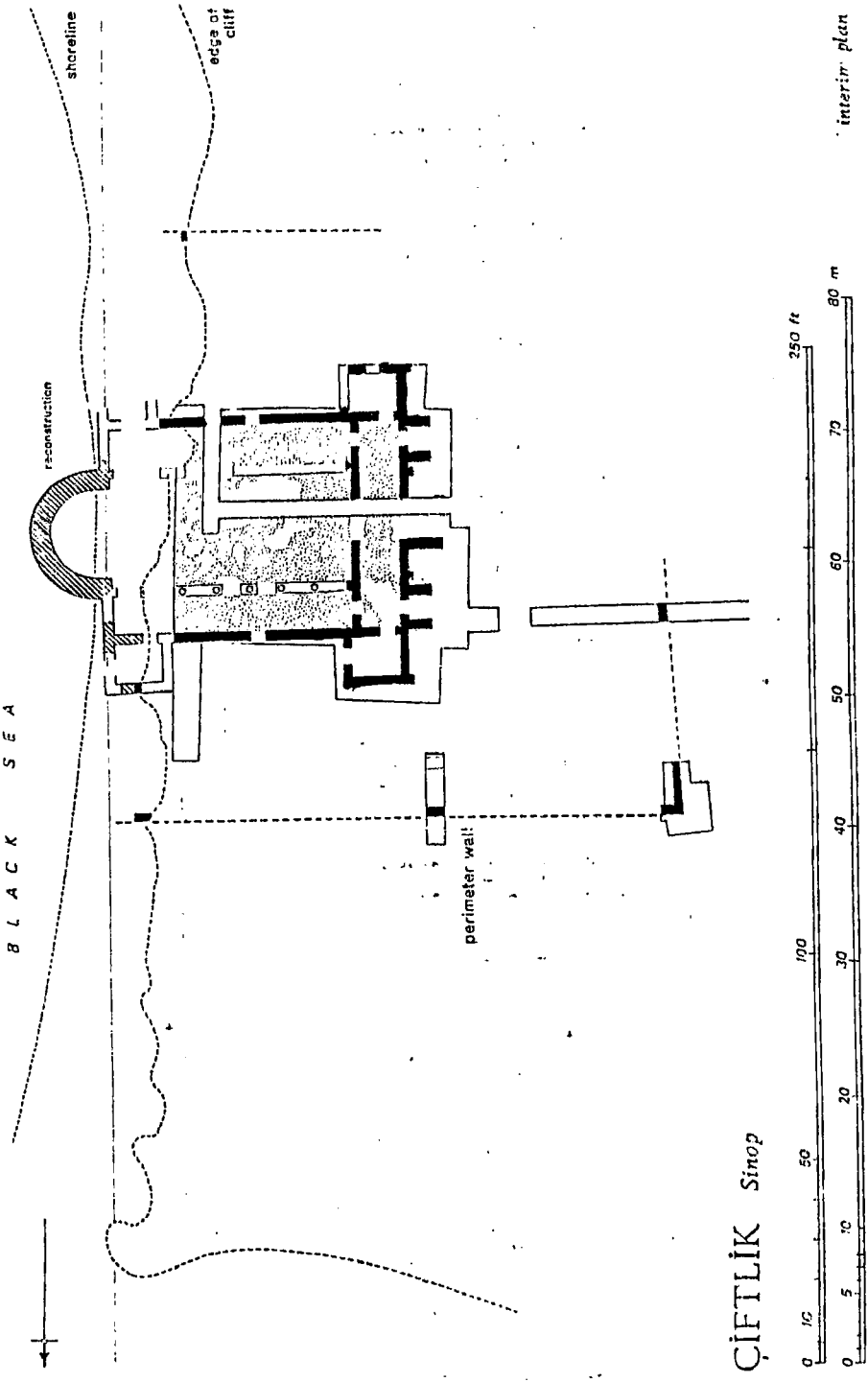
Kilise, planı itibariyle Erken Bizans Dönemi mimari özellikleri bakımından bize bilgi vermektedir.

Taban mozaiği süslemeleri bakımından enderdir. Bu devirdeki bölge mozaiğini tanımamızı sağlamıştır.

Çalışmalarımızın bitiminde kazı alanı üzeri naylonla kapanarak 10 cm kalınlığında kum konuldu ve üzerine çıkarılan kazı toprağı tekrar doldurularak kapatıldı.

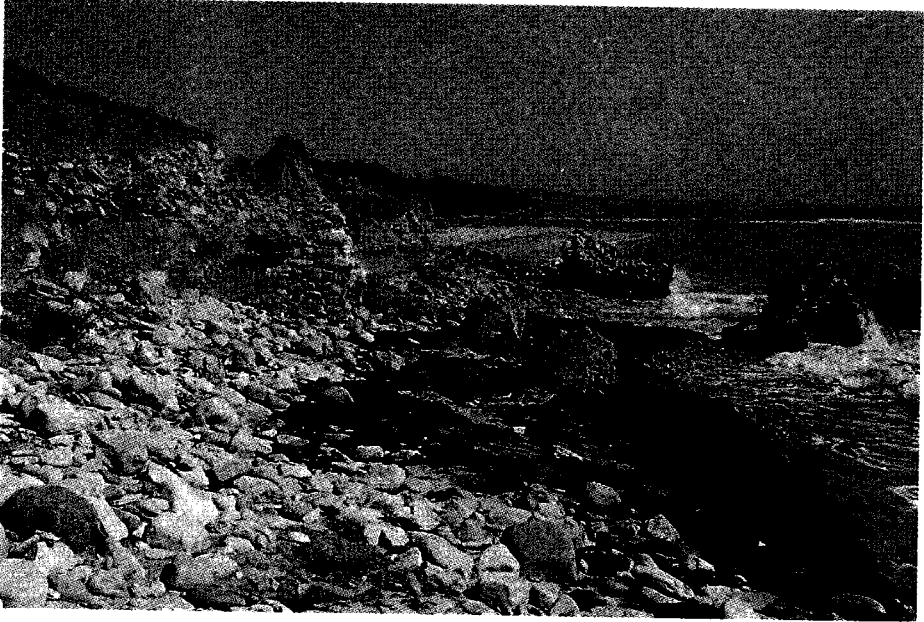
Deniz tarafındaki kesitte, tahribatı önlemek için 760 adet kum torbası ve taşla koruyucu set yapıldı.

Mozaiklerin müzeye nakledilmesinden öte, yapı planı itibariyle bir bütünlük içinde yerinde korunması daha iyi olur düşüncesindeyiz. Denizden tarafa bir dalgakıran yapılarak tahribatın önlenmesi sağlanabilir. Bu konudaki düşüncelerimizi Genel Müdürlüğümüze ilettik. Bu yıl içinde belirlenecek görüş doğrultusunda çalışmalarımıza devam edeceğiz.

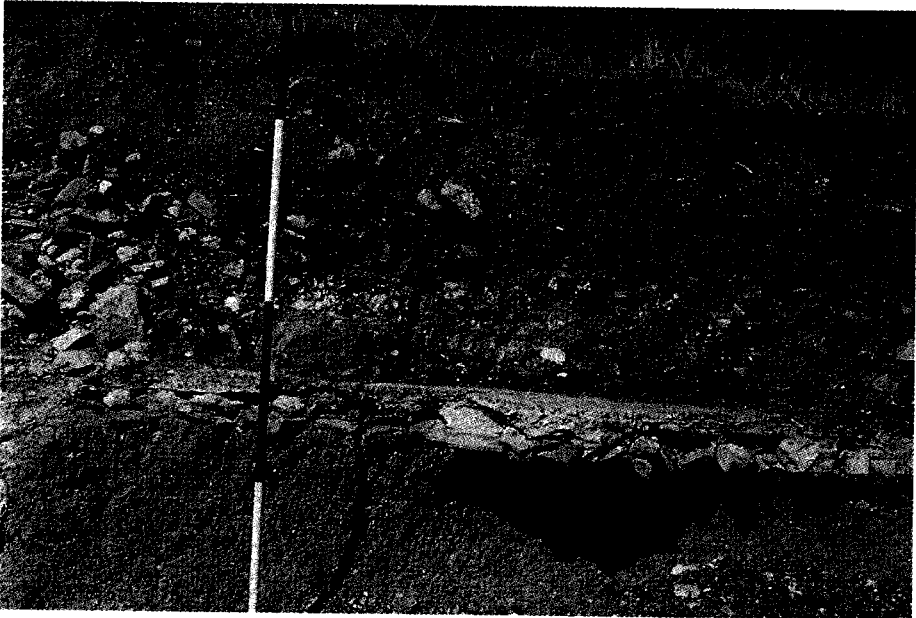

ÇİFTLİK Sinop

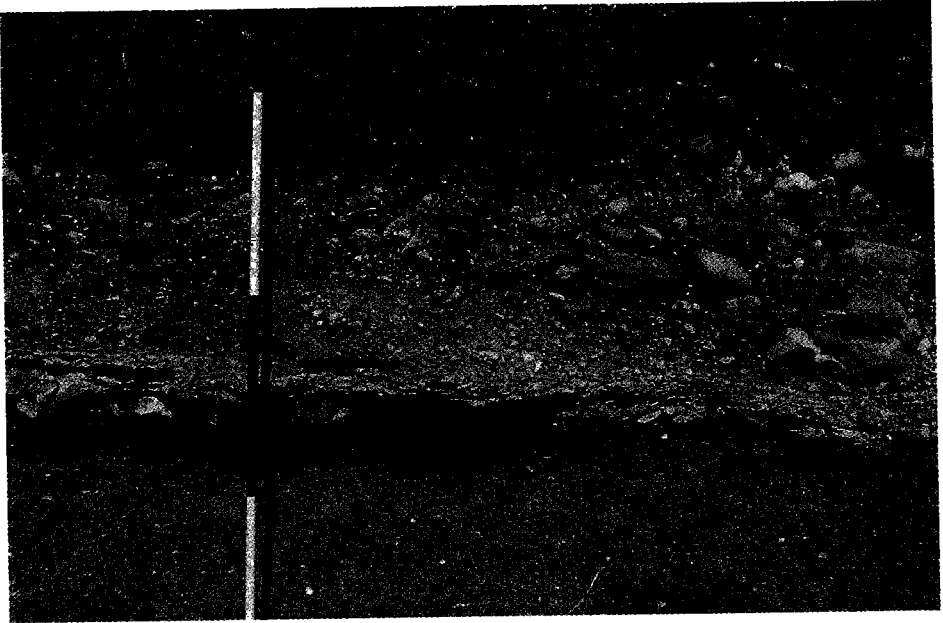
Çizim 1: Kilise planı

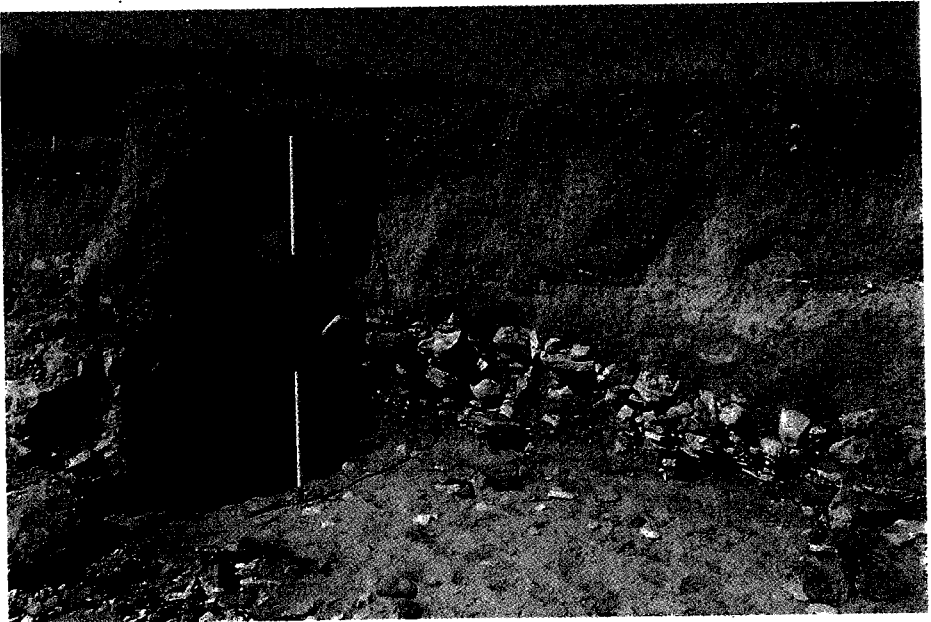
Resim: 1

Resim: 2

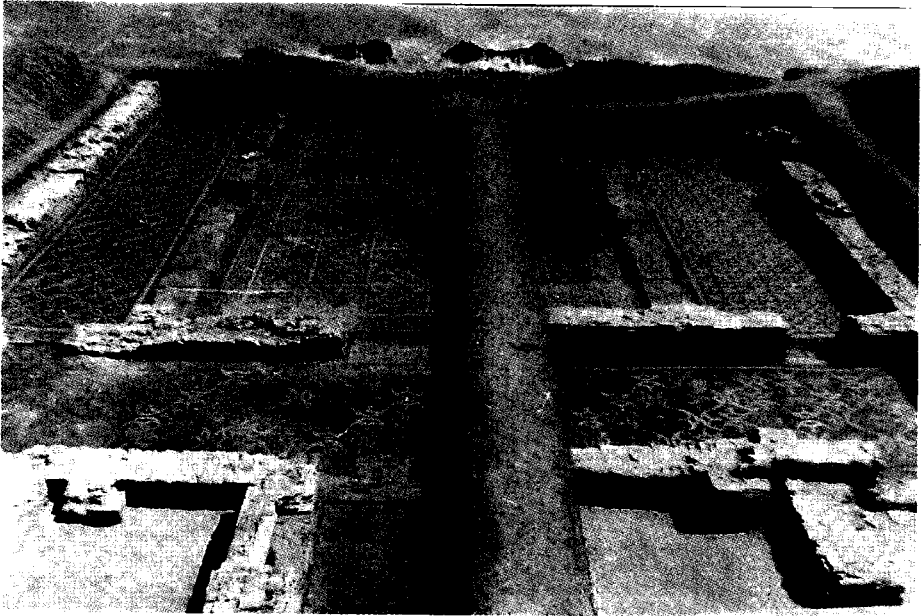
Resim:3

Resim: 4

Resim:5

Resim: 6

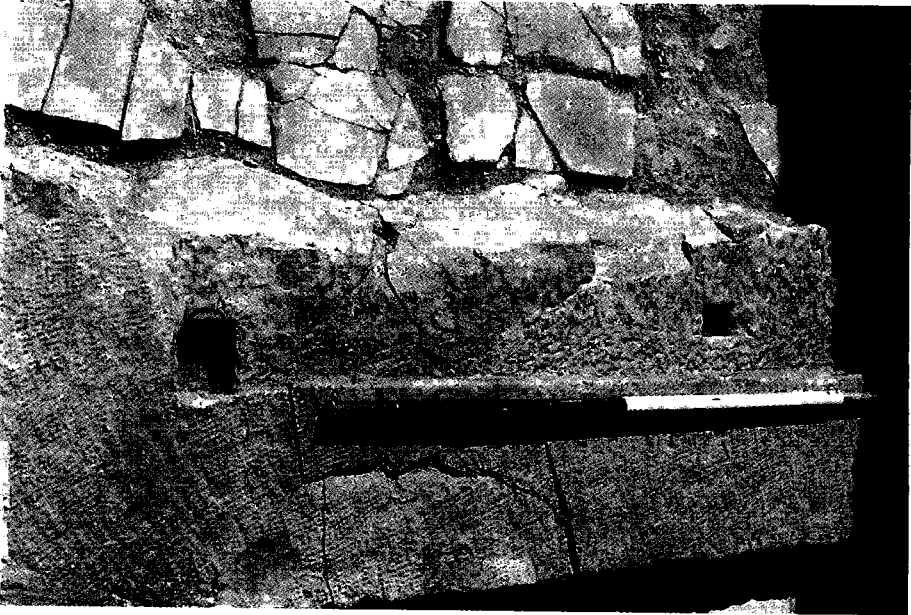
Resim:7

Resim: 8

Resim:9

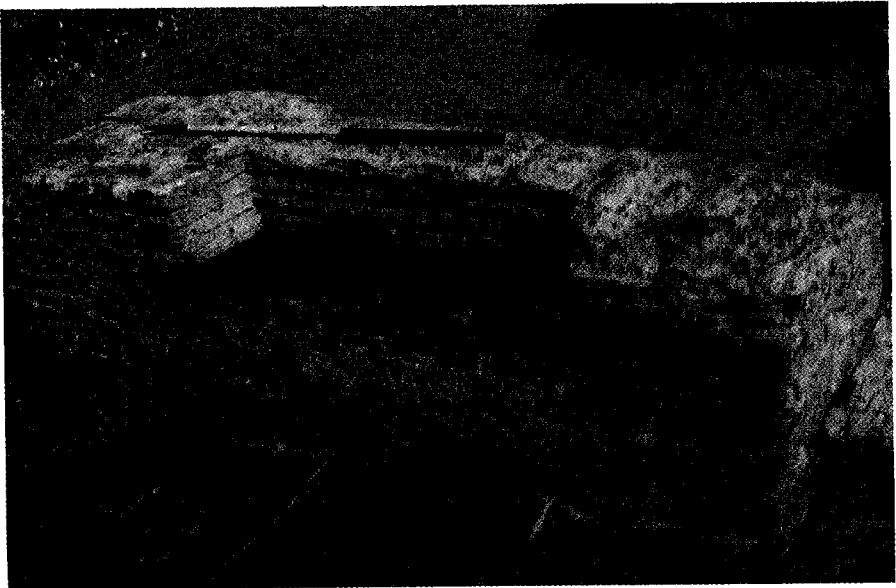

Resim: 10

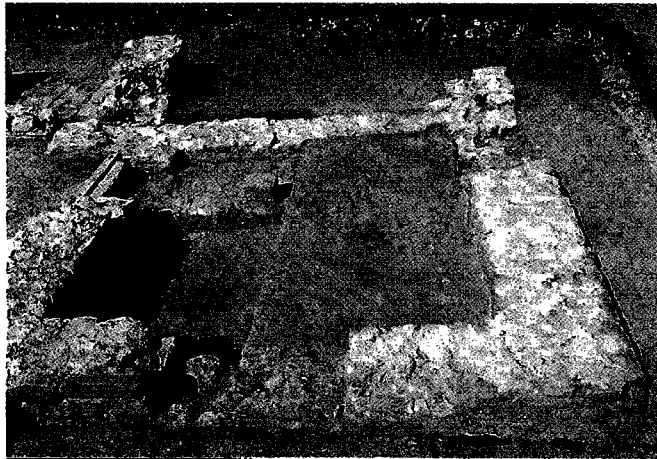
Resim: 11

Resim: 11a

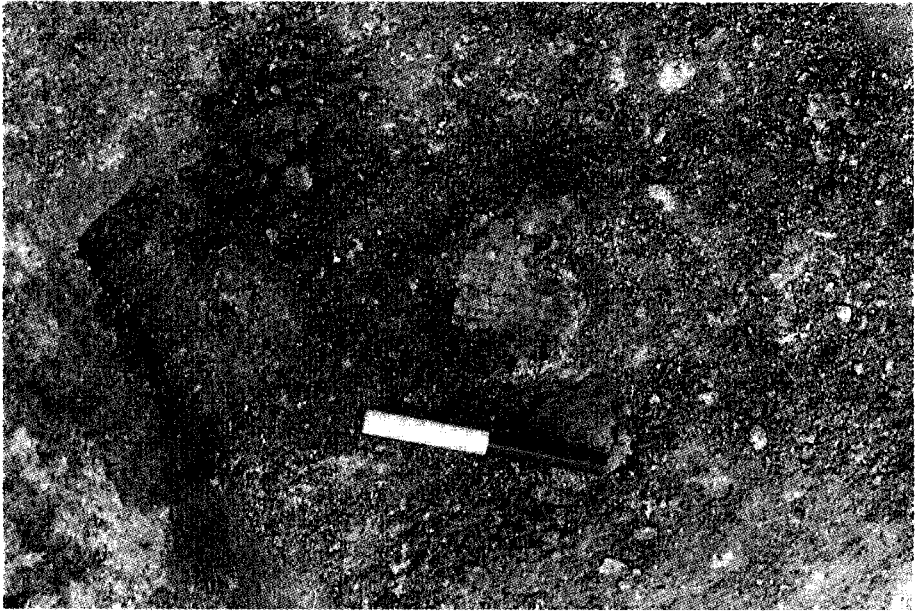
Resim: 12

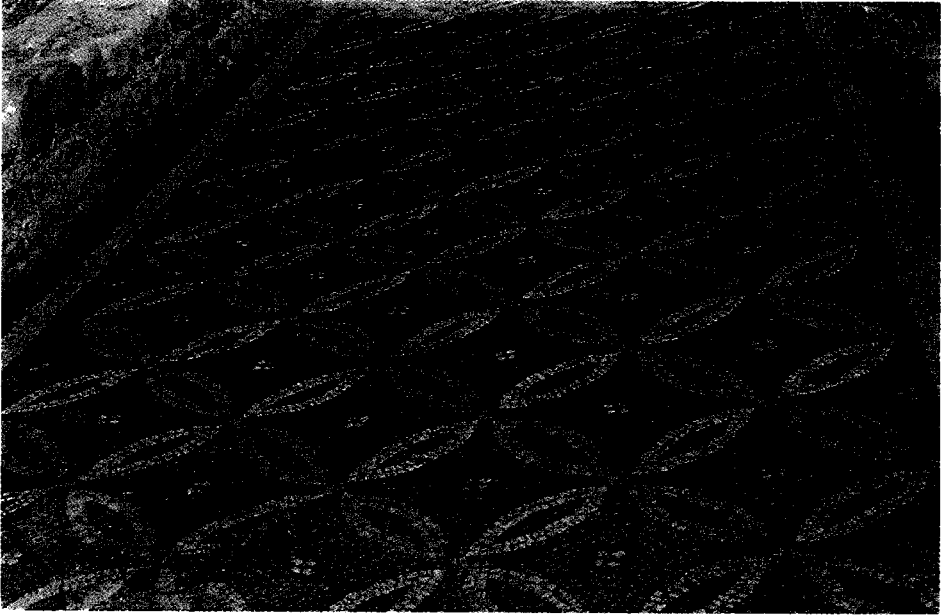
Resim: 13

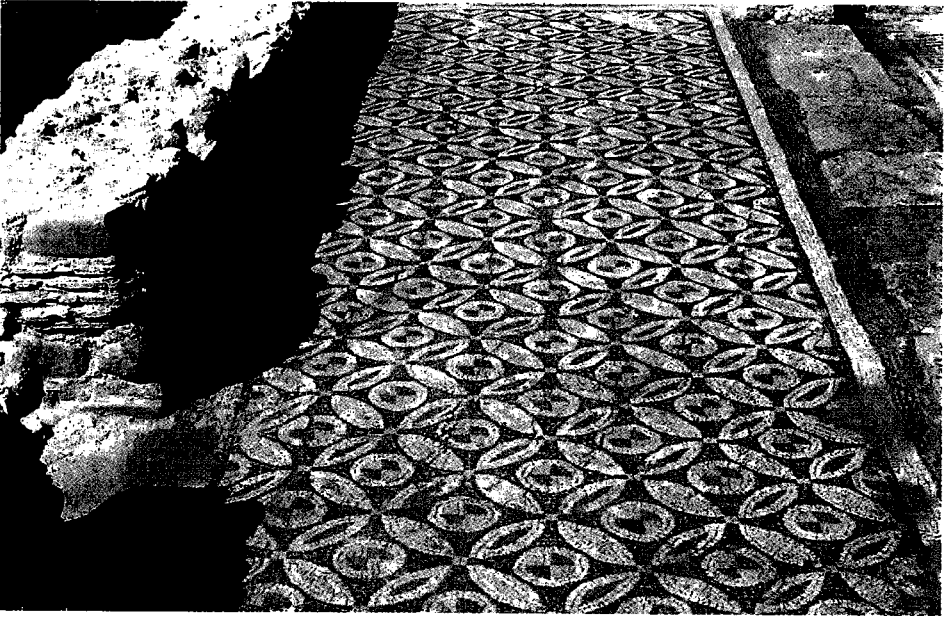
Resim:14

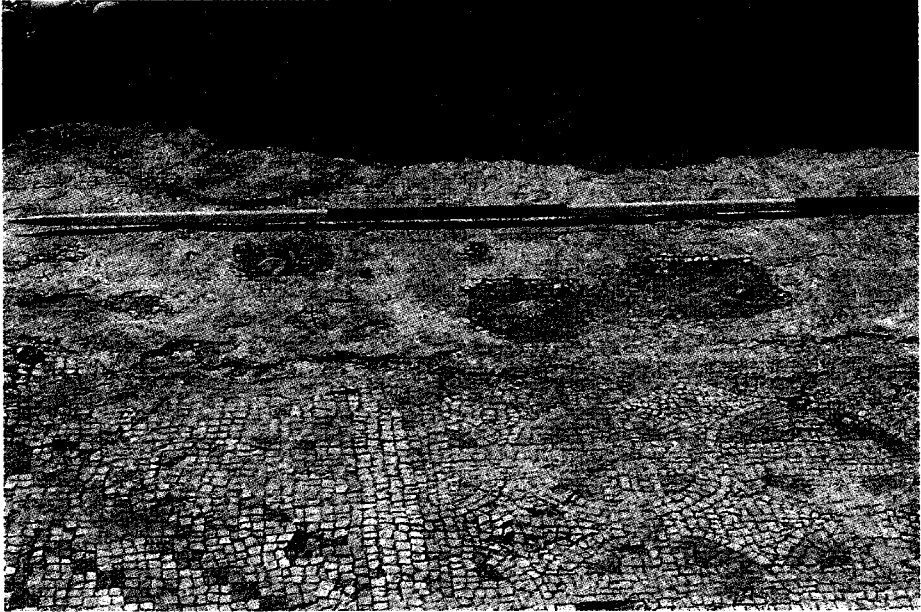
Resim: 15

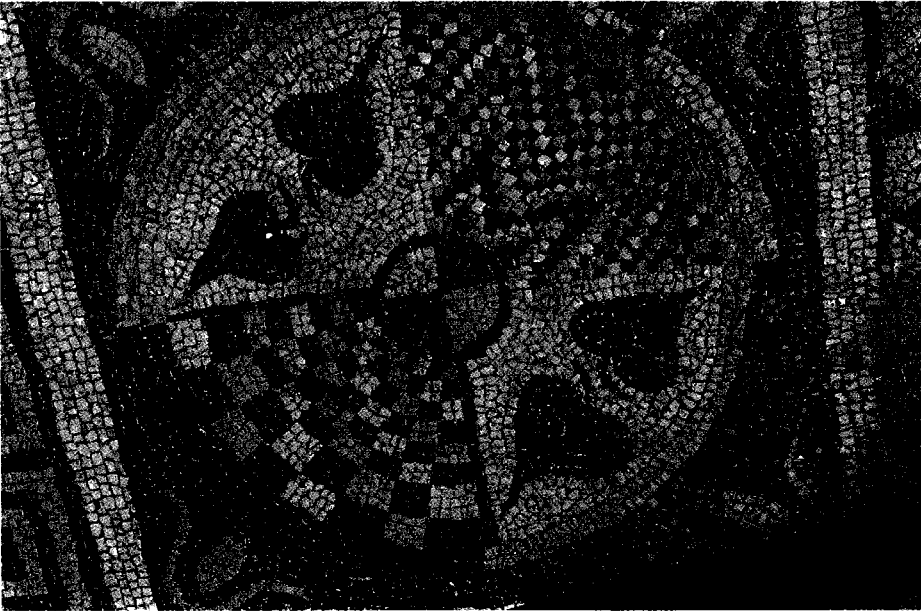
Resim:16

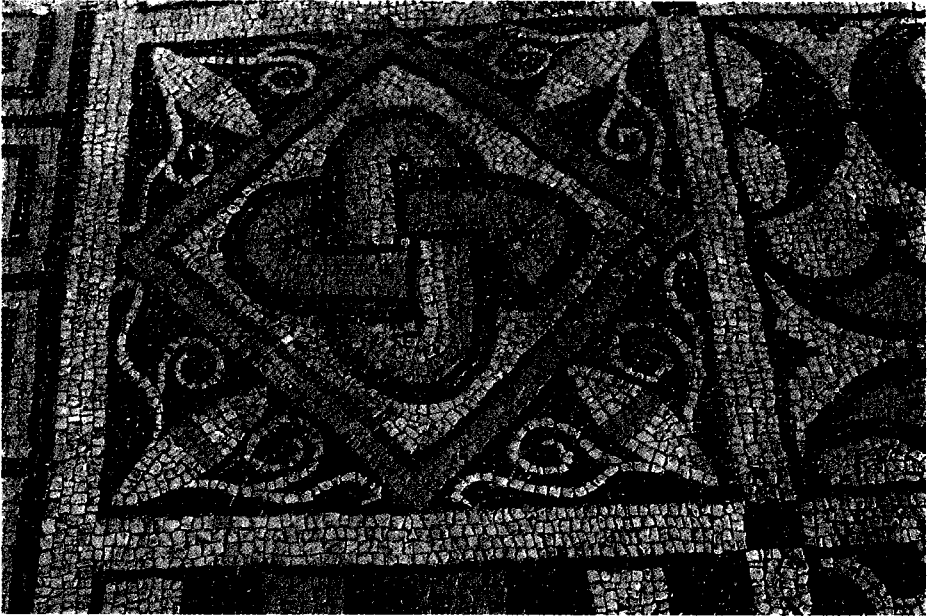
Resim: 17

Resim:18

Resim: 19

Resim:19 a

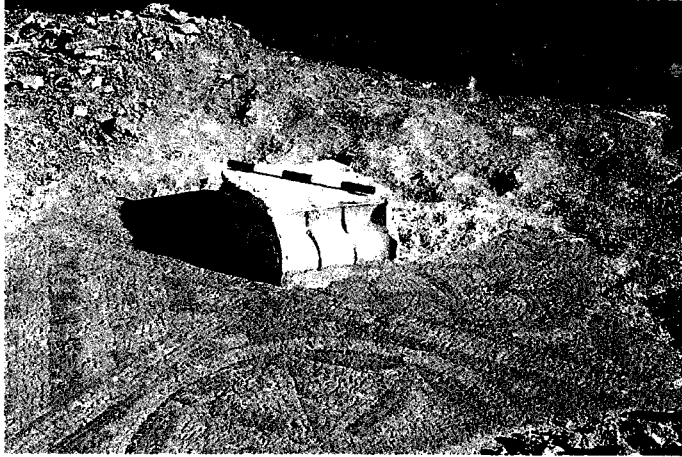
Resim: 20

Resim:21

Resim: 22

Resim:23

Resim: 24

Resim: 25

DARENDE HÜSEYİN PAŞA HAMAMI TEMİZLİK ÇALIŞMASI

Baki YİĞİT*

Vakıflar Genel Müdürlüğünce restorasyonu planlanan Malatya ili Darende ilçesi merkezinde bulunan Hüseyin Paşa Hamamı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı gereği Malatya Müzesi denetiminde Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 29.03.1995 tarih ve 1908 sayılı izni ile temizlik çalışması gerçekleştirilerek adı geçen eserin aslına uygun planı çıkarılmıştır.

Malatya Müze Müdürü Baki Yiğit ve İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Bölümü Araştırma Görevlisi Fuat Şancı ve gönüllü olarak çalışmayı kabul eden dört öğrenciden oluşan çalışma grubuna gerekli olan araç ve gereç desteği Darende Kaymakamlığınca sağlanmış olup, ilmi çalışmalar için gerekli olan film ve slaytlar ise, Malatya Müze Müdürlüğünce sağlanarak çalışmalar başlatılmıştır. Yukarıda belirtilen ekip tarafından yürütülen çalışma 15 işgünü sonunda tamamlanmıştır.

Hamamın temizlik kazısı çalışmasına ilk gün doğu cephesindeki daha önce duvar ile kapatılmış olan giriş kapısının açılması ile başlanmıştır (Resim: 1,2,3). Doğu ve batı yönündeki yine taş duvar ile kapatılmış olan pencereler açılmıştır. Soyunmalık bölümüne açılan kapıdan itibaren yıkıntı artıkları taş zemin döşemesi esas alınarak temizlik çalışması sürdürülmüştür. Çalışma esnasında soyunmalık kısmında bulunan sekilerinin sınırları belirlenmiş ve bu bölüme güney cephede kadınlar için açılmış olan kadınlar girişinin tesbiti zemin

---

* Baki YİĞİT, Malatya Müzesi Müdürü

taraması ile ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Temizlik çalışması yapılmadan önce bu bölüm yıkıntı duvar gibi görünmekteydi. Soyunmalık bölümünde eyvandan ileriye doğru 155 cm taşan, 70 cm yüksekliğinde bir sekinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca doğu ve kuzey yönünde 70 cm yüksekliğinde 120 ve 140 cm enlerinde toprak dolgululu taş sekilerin mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır. Soyunmalık kısmının ortasında yer alan havuzun su girişi ile tahliye boruları tesbit edilmiştir (Resim: 5). Soyunmalık bölümünde yapılan çalışmanın tamamlanmasından sonra geçiş bölümünün güney köşesindeki kubbeli mekanın temizliğine başlanmıştır. Bu bölümde yaklaşık 140 cm yükseklikteki molozun kaldırılması tamamlanmıştır. Bu bölümde yapılan çalışma neticesinde kubbeli bölümün batısında iki hücre tesbit edilmiştir. Bunlardan güneyde yer alanın traşlık ve kuzeydekinin ise tuvalet olduğu anlaşılmıştır (Resim: 6).

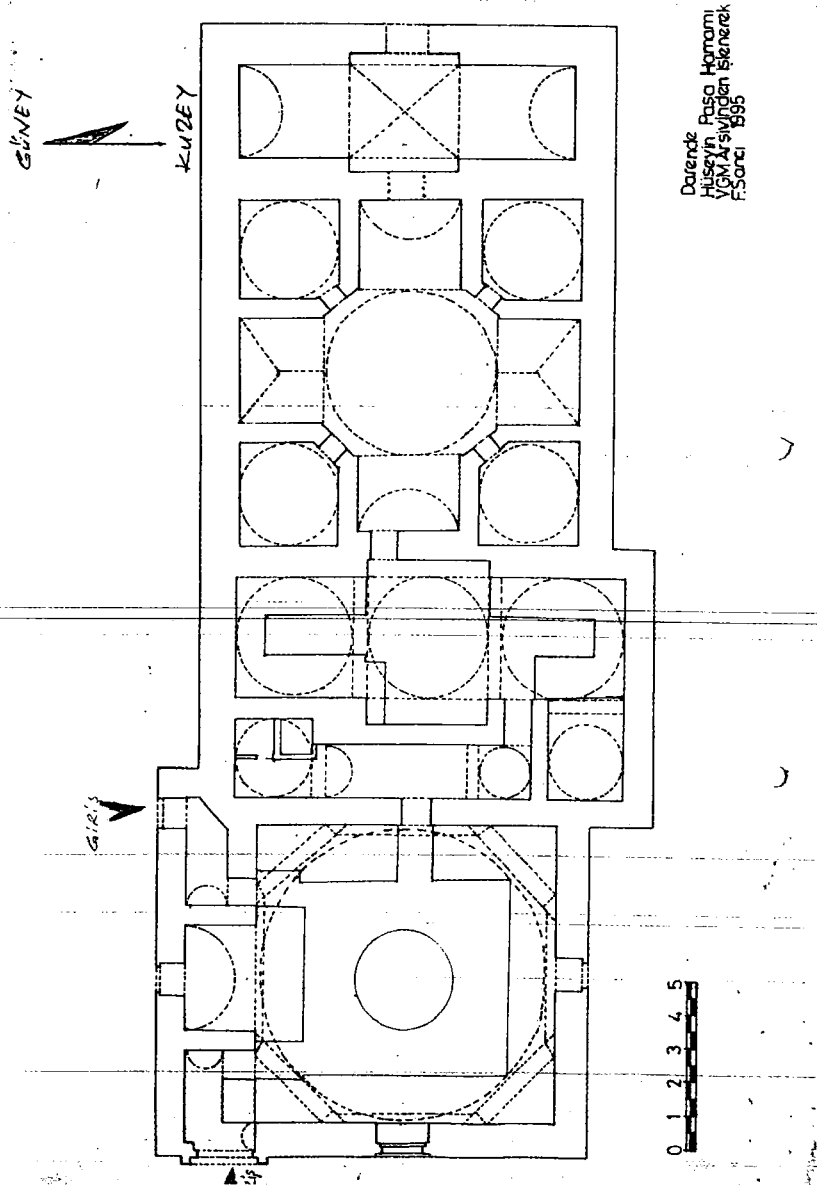
Taş zemin döşemesi esas alınarak yapılan çalışmalar sürdürülmüş ve ılıklik bölümünde yaklaşık 140 cm yüksekliğinde olan molozlar kaldırılmıştır. Kubbeli orta bölümde yapılan çalışma neticesinde bu bölümün güneydoğu köşesinde 1178 tarihli bir devşirme mezar taşının bulunmuş olması daha sonraki bir dönemde yapıda bir onarımın gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Vakfiyelerden hamamın 1133 H. (1720)-1156 H.(1743) tarihleri arası yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Ilıklık bölümünün güney köşesindeki kubbeli bölümün temizlik çalışması sürdürülmüş ve bu kısmın zemini orta bölümün zemininden 10 cm yüksekte olduğu tesbit edilmiştir. Bu kubbeli bölümün üç yanını dolaşan "U" şeklinde 60 cm yükseklikte ve 120 cm genişliğinde sekilerle çevrili olduğu anlaşılmıştır. Sekilerin ön cepheleri kesme taş olup arka kısımları soyunmalık bölümündeki sekilerde olduğu gibi toprak dolguludur. Kalıntılardan toprak dolgunun üzerinin taş kaplama olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 7-8).

Ilıklığın kuzey ucunda kalan kubbeli kısmın temizliğinde ise, yine "U" şeklinde üç yanı dolaşan 60 cm yüksekliğinde ve 120 cm genişliğinde sekilerin varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bu kısma bir eyvan şeklinde açılan ılıkığın kuzeydoğu köşesini oluşturan kubbeli bölümün ise, 90 cm yüksekliğinde toprak dolgululu ve taş kaplamalı bir seki olduğu görülmüştür.

Sıcaklık bölümündeki temizlik çalışması esnasında bu kısmın kuzeybatı köşesinde yer alan halvet hücrelerindeki yıkıntılar ve cehennemliklerde biriken topraklar alınmış, külhan bölümündeki inşaat dışı atık malzemeler temizlenmiştir (Resim: 9).

Hamam içerisinde yapılan temizlik çalışması ile hamamın tamamı süpürülmüş ve taş zemin döşemeleri belirgin hale getirilmiştir. Temizlik alışması tamamlandıktan sonra, yöre halkı tarafından tekrar kirletilmemesi ve olabilecek tahribatın engellenmesi için, külhan ile sıcaklık bölümünü birbine bağlayan pencerelerin alt seviyeye kadar sökülmüş olan duvarı taşlarla harçsız olarak rlmştir. Temizlik alışması sırasında yapıya ait mimari malzemeler hamam içerisinde ait oldukları bölümlerde istiflenmiştir. Ilıklık bölümünün kuzeydoğu köşesinde kalan kubbeli bölümün (Resim: 10) yıkılan duvarı taşlarla örülerek yükseltilmiştir. Soyunmalık kısmının, kuzey cepheye açılan penceresi ve bu bölümün kadınlar girişi olarak kullanılan kapısı aynı tarzda örülerek kapatılmıştır. Ayrıca doğu cepheye bakan ana giriş (Erkekler girişi) de aħřap devşirme bir kapı ile imkanlar dahilinde yapılan temizliği korumaya yönelik tedbirler alınmıştır.

Darü'dde
Hüseyin Paşa Hamamı
VGM Arşivinden İlererek
F.Sancı 1995

Çizim: I

Resim 1: Hüseyin Paşa Hamamı genel görüntüsü

Resim 2: Çalışma yapılmadan evvelki hali

Resim 3: Çalışma yapılmadan evvelki hali

Resim 4: Hamamın sonradan açığa çıkarılan kadınlar girişinin görünümü

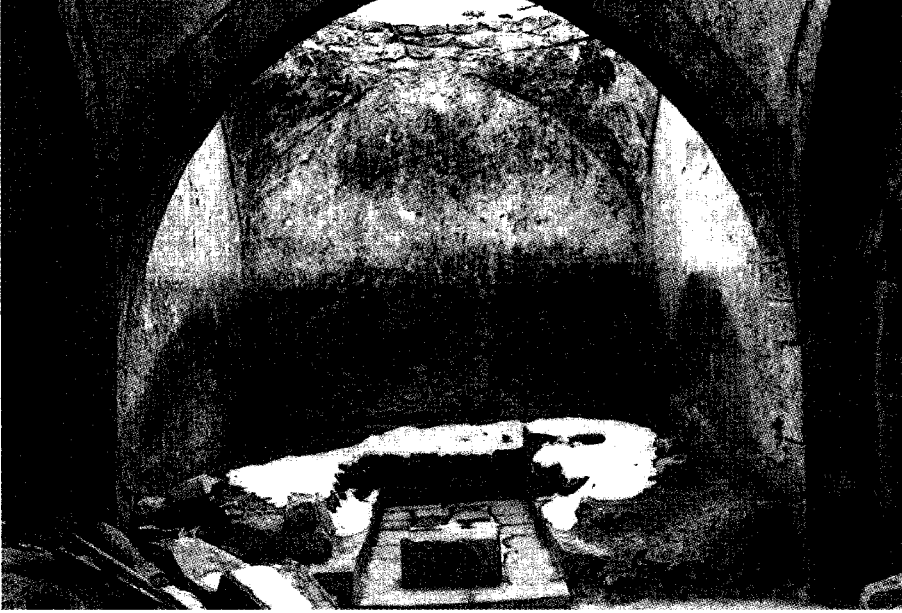

Resim 5: Hamamın soyunmalık bölümünün temizlenmiş hali

Resim 6: Ilıklık bölümünün temizlenmiş hali ve traşlık-tuvalet kısmı

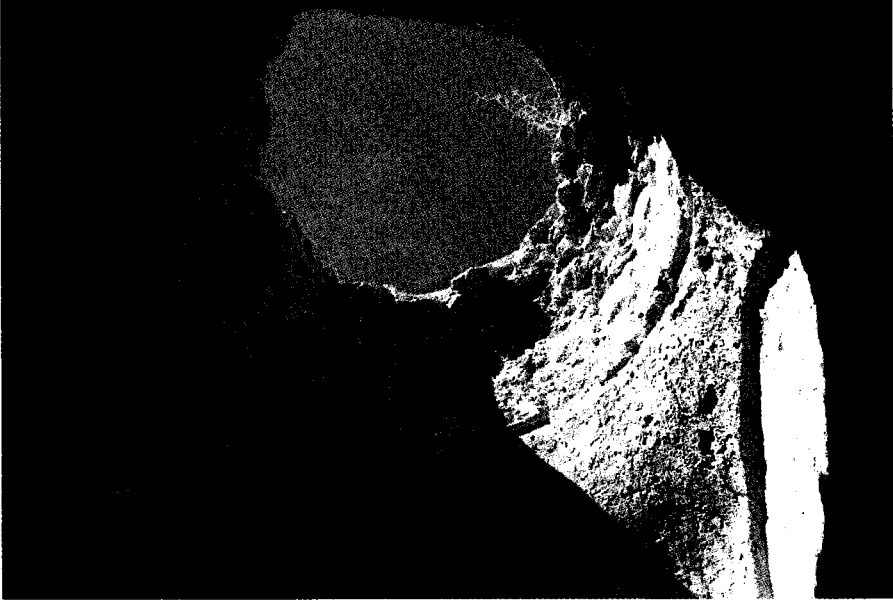
Resim 7: Ilıklık bölümünün temizlenmiş hali ve sekiler

Resim 8: Ilıklık bölümünün temizlenmiş hali ve sekiler

Resim 9: Hamamın sıcaklık bölümünün temizlenmiş hali ve yıkanma odaları

Resim 10: Hüseyin Paşa Hamamı yıkık kubbesi